

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜFİDE FERİT TEK VE ROMAN SANATI

**ECE EKŞİ
22723007**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YAKUP ÇELİK**

2025

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS ROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜFİDE FERİT TEK VE ROMAN SANATI

**ECE EKŞİ
22723007
ORCID NO: 0009-0008-2946-1253**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YAKUP ÇELİK**

OCAK 2025

Ece EKŞİ tarafından hazırlanan “Müfide Ferit Tek ve Roman Sanatı” başlıklı çalışma, **07/01/2025** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Prof. Dr. Yakup Çelik

.....

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Yakup Çelik

.....

Dr. Öğr. Üyesi Esengül Sağlam Can

.....

Dr. Öğr. Üyesi Çilem Tercüman

.....

ÖZET

MÜFİDE FERİT TEK VE ROMAN SANATI

Bu çalışmada, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin aktif eylem kadını olan Müfide Ferit Tek'in *Aydemir*, *Pervaneler* ve *Leyla* isimli yayımlanmış üç romanı roman sanatı açısından ele alınarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Müfide Ferit Tek'in romanlarını yazarın hayatıyla ilişkilendirerek roman sanatınca incelemek ve yazarı “edebiyat” sahasında görünür kılmaktır.

Çalışmanın ana konusuna geçilmeden önce, ilk olarak yazarın hayatı alt başlıklar hâlinde ele alınmıştır. Müfide Ferit Tek'in doğumundan ölümüne kadarki zaman zarfında yaşadığı önemli olaylar ve gerçekleştirdiği faaliyetler çalışmanın ilk bölümünde incelenmiş, bu yöntem ile yazarın siyasi ve edebî kimliği ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ana bölümünde Müfide Ferit Tek'in romanları -her eser ayrı başlıklar hâlinde olmak üzere- yapısal olarak incelenmiştir. Romanların yapısal incelemesine başlamadan önce, romanlar hakkında genel bilgi veren bir alt bölüm hazırlanmıştır. Bilgi yazısından sonra romanlar; olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadrosu, anlatıcı ve bakış açısı – anlatım teknikleri unsurları bakımından detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise romanlarda öne çıkan temalar incelenmiştir. Temalar “ferdî” ve “toplumsal” temalar olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. Tema incelemesi yapılırken yazarın hayatı ve görüşlerinden yararlanılmıştır. Müfide Ferit Tek'in etkisinde kaldığı toplumsal vaka ve meselelerin bu temalara kaynaklık ettiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda, Müfide Ferit Tek'in yaşadığı dönemin, hayatının, düşünce ve görüşlerinin romanlarına aksettiği ve aynı zamanda her bir romanının roman sanatı açısından aşama aşama gelişim gösterdiği görülmüştür. Çalışmanın her bir bölümünden elde edilen tespitler sonuç bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müfide Ferit Tek, roman, *Aydemir*, *Pervaneler*, *Leyla*

ABSTRACT

MÜFIDE FERİT TEK AND THE ART OF THE NOVEL

In this study, three published novels of Müfide Ferit Tek, who was an active woman of action in the Second Constitutional Monarchy and Republican eras, named *Aydemir*, *Pervaneler* and *Leyla* are analysed in terms of the art of the novel. The aim of the study is to examine Müfide Ferit Tek's novels in terms of novel art by associating them with the author's life and to make the author visible in the field of "literature".

Before moving on to the main subject of the study, the author's life was first analysed under subheadings. The important events experienced and activities carried out by Müfide Ferit Tek from her birth to her death were examined in the first part of the study, and with this method, the political and literary identity of the author was revealed.

In the main part of the study, Müfide Ferit Tek's novels were examined structurally, each work under separate headings. Before starting the structural analysis of the novels, a subsection giving general information about the novels has been prepared. Following the informative article, the novels were analysed in detail in terms of plot, time, space, cast of characters, narrator and point of view - narrative techniques.

In the last part of the study, the prominent themes of the novels are analysed. The themes are analysed under two main headings: "individual" and "social" themes. It was determined that the social cases and issues that Müfide Ferit Tek was influenced by were the source of these themes.

As a result of this study, it has been seen that the period, life, thoughts and opinions of Müfide Ferit Tek were reflected in her novels and at the same time, each of her novels developed gradually in terms of the art of novel.

Keywords: Müfide Ferit Tek, novel, *Aydemir*, *Pervaneler*, *Leyla*

ÖN SÖZ

II. Meşrutiyet'in ilânından itibaren siyasi ve edebî eylemleriyle öne çıkmaya başlayan Müfide Ferit Tek, dönemi için oldukça önemli işlere imza atmış değerli bir kadın kalemimizdir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın cereyan ettiği dönemlerde çocuk olan yazar memleketinin dertleriyle henüz küçük yaşlarda iken tanışmıştır. Başta babası Şevket Bey olmak üzere, aile çevresinin de etkisiyle memleket meselelerini içselleştirerek büyümüştür. Babasının onun eğitime olan özenli yaklaşımı sayesinde donanımlı ve eğitilmiş bir genç kadın olarak yetişmiştir. Yakın çevresi ve eşi Ahmet Ferit Bey aracılığıyla Türkçülük ideolojisini benimsemiş ve bu ideolojinin savunucusu olmuştur. Memleketinde yaşanmakta olan problemlere çözüm katkısı sunabilmek için kaynağını Türkçü görüşten alan düşünce yazıları yazmıştır. Yazıları çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Memleket meselelerini dile getiren siyasi-toplumsal yazıları dışında edebî yazılar da kaleme almıştır. Bu edebî yazıları hikâye ve roman türündedir.

Müfide Ferit Tek, Türkçü-Turancı görüşten hareketle ilk romanı *Aydemir*'i yazmıştır. *Aydemir* yazarın ilk tezli romanıdır. Yazar eserinde Osmanlı coğrafyası dışına çıkar ve Asya Türkleri ile birleşilmesi gerektiği görüşünü dile getirir. İkinci romanı olan *Pervaneler*'de ise yabancı okullar meselesine eğilir; yabancı okullarda millî kimlik kaybı yaşayan Türk gençlerini göz önüne koyar. *Leyla* romanında ise işgal altındaki İstanbul'u gerçekçi bir şekilde anlatır. Bu bağlamda yazar, yaşadığı dönemde vuku bulan toplumsal meseleleri kendi görüşleri etrafında romanlarına aksettirir.

Müfide Ferit Tek'i aktif düşünce ve eylem kadını yapan faaliyetleri konferansları, yazıları ve yayımladığı romanlarıdır. Konferanslarında savaşı, açlık ve sefalet çeken Türkleri dile getirir, onların hâline tercüman olmaya çalışır. Türk milletinin acılarına ve yoksulluğuna parmak basma çabasına paralel olarak Türk kadınının toplum ve eğitim hayatındaki yerini de sorgulama çabası içerisine girer. Bu sorgusu konferanslarının dışında yazı ve romanlarına da sirayet eder. Kadının hem toplum hem de eğitim hayatında erkeklerle birlikte yer alması gerektiğini düşünür. Onu aynı zamanda ailenin kurucusu, gelecek nesillerin yetiştiricisi olarak da görür. Geleceği yetiştirmek Müfide Ferit için önemli bir husustur; dolayısıyla kadının önemli bir misyonu vardır. Bu misyon gereği kadının eğitilmiş bir birey olması gerektiğini bilhassa vurgulamaya çalışır. Kadının konumunun yükselmesi gerektiğini savunan yazar bu görüşünü romanlarında dile getirir, kadının yükselen konumunu gözler önüne serer. Dolayısıyla Müfide Ferit, kadının konumunu yükseltme çabası bakımından döneminin diğer aktif düşünce insanlarından ayrılmaktadır. Yazar, kadını ilk kez *Leyla* romanında merkeze almış, onu bir birey olarak; tüm iç çatışmalarıyla, aşkıyla, çabasıyla, memleket yararına yaptığı eylemleriyle bir bütün olarak işlemiş, okuruna sunmuştur.

Bu çalışmada, Müfide Ferit Tek'in romanları roman sanatı bakımından incelenmiştir. Çalışmamızın amacı, edebiyat sahasında geri planda tutulmuş veya unutulmuş olan kadın kalem Müfide Ferit Tek'in romanlarını roman sanatı çerçevesinde inceleyerek yazarı yeniden edebiyat sahnesine çıkarmaktır. Müfide Ferit

Tek'in yayımlanmış üç romanı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; *Aydemir*, *Pervaneler* ve *Leyla*'dır. Ancak yazarın Türkçe olarak yayımlanmayan *Affolunmayan Günah* isimli bir romanı daha vardır. Bu roman 1933'te Almancaya çevrilmiştir fakat Türkçe basımı henüz mevcut bulunmamaktadır. *Affolunmayan Günah*'ın Türkçe basımı henüz gerçekleşmediği için çalışmamıza dâhil edemedik. *Leyla* romanı ise yazarın yeni keşfedilen bir romanıdır. Bu çalışmamız *Leyla*'yı Müfide Ferit Tek'in külliyatı içerisinde ele alan ve roman sanatı bakımından inceleyen ilk çalışmadır.

Müfide Ferit Tek üzerine daha önce yapılmış olan çalışmalar, daha çok yazarın milliyetçi ve siyasi kimliklerini merkeze alan çalışmalardır. Bu çalışma ise yazarı ve yazarın romanlarını yapı-tema olarak ayrıntılı bir şekilde inceleyen ilk çalışmadır. Romanlar incelenirken klasik roman sanatı inceleme yöntemlerinden yararlanılmış, aynı zamanda incelemeye kuramsal bir bakış açısı da kazandırılmak istenmiştir. Bu istekten hareketle romanların olay örgüleri; başlangıç ve bitişlerine göre tasnif edilmiş, ilaveten Greimas'ın eyleyensel örnekçelerine uyarlanmıştır.

Çalışmamızın girişinde; faaliyetleriyle öne çıkan Halide Edip Adıvar ve Müfide Ferit Tek merkeze alınarak Osmanlı Devleti'nde kadının değişen ve gelişen konumu irdelenmeye çalışılmıştır. Ardından Müfide Ferit Tek'in faaliyetleri ve kadın konusundaki görüşleri açıklanmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Müfide Ferit Tek'in hayatı alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Aile çevresi ve çocukluğu, eğitimi, evliliği ve çocukları, edebî-siyasi faaliyetleri ve ölümü ayrı ayrı başlıklarla ele alınmıştır. Yazarın edebî ve siyasi faaliyetleri ise yurt içi, yurt dışı ve emeklilik yılları faaliyetleri olarak üç ayrı alt başlık altında incelenmiştir. Bu yöntemle yazarın biyografisinde bir düzen sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ana bölümünde yazarın romanları; roman hakkında, olay örgüsü, zaman, mekân, şahıs kadrosu, anlatıcı ve bakış açısı – anlatım teknikleri alt başlıkları altında incelenmiştir. Roman hakkında başlığında, ele alınacak roman hakkında önem arz eden bilgiler verilmiştir. Olay örgüsü başlığında ise öncelikle romanın metin halkaları verilmiş, ardından olay örgüsü detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Olay örgüsü başlığı “başlangıç ve bitiş” ve “greimas'ın eyleyensel örnekçesi” olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. Zaman “anlatının ritmi”, mekân ise “açık mekân” ve “kapalı mekân” alt başlıklarına ayrılarak incelenmiştir. Şahıs kadrosu başlığında şahıslar işlevlerine göre ele alınmıştır. Anlatıcı ve bakış açısı – anlatım teknikleri başlığında ise romanlarda dikkat çeken anlatım teknikleri açıklanmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde romanlardaki ortak temalar incelenmiştir. Ferdî temalar başlığı altında; yabancılaşma/yalnızlaşma ve aşk temaları, toplumsal temalar başlığı altında ise; kadın, Türkçülük, yabancı okullar ve Millî Mücadele temaları ele alınmıştır. Çalışmamızın sonuç bölümünde ise tüm başlıklardan çıkan sonuçlar açıklanmıştır.

Müfide Ferit Tek'i ve romanlarını çalışma konusu olarak seçmemin nedeni; cesur kadın kimliğiyle öne çıkarak memleketinin yararı için çalışan, kadın konusunu dönemi içerisinde gündeme getirmek için gayret gösteren ve tüm bu çabalarını romanlarına yansıtan bir yazarı yakından tanımak ve tanıtmak istememdi. Bu istekten hareketle Müfide Ferit Tek'in romanlarını, daha önceki çalışmalardan farklı olarak incelemiş ve ayrıntılı bir şekilde ele almış bulunmaktayım. Roman sanatı bakımından ele alınan bu romanların incelemeleriyle, umarım Müfide Ferit Tek'in edebiyat sahasındaki yerini gösterebilmişimdir.

Çalışmam boyunca yardımını, ilgisini, desteğini ve bilgisini benden esirgemeyen, daima arkamda olan ve Müfide Ferit Tek'i tez konusu olarak bana öneren kıymetli hocam Prof. Dr. Yakup Çelik'e, her daim bilgi ve tecrübesiyle yanımda olan ve bana yardımlarını sunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Esengül Sağlam Can'a, çalışmam için gerekli olan kaynakları bana sunan Atatürk Kitaplığı ile Tek-Esin Vakfı arşiv ve çalışanlarına, tüm hayatım boyunca arkamda olan, benden sevgilerini ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, tüm zorlu süreçlerimde varlıklarıyla bana güç veren annem Nurcan Emral Ekşi'ye, teyzem Nuray Emral Çimşit'e ve ablam Gözde Ekşi'ye çok teşekkür ederim.

Ece EKŞİ

Ocak, 2025; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
1. GİRİŞ	1
2. HAYATI	8
2.1. Aile Çevresi ve Çocukluğu	8
2.2. Eğitimi.....	12
2.3. Evliliği ve Çocukları	15
2.4. Edebî ve Siyasi Faaliyetleri.....	15
2.4.1. Yurt içi	15
2.4.1.1. İstanbul, Sinop-Bilecik.....	15
2.4.1.2. Ankara	21
2.4.2. Yurt dışı.....	23
2.4.2.1. Kiev (Ukrayna).....	23
2.4.2.2. Paris (Fransa)	25
2.4.2.3. Londra (İngiltere)	28
2.4.2.4. Varşova (Polonya).....	29
2.4.2.5. Tokyo (Japonya).....	30
2.4.3. Emeklilik Yılları	31
2.5. Ölümü.....	33
3. ROMANLAR.....	35
3.1. <i>Aydemir</i>	35
3.1.1. Roman Hakkında.....	35
3.1.2. Olay Örgüsü	40
3.1.2.1. Başlangıç ve Bitiş.....	59
3.1.2.2. Greimas’ın Eyleyensel Örnekçesi	61
3.1.3. Zaman.....	64
3.1.3.1. Anlatının Ritmi (Süre)	66
3.1.4. Mekân.....	69
3.1.4.1. Açık Mekân	69
3.1.4.2. Kapalı Mekân	73
3.1.5. Şahıs Kadrosu	75
3.1.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı – Anlatım Teknikleri.....	78
3.2. <i>Pervaneler</i>	80
3.2.1. Roman Hakkında.....	80
3.2.2. Olay Örgüsü	82
3.2.2.1. Başlangıç ve Bitiş.....	102

3.2.2.2. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi	105
3.2.3. Zaman.....	107
3.2.3.1. Anlatının Ritmi (Süre)	109
3.2.4. Mekân.....	112
3.2.4.1. Açık Mekân	112
3.2.4.2. Kapalı Mekân	115
3.2.5. Şahıs Kadrosu	118
3.2.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı – Anlatım Teknikleri.....	128
3.3. <i>Leyla</i>	129
3.3.1. Roman Hakkında.....	129
3.3.2. Olay Örgüsü	136
3.3.2.1. Başlangıç ve Bitiş.....	160
3.3.2.2. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi	162
3.3.3. Zaman.....	164
3.3.3.1. Anlatının Ritmi (Süre)	165
3.3.4. Mekân.....	168
3.3.4.1. Açık Mekân	168
3.3.4.2. Kapalı Mekân	175
3.3.5. Şahıs Kadrosu	177
3.3.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı – Anlatım Teknikleri.....	181
4. TEMALAR	185
4.1. Ferdî Temalar	185
4.1.1. Yabancılaşma/Yalnızlaşma	185
4.1.2. Aşk	192
4.2. Toplumsal Temalar	196
4.2.1. Kadın	196
4.2.1.1. Kadın ve Eğitim	196
4.2.1.2. Kadın ve Evlilik	204
4.2.1.3. Kadın ve Sosyal Yaşam	211
4.2.2. Türkçülük	217
4.2.3. Yabancı Okullar	224
4.2.4. Millî Mücadele	230
4.2.4.1. İşgaller.....	232
4.2.4.2. Yozlaşma/Çürüme.....	236
4.2.4.3. Direniş	240
5. SONUÇ	242
KAYNAKÇA.....	248

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Edim Öznesi (Demir'in Destekçileri)	63
Şekil 2: İletişim Ekseni	63
Şekil 3: Eyleyensel Örnekçe	64
Şekil 4: Edim Öznesi (Jack Peterson)	106
Şekil 5: Edim Öznesi (Miss Jones)	106
Şekil 6: İletişim Ekseni	106
Şekil 7: Eyleyensel Örnekçe	107
Şekil 8: Edim Öznesi (Leyla ve Millî Mücadele Taraftarları)	163
Şekil 9: İletişim Ekseni	163
Şekil 10: Eyleyensel Örnekçe	164

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasındaki dönemlerde savaşların ve çatışmaların sebep olduğu bir hareketlilik içerisinde kalır. Bu hareketlilik sonucunda da gücünü yitirmeye başlar. Eski gücünü tekrar kazanmak isteyen Osmanlı, bu isteği doğrultusunda çeşitli alanlarda modernleşme yolunda ilerlemeye çalışır. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı ilân ederek modernleşme gayesini resmiyete döker, faaliyete geçirdiği yeniliklerle tekrar ayaklanmak için çabalar. Tanzimat Fermanı ile kadın konusunda da modernleşme yoluna gidilir ve birtakım gelişmeler yaşanır. Özellikle II. Meşrutiyet'in 1908'de ilân edilmesiyle kadın hususundaki gelişmeler giderek artmaya başlar.

Kadınların hak ve özgürlükleri ilk defa olarak Tanzimat Dönemi'nde sorgulanmaya başlanırken, II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edilmesiyle birlikte vuku bulan özgür ve rahat ortam sayesinde bu sorgulamalar eylemlere dökülmeye başlanır. İktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti, parti programları ile hükûmet politikalarında kadına özellikle yer verir (Ulu, 2020). Dönemin aydın ve yönetici sınıfının kadın politikaları; kadınların iyi bir eğitimden geçmelerini, iyi bir eş, iyi bir anne ve iyi bir insan olmalarını sağlamak üzerine kurulur (Kodaman, 1990). Bu görüşten hareketle kadının kültürü ve bilgisi arttırılmak istenir. Çünkü kadının gelecek kuşakları yetiştireceği düşünülür. Bunun için de bilhassa kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi için çalışılır. Bundan yola çıkarak kadınlar için çeşitli okullar açılmaya başlanır, kadınlar eğitim almak üzere ilk kez bu dönemde yurt dışına gönderilir.¹

¹ II. Meşrutiyet'ten sonra kız mekteplerinin sayıları artmaya başlamıştır. 1913 yılında bugünkü ismiyle İstanbul Kız Lisesi ilk kız lisesi olarak kurulmuş, ardından Erenköy, Çamlıca, Kandilli Kız Liseleri kurulmuştur. Ancak bu liseler İstanbul dışındaki şehirlere intikal edememiştir. Kız liselerinin İstanbul dışına yayılması Cumhuriyet Devri ile gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyet sonrası kurulan bu liselerin dışında kadınların eğitimleriyle ilgili gelişmeler hızla devam etmiştir. 1914'te Darülfünun'da kız öğrencilere ders vermeye başlanmış, ardından kadınların yükseköğrenimi için 12 Eylül 1914'te İnâs Darülfünunu açılmıştır. 1915 yılında kadınlara haftada dört gün konferanslar vermeye başlanmış, yine aynı tarihte İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Türk kızları erkeklerle beraber yükseköğrenim görmeye başlamış, 1917'de kızlar için; Güzel Sanatlar ve Konservatuar okulunun yanı sıra hemşirelik ve terzilik eğitimi veren meslek okulları da açılmıştır. Bk. Yavuz Sinan Ulu (2020). *"Türk Romanında Kimlik İnşası (1908-1923)"*. Ankara: İlbilge Yayıncılık Eğitim.

Bk. Şefika Kurnaz (1991). *"Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)"*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Kadınların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin dışında; onların sosyal hayatlarında da birtakım gelişmeler vuku bulur. II. Meşrutiyet öncesi; yalnızca hastabakıcı, muallim veya ebe olabilen kadınlar bu yeni hürriyet ortamı sayesinde artık devletin çeşitli birimlerinde çalışmaya ve memuriyet hayatına atılmaya başlarlar (Ulu, 2020).

Eğitim alanındaki haklarını elde eden kadınlar, bu haklarını kullanarak kendilerini yetiştirir, donanımlı ve bilgili bireylere dönüşürler. Zamanla kendi haklarını kendileri aramaya; kendilerine ait görüş ve düşüncelerini yine kendileri ifade etmeye başlarlar. Özellikle de karşılaştıkları sorunları, istek ve taleplerini dile getirmek için çabalarlar. Bunun için basın ve edebiyatı araç olarak kullanırlar. Çeşitli dernekler kurarak da seslerini duyurmaya çalışırlar.

Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamı içinde, kadınların bizzat kendileri gerek basında gerekse örgütlenerek önemli eylemlerde bulunurlar. Pek çok kadın, çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazar, hatta yayın organları dahi kurar. *Mehasin, Demet, Kadın, Hanımlar Alemi, Kadınlar Dünyası, Seyyale, Kadınlar Alemi, Kadınlık, Siyanet, Kadınlık Hayatı, İnci, Süs, Hanım ve Türk Kadını* gibi çok sayıda yayın organı kadınların seslerini duyurmalarında aracı olur. Kadınlar bu dergilerde görüşlerini bildirir, haklarını savunurlar. Aynı zamanda yine bu dergilerde kadınların yazdıkları eserler tanıtılır; hatta basılır.² (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2000) Söz konusu bu dergilerin faaliyetlerinden önce, basında kadın bilhassa moda konusuyla bağdaştırılır. Fakat bu dergilerle birlikte artık onların hak mücadeleleri ve görüşleri söz konusu edilmeye başlanır. Kadınlar, basının dışında cemiyetçilik faaliyetleriyle de eylemlerini devam ettirirler. Cemiyetler kurarak haklarını aramaya, seslerini duyurmaya ve yardımlar toplamaya başlarlar. Örneğin, Fatma Aliye Hanım tarafından, Rumeli sınırındaki askerlere kışlık giyecek yardımı temin etmek için Cemiyet-i İmdâdiye (1908) derneği kurulur. Halide Edip'in kurduğu Teali-i Nisvân Cemiyeti ise Türk kadınının bilgi ve kültürünü yükseltmek amacıyla kurulan ilk cemiyettir. Bu cemiyette kadınlar tarafından konferanslar verilir, mitingler ve müsamereler düzenlenir. (Kurnaz, 1991) Böylece kadınlar gerek basınla gerekse

Bk. Bayram Kodaman (1990). "Tanzimattan Sonra Türk Kadını." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Bk. Ali Arslan & Özlem Akpınar (2005). "İnas Darülfünunu (1914-1921)". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*.

² Müfide Ferit'in *Aydemir* romanı *Türk Kadını* mecmuası tarafından basılmıştır.

kurdukları cemiyetlerle toplumda yer edinmeye ve seslerini duyurmaya başlarlar. “Kurulan bu dernekler kadınlar için bir sosyal alan olmuş, kadınlar evlerinden çıkmaya başlamışlardır.” (Ulu, 2020, s. 283). Dergiler ve cemiyetler, kadınların sosyal hayatta etkin hâle gelmeleri ve toplumda görünür olmaları adına önemli rol oynarlar.

Bu dönemde entelektüel seviyeleri ve faaliyetleriyle öne çıkan birçok kadın mevcuttur. Halide Edip ve Müfide Ferit bu kadınların başında gelir. Onlar gibi pek çok kadın; çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmış, eserler vücuda getirmiş, hatta yayın organları dahi kurmuştur. Gazeteler, dergiler, dernekler, teşkilatlar kuran kadınlar sosyal ve hukukî alanlarda haklarını kazanmak için atılımlarda bulunmuşlar; artık ev dışı ortamlarda bulunarak faaliyet içerisine girmişlerdir.

Halide Edip ve Müfide Ferit, Türkçü görüş içerisinde yer alan aktif kadınlardır. Dönemin öne çıkan ideolojisi olan Türkçülüğe göre kadın; devletin temeli, ailenin merkezidir. Kadınların tahsil alarak toplumun idaresinde önemli görevler üstlenebilecekleri düşüncesi, ideolojinin ortak düşüncesidir. Kadının toplumsal alandaki aktifliğini destekleyen Türkçülük hareketinin cemiyeti olan Türk Ocağı, kadınların sosyal hayatta yer edinmeleri için çeşitli atılımlarda da bulunur. İlk kez 1912 yılında kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu konferanslar, toplantılar ve konserler düzenler. Onlar için kadın ilk eğitimcidir. Memleketin geleceği olan çocukları yetiştirecek olan kişidir. (Kurnaz, 1991) Onlara göre Türk kadını; hem memleketin refahı için çalışabilecek yetkinliktedir hem de gelecek neslin ilk eğitimcisidir. Bu bağlamda kadına misyon yüklenir, bu misyon üzerine örnek aydın kadın tipi ortaya çıkarılır. Türkçü aydın kadın tipine Halide Edip ile Müfide Ferit’i örnek olarak göstermek mümkündür. Her iki kadının kadın üzerine görüşleri Türkçülük akımının görüşleriyle aynıdır. Onlara göre de gelecek kuşakları yetiştirecek, topluma fayda sağlayacak olan kadındır. Dolayısıyla kadının eğitilmiş ve aydın olması gerekir. Aynı zamanda bu kadın Türklüğe de hizmet etmelidir. Bu bağlamda hem Halide Edip Adıvar hem de Müfide Ferit Tek gerek almış oldukları eğitimle ve gerek Türkçü görüşleriyle Türkçü aydın kadınlardır. Kadınların eğitim ve sosyal haklarının altını çizerek kadın-erkek eşitliğini savunan iki yazar da romanlarında Türkçü aydın kadın tipine yer verirler.

Türkçülük akımının etkisiyle yazılmış edebi eserlerin ilk örneği Halide Edip Adıvar’ın *Yeni Turan* (1912), ikinci örneği ise Müfide Ferit Tek’in *Aydemir* (1918) adlı romanlarıdır (Kaplan, R. 1990; Köprülü, M. F. 2007; Seyfettin, Ö. 2001). Milli

Edebiyat Döneminde yazılan bu romanlarda Türkçülük fikri bir kurtuluş ve diriliş önerisi olarak temel alınmış, bu hareketin sosyal yanı kadın örgütlenmesi etrafında detaylandırılmıştır.

Halide Edip'in *Yeni Turan* romanındaki Kaya karakteri ile Müfide Ferit'in *Aydemir* romanındaki Hazin karakteri Türkçü aydın kadın tipi içerisine girerler. Her iki kurmaca karakter de eğitilmiş, sosyal yaşamda etkin roller üstlenen, Türkçülük ideolojisi için çalışan "idealize" edilmiş kadınlardır.

Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan itibaren Osmanlı giderek parçalanmaya başlar. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla da ülkede hareketli ve gerilimli bir ortam oluşur. Savaşın sona imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından yaşanan işgaller, Millî Mücadele'nin ortaya çıkmasına yol açar. Mücadele ve savaş ortamı erkekleri cephelere sevk eder. Erkeklerin cephelerde bulunmaları sebebiyle kadınların ayakta kalma mücadeleleri söz konusu olur. Varlıklı olmayan kadınlar, evlerine ve ailelerine bakmak üzere ilk kez hayata atılırlar. Varlıklı ve ailesi nüfuzlu kadınlar ise Millî Mücadele'yi desteklemek için basını kullanır ve şehirlerde vuku bulan işgalleri protesto etmek üzere mitingler düzenlerler. İnci Enginün, Millî Mücadele döneminde kadınların durum ve faaliyetlerini dört ayrı gruba ayırır. Bu gruplar şu şekildedir:

1. İşgal bölgelerinde kalan mazlum kadınlar. Bu kadınlar düşman askerleri tarafından şiddet ve tecavüze maruz kalan kadınlardır.
2. Eline silah alıp savaşa intikal eden kadınlar. Bu kadınlar ise gerek silahlarıyla gerek savaşa nakliye hizmeti sağlayarak ve gerekse hastanelerde çalışarak savaşa katılan kadınlardır. Aynı zamanda ordunun ihtiyaçlarına göre evlerinde malzeme de hazırlarlar.
3. Kitleleri uyandırmaya çalışmak ve millî duyguları coşturmak üzere çeşitli dernek ve basın vasıtalarıyla seslerini duyurmaya çalışan kadınlar. Bu kadınların başında Halide Edip ve Müfide Ferit gelmektedir.
4. Yukarıdaki grupta yer alan kadınların faaliyetlerine "moda" diye katılan sosyete kadınlar ile bu faaliyetlerin dışında yer alan, mücadelenin manasını anlayamayan kadınlar. (1982, s. 619-620)

Müfide Ferit ise İnci Enginün'ün oluşturduğu bu gruplardan üçüncüsünde yer alır. Mütareke İstanbul'undan ayrılıp Ankara'ya gittiği dönemde *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinde yazdığı Millî Mücadele taraftarı yazılarında; işgalleri protesto eder, Türk

milleti olarak üzüntülerini dile getirir, Türk askeri ve Türk milletini yüreklendirmeye çalışır. Bir kadın olarak Millî Mücadele'ye yazılarıyla katılır ve mücadelenin içinde yer edinir. Basın dışında işgalleri protesto eden mitinglerde de yer alır. Bu bağlamda mücadeleye hizmet eden dönemin önemli kadınlarından biri olur.

Müfide Ferit; Türkçülük ideolojisine mensup, kadınların yükselmelerini savunan, siyasi ve edebî eylemleri olan gazeteci, yazar ve düşünce insanıdır. Türkçülük akımının roman türündeki ilk temsilcilerindendir (Ağaoğlu & Saral, 2013). Onun eylem sahasına çıkması, II. Meşrutiyet sonrasında olur. Kadınların hem eğitim hem de sosyal hayatlarında aktif oldukları bu dönemde onun da çalışmaları mevcuttur. *Türk Yurdu*, *Şehbal*, *Türk Kadını*, *İfham*, *Hâkimiyet-i Millîye* gibi gazete ve dergilerde yazılar yazar, Türk Kadını Cemiyeti'nde faaliyetlerde bulunur. Görüşlerini dile getirdiği yazılarının içeriklerini siyasi, millî ve kadın meseleleri teşkil eder. Yazdığı hikâye, hatırat ve romanlarla da kurmaca vakalar aracılığıyla görüşlerini dile getirmeye devam eder. Onun dile getirdiği görüşleri, imparatorluktan ulus devlete geçiş aşamasında cereyan eden siyasi tartışmaların bir izdüşümü gibidir. (Karaca, 2006).

Müfide Ferit, 1918'de basılan ilk romanı *Aydemir*'den sonra adını duyurmaya başlar. Onun kadın üzerine düşünceleri 1919'dan itibaren yoğunlaşır (Demircioğlu, 1998). Müfide Ferit'in kadın konusundaki görüşleri döneminin diğer kadın yazarları ile hemen hemen aynıdır. O, kadının hem evi içinde çalışmasını hem de sosyal hayatta yer almasını savunur. Evinde ve sosyal yaşamında aktif çalışan kadına bir de eğitim ve sanat alanında yer alması için misyon yükler. Kadının eğitilmiş olmasının özellikle altını çizer. Çünkü gelecek nesilleri yetiştiren, hayata hazırlayan ve topluma sunan varlığın kadın olduğu görüşünü savunur: “Bence kadın için ilk vazife aile teşkil etmektir. Bu her kadın için bir gayedir.” (Ferit, 1924, s. 3-4) Buna bağlı olarak kadının kendini eğitmesini ve geliştirmesini ister; ancak bunun için önce onun eğitim hakkının iyileştirilmesi gerektiğini savunur: “Mekteplerimizin programlarını bu gayeye hâdim bir surette tertip ve teşkil etmeliyiz.” (Ferit, 1919, s. 326). Bu istek ve düşüncesini de özellikle *Aydemir* romanında yarattığı Hazin ve Nevin karakterleri ile destekler.

Müfide Ferit, 1919'da Türk Kadını Cemiyeti'nin dershanesinde verdiği “Feminizm” başlıklı konferansında kadın üzerine düşüncelerini dile getirir. Yerli bir kavram olmayan feminizmi kendi bakış açısından açıklar, kadınların sahip olmaları gereken haklardan bahseder. Feminizmi “kadın ile erkeğin birlikte çalışması, birbirine

müşavi hukukla çalışması” olarak tanımlar (Ferid, 1919, s. 305). Feminizmi medeni, toplumsal ve siyasi haklarda erkeklerle eşit olmayı savunan bir meslek olarak görür. Kadınların medeni ve toplumsal haklarının erkeklerle eşit olması gerektiğini savunurken siyasi haklarının kazanımı konusunda henüz erken olduğunu düşünür. Ona göre erkeklerin bile bu husustaki konumları henüz şüphelidir: “Biz bugün Avrupa memleketleri gibi, hakkı-ı siyasiye iştirakı istemeyeceğiz. Erkeklerimizin bile bu husustaki iktidarlara şüpheli iken bir de bu meseleye kadınları karıştırmak zamanı henüz gelmemiştir.” (s. 325). Müfide Ferit, Osmanlı’da kadın konusunun Meşrutiyet’e kadar geri planda kaldığını belirtir. Asırlardan beri Türk kadınıyla uğraşan olmadığını, onun uğraşılmaya layık görülmediğini söyler. Halbuki insanlığın yarısının kadın yarısının da erkekten müteşekkil olduğunu, bir yarısını ilerleyişe dâhil edip diğer yarısını saf dışı bırakmanın mantık dışı olduğunu savunur. “Kadını yürütmeyen, ilerletmeyen, yükseltmeyen cemiyet de yürüyemez, yaşayamaz.” der (s. 305), toplumun gelişiminin kadın ve erkeğin birlikte ilerleyişiyle mümkün olacağını düşünür.

Müfide Ferit, Türk kadınının hakları ve ülkeleri için çalışmaya başlamalarının ardından artık onların esir konumunda kalamayacaklarını düşünür: “Türk kadını artık esir değildir. İtiraf edelim ki esir kalacağım dese bile erkeklerde ve cemiyette onu esir tutacak kudret-i maliye kalmamıştır.” (s. 326) O, kadının çalışma hakkını savunur. Onun bir gün anne olacağını düşünse de bunun gerçekleşmemesi durumunda kadının mutlaka hayatını kazanmak mecburiyetinde kalacağını, bu nedenle onun eğitiminin üzerine düşülmesinin gerekliliğini dile getirir. “Onları düşünmeyi bilen, muhakeme eden, şahsiyet ve mesuliyet sahibi birer insan yapmalıyız, ta ki hayatta doğru istikameti kendi akıllarıyla bulsunlar ve onu takip edebilsinler.” (s. 326)

Döneminin etkin eylem kadını olan Müfide Ferit Tek, millî kimlik ve kadın konuları üzerinde bilhassa durmuştur. Kadının eğitimini, ilerleyişini ve haklarını savunurken Türkçülük ideolojisinin savunuculuğunu da üstlenmiştir. İlk romanı olan *Aydemir*’de, Osmanlı sınırının dışına çıkarak Asya Türklerinin asimilasyon problemine dikkat çekmiş ve onlarla birleşmesi gerektiğini bir tez olarak ele almıştır. İkinci romanı *Pervaneler*’de ise yabancı okullar nedeniyle millî kimlik kaybı yaşayan genç Türk çocuklarını işlemiştir. *Leyla* romanında da Mütareke İstanbul’unda yaşanan yozlaşmayı ele almış, azınlıkların saf değiştirmelerine dikkat çekerek yalnızca Türkçülüğün kurtuluş yolu olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, yazarın yazmış olduğu üç roman roman sanatı çerçevesinde ele alınmıştır. Romanlar yazarın görüşleri, bakış açısı ve hayatıyla ilişkilendirilerek incelenmiştir. İnceleme yapılırken klasik roman sanatı inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlerin yanı sıra romanlara kuramsal bir bakış açısı da kazandırılmaya çalışılmıştır: Romanların başlangıçları ve bitişleri bu bakış açısıyla ele alınmış, olay rgş yine bu bakış açısından hareketle Greimas'ın eyleyensel rnekesine uyarlanmıştır.

Müfide Ferit Tek hakkında yapılmış olan önceki çalışmalarda, yazarın milliyetçiliği ve siyasi hareketleri merkeze alınmıştır. Bu alışma ise yazarın romanlarını merkeze almakta, *Leyla* adlı romanı da ilk kez ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Çalışmanın amacı, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde bir kadın olarak düşünce ve eylemleriyle dikkate değer işler gerçekleştirmiş olan Müfide Ferit Tek'in romanlarını inceleyerek yazarın edebiyat sahasında tekrar görünür olmasını sağlamaktır.

2. HAYATI

2.1. Aile Çevresi ve Çocukluğu

Müfide Ferit Tek, 29 Nisan 1892 tarihinde Kastamonu’da doğar. Annesi; Plevne Müdafaası şehitlerinden Kolağası Zâimzâde Nişli İsmail Efendi ile soyu İbşir Paşa’ya dayanan Zînetî Hanım’ın kızı Feride Hanım’dır. Babası ise; Kemahlı Mazhar Paşa’nın oğlu zabıt Şevket Bey’dir. Meşrutiyetçi bir subay olan Şevket Bey, Mazhar Paşa’nın yaverlerinden olan Müşir Recep Paşa’nın seryaveridir. Şevket Bey Kastamonu’da görevli bulunduğu esnada başka bir zabitin kardeşi olan Feride Hanım ile evlenir. Bu evlilikten kızları Müfide dünyaya gelir. Müfide Ferit’in üç kız, bir de erkek kardeşi vardır³. Kardeşleri; Selma Hanım⁴, Fahire Hanım⁵, Nemide Hanım⁶ ve Mazhar Şevket Bey⁷’dir (Çonoğlu, 2022).

Müfide Ferit’in tam ismi; Meryem Fevziyye Müfide’dir. Müfide Ferit ve Ahmet Ferit’in kızları Emel Esin’e (1974) göre bu isimler Şevket Bey’in şahsiyetini yansıtmaktadır. Fevziyye, Müfide Hanım’ın doğum adıdır. Meryem ismi ise Şevket Bey’in annesinin ismidir. Ahmet Ferit ile olan evliliği sonrasında ise Ferit ismini alır⁸. Emel Esin (1974), Şevket Bey’in annesi Meryem Hanım ile ilgili şu bilgiyi paylaşır:

Şevket Bey’in babası, Kemahlı Mazhar Paşa, Çerkez ve Gürcü hanımlarının yanında, Irak’da Meryem adlı bir Bedevî kızı ile evlenmişti. Uzun ve nârîn boylu,

³ Müfide Ferit’in kız kardeşi Selma Hanım’ın torunu Hasan Yusuf Akçura, kendisiyle yapılan bir söyleşide babaannesi Selma Hanımların beş kardeş olduklarını dile getirir: “Büyükbabamın eşi yani babaannem Selma Hanım İstanbullu. Babaannemler beş kardeş; dört kız, bir erkek.” Bk. Karagöz, Erkan. (2015). Yusuf Akçura’nın Torunu Hasan Yusuf Akçura İle Söyleşi. *Türk Yurdu*, 339, 60.

⁴ Selma (Şevket) Akçura. Yusuf Akçura’nın eşidir.

⁵ Fahire (Şevket) İnhan. Türk iktisat bilgini ve devlet adamı Mustafa Zühtü İnhan’ın eşidir. Müfide Ferit’in siyasi görüşlerinin şekillenmesinde, eniştesi Yusuf Akçura’nın dışında Mustafa Zühtü İnhan’ın da tesiri olmuştur. (Demircioğlu, 1998).

⁶ Nemide (Şevket) Moran. Türkiye’nin ilk kadın fotoğrafçısı Yıldız (Vahid) Moran’ın annesi, Türkiye’de ilk kez Latin harfleriyle basılan Türkçe-İngilizce sözlüğün (Büyük Türkçe-İngilizce Sözlük A Turkish-English Dictionary, A. Vahid Moran, 1985) yazarı Ahmet Vahid Moran’ın eşidir.

⁷ Ord. Prof. Dr. Mazhar Şevket İpşiroğlu. Sanat tarihi profesörüdür. Türkiye’de Avrupa Sanatı Tarihi konusundaki araştırmaları bilimsel manada başlatan ilk bilim insanlarından biridir. Bk. Yücel, Ü. (1988). Ord. Prof. Dr. Mazhar Şevket İpşiroğlu. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (13), 5-10.

⁸ Ahmet Ferit Bey, 1934 yılında çıkan soyadı kanunu sonrasında “Tek” soy ismini alır. Bunun üzerine Müfide Ferit’in tam ismi “Müfide Ferit Tek” olur. Bk. Ünal, Y. (2008). Ahmet Ferit Tek’in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (7 Mart 1878 – 25 Kasım 1971). *Tarih Okulu Dergisi*, 2008(1), 19-47.

parlak ve siyah gözlü Bedevî kızı, birkaç yıl sonra veremden ölmüştü. Annesine benzediği rivâyet edilen Şevket Bey'in kızı Müfide'nin de lâciverd hâreli koyu kahverengi gözleri, sanki Meryem Hanım'ı andırırdı. (s. 7)

Müfide Ferit (1972) “Hayat Hikâyem” başlıklı yazısında, “Müfide” ismini Recep Paşa'nın Şevket Bey'e önerdiğini dile getirir: “Recep Paşa babama “Şevketim ismini Müfide koyalım da memlekete müfid olsun” demiş. Hayatımın vazifesi o gün verilmişti.” (s. 11). “Müfid” kelimesi; ifade eden, anlatan, faydalı gibi anlamlara gelir (Devellioğlu, 2003). Aydın bir kişi olan ve eğitime önem veren Şevket Bey de kızına bu ismi koymayı kabul eder.

Müfide Ferit'in annesi Feride Hanım'ın babasının Plevne'de şehit düşmesi üzerine anneannesi Zînetî Hanım genç yaşta dul kalmıştır. Zînetî Hanım çocuklarıyla beraber Ruslardan saklanarak Niş'ten İstanbul'a zor şartlar altında göç ettiği sırada bir samanlıkta Feride Hanım doğmuştur. Göç etmenin, muhacir olmanın getirdiği zorluklara sağlığı dayanamayan Zînetî Hanım, bir gece çocukları kucağında iken vefat etmiştir. Zînetî Hanımların yaşadıkları bu sıkıntı, dönemin Türklerinin yaşadıkları sıkıntılara bir örnektir. Memleketin bu dertlerine diğer Osmanlı aydınları gibi Şevket Bey de üzülmeğe; çıkar yollar ve çözümler aramaktadır. Emel Esin (1974), dedesi Şevket Bey'in bu tavrını ve şahsiyetini şu şekilde açıklar:

O zamanın bütün hamiyyetli Türkleri gibi Şevket Bey'in de gönlü, Türklerin çilesine kan ağlıyordu. Osmanlıların manevî ve onun netîcesinde maddî inhitâtını durdurmak için yollar bulmak istiyordu. Avrupa'nın teknik sâhadaki hamlesine yetişmek lüzûmuna inanıyordu. O devrin Türk aydınları gibi, hem Müslüman-Türk medeniyetine, hem Avrupa düşüncesi'ne âşinâ idi. İslâmiyet'in insanlık mefkûresi ile Jean-Jacques Rousseau'nun bir nevî imtizâcını zihninde yapan Şevket Bey, Nâmık Kemal tesîrinde, liberal bir Meşrutiyetçi idi. Dîndârlık ile tebârüz etmemek ile beraber, İslâm geleneği ile memlû idi. İslâm Peygamberi'nin sünneti üzere, aylığından âilesinin ancak geçineceği kısmı alıp kalanını fakirlere dağıtırdı. Kur'ân'ı arabca, heyecân ile okur ve âilesine tefsîr ederdi. (s. 8)

Şevket Bey, dönemin istibdat rejimine karşı çıkan bir görüşte yer alır. Yukarıda Emel Esin'in de söz konusu ettiği üzere liberal, özgürlükten yana olan bir görüş içerisinde. Hem İslam hem de Türk medeniyetine hâkimdir. Pek çok diğer Meşrutiyet taraftarı Türk aydını gibi Batı'ya karşı önyargısız olunmasının, Meşrutiyet

rejiminin ilân edilmesinin ve eşitlikçi bir anlayışın sağlanmasının devleti kurtuluşa götüreceği düşüncesini benimser. Bu görüşte yer alan Müşir Recep Paşa da Meşrutiyetçi kimliği sebebiyle sürekli olarak sürgüne gönderilir. Şevket Bey de hem Meşrutiyetçi olmasından hem de Müşir Recep Paşa'nın seryaveri olmasından dolayı onunla birlikte sürgünlere gider. İlk olarak ailesi ile Bağdat'a, daha sonra ise Müfide Ferit'in çocukluğunu geçireceği Trablusgarp'a sürgüne gider. Bağdat'ta kısa bir süre kaldıkları için Müfide Ferit'in çocukluk hatıraları Trablusgarp'ta başlar. Trablusgarp'a gittikleri 1898 yılında Müfide Ferit henüz altı yaşındadır. Tüm çocukluğu bu şehirde geçer. Burada, ailesi ve ailesinin dostlarıyla beraber sıcak bir ortamda büyür. Sürgünde olmalarına rağmen, onun hatıralarında Trablusgarp mutlulukla geçen güzel çocukluk yıllarının mekânı olarak kalır. Müfide Ferit (1972), bu döneminden şu şekilde bahseder:

Çocukluğum, Osmanlı İmparatorluğu'nun son senelerde bir menfa diyarı olan Trablus-Garb'de geçti. Babam âskeri kaymakam idi, Recep Paşanın ser yaveri idi. Etrafımız korku ve elem içinde idi, fakat evimiz bir aydın saadet ve ileri fikirler yuvası idi. Çok mesut bir çocukluğum oldu. (s. 11)

Müfide Ferit etrafının sıkıntı, korku ve acılarla sarılmış olduğunu dile getirir. Bunun sebebi ülkenin içinde bulunduğu savaş ortamıdır.

Müfide Ferit'in babası Şevket Bey'in Trablusgarp'taki yakın dostlarından bazıları; Yusuf Akçura ve Müfide Hanım'ın gelecekte eşi olacak devlet adamı Ahmet Ferit Bey'dir. Yusuf Akçura, ileride *Aydemir* romanını yazmasını teşvik edecek, fikirleriyle Müfide Ferit'i derinden etkileyecektir. Aynı şekilde eşi Ahmet Ferit Bey de onun siyasi ve bürokratik hayatında etkin rol oynamasına destek sağlayacaktır. Ahmet Ferit Bey Meşrutiyetçi genç bir zabittir. Bu kimliği sebebiyle 1896 yılında o da Şevket Beyler gibi Trablusgarp'a sürgün edilir. (Demircioğlu, 1998) Ahmet Ferit (1972), Şevket Bey ve ailesinin Trablusgarp'a ayak bastıkları anı ve Müfide Hanım'ı ilk görüşünü tasvir eder:

Rûmî 1314/M. 1898 yılında idi. Akdenizin lâcivert dalgalarını yarararak ilerleyen bir Türk gemisi Trablusgarb'ın güneşte altın gibi parlayan kumsalları karşısına demir attı. (...) Şevket Bey gemiden inip, istikbâl heyetinin arasından geçerken altı yaşlarında olan küçük kızı Müfide'yi elinden tutuyordu. Müfide babasına benzerdi. Lâciverd hâreli koyu kahverengi gözlerinde ciddî bir ifade biraz da hayret ile,

dünyaya bakıyordu. Sahilde toplanmış askerler, Turgut Reisin beyaz türbesine füz damlı evlerden müteşekkil kasabaya daha arkada uzanan çöllere, hurma ağaçlarına bakıyordu. Kastamonu’da doğmuş küçük kızın gönlü Arabistan’a açılıyordu. Çocukluk hâtıralarından biri cenûb ikliminde gayr-i tabîî şekilde büyüyüp küçük Müfide ile aynı boya gelmiş bir nergis ile karşılaşmak olmuştu. Cenûb illerinde biten nergislerin içinde bir siyah leke vardır. Küçük Müfide’ye bu siyah leke, kendisine bakan tek bir kara göz gibi gelmişti. Babası kendine çiçeği koklamayı öğretince, korku heyecana münkalib olmuştu. (s. 14)

Ahmet Ferit hem Şevket Bey’in şahsi kimliğini hem de o dönem yaşı küçük olan Müfide Hanım’ın dünyaya bakışını dile getirir. Ahmet Ferit Bey’e göre, Şevket Bey’in şahsında iki farklı kültür birleşmektedir. Bu kültürler Doğu ve Batı kültürleridir. Şevket Bey hem Batı’nın yeniliklerine açık hem de Doğu geleneğine sadıktır. Şevket Bey’in söz konusu edilen özelliklerinin pek çoğunun, ileriki yıllardaki Müfide Ferit’te mevcut bulunduğu görülür. Gerek Batı ve İslam kültürünün bir arada harmanlanması, gerek yazılarıyla etki yaratabilme çabası ve gerekse düşünce yapısı olarak baba kız birbirlerine benzemektedir.

Müfide Ferit 1903 yılında 11 yaşında iken çarşafa girer. Kızı Emel Esin (1971), bu olaydan sonra dünyanın annesine karanlık gelmeye başladığını ifade eder: “Bu hayat, onbir yaşına basınca, birden durdu. Müfide pembe canfesden bir çarşaf giydi. Ecnebî mekteplerinde büyüyen ekseri Türk kızları gibi peçenin arkasından dünya ona da karanlık geldi ve mahzûn oldu.” (s. 2). Çarşafa girdikten sonra mahzunlaşması, Müfide Ferit’in hür ve aktif kişilik yapısından kaynaklanır. Gençlik yıllarındaki eylemliliği de onun çocukken bu ruh durumuna giriş nedenini ortaya koyar.

Müfide Ferit çocukluk yıllarını Trablusgarp’ta geçirdikten sonra babası tarafından Paris’e, Versailles Lisesi’ne gönderilir; ancak çok geçmeden Şevket Bey rahatsızlanır ve Müfide Ferit de Trablusgarp’a geri dönmek durumunda kalır.

Şevket Bey 1905’te vefat eder, onun ölümü, kızı başta olmak üzere onunla aynı ideolojideki herkesi derinden etkiler. Hakkında mersiyeler dahi yazılır⁹. Emel Esin (1971), dedesinin ölümünden bahseder: “Hayatı esnâsında Kur’ân’ı heyecân ile okumaktan başka dindarlık eserleri ile temâyüz etmiyen Şevket Bey, ölüm anında

⁹ Iraklı Şair Sıdkı Az-Zahâvî, 1907’de “Risa-il Şevket Bey”i yazmıştır. Bk. Esin, E. (1971). Annem Muharrir Müfide Ferit TEK I- Gençlik Yılları. *Yeni Asya*, (469), 2.

birden gür bir sesle “Esselâmu Aleyke ya Muhammed!” demişti.” (s. 6). Esin’in verdiği bu bilgiden hareketle; Şevket Bey’in -her ne kadar dindar olmasa da- son anına kadar İslam’a bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda hem yenilikçi hem de geleneğine bağlı bir şahsiyet olması dikkate değerdir, çünkü kızı Müfide de bu noktada babasına benzemektedir.

2.2. Eğitimi

Müfide Ferit eğitimine 1895’te, üç yaşında iken evinde başlar. İlk eğitimini babasından alır. Babası ona Arapça, Fransızca, Farsça ve Türkçe dersleri verir. Aynı zamanda bu derslerin dışında kızlarına spor, resim ve musiki dersleri de aldırır. Daha küçük yaşlarda iken evinde her çeşit alan hakkında bilgi sahibi olmaya başlayan Müfide Ferit, ileriki yıllarda eğitimini yüksek tahsile kadar çıkarır.

Yedi yaşına geldiğinde ise henüz hiçbir okul eğitimi almamış olan Müfide Ferit’i babası 1899’da St. Joseph İtalyan Rahibe Mektebi’ne yazdırır. Müfide Ferit, Trablusgarp’ta kızlara özel herhangi bir Türk okulu olmadığından dolayı bu yabancı mektebine gönderilmek durumunda kalır. Bu mektepte yabancı dillerden Fransızca ve İtalyanca dersleri görür.

Müfide Ferit Tek (1972), ilk eğitimini kendi ağzından dile getirir: “3 yaşından itibaren beni okutmaya başlamışlar. O zaman Trablus’ta Türk mektebi olmadığı için 7 yaşında beni St. Joseph Rahibe Mektebine verdiler, fransızca ve italyanca öğretiyorlardı. Mekteple birlikte evde türkçe ve fen dersleri alıyordum...” (s.11). Müfide Ferit’in kızı Emel Esin (1971) de annesinin eğitim hayatının ilk başlangıç safhasından şu şekilde söz eder:

Trablus’da kızlara mahsus Türk mektebi olmadığı için Şevket Bey’in kızları İtalyan ve Fransız râhibelerinde okudular. Evde de babalarından, Türkçe Arapça Farsça dersleri alıyorlardı. O devir Türk kızları gibi sıkı şekilde büyütülmekte idiler. Fakat Şevket Bey kızlarının şahsiyetinin her cihetten inkişâfına da değer veriyordu. Onlara musikî ve sporlar da öğrettiriyordu. Küçük Müfide İtalyan operalarından parçaları piyanoda çalıyordu. Kum çöllerinde ata biniyor, denizde yüzüyordu. (s. 2)

Emel Esin’in de söz konusu ettiği üzere, Müfide Ferit yalnızca dil ve fen dersleriyle kalmamış; aynı zamanda çeşitli sanat ve spor dalları ile de ilgilenmiştir. Küçük yaşlarda iken at binme, yüzme ve piyano çalma gibi aktivitelerde bulunmuştur.

Şevket Bey, kızı Müfide'nin eğitimlerini tamamlayıp doktor olmasını ister. Kızının özellikle doktor olmasını istemesinin sebebi; Anadolu'daki Türk kadınlarının kadın doktora ihtiyaç duymalarıdır. Anadolu kadınları, erkek doktorlara kendilerini göstermedikleri için yardım alamazlar. Bu sebeple Şevket Bey kızının doktor olup Türk kadınlarına yardım etmesini, onlarla ilgilenmesini arzu eder. (Tek, 1972)

Müfide Ferit Trablusgarp'taki St. Joseph İtalyan Rahibe Mektebine başladıktan üç sene sonra babası Şevket Bey rahatsızlanır. Rahatsızlığından sonra sağlığının düzelemeyeceğini anlayan Şevket Bey, kızı Müfide'yi eğitimine devam etmesi ve daha iyi bir eğitim görebilmesi için gizlice Paris'e gönderir. Gizlice göndermesinin sebebi o dönem bir Türk kızının Avrupa'ya gitmesinin yasak olmasıdır. Müfide Ferit burada Versailles Lisesine kaydolar. Şevket Bey, kızını Paris'te yalnız bırakmak istemez, Fransa'daki İttihatçı arkadaşı Ahmet Rıza Bey'den kızına velilik yapmasını rica eder. Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey, Müfide Ferit'in Paris'teki velisi olur. Müfide Ferit eğitimi görürken, Ahmet Rıza Bey de ona göz kulak olmaktadır. Müfide Ferit, eğitim için ülke dışına gönderilen ilk Türk kızı olur. Ancak burada yalnızca üç sene eğitime devam edebilir. Üç senenin sonunda, babası Şevket Bey'in rahatsızlığı ilerleyince Trablusgarp'a geri çağrılır. Trablusgarp'a döndüğü 1905 senesinde babası Şevket Bey'i kaybeder. Müfide Ferit Paris'teki tahsilini bitirememiş ve aynı zamanda doktorluğa da veda etmiştir. Müfide Ferit (1972), bu durumu şu şekilde ifade eder:

Üç sene sonra babam hastalandı, iyi olamayacağını anlayınca beni acele okutmak istedi, benim doktor olmamı ve o zaman erkek doktora kendini göstermeyen Türk köylü kadınlarına bakmamı istiyordu. Beni gizlice Versailles lisesine gönderdi. Gizli diyorum çünkü o zaman Avrupa'ya gitmek memnu idi. Tahsile dışarıya gönderilen ilk Türk kızı ben oldum. O zaman Paris'te bulunan büyük vatanperver Ahmet Rıza Bey orada velim oldu. Versailles lisesinde 3 sene kaldım. 3. tatilde ailem yanlarına gelmemi istedi. Babamın hastalığı artmıştı. Tatilin sonu gelmeden babamı kayıp ettik. Tahsile, doktorluğa, müfid olmaya, mesut olmaya veda ettim. (s. 11)

Müfide Ferit'in eşi Ahmet Ferit Bey, 1921 yılında Ankara Hükûmeti tarafından Paris sefiri olarak görevlendirilir. Müfide Ferit de eşiyle birlikte Paris'e gider. Orada iken Sorbonne'da Şark Edebiyatı derslerine yazılır, Siyasi İlimler Mektebini bitirir (Demircioğlu, 1998). Tek (1972), eşinin Paris sefiri olması üzerine ilk iş olarak Sorbonne Şark Edebiyatı derslerine yazıldığını dile getirir: “1921'de zevcim Paris

sefiri olunca, ilk işim Sorbonne Şark Edebiyatı derslerine yazılmak oldu.” (s. 11). Paris’e gider gitmez eğitimini düşünmesi, onun kadın eğitimine gösterdiği özeni ortaya koymaktadır.

1925 yılına gelindiğinde, Ahmet Ferit bu sefer de Londra’ya sefir olarak gönderilir. Müfide Ferit ise Londra’da, eşinin yanında bir süre kaldıktan sonra eğitimini devam ettirmek üzere tekrar Paris’e gider. 1926’da eşi Londra’da elçi iken o Paris’te Ecole des Sciences Politiques okulunda eğitim görür. Bu okuldan 1928’de mezun olur. Burada toplam iki sene eğitim görmüştür. Böylece yarım kalan eğitimini Sciences Politiques’te tamamlamış, yüksek tahsilini burada yapmıştır. Müfide Ferit (1972), bu okulu bitiren ilk Türk kadını olduğunu dile getirir: “1926’da Londra’da bulunduğumuz devirde Paris Science Politique mektebine yazıldım, iki senede gayet iyi mention ile bitirdim. Galiba bu mektebi ilk bitiren Türk hanımı bendim.” (s. 11). Müfide Ferit’in yüksek tahsilini tamamlaması, onun kadının yüksek tahsile kadar ulaşabileceği görüşünün somut örneğidir.

Müfide Ferit’in yeğeni Sevim Saka, teyzesinin Paris’teki eğitim yıllarından bahseder. Bu yıllarda Müfide Ferit, Paris’te yeğeni ile gezer, onunla vakit geçirir. Aynı zamanda da Politiques’teki imtihanlarına hazırlanır. Sevim Saka (1972), teyzesi Müfide Ferit’in hem kişiliğine hem de eğitime verdiği özene hayrandır. Onu takdir eder ve Paris’teki eğitim yıllarını anlatır:

(...) Eniştem Ferid Tek Londra’da büyükelçi olduğu sıralarda, o da Paris’de Ecole des Sciences Politiques’de yüksek tahsil yapmak üzere Paris’e sık sık gelirdi. (...) teyzem ömrünü derslerine çalışmakla geçirirdi. Bizler gezer, tenis oynarken teyzemin kendisini disipline koyması ve Sciences Politiques imtihanlarına hazırlanması bana pek büyük bir fedakârlık gibi görünür ve kendisine olan takdir hislerim büsbütün artardı. (s. 21-22)

Müfide Ferit, eğitim hayatı boyunca hiçbir Türk okulunda eğitim görmemiştir. Eğitim aldığı tüm okullar yabancı okullardır. Sırasıyla; St. Joseph İtalyan Rahibeler Mektebi, Versailles Lisesi, Sorbonne ve Ecole Des Science Politiques’te eğitim görür. Dönemin yabancı okullarının pek çoğunun politikası Türk öğrencileri kültürlerinden uzaklaştırmak üzerinedir (Aksu, 2008). Müfide Ferit de bu okulların bir öğrencisi olmuştur. Eğitim hayatı boyunca bu politikaya kendisinin de şahit olması sebebiyle yabancı okullar meselesi üzerine eğilme ihtiyacı duyar. Bu meseleyi *Pervaneler* isimli

romanında ele alır. Romanda; yabancı okullarının Türk çocuklarını ve gençlerini nasıl etkileri altına alıp zehirlediklerinden, onları kendi kültürlerinden nasıl ustalıkla uzaklaştırdıklarından bahseder.

2.3. Evliliği ve Çocukları

Müfide Ferit'in eşi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Tek¹⁰'tir. (Işık, 2004). Müfide Ferit, eşi Ahmet Ferit Bey ile Trablusgarp'ta sürgün oldukları dönemde tanışır. Ahmet Ferit Bey hürriyet yanlısı olmasından ötürü 1896'da Trablusgarp'a sürgüne gelir. Müfide Ferit ve ailesi ise buraya 1898'de gelmişlerdir. Şevket Bey, kendisi gibi Meşrutiyetçi olan Ahmet Ferit'le kızı Müfide'yi küçük yaşta iken nişanlar. Ölümünden evvel de evlenmelerini arzu ettiğini ifade eder. Müfide Ferit, babasının vefatından sonra onun arzusunu yerine getirir, fikirleri nedeniyle Türkiye'ye dönemediği için Mısır İskenderiye'de bulunan Ahmet Ferit ile 1907 senesinde evlenir. Evlendiğinde ise henüz on beş yaşındadır: “Şevket Beyin 1905'de Trablus Garb'de vefatından iki yıl sonra, kızı Müfide Hanım, Annesi ve kardeşleriyle birlikte Maltaya giderek Ferid Bey'e mülâki oldu. Müfide Hanım ve Ferid Bey 1907'de İskenderiye'de evlendiler.” (Esin, 1971, s. 6). Çiftin 1912 yılında bir kız çocukları dünyaya gelir. Kızları tanınmış Türk-İslam kültür ve sanat tarihçisi Emel Esin'dir. Esin onların tek çocuğudur.

Müfide Ferit hayatının büyük bölümünü eşinin görevleri sebebiyle çeşitli şehir ve ülkelerde geçirir. Özellikle Ahmet Ferit Bey'in diplomatik görevleri gereğince 1925-1943 yılları arası yurt dışında yaşar.

2.4. Edebî ve Siyasi Faaliyetleri

2.4.1. Yurt içi

2.4.1.1. İstanbul, Sinop-Bilecik

Evliliklerinden itibaren bir yıl Mısır'da bulunan Müfide Ferit ile eşi Ahmet Ferit, Meşrutiyet'in 1908'de ilân edilmesi üzerine İstanbul'a gelir. Bu dönem, Beşiktaş'ta bulunan Serencebey Yokuşu'ndaki evlerinde yaşarlar. Ahmet Ferit Bey,

¹⁰ Aynı zamanda Türk Ocağı'nın ilk başkanı, Millî Meşrutiyet Fırkasının kurucusu, *İfham* gazetesinin başmuharriridir.

İstanbul'da yaşamaya başladıkları bu dönem; İttihat ve Terakki'nin resmî yayın organı olan *Şûrâ-i Ümmet* gazetesinin başmuharriri, Meclis-i Mebusan'ın başkâtibi, Kütahya mebusu, *İfham* gazetesinin başyazarı, Türk Ocağı'nın da ilk başkanı olur. Ancak Ahmet Ferit Bey'in giderek değişen fikirleri, onun İttihat ve Terakki Cemiyetini eleştirmesine yol açar; fikirleri, Osmanlıcılık anlayışından milliyetçi bir görüşe evrilir. Bunun üzerine İttihat ve Terakki ile ters düştüğü için önce Sinop'a, sonra da Bilecik'e sürgün edilir. 1912'de Ahmet Ferit Bey sürgünde iken Müfide Ferit İstanbul'da kızları Emel Esin'i dünyaya getirir. Bir süre sonra da eşi Ahmet Ferit Bey'in yanına, sürgüne gider. Emel Esin (1974), anne ve babasının İstanbul'da başlayıp Sinop ve Bilecik'e uzanan hayatlarını özetlemektedir:

M. 1907'de Ferid Bey ile evlenen Müfide Hanım, ertesi yıl İstanbul'a geldi. (...) Trablusgarb Harbi ve Balkan Savaşı'nın acı günlerinde, Serencebey yokuşundaki evin penceresinden bakıp İstanbul câmileri silsilesini görmek, her şey gitse bile bu âbideler var oldukça Türk-İslâm medeniyetinin devâmına bir va'd gibi tesellikâr idi. (...) Türkiye'nin hayrına sandığı kanâatlerini, Fırka'nın emirleri hilâfına da olsa, alenen ve belâgat ile ifâde eden Ferid Bey, Sinop ve daha sonra Bilecik'e sürgün edilerek, İlk Umûmî Harb yıllarını, âilesi ile beraber, orada geçirdi. (s. 10-11)

İstanbul'da yeni hayatlarına başladıkları dönemde ülkede büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Trablusgarp ile Balkan Savaşları, giderek gücünü yitiren Osmanlı'yı zor bir duruma düşürür, yaşanan sıkıntılar halkta büyük buhranlar meydana getirir. Halk yoksulluk çekmekte, bağımsızlık ve toprak kaybetme endişesi içerisine girmektedir. Müfide Ferit de Türk-İslâm medeniyetlerine bağlılığı gereğince bu buhranların ortasında kalır. İstanbul'daki yeni hayatlarını memleket sorunları ile geçirir, bu sorunlar onun zihnini meşgul eder. Bu bağlamda, fikirlerini dile getirmek üzere onu yazmaya sevk eden en önemli etken memleket meseleleridir.

Müfide Ferit, eşi Ahmet Ferit Bey'in sürgün edilmesi sebebiyle İstanbul'dan ayrılır ve edebî faaliyetlerini tam anlamıyla başlatacak olan romanı *Aydemir*'i yazmak üzere 1914'te Sinop'a gider. Sinop'ta bulunduğu yıllarda hem Türkçülük ideolojisinin taraftarı olmaya hem de ülkenin kurtuluşu için çözüm yolları aramaya başlar. Babası Şevket Bey'in yakın dostu, aynı zamanda Müfide Ferit'in kız kardeşi Selma Hanım'ın eşi olan Yusuf Akçura'nın teşvik ve tesiriyle *Aydemir* romanını kaleme alır. Romana Türkçü-Turancı bir bakış açısı hâkimdir. Orta Asya'da zulüm altında kalan Türkleri

kurtarma ve onlarla birlik olma fikri romanın temel meselesidir. *Aydemir* romanı, Müfide Ferit'in adını duyurduğu ve romanda söz konusu ettiği mefkûresi sebebiyle takdir topladığı ilk edebî eseridir. *Aydemir* romanının ve Müfide Ferit'in diğer yazılarının nasıl bir ortamda yazıldığı Esin (1972) tarafından dile getirilir:

Menfâ yıllarında, baba dostu Yusuf Akçura'nın teşviki ile Müfide Hanım ilk eseri "Aydemir"i yazdı. Sinop kumsalında, Karadeniz'e ve muhib Selçuklu kalelerine nâzır bir evde oturlardı. Müfide Hanım güneşin Karadeniz üzerinde batarken kaleleri al ışıklara büründüğünü seyr eder ve bu ilhâmla gece yarısına kadar yazardı. (s. 16)

Müfide Ferit, sürgün yıllarında *Şehbal* ve *Türk Yurdu* dergileri için yazılar kaleme alır, bu yazılarını Süyüm Bike/Sevim Bike¹¹ takma isimleriyle yayımlar. Yazıları hikâye ve hatırat türlerindedir. *Hayat Hanım*¹², *Edirne'den Bursa'ya*¹³ ve *Şat Sahillerinde*¹⁴ hikâye türündeyken; *Gecelerimden*¹⁵ ve *Mezarlıkta*¹⁶ isimli yazıları ise hatırat türündedir.

Sürgün dönemleri 1918'de son bulur. Ahmet Ferit Bey bu tarihte Kiev'de görevlendirilir, ailesi ile buraya gider. Kiev'de 5-6 ay kadar kalan aile, İstanbul'a 21 Şubat 1919 tarihinde döner (Demircioğlu, 1998). Döndükleri zaman İstanbul'un işgali ile karşılaşılır. İstanbul ilk kez 13 Kasım 1918, ikinci kez de resmî olarak 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. (Bozkurt, t.y.).

Müfide Ferit Tek, yazı ve fikrî faaliyetlerinin çoğunu İstanbul'un işgal döneminde sürdürmeye başlar. Yazılarının dışındaki eylemlerini bir de konferans vererek devam ettirir. 4 Nisan 1919 Cuma günü Türk Kadını dershanesinde verdiği konferans "feminizm" üzerinedir. Müfide Ferit, ilk kez feminizm kavramını ve bu kavramın ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır. Bu konferans daha sonra 17 Nisan

¹¹ Süyüm Bike: Kazan Hanlığı'nın son sultanıdır. Ruslar tarafından 1551'de Moskova'ya esir olarak gönderilmiştir. Tatar halkının özgürlüklerinin sembolü hâline gelmiştir. Rus zulmü altında yaşayan Türklerin vaziyetlerinden etkilenen Müfide Ferit'in bu ismi bilerek mahlas olarak seçtiği söylenebilir. Bk. Rami, İ. (2023). XX. Yüzyıl Başı Tatar Edebiyatında Süyümbike Hanbike İmgesi. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 745-762.

¹² *Türk Yurdu*, 18 Nisan 1329.

¹³ *Türk Yurdu*, 3 Teşrin-i evvel 1329 ve *Türk Yurdu*, 15 Teşrin-i sani 1329.

¹⁴ *Şehbal*, 8 Kanun-i Sâni 1329.

¹⁵ *Türk Yurdu*, 3 Nisan 1330.

¹⁶ *Türk Yurdu*, 26 Haziran 1330.

1919'da *Türk Kadını* dergisinde "Feminizm" başlığı ile yazı hâlinde yayımlanır.¹⁷ İstanbul'da bulunduğu bu dönemde yalnızca Millî Mücadele, vatan veya siyasi konular üzerinde durmaz, kadınların hak ve eğitimleri üzerine de eğilir. Bunları da gerek gazete ve dergilerde yazdığı makalelerle, gerekse yaptığı konuşmalarla dile getirir.

İşgal İstanbul'u ile Türklerin son vaziyeti onda büyük bir etki uyandırır. Bilhassa Mondros Mütarekesi sonrası yaşanan gelişmeler -özellikle İstanbul'un işgal edilme vakası- onun milliyetçi duygularını harekete geçirir. Bundan sonra tüm yazı ve edebî faaliyetlerinde; Türklerin acısı, kurtuluş çareleri, ayaklanma ve Millî Mücadele gibi toplumsal konuları ele alır. Yazı ve çeşitli faaliyetleri ile de halkı yüreklendirmeye, onlarda kurtuluş ümitleri uyandırmaya çalışır.

Emel Esin (1972), İstanbul'a döndükleri zaman orada karşılaştıkları işgal atmosferinden bahseder:

İstanbul câmilerinin sıralandığı Marmara sahilinin karşısına ecnebî harb gemileri demir atmıştı. Şehir yabancı asker ve bayraklarla dolu idi. Korkulan felâket çatıp gelmişti. Türkiye yok olmak tehlikesinde idi. Millî felâketler birbirini izledi. İstanbullular, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini öğrenince, minârelere siyah bayraklar asılarak yas tutuldu. İstanbul da elden gidecek gibi gözüküyordu. (s. 17)

İstanbul'un her tarafında işgal kuvvetleri kol gezmektedir. Aynı zamanda burada yaşayan azınlık halk da bu kuvvetlere katılmakta, onları desteklemektedir. Bu durumun getirmiş olduğu ruhsal bunalımlar söz konusudur. Müfide Ferit de İstanbul'daki yıllarını böyle bir buhran ortamı içerisinde geçirir. Buhran yaşamasına karşın kendisini eve kapatmayarak aktif roller üstlenmeye başlar. Özellikle Türklerdeki umutsuz havayı ortadan kaldıracı ve onları ayaklandırabilen için yazılar yazıp yayımlatmaya başlar. Bunların dışında Müfide Ferit gibi pek çok milliyetçi de İstanbul'da ayaklanma faaliyetlerine girer. Bunlardan en önemlisi İstanbul Mitingleridir. Mitingler; İstanbul ve İzmir işgalleri üzerine Türkleri toplamak, ayağa kaldırmak ve İtilaf Devletleri'ne sessiz kalmamak amacıyla yapılır. İlk miting 19 Mayıs 1919'da Fatih Parkı'nda gerçekleşir. Bu mitinge yaşlı, genç, çocuk, kadın ve erkek olmak üzere 50 binden fazla insan katılır. Mitingin bilinen en önemli konuşmacısı Halide Edip'tir. Mitingin ertesi günü 20 Mayıs 1919'da Üsküdar mitingi

¹⁷ Feminizm konferansı; *Türk Kadını* dergisinde "Feminizm" başlığı altında iki parça hâlinde yayımlanır. İlk parça 17 Nisan 1335 (17 Nisan 1919) tarihinde, ikinci son parça ise 8 Mayıs 1335 (8 Mayıs 1919) tarihinde yayımlanır.

yapılır, yaklaşık 30 bin kişi katılır. Daha sonra da 22 Mayıs'ta Kadıköy'de bir miting düzenlenir. Ancak en büyükleri 23 Mayıs 1919'da gerçekleşen Sultanahmet mitingidir. Bu mitinge 200 bin kişi katılır. (Avcı, t.y.)

Mitinglerin hararetlenmesi ve kalabalığın giderek katlanması üzerine İtilaf Devletleri telaşlanarak engellemelerde bulunur. Bunun üzerine halk, yalnızca dua edeceklerini belirterek 30 Mayıs 1919'da Sultanahmet'te yeniden toplanır. Burada bir mevlit tertip edilir; ancak bu mevlit de diğer mitinglerde olduğu gibi oldukça kalabalıktır. Yabancı kuvvetlerin tüm engellemelerine rağmen mevlit bir mitinge dönüşür, Sultanahmet Camii dolup taşar, kalabalıklar meydanlara akın eder. Müfide Ferit (1974) de bu mevlide katılır ve orada yaşananları dile getirir:

Câlide bir direk dibine oturduk. Gelenlere bakıyordum. Uzakdan, yakından, her taraftan, binlerce kadın ve erkek, sessiz-sedâsız, câmi doldurmağa başladılar. Menedilen “meeting” yerine verilen bu mevlidde herkes bulunmak istiyordu. Her giren, huşû ile, hürmetle, çekingenlik ile, bir kere etrâfına bakıyor, sonra başını bükerek ilerliyor. Parlak mabedin güneşli kucağında siyah bir gölge gibi geçiyor. satvet ve saâdet hatırlatan beyaz duvarların muhteşem nazarından saklanmak ister gibi, birbirlerinin arkasına oturuyorlar. Nihâyet, bu gölgeler o kadar çoğaldı ki, câmi de sim-siyah oldu. Çiçekli çiniler, nakışlı direkler, mebzûl güneş veren pencereler bile, hep siyah gözüktü. İlahîler okunmağa başladığı zaman, câmiin kendisi de sanki ağlıyordu. (s. 11-12)

Müfide Ferit mitinglere katılmakla kalmamış; sokaklara çıkıp olup biteni gözlemlemiş, ülkede yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Şahit olduklarını, okuduklarını ve öğrendiklerini kendine ait fikirleri ile birlikte yazılarına dökmüştür. Özellikle, 1925 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen romanı *Leyla*, Müfide Ferit'in işgal yıllarındaki hayatından izler taşıması açısından önemlidir. İstanbul'un işgal yıllarında yaşayan Leyla isimli bir kadının ağzından şehrin ve ülkenin tüm vahameti gözler önüne serilir. Romanda; işgal askerlerinin saldırgan ve yağmacı tutumları, şehirde hiçbir şey olmamış gibi kendini eğlenceye vuran insanlar ve vatan derdine düşmüş Millî Mücadeleciler söz konusu edilir.

Ahmet Ferit Bey 1919 yılında “Milliyetçi grubun ve Türk Ocağının kurucularından biri sıfatı” (Esin, 1972, s. 17) ile Damat Ferit Paşa'nın ilk koalisyon kabinesinde bir süre için yer alır, daha sonradan da hükûmetin Sevr Antlaşması

girişimleri üzerine buradan ayrılır. Ferit Bey, 1912 ve 1913 yılları arasında yazı faaliyetinde bulunan *İfham* gazetesini 23 Temmuz 1919'da tekrar yayımlamaya başlar. Müfide Ferit, bu dönemde *İfham*'da beş makale yayımlatır (Demircioğlu, 1998). Bu yazılar sırasıyla “Milli Vazifeler Karşısında Günahlarımız¹⁸”, “Daldan Dala¹⁹”, “İstanbul Âşığı²⁰” ve “İkinci Fetih²¹”tir.

İfham gazetesinin yazar kadrosunda yer alan Müfide Ferit, gazetede edebî yazılarından ziyade siyasi ve düşünce yazılarını yayımlar. *İfham* gazetesinin dışında *Büyük Mecmua* dergisinde de düşüncelerini dile getirir. Özellikle kadın konusunda gündeme getirilen bir soruya burada cevap verir. Kadınların darülfünunda erkeklerle birlikte mi, yoksa ayrı mı ders görmeleri gerektiğine dair sorulan soruya bir sayfalık yazıyla cevap verir. Kadınların darülfünunda eğitimlerini tamamladıktan sonra toplumsal hayata atılacaklarını dile getirerek örnekler üzerinden onların erkeklerle bir arada bulunmalarının doğallığını vurgular. Örneğin, kadınların öğretmen oldukları zaman erkek öğretmenlerle beraber çalışacaklarını ifade eder. Yine aynı şekilde ticaret hayatında da onlarla beraber yer alacaklarını söyler. Dolayısıyla kadınların erkeklerle birlikte derslere girmeleri hususundaki soru onu rahatsız eder, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiği düşüncesini vurgular. (Tek, 1919)

İstanbul'un 16 Mart 1920 yılında İngilizler tarafından resmen işgal edilmesinin ardından, özellikle milliyetçi Türk aydınları üzerinde büyük bir panik havası meydana gelir. İngilizler Meclis-i Mebusan'ı basar, bir grup mebusu yakalayarak Malta'ya sürgüne gönderir. Kuvâ-yı Millîye'nin beyannamelerini yayımlayan ve milliyetçi bir tutum sergileyen Ahmet Ferit Bey'in de peşine düşerler (Demircioğlu, 1998). Ferit Bey bir süre yakın dost ve akraba çevresinde saklanır, ardından Kalamış'ta bulunan evlerine sığınır. Evlerine baskına gelindiği zaman Müfide Ferit “dudaklarının titremesine mani olamayarak” (Esin, 1972, s. 17) yabancı kuvvetleri atlatır. Daha sonrasında ise Kuvâ-yı Millîye ile Fransız askerî merkezi arasında bir anlaşmaya varılır ve bu anlaşma doğrultusunda Ahmet Ferit Bey ile birkaç Fransız esiri arasında bir mübadele gerçekleşir. Bu olayın ardından bir ramazan gecesi Ferit Bey,

¹⁸ *İfham*'ın 29 Teşrin-i evvel 1335 (29 Ekim 1919) tarihli, 88 numaralı nüshasında yayımlanmıştır.

¹⁹ Yazının ilki *İfham* gazetesinin 19 Teşrin-i sani 1335 (19 Kasım 1919) tarihli, 109 numaralı nüshasında yayımlanmış; yine aynı başlıklı ikinci yazı ise *İfham*'ın 26 Teşrin-i sani 1335 (26 Kasım 1919) tarihli 116 numaralı nüshasında yayımlanmıştır.

²⁰ *İfham*'ın 23 Kanun-i sani 1336 (23 Ocak 1920) tarihli, 174 numaralı nüshasında yayımlanmıştır.

²¹ *İfham*'ın 21 Şubat 1336 (21 Şubat 1920) tarihli, 190 numaralı nüshasında yayımlanmıştır.

Kalamış'tan Vaniköy'deki bir dostlarının evlerine giderek oradan bir gemiye biner ve Ankara'ya ulaşmak üzere yolculuğa çıkar. (Esin, 1972)

2.4.1.2. Ankara

Müfide Ferit, eşinin Ankara'ya gidişinin ardından İstanbul'da bir süre daha kalır. Millî Mücadele'yi destekleyen makalelerine devam etmesi sebebiyle İngilizlerin dikkatini çeker. İngilizlerin onun da peşine düştüğünü öğrenince kılık değiştirerek köylü kıyafeti giyer ve bir İtalyan gemisiyle önce Mudanya'ya, ardından da Ankara'ya geçer. Yol esnasında doğduğu şehir olan Kastamonu'ya da uğrar ve buradaki memleketlileri ile tanışır, onlardan ikram görür. (Esin, 1981)

(...) Neşrettiği makaleler sebebi ile İngilizlerin onu tevkife hazırlandığını öğrenince, Tatlıkuyu sokağına yakın oturan annesine vedâ etti ve köylü kıyâfetinde, Karadeniz'e açılan bir küçük İtalyan gemisine bindi. Bir kısmı güvertede, açıkda geçen fırtınalı bir deniz seyahâtından sonra İnebolu'ya ve oradan Ankara'ya vardı. Araba ile yapılan bu uzunca yol esnâsında, doğum yeri, Kastamonu'da durmuş ve hemşehrîleri ile tanışmışdı. (Esin, 1974, s. 12)

Ankara'da yaşamaya başladıkları yıllarda Müfide Ferit ve ailesi, kışları Ankara tepesinde, yazları da Çankaya'da oturur. Bu dönem Ahmet Ferit Bey Ankara Hükûmeti'nin Maliye Bakanı olarak görev yaparken Müfide Ferit de *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde yazılar yazar. Yazıları genellikle siyasi konular üzerinedir. Özellikle Millî Mücadele'nin önemli gelişmelerini yakından takip eder, gelişmeler hakkındaki fikirlerini dile getiren ve mücadeleyi destekleyen yazılar yazar. (Demircioğlu, 1998)

Müfide Ferit'in yazdığı bazı makaleler askerlere moral olması maksadı ile cephelerde dağıtılır. Özellikle *Hakimiyet-i Milliye*'ye yazdığı ilk yazı olan "Türk Askeri" başlıklı makale cephelere gönderilir (Demircioğlu, 1998). Gazetede 12 Eylül 1921 tarihinde yayımlanan yazı, askerlerin moral bulmalarını ve cesaretlenmelerini sağlamak üzere cephelerde çoğaltılır. Müfide Ferit (1984), bu yazısında doğrudan Türk askerine hitap etmekte ve onu düşmana karşı yüreklendirmektedir. Düşmanın her türlü bolluktan faydalanarak kazandığı zafere karşı Türk askerinin yoksulluk içindeki cesaretli mücadelesini dile getirir:

Türk askeri, gazi asker, mübarek asker, var ol! Düşman ordusunun varlık, bolluk içinde; teşvikler, şükranlar arasında dört senede meşkûk bir cesaretle kazandığı

meşkûk bir zafer için, galipler dünyası tefahürden, sevinçten titremişti.. Halbuki sen, sevgili asker, işte on senedir her gününü ulvî bir kahramanlıkla geçirdin! On senedir birleşmiş bütün bir dünyaya, kemale ermiş bütün bir medeniyetin muhtereatına, karanlıkta, yoksullukta, sessizlik ve mucizevî bir cesaretle baş tuttun! (s. 23)

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, Güney Anadolu İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edilir. Antep ise 5 Kasım 1919'da Fransızlara devredilerek Fransız ve Ermenilerin boyunduruğu altında kalır. Bunun üzerine Antep halkı harekete geçer, mitingler düzenler. (Murat, t.y.) Halkın açlık ve yoksulluk içindeki zorlu mücadelesi karşısında Müfide Ferit, 7 Şubat 1921'de, yine *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde, "Gazi Ayıntab²²" başlıklı bir yazı yayımlar. Bu yazısında Antep'e "Gazi" unvanı ile hitap eder. Antep halkının şehri savunmasına ve mücadelesine karşı övgü dolu sözler dile getirir:

Türkler! Hürmet ile eğiliniz! Antep karşındasınız. Onu, o aşk-ı vatan timsâlini, kendi ezeli ve fitrî kahramanlığınızı selâmlıyorsunuz... Gâzî Antep! Sen bugün yalnız cenûb hududlarını müdâfaa etmiyorsun, cenûbdaki hukukumuzu ebedî bir sûrette tesbît ediyorsun... dünyada bir Türk kaldıkça senin ismin mukaddes tanınacak, dünyâ durdukça senin gazân Türklüğün ebedî bir timsâli olacaktır (Tek, 1974, s. 13)

Bu makalesi ile Antep'e "Gazi" unvanının verilmesini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Müfide Ferit teklif eder (Esin, 1971). Ferit (1972), bu durumu bizzat kendisi açıklar: "Mütareke senelerinde Ankara'da idim. Hakimiyeti Milliye gazetesine makale yazıyordum. Bu makaleleri ordu ayrıca bastırarak askerlere dağıtıyordu. Bu makalelerden birinin ismi Gazi Antep idi. Ayıntabın Fransızları kovduğu günlerde idi. B.M.M. bu ismi beğendi ve kanun yaptı." (s. 11). Meclis, 6 Şubat 1921'de, Müfide Ferit'in teklifini oy çokluğu ile kabul eder ve Antep'e Gazi unvanı verilir. Bu olayın ardından Yusuf Açar, *Sabah* gazetesinde Gaziantep'in bir caddesine Müfide Ferit Tek'in adının verilmesini teklif eder. Bu teklif belediye başkanlığı tarafından 30 Haziran 1971'de kabul edilir ve şehrin bir caddesine "Müfide Ferit Caddesi" ismi verilir. ("Müfide Ferit Tek Hanımefendi ve Gaziantep", 1972)

²² Yazının altına, 20 Kanun-ı sani 1337 (20 Ocak 1921) tarihi not düşülmüştür.

2.4.2. Yurt dışı

2.4.2.1. Kiev (Ukrayna)

Ahmet Ferit Bey'in Bilecik'ten geri çağrılarak Kiev'e başkonsolos olarak görevlendirilmesi üzerine ailenin sürgünleri sona erer. Müfide Ferit'in çocukluğunu geçirdiği Trablusgarp yılları ilk, gençliğindeki Sinop ve Bilecik yılları ise onun ikinci sürgün dönemi olmuştur. Ahmet Ferit Bey'in başkonsolos olarak gönderildiği Kiev ise ülkede cereyan eden iç karışıklık sebebiyle Müfide Ferit için bir başka sürgün yeri gibidir.

Rusya'da meydana gelen “Şubat” ve “Ekim” devrimleri sonucu Ukrayna ismiyle bağımsız bir yönetim kurulur. Osmanlı Devleti de Ukrayna'yı tanıyan ilk devletlerden birisi olur. Bunun üzerine ilk Kiev Başkonsolosu olarak buraya Ahmet Ferit Bey tayin edilir. Ahmet Ferit Bey günlerini kendisine başvuran Türkleri Türkiye'ye göndermekle geçirirken Müfide Ferit Hanım ise kızları Emel ile evlerinde, Kiev'deki olumsuz atmosferin yarattığı karamsarlıkla geçirir. Ali Bilgin (2022), Tek ailesinin yolculuğundan bahseder:

Temmuz ortalarında resmi tayin emrini alıp Ağustos ayında Kiev'e ulaşan eşinin ardından Müfide Ferit Hanım da 12 Ağustos 1918'de Sirkeci Garı'ndan, savaş yıllarında Orient Express'in yerini almış olan Balkanzug trenine binip Belgrad'da aktarma yaparak Eylül ayı başlarında Kiev'e ulaşır. Yanında, ileriki yıllarda sanat tarihi doktorası yaparak İslam öncesi Türk kültürü alanında çalışacak olan kızı Emel Esin de vardır. (s. 53)

Ali Bilgin'e (2022) göre, Müfide Ferit'in 1932-1934 yılları arasında yazdığı tahmin edilen Fransızca bir hatıratta Kiev izlenimleri ve düşünceleri de yer almaktadır.²³ Müfide Ferit bu hatırat parçasında Kiev'deki felaket ortamı üzerinde durur. Eylül ayının başlarında Kiev'e ulaşan Müfide Ferit ve kızı Emel, büyük bir felaket ortamıyla karşılaşır. Birinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu gerginlik, iç savaş, kanlı sokaklar, silah ve bomba sesleri, soğuk evler, cesetler, hastalıklar ve fakirlik gibi tüm olumsuzluklar Kiev'de vuku bulmaktadır. Bu sebeple, Müfide Ferit (2022) için burası da bir sürgün yeridir: “Kiev'e Eylül'de vasil olduk. Bizi göndermek için ne diye bu şehri seçtiklerini de derhal anladık. Hakikaten, insandan ilelebet

²³ Kiev'den bahsettiği bölümü Fransızca aslından Türkçeye Ali Bilgin tercüme etmiştir.

kurtulmanın en iyi yolu.” (s. 56). Tek ailesi önce bir otele yerleştirilmiştir, ancak otelleri oldukça soğuktur. Müfide Ferit hatırat parçasında, yakacak kömür parçasının bile kalmadığından, odalarda suların donduğundan ve sıcak suyun olmadığından bahseder. Hatta İspanyol Gribi’nin Kiev’e ulaştığını ve kızları Emel’in de hastalandığını dile getirir. Müfide Ferit Kiev izlenimlerini şu şekilde dile getirir:

Gece, simsiyah bir sessizlik. Kimse çıkmıyor. Sokaklar öyle zayıf aydınlanıyor ki. Hırsızların kol gezdiği söyleniyor. O devirde hastalık ile sefaletin Kiev’in tek gerçek sahipleri olduğu sözü dolaşıyor. Her adımda dilenciler. Koltuk değnekleri, kara gözlükler, açılan eller. Her sokakta cenaze arabaları. Pencereden bazen günde on tane saydığım oluyor. İspanyol Gribi kasıp kavuruyor. Acımasızca, hırsla. Çok geçmeden grip bizim eve de girdi. İlk hastalanan da bebeğimiz oldu. Bir ay müddet ateşi 40 dereceydi. Aklımızı kaçıracaktık. Bunca musibet kâfi değilmiş gibi, o memleket ikliminin müthiş soğuğu da aniden bastırdı. Birdenbire hava 15 dereceye düştü. Sıfırın altında... (s. 56)

Müfide Ferit’in anlattığı üzere, Kiev onlar için felaketlerin yaşandığı bir sürgün yeri gibidir. Aynı zamanda Ferit, Türkiye ve Ukrayna arasındaki iletişimin kopmasından dolayı kendi ülkesi hakkındaki gelişmeleri de takip edememektedir. Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru ülkeler bazı antlaşmalar imzalamakta, ittifaklar değişmektedir. İttifak bloğunda yer alan Bulgaristan’ın 29 Eylül 1918’de savaştan çekilmesiyle Türkiye-Ukrayna arası iletişim hattı da sona ermiştir. Bundan dolayı Müfide Ferit, ülkesi hakkında güncel bilgileri alamadığı için endişelenmektedir:

Bulgaristan, dahil olduğumuz ittifaktan çekildiğinden beri Türkiye ile Ukrayna arasındaki hatt-ı irtibat kesilmişti; Türkiye’den haber de malzeme de para da alamıyorduk. Neyse ki mücevheratım yanımdaydı. Meçhulün ortasında kalakalmıştık. Memlekette neler oluyordu? Hükümet ne olmuştu? Doğru dürüst hiçbir şey bilmiyorduk. Vukuatın bazı müphem aks-i sadalarını işitiyorduk yalnızca. Doğrudan doğruya, müspet olarak olan biteni değil. Kısa bir müddet sonra İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında mütareke imzalandığını da işittik, fakat mütarekenin kayıt ve şartları hakkında hiçbir şey söylenmiyordu. Türkiye’nin altüst olduğunu işitmiştik. Lakin bu defa sulh ile oluyordu bu. Ne demekti bunlar? Teferruatı bilmiyorduk. Meçhul denizlerde pusulasız bir gemiyle sürüklenir gibiydik ... (s. 56-57)

Müfide Ferit'in tek endişesi, savaş sonunda Türkiye'nin hangi vaziyet içerisinde bulunduğuna dairdir. Osmanlı Devleti; Birinci Dünya Savaşı sonunda, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaştan çekilmiştir. Bu antlaşma ise toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığa aykırı maddelerden oluşmaktadır. Müfide Ferit Kiev'de iken Osmanlı'nın vahim vaziyetini öğrenir. Kiev'deki 5-6 ayını kısaca özetlediği bu hatıratında dile getirdiklerinden; onun şahsi ve fikrî tutumları ile ülkesi hakkındaki endişesini anlamak mümkündür.

Ahmet Ferit Bey'in buradaki görev süresi 5-6 ay sürer. Müfide Ferit burada bulunduğu esnada, *Aydemir* adlı romanı 1918 yılında *Türk Kadını* mecmuası tarafından yayımlanır. Aynı derginin 1918 tarihli nüshasında Müfide Ferit tarafından yazılacak olan "Kiev Mektupları" isimli bir serinin geleceği de haber verilir (Demircioğlu, 1998). Ancak yalnızca "Yeğenlerime Mektuplar" isimli bir yazı derginin 20 Mart 1919 tarihli nüshasında yayımlanır. Müfide Ferit bu yazıda savaş esnasında ilk kez yalnız kalan ve kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan Türk kadınına seslenir (Ferid, 1919).

Müfide Ferit ve ailesi, Bolşeviklerin Ukrayna'ya ilerlediklerini öğrendikten sonra ortalığın daha fazla karışacak olmasından dolayı Türkiye'ye dönmek üzere yola çıkar, 21 Şubat 1919'da İstanbul'a dönerler (Demircioğlu, 1998).

2.4.2.2. Paris (Fransa)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 20 Ekim 1920'de Fransa'nın Ankara Hükûmeti'ni tanınması üzerine Paris'te bir temsilcilik açar ve Ahmet Ferit Bey'i sefir olarak Paris'e gönderir. Müfide Ferit de eşinin görevi dolayısıyla Paris'e gider. Ahmet Ferit Bey 1 Aralık 1921-20 Şubat 1923 tarihleri arasında Paris'te görev yapar (Demircioğlu, 1998). Müfide Ferit Paris'te bulunduğu bu dönemde önemli Fransız aydınları ile tanışır, makaleler yazar, eğitimine devam eder ve iki adet de konferans verir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi; "Türk dostu" olarak bilinen Pierre Loti'nin Türklerin lehine son bir eserini daha yayımlaması üzerine ona teşekkür etmek ister. Bunun için de Müfide Ferit'i görevlendirir. Müfide Ferit, TBMM adına Loti'ye bir seccade-halı götürür. Loti ve Müfide Ferit bu ziyaret karşısında karşılıklı olarak heyecanlıdırlar. Claude Farrère'in 1923'te yayımlanan *Loti* isimli kitabında bu

heyecan dile getirilir (Esin, 1971). Emel Esin (1972) annesinin ziyaretinden bahseder. Loti hastadır:

(...) Claude Farrère'in "Loti" adlı kitabında, ihtiyar muharririn bu ziyâreti heyecan ile beklediği ve etrafındaki Fransızların Türk mümessili genç hanım hakkındaki görüşleri nakl edilir. Müfide Hanım da ünlü muharriri ziyârete çekingenlikle gidiyordu. Loti'yi, içi türbeye benzeyen bir odada, Azâdenin mezar taşı yanında bir koltukta buldu. Müfide Hanım biraz hayret ile, belki hastalığını saklamak için muharririn yüzünü boyamış olduğunu farketti. Loti'nin boyu pek kısa olduğu için yüksek ve kalın ökçeli kunduralar da giymişti. Bu biraz şaşırtıcı görünüş dışında, Loti'nin konuşuşu yazıları kadar renkli ve parlaktı... (s. 18)

Pierre Loti gibi Türk dostu olan Fransız yazar Claude Farrère de bu ziyaret esnasında yanlarında bulunur. Farrère (1972), Müfide Ferit'i ilk gördüğü anki izlenimlerini dile getirir:

Mme. Ferid Bey, hakiki bir Türk. Yirmi yedi yaşlarında, çok güzel. Bütün asaleti şahsiyetinde gözle görülüyordu.

Şahane siyah saçlar, süt rengi bir ten, saçları gibi siyah, pırlanta gözler, sıcak ve ahenkli bir ses. Sadece bu ses, onu bütün Levantinlerden ayırmaya yeterdi. Elleri çok küçük, ayakları da öyle. Saçlarını yeni model bir çarşaf örtüyor, fakat başlık kısmı geride. Yüzü, boynu omuzları görünüyordu. Mme Ferid Bey konuştuğu zaman söylediği şeylerin zarafeti sesinin zarafetine katılıyordu. Yeni Türkiye elçisini seçmeyi bilmişti. (s. 27)

Loti ve Farrère, Müfide Ferit'in giyimi karşısında şaşkındır. Çünkü Türk kadınlarının hiçbir yerlerini göstermeyecek şekilde giyindiklerini düşünürler. Yukarıda da görüldüğü üzere Farrère, Müfide Ferit'in yüzünün, boyununun ve omuzlarının görüldüğünü belirtir. Aynı şekilde Loti de bu durum karşısındaki şaşkınlığını Müfide Ferit'e ifade eder: "(...) Bu çarşaf da kâfi kapalı değil. Daha örtülü olmalısınız!" (s. 2). Bu durum Batı'nın Türk kadını algılayış şeklini ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Müfide Ferit Paris'teki sefirelik yıllarında Loti dışında Einstein, Bergson, Paul Valery ve Anatole France ile tanışır, onlarla dostluk kurar. Özellikle Bergson ve Anatole France'ın kendisiyle tanıştıktan sonra Ermeniler lehine çalışan cemiyetten ayrıldıklarını dile getirir. Çünkü Müfide Ferit Paris'te Türkleri ve Kuva-yı Milliye'nin

lksn tantmakta, kendi ülkesi ve Türkler hakkında yanlış bilinenleri düzeltmektedir. “Paris’te birkaç siyasî konferans verdim; makaleler yazdım. Pier Loti’ye B.M.M. tarafından bir hal götürdüm. Bergson, Einstein, Anatole France ile dostluk kurdum. Bergson ve Anatol France beni tanıdıktan sonra, azası oldukları ermeni cemiyetlerinden istifa ettiler.” (Tek, 1972, s.12).

Müfide Ferit’in Paris’teki siyasî faaliyetlerinden biri olan; “Le Mouvement National Turc” adlı konferansı, onun Paris’teki ilk konferansıdır. Konferansın Türkçesi “Türk Millî Hareketi”dir.²⁴ Bu konferansta; Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yönettiği Millî Mücadele ve bu mücadelenin haklılığı söz konusu edilir. Müfide Ferit, konferansta bulunan Fransız devlet yetkilileri ile Fransız askerlerine davalarını anlatır. (Er & zcan, 2012)

Müfide Ferit (2012) konuşmasına Türklerin Osmanlı’dan önceki hayatlarından kısaca bahsederek başlar. Türklerin Orta Asya’dan beri asker, komutan, yöneten ve fetheden insanlar olduklarını söyleyerek onların bağımsızlıklarına olan dşknlklerine vurgu yapar:

(...) Bunu anlamak için, Türk ulusunun kökenine, uzak geçmişine, hatta Osmanlı İmparatorluğu öncesine gitmek yeterlidir. Türklerin atalarına, Asya’nın bu büyük İmparatorlarına, bağımsız, gururlu ve ilerine çektikleri rüzgâr kadar zgr komutanlarına kadar uzanalım. Enerjik ve görkemli komutanlar, cesaretlerini ve onurlarını dinlerinden alıyorlardı; kararlılıkla, çekinmeden, gpe gündüz devinmeye, her zaman yönetmeye ve her zaman saygı görmeye alışıklardı. Her halkın tarihi kahramanlıklarla doludur. Antik dönemin kahramanları olduğu gibi, Orta ağın da şvalyeliği vardır. Türkler, her zaman, asker ve fatih bir halk olmuşlardır. (s. 297)

Müfide Ferit, bahsettiği gibi bir geçmişe sahip olan Türk toplumunun, bağımsızlığına müdahale edildiğinde doğal olarak bir tepki vereceğini ifade etmeye çalışır. Konuşmasının devamında da mücadelelerinin haklılığını dile getirir: “Efendi olmaya alışmış, onur duygusunu ve bağımsızlık kaygısını her şeyden üstün tutan Türklerin, Avrupa’nın dayatmaya çalıştığı yazgıyı kabul etmesini bekleyebilir

²⁴ 20 Mart 1922’de yapılan konferanstaki konuşma metnini Fransızcadan Türkçeye Ayfer Er ve Hidayet zcan tercüme etmiştir. Konferans metni 30 sayfalık bir fasikül olarak Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi’nde yer almaktadır. Bk. Er, M. F. T. A. ., & zcan), H. . (2012). Türk Ulusal Hareketi. *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 293-312.

misiniz?” (s. 298). Türklerin kurtuluş mücadelesinin haklılığını anlattığı bu konferansı dışında bir de Türk kadınlarını tanıttığı ikinci bir konferansı daha vardır. “Türk Kadınlığı” ismini taşıyan bu konferans Liseum Salonu’nda yapılmıştır. *Yarın* mecmuası, 4 Ağustos 1922 tarihli nüshasında bu konferansı aynen yayımlar (Demircioğlu, 1998). Konferansında Türk kadınlarının savaş sonrası yaşadığı sıkıntılardan ve özellikle Millî Mücadele’de yaptığı yardımlardan bahseder.

Müfide Ferit siyasi faaliyetlerinin dışında bu dönemde “Gonca Kalfa” isimli bir hikâye kaleme alır. 1922’de kaleme alınan hikâye, Mart 1923’te *İnci* dergisi tarafından yayımlanır. Hikâyede kölelik kurumu eleştirilmektedir (Demircioğlu, 1998).

Müfide Ferit Paris’teki 1921-1923 arası sefaret yıllarını; makaleler yazarak, konferanslarda konuşmalar yaparak, önemli Fransız düşünür ve yazarlarıyla dostluklar kurarak geçirir. Sefirelik görevini Türkleri Fransızlara tanıtarak gerçekleştirir.

2.4.2.3. Londra (İngiltere)

1923 yılında Paris’ten Ankara’ya tekrar döndükten sonra, Ahmet Ferit Bey bu defa da Londra sefiri olarak görevlendirilir. Müfide Ferit 1925’te, eşi ile Londra’ya gider. 1925’ten 1932’ye kadarki dönemi eşinin görevi sebebiyle çoğunlukla Londra’da geçer. 1926 yılında ise, eşi Londra’da iken kendisi tekrar Paris’e gider ve Paris Science Politique’te eğitim alır. 1928 yılında mezun olana kadar iki sene boyunca Londra-Paris arası gidip gelmektedir.

Müfide Ferit (1972) Londra’da da sefireliğine devam etmektedir; ona göre kendisi ilk Türk sefiresidir:

Gerek Paris’te gerek Londra’da ilk Türk sefiresi olarak meydana çıkmak şerefi de bana düştü. Osmanlı Devleti sefirlerin refikalarını götürmelerine izin vermezdi. İttihatçılar devrinde giden sefirlerin de refikaları ecnebi imiş. Rıfat Paşanın Rus hanımı her yerde Rusluğuyla iftihar edermiş. Tevfik Paşa Alman refikasını evinde saklarmış. (s. 12)

Müfide Ferit Londra’da 7 sene kalır. Bu dönem Türk sefiresi olarak eşiyle beraber kral ailesi ile de ilişkilerde bulunur. Kraliyet ailesinin kendilerine dost muamelesi gösterdiğini dile getirir. “Londra’da kral ailesi bize dost muamelesi yaptı.”

(s. 2). Londra'daki görevleri süresince, edebî faaliyetlerinin yerini siyasi-diplomatik faaliyetler alır.

2.4.2.4. Varşova (Polonya)

Ahmet Ferit Bey Londra'nın ardından Polonya, Varşova'da görevlendirilir. Müfide Ferit, 1932'den 1939'a kadarki yıllarını bu defa da Varşova'da geçirir. Aile burada 6 sene yaşar. Varşova'daki yıllarında hem edebî hem de diplomatik faaliyetler gerçekleştirir. Bunlardan biri corps diplomatique doyeneliğidir²⁵. Müfide Ferit Varşova'daki diplomat topluluğunun başıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcisi olarak bu toplulukta yer alır. Bu görevi dolayısıyla Lehler tarafından “Polonya'nın son doyen” olarak anılır ve onun için bir ziyafet verilir:

Londra'da 7 sene kaldıktan sonra kocam Varşova'ya tayin edildi. Orada 6 sene corps diplomatique doyeneliği yaptım. Nazik Lehliler bundan ne kadar memnun olduklarını anlatmak için harbden sonra Paris'e bir gidişimde, orada muhacir olanlar aralarında para toplayarak Bois de Boulogne'da bir pavillon tutmuşlar ve Polonya'nın son doyenini diye bana bir ziyafet verdiler. Son derece müteheyyiç ve müteşekkirdim. (Tek, 1972, s. 12)

Müfide Ferit (1957), Polonya'da bulunduğu dönem Polonyalıların Türklere olan dostça tavırlarını gözlemler ve bu gözlemlerini Neriman Malkoç Öztürkmen ile yaptıkları bir röportajda dile getirir. Müfide Ferit Polonyalıların Türklere olan dostane tavırlarını Türkiye'nin Polonya'yı bölmek istememesine bağlar. Ayrıca Polonya halkının Türk bayrağını gördüğünde bayrağı daima sevgiyle selamladığını da vurgular.

Müfide Ferit'in bu dönemki edebî faaliyetini 1933'te Almancaya çevrilen *Affolunmayan Günah* isimli romanı oluşturur. Bu roman onun son romanıdır. Ancak romanın asıl Türkçe metni yayımlanmamıştır.²⁶ Yalnızca 1933 yılında Almancaya çevrilmiş hâli mevcuttur. Çeviriyi ise Otto Spies yapmıştır. Demircioğlu (1998), romanın konusunun önceki romanlarının konusundan farklı olduğunu belirtir. Bu romanın merkezinde bireysellik yer alır: “Affolunmayan Günah, milliyetçi fon üzerinde bireysele dönüş romanıdır.” (s. 83). Müfide Ferit, daha önceki romanlarında

²⁵ Kordiplomatik; “yabancı bir ülkedeki elçi heyeti” anlamına gelir.

²⁶ Tek-Esin Vakfı'ndan alınan bilgiye göre roman Türkçeye tercüme edilmektedir.

toplumsal meseleler üzerinde dururken; bu romanda aşk ve evlilik gibi bireyin yaşantısına dayalı meseleler üzerinde durmuştur.

2.4.2.5. Tokyo (Japonya)

Ahmet Ferit Bey 1939 yılının sonlarına doğru Tokyo'ya tayin edilir. Müfide Ferit 1939-1943 yılları arasında eşiyle beraber Tokyo'da bulunur. Burada bulunduğu esnada daha çok siyasi faaliyetleri ile öne çıkar. Siyasi faaliyetlerinin dışında da Japonya'yı gezer. Ona oldukça farklı ve ilgi çekici gelen bu ülkeyi ve insanını gözlemler. İzlenim ve gözlemlerini ise kaleme alır; bir yazı serisi oluşturur. Üç yazıdan oluşan bu seri; "Dai Nippon Büyük Japonya" adı altında, 1951 yılında, *Bilgi* dergisinde yayımlanır.

Serinin ilk yazısında Japonya'yı merak ettiğinden, buraya gideceği için heyecan ve sevinç duyduğundan bahseder. "Japonyayı daima merak ederdim. Hayâlimde Nippon adaları periler bahçesi, efsane dünyası olarak yaşardı. 1939 sonunda kocam Tokyoya tayin edilince, Japonyanın uzaklığına, havanın fena şöhretine rağmen, oraları göreceğim diye, ben kendi hesabıma biraz da sevinmişim." (Tek, 1951, s. 2). Yazının devamında Japonya'nın "cennet" gibi bir ülke olduğunu söylerken buna karşın insanların yaşayış şekillerinin, düşünce ve hareketlerinin belirsizliğinden ve farklılığından bahseder. Bu durumdan hareketle, buradaki hayatlarının ona boğucu geldiğini ifade eder:

Fakat... buna rağmen bu üç buçuk sene bizim için boğucu bir sıkıntı devri oldu. Sanki karanlıkta yaşıyormuşuz gibi kasvet içinde kaldık. Halkın mentalitesi bize son derece muğlak geldi. Etiket meraklıları, hiçbir şeyi açık söylememek nezaketleri, bütün huzurumuzu kaçırdı. Hareketlerinin mânasını keşfetmek, bilhassa onları kırmamak için yorucu bir dikkat sarf etmeye mecbur oluyorduk.

Burası ayrı bir ânane dünyası idi... yaşayışları, düşünceleri, "reaksion"ları bizim mantığımızı girmiyordu. Mesut veya bedbaht çizgisiz yüzleri daima hareketsiz kalırdı. (s. 2)

Japonya'da iken diplomasi toplantıları dışında ülke insanlarını gözlemler. Kadın ve erkeklerin toplumda birbirlerinden farklı ve eşit olmayan konumlarda yer aldıklarını, mizaçlarının da birbirlerinin tam zıttı olduğunu keşfeder. Yazısında dikkatini çeken bu keşfine de yer verir. Erkeklerinin sert mizaçlı, kadınlarının da tam tersine sevimli ve itaatkâr olduğunu dile getirir. Kadınlar hizmet veren, erkekler de

hizmet alan konumundadır. Aynı zamanda erkekler kadınlara nazaran toplumda kolaylıkla yer edinmektedirler:

(...) Zaten onun mevkii, ailede: kaynanasının azad olmaz cariyesi, kocasının her türlü zulüm ve cefasına tahammül eden esiri, çocuklarının ve kocasının diğer karılarından olan çocukların da dadısı, evin hizmetçisidir. İctimaî hayatta ise hiç mevkîî yoktur. Tokyo hayatında, toplantılarında, hiç kadın gözükmeydi. Davetler lokantada yapılır ve hanımlar iştirâk etmezdi. Misafirleri ağırlamak ve eğlendirmek için geisalar tutulurdu. (s. 4)

Japonya'daki kadın-erkek eşitsizliğini kendisinin de deneyimlediğinden bahseder: Müfide Ferit, eşiyle birlikte siyasi bir merasim için meclise gidecektir. Meclisin açılış merasimine eşiyle beraber gideceğini düşünürken yalnızca eşine davetiye gönderilir. Bu durumu protokolle konuşur ve sonrasında bir katılım davetiyesi alır, merasim için eşiyle beraber meclise gider. Bu vakanın ardından, Japon kadınlarının dinleyici olarak dahi meclise giremediklerini öğrenir. Japonların millî meclislerine giren ilk kadın olduğunu da yazısında belirtir:

(...) Sefirler odasına girdik yalnız erkekler vardı, hiç kadın yoktu. Bir yanlışlık olduğunu hissetmeğe başladım. Tam o sırada. İmparator geliyor! dediler. Meclisin içine bakan balkona çıktık ve yerlere kadar eğilirken, göz ucile de etrafa bakıyordum... hiç, hiç kadın yoktu. O zaman anladım ki, Japon Millet Meclisine kadın girmiyor. Sarayın nezaketi sayesinde Millî Meclislerine ilk giren kadın ben oldum. (s. 4)

Müfide Ferit, Tokyo'nun dışında Honshu adasında yer alan pek çok bölgeye gezi amaçlı gider. Burada yer alan Fuji Dağı ile Yokohama ve Kyoto gibi şehirleri de dolaşır. Bu bölgelerdeki tapınakları ve dekoratif açıdan ünlü olan bahçeleri gezer. Gezip gördüklerini ve gözlemlediklerini yazı serisinde tek tek anlatır. Japonların yaşayış tarzlarını dile getirir; Evlerine, yemeklerine, yemek yeme şekillerine, inanışlarına, mimarilerine değinir.

2.4.3. Emeklilik Yılları

1921-1943 yılları arasında hayatını yurt dışında sürdüren Müfide Ferit, Japonya'dan döndükten sonra, 1948 yılında Türkiye'deki ilk Soroptimist Kulüpleri'ni kurar. Soroptimist kelimesi “en iyiye amaçlayan iş ve meslek kadınları” anlamına gelmektedir: “Pek sevimli olmayan bu isim latince, “soror-optima”dan geliyor, yani

“en iyi olma yolunda hemşireler”...” (Tek, 1972, s. 38). Müfide Ferit hayatı boyunca kadın haklarını, kadının eğitimini ve kadının toplumdaki yerini sorgular. Konferanslarıyla, yazılarıyla, romanlarıyla bu konular hakkındaki eşitlikçi fikirlerini dile getirir. Emeklilik yıllarını da kadınlara toplumsal hayatta destek olabilmek amacıyla geçirir, bunun için de Soroptimizm ile yakından ilgilenir.

Erkeklerin I. Dünya Savaşı itibariyle cepheye gitmeye başlamaları üzerine çeşitli meslek alanları boşalmaya başlar. Erkeklerin gidişi üzerine ayakta kalmaya çalışan kadınlar meslek hayatına atılma serbestliği kazanır, dolayısıyla erkeklerden boşalan yerlere geçerek meslek sahibi olmaya ve kendi ayakları üzerinde durmaya başlarlar. Bu noktada Soroptimist Kulüpleri kurulmaya başlanır. Soroptimist Kulübü ilk kez 1921’de Amerika’da kurulur. Daha sonraları Londra ve Paris’te kurularak Avrupa’da yaygınlaşmaya başlar. (Tek, 1972)

Japonya’daki yıllarında bir arada bulunduğu Fransız dostu Madame Arséné-Henry, Paris’te görüştükleri bir zaman Müfide Ferit’e ilk kez Soroptimist Derneği’nden bahseder. Onu, Soroptimist’liği Avrupa’da yayan ünlü kadın cerrah Dr. Noel ile tanıştırır. Müfide Ferit de bu dernekten ve derneğin amaçlarından etkilenir. Türkiye’de ilk kez bu kulübü kurmak ister, girişimlere başlar. Dr. Noel İstanbul’a gelir ve kulübü tanıtan konferanslar vererek Müfide Ferit’in kuruluş çalışmalarına yardımcı olur.

Müfide Ferit’i çocukluğundan beri tanıyan aile dostları Nesterin Dirvana (1972), Müfide Ferit’in Soroptimizm ile tanışmasını ve kulübün Türkiye’de kuruluşunu anlatır:

Bir gün beni ve kız kardeşim Bihterin’i evlerine dâvet ederek Soroptimistliği Türkiye’ye getirmeye karar verdiklerini ve bizleri de kurucu üye olarak seçtiklerini bildirdiler. (...) Sonra anlattılar. Japonya’da beraber bulundukları bir dostu, Fransız sefinesi Madame Arséne-Henry, Paris’te bir görüşmelerinden, ilk defa kendisine meslek kadınlarını bir hizmet ve anlayış ideali etrafında toplayan Soroptimist Derneğinden bahsetmiş ve Dr. Suzanne Noël ile tanıştırmıştı. Müfide Ferid Hanımefendi, kurucu üyeleri seçtikten sonra hemen faaliyete geçti. Dr. Suzanne Noël de İstanbul’a gelerek ön çalışmalarımıza katıldı, bizlerle görüştü, Soroptimistliği anlatan konuşmalar yaptı, konferanslar verdi. Bakanlar

Kurulu'ndan müsaade çıkınca Avrupa Federasyonu Başkanı Norveçli Madame Mary Baratt-Due, İstanbul Kulübünün resmî açılışına geldi. (s. 7-8)

Kulüp, Müfide Ferit'in çalışmalarından sonra Türkiye'de ilk kez, 1948'de İstanbul'da kurulur. Müfide Ferit İstanbul Kulübü'nün kurucusu ve ilk başkanı olur. İstanbul'dan sonra 1952 yılında Ankara Kulübü kurulur ve bunun üzerine de Birlik Reisi olur. Dirvana (1972), Müfide Ferit'in aktif başkanlığı bıraktıktan sonra kurucu başkan olarak çalışmalarına hiç ara vermeden devam ettiğini ifade eder: "Soroptimistliği Yayma Komisyonu Başkanı olarak senelerce durmak yorulmak bilmeden yeni soroptimist kulüpleri kurdular, eserlerini yaşatmak için hiçbir gayreti esirgemediler." (s. 8). Kulüplerin amacı; kadın ve kız çocuklarının toplumsal yaşamdaki statülerinin yükseltilmesi, eğitim ve meslek hayatlarında onlara destek olunmasıdır. Müfide Ferit Tek, bu amaç doğrultusunda emeklilik yıllarını kadınlar için çalışarak geçirmiştir.

Müfide Ferit Tek emeklilik yıllarında herhangi bir edebî faaliyette bulunmaz. Uğraşları yalnızca meslek kadınları ve hayır işleri ile ilgilidir. Soroptimist Kulüpleri'ni kurduktan sonra faaliyetlerine ara vererek hatıralarını yazmayı düşündüğünü dile getirir: "Bundan sonra işimin bittiğini his ederek, hatıralarımı yazmayı düşünerek çekildim." (s. 12). Ahmet Ferit Bey 1943 yılında emekli olunca Müfide Hanım eşi ile önce Göztepe'ye, daha sonra da Kadıköy Moda'daki Nine Hatun sokak no. 18 numaralı evlerine yerleşir; emekliliğini ve son yıllarını bu evde geçirir. (Esin, 1974)

2.5. Ölümü

Müfide Ferit Tek son yıllarında, Soroptimist Kulübü'nün Türkiye şubesi kurucusu olarak, Türk kadınının meslek hayatında yer alması ve emekli kadınların huzuru üzerine çalışmalarda bulunur. Özellikle ihtiyaç sahibi emekli kadınlar adına girişimler gerçekleştirir. Meslek kadınları ile ihtiyaç sahibi emekli kadınlar için yurtlar ve huzurevleri tahsis edilmesini ister, bu onun ölmeden önceki son gayesi olur:

Milletler toplumunun teşekkül ettiği bir dünyada, diğer kadınlar arasında Türk kadınının da yer tutması için çalışmalar son yıllarını doldurdu. Son yazılarından birinde mütekaid meslek kadınları ve muhtaç ihtiyar kadınlar için yurtlar teşekkülü hakkında Türk umûmî efkârına ricâda bulunuyordu. Böyle bir yurd kuramadan

ölmek istemediğini söylüyordu Türkiye Soroptimist Klübü, bu projeye adını vermişti. (Esin, 1971, s. 2)

Müfide Ferit'in 1956'da geçirdiği bir hastalıktan sonra İslamiyete bağlılığı artar. Kızı Emel Esin'in (1974) ifade ettiği üzere, hayatının son yirmi yılını ölümü düşünerek geçirir. Namaz kılmaya başlar, 1960 ile 1961 yıllarında iki kez Hicaz'a gider. 1961'de babası Şevket Bey'in mezarını aramak üzere Trablusgarp'a gider, ancak bulamaz. Emel Esin, annesinin ölmeden önceki son yıllarından şu şekilde bahsetmektedir: "Dâima şefkatli ve vefâkar olmuşdu. Âile dostlarını ziyaret eder, muhtâcların imdâdına koşardı. Merhameti hayvanlara da uzanırdı. Bir uyuz kedinin şikâyetine cevap vermemiş olmanın pişmanlığı, yıllarca onu takibetmişti. Bütün mahlûkları sever ve sevilme isterdi. Gönül kırmakdan çekinirdi." (s. 14). Müfide Ferit, hastalığı artmaya başladığı zaman ona bakanlara zahmet vermek istememiş, onlara minnettar kalmıştır. Son anlarına kadar teslimiyet hâlinde olan Müfide Ferit Tek, 24 Mart 1971 Çarşamba gecesi saat 22:45'te son nefesini vermiştir. Cenazesi Üsküdar Yeni Cami'den kaldırılmış, Sahrayı Cedid Mezarlığı'na defnedilmiştir. (Demircioğlu, 1998).

3. ROMANLAR

3.1. *Aydemir*

3.1.1. Roman Hakkında

Müfide Ferit Tek'in ilk romanı “*Aydemir*”dir.²⁷ Yazar, *Aydemir*'i kaleme aldığı yirmi beş yaşındadır (Tek, 2022). Eserini Yusuf Akçura'nın teşvikiyle yazmıştır (Esin, 1971). Roman, yazarın Sinop ve Bilecik'te sürgünde bulunduğu 1914-1918 yılları arasında kaleme alınır. *Türk Kadını* mecmuası tarafından 1918 yılında kitap olarak basılır.²⁸ Müfide Ferit romanının basımı esnasında Kiev'dedir.

Romanın Latin alfabesine aktararak kitaplaştırılması ise 2002 yılında olur. Latin alfabeli basımı gerçekleştiren Kaknüs Yayınları'dır.²⁹ Romanın Latin alfabeli diğer basımı ise 2022 yılında, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yapılır.³⁰

²⁷ Bu çalışmada, Kaknüs Yayınları tarafından hazırlanan ve 2002 yılında basılan kitap kullanılmıştır.

²⁸ *Türk Kadını* mecmuası, 28 Kasım 1334 (28 Kasım 1918) tarihli 13. sayısında, romanın basım haberini şu şekilde duyurur: “Müfide Ferid (Sevim Bike) Hanımefendi'nin bu millî ve hissî romanlarının tab'ı hitam bulmak üzere olup önümüzdeki hafta saha-yı matbûata çıkarılacaktır. Fiyatı iyi kağıtlı (40), âdi kağıtlı (30) kuruştur.” 28 Teşrinisani 1134/ 28 Kasım 1918, sayı 13, 1. Sene 1. Cilt. S. 207.

Kitabın basımının tamamlandığına dair duyuru ise, yine aynı derginin 30 Kânûn-ı sâni 1335 (30 Ocak 1919) tarihli 17. sayısında şu şekilde yer alır: “Müfide Ferid (Sevim Bike) Hanımefendi'nin bu millî ve hissî romanlarının tab'ı hitam bulmuştur. Bilhassa tavsiye ederiz. Kalın kağıtlı (40), orta kağıtlı (30) kuruştur.”

Romanın orijinal basımının künyesi şu şekildedir: Müfide Ferid, “*Aydemir*” 1334 (1918), “Halk Kitaphanesi Neşriyatından”, “Nâşiri ‘Türk Kadını’ mecmuası”.

²⁹ Roman, Kaknüs Yayınları tarafından Latin alfabesine aktarılmadan önce, Müfide Ferit Tek tarafından yeniden ele alınarak düzenlenmiştir. 1948 yılında yapılan bu düzenlemede yazar, metin üzerinde çeşitli değişiklikler yapmıştır. Asıl metinden bazı parçaları çıkarmış, bölümlerin başına tarihler ile romanının başına bir ön söz eklemiş, dil ve üslubunu da sadeleştirmiştir. Özellikle orijinal romanda yer alan beşinci bölüm (Hazin'in Yeşilköy'deki köşkü mektebe çevirmesi hususundan bahseden bölüm), yapılan düzenlemeyle romandan çıkarılmıştır. Romanın yazarı tarafından düzenlenmiş bu şekli hiçbir zaman basılmamıştır (Bilgin, 2022). Bk. Ali Bilgin. (2022). “Önsöz”, *Aydemir*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. xiv.

Romanın Latinize edilmiş ilk hâli 2002 yılındaki basımıdır. Kaknüs Yayınları tarafından 2002 yılında basılan roman, 1918 versiyonuna sadık kalınarak Latinize edilmiştir. Romanın asıl metni dışında kitaba; Recep Duymaz'ın romana dair yazdığı bir yazı, romana dair bibliyografya, romanın orijinal alfabeli basımındaki kapak görseli ile; Reşit Süreyya, Mehmet Fuat Köprülü, Ömer Seyfettin, Şevket Süreyya Aydemir, Emel Esin ve Ramazan Kaplan'ın romana dair çeşitli dergi ve gazetelerde yazdıkları yazılar da dâhil edilmiştir. Bk. Müfide Ferit Tek (2002). *Aydemir*. Kaknüs Yayınları.

³⁰ Bu basımda sadeleştirilmiş bir dil tercih edilmiştir. Roman Ali Bilgin tarafından günümüz Türkçesine uyarlanmıştır. Söz konusu 2022 tarihli bu basımda, yazarın 1948 yılında yaptığı değişiklikler dikkate

Romanın *Türk Kadını* mecmuası tarafından yapılan orijinal basımı (1918) toplamda 181 sayfadır. Orijinal basım ile bu çalışmada kullanılan 2002 tarihli Latinize basımın bölümlendirmeleri aynıdır. Bölümler rakamlarla numaralandırılmıştır. Çoğu bölümün başında Demir karakteri ve vakalarla ilgili epigraflar yer alır. Romanda toplam yedi adet ana bölüm vardır. Demir'in Türkistan'a ulaştığı yedinci ana bölüm yirmi dört ara bölüme ayrılmaktadır. Orijinal basıma ait bölümlendirmeler ile bölümlerin sayfa aralıkları aşağıda verilmiştir:

- 1.ana bölüm³¹: s. 3-13
- 2.ana bölüm: s. 14-33
- 3.ana bölüm: s. 34-48
- 4.ana bölüm: s. 49-59
- 5.ana bölüm: s. 60-68
- 6.ana bölüm: s. 69-79
- 7.ana bölüm (1)³²: s. 80-84
- (2): s. 85-87
- (3): s. 88-90
- (4): s. 91-92
- (5): s. 93-101
- (6): s. 102-105
- (7): s. 106-108
- (8): s. 109-11
- (9): s. 112-114
- (10): s. 115-121
- (11): s. 122-125
- (12): s. 126-132
- (13): s. 133-140
- (14): s. 141-142
- (15): s. 143-145
- (16): s. 146-149
- (17): s. 150-152
- (18): s. 153-156
- (19): s. 157-159
- (20): s. 162-166
- (21): s. 162-166
- (22): s. 167-171
- (23): s. 172-177
- (24): s. 177-184

alınmıştır. Yazarın 1948'de düzenlediği versiyona eklediği ön söz de bu kitaba dâhil edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından hazırlanan bu kitap, 1918'de basılmış olan orijinal Arap harfli metinden farklıdır.

³¹ Yalnızca ilk bölümde rakam kullanılmamıştır. Birinci bölümden sonraki tüm bölümlerde rakamlar kullanılmıştır.

³² Bu bölümden itibaren ara bölümler başlamaktadır.

Aydemir tezli bir eserdir. Türkçülük ideolojisinin etkisiyle kaleme alınmıştır. Romanın yayımlandığı dönemde I. Dünya Savaşı henüz yeni sonlanmıştı. Osmanlı'nın, mağlubiyetini hafifletmek için kurtuluş yolları araması söz konusudur. Türkçülük, bu bağlamda ortaya çıkan ideolojilerden biridir. Müfide Ferit, “millî mefkûre” (Köprülü, 2002) olarak adlandırılan bu ideolojinin gelişerek belirginlik kazanmasını ister. Türklerin yalnızca bu ideoloji ile kurtulabileceğini düşünür, bu görüşünü romanına da aksettirir. Bu bağlamda roman, “...dönemin çözüm arayışları içinde dile getirdiği fikirlerle” öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 44).

Romanın tezine göre; Türklük bilinci Türkiye sınırlarından dışarı taşarak Asya'ya kadar uzanmalı ve bu bilinç ışığında Türkler birleşmelidir. Roman boyunca Türkiye dışında eziyet altında yaşayan Türkistan Türklerinin vaziyetine dikkat çekilmek istenir. Onların kurtarılması gerektiği, onlarla birleşilmesi gerektiği düşüncesi vurgulanır. Türkçü düşünce, bu noktada Turancılığa evrilir. Mehmet Fuat Köprülü (2007); hem romanın bu özelliğinden hem de Halide Edip'ten sonra bir kadın romancı olarak ülküsünü romana aktarmasından dolayı Müfide Ferit'i takdir eder, *Aydemir*'in edebî sahaya çıkışının önemini vurgular:

Türkiye dışındaki Türklerin de bizim kardeşlerimiz olduğunu gösteren ruhumuzun şefkat ve faaliyet ufuklarını genişleten ikinci Türkçü romanı da yine bir Türk kadını tarafından neşrediliyor. Bizde on yıldan beri Halide Hanım'dan başka belli başlı diğer bir romancı daha yetişmediği cihetle, “*Aydemir*”in intişarı bu itibar ile de mühim bir hadisedir. Bir roman, milliyetperverlik tezine göre ve bir Türk kadını tarafından yazılmış! Yalnız şu üç vasıf bile ne kadar mühim bir edebî hadiseyle karşılaştığımızı gösterir. (s. 123)

Romanda vakalar 1908-1918 yılları arasında cereyan eder. Eser; Türkistan coğrafyasında Rus boyunduruğu altında yaşayan Türklerin, mucizevi özellikler barındıran Demir isimli bir kahraman tarafından kurtarılma, uyandırılma, onlara millî bilinç aşılama ve Türkleri birleştirme çabasını konu edinir. Demir'in bu çabasının yanı sıra Hazin karakterine duyduğu aşk da romanın entrik kurgusuna yön vererek esere romantik bir boyut kazandırır. *Türk Kadını* mecmuası, romanın basımının ardından, kitabın Halk Kitaphanesi'nde 30 kuruşa satıldığını, hatta tükenmek üzere olduğunu duyurarak romanı “millî ve hissî” olarak nitelendirir: “Büyük edibemiz Müfide Ferid Hanımefendi'nin millî ve hissî romanlarıdır. Ehemmiyetle tavsiye ederiz. Halk

Kütüphanesi'nde (30) kuruşa satılmaktadır. Mevcudu tükeniyor.”³³ (1919). Eserin “millî ve hissî” olarak nitelenmesi, Türkçü düşüncenin romantizmle beslenerek romana hacim kazandırmasından kaynaklanır. Aynı zamanda eserin tükendiğine dair yapılan vurgudan da romanın büyük bir ilgi gördüğü anlaşılır.

Aydemir romanı, Türklük bilincini Türkiye sahası dışına çıkararak Asya'ya kadar taşır ve Türkistan coğrafyasında Rus boyunduruğu altında yaşayan Türklerin vaziyetini gözler önüne sermeye çalışır. Bu bağlamda, yayımlandığı dönem yankı uyandırmış, *Yeni Turan*'dan sonra ikinci Türkçü roman olması bakımından önem kazanmıştır. “*Aydemir* Halide Edib'in *Yeni Turan*'ı ile birlikte değerlendirilmiş ve ikisi de Turancı romanlar arasında gösterilmiştir.” (Enginün, 2021, s. 445). İnci Enginün (2021), *Yeni Turan*'ın Turan ülkelerine değil, kalkınmaya muhtaç Anadolu'ya dikkat çektiğini dile getirir. Bu açıdan *Aydemir*'le *Yeni Turan* birbirlerinden ayrılırlar.

Aydemir romanına dair dikkat çekici bir başka husus ise Demir karakterinin Yusuf Akçura'dan ilham alınarak yaratılmasıdır. Müfide Ferit'in kız kardeşi Selma Hanım'ın eşi ve Tek ailesinin yakın dostu olan Akçura, Türkçülüğe dair görüşleriyle Müfide Ferit'i derinden etkilemiştir. İnci Enginün ile Mehmet Kaplan'ın, Müfide Ferit Tek'in kızı Emel Esin'le yaptıkları mülakatta (1984), Emel Esin, Demir karakterinin Yusuf Akçura olduğunu söyler: “*Aydemir*'deki kahraman Yusuf Akçura'dır. Annem romanını onun tesiri ile yazmıştır.” (s. 59). Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı makalesinde Rus işkencesi altında yaşayan Asya Türklerine dikkat çeker (Akçura, 1976). Müfide Ferit de *Aydemir* romanıyla bu meseleye dikkat çekmeye çalışır. Dolayısıyla, roman yazarının gerçek bir kişiden etkilenecek kurmaca bir hikâyeye ve kurmaca bir karakter yaratması söz konusudur.

Aydemir romanı, yayımlandığı dönem edebî ve siyasi çevrelerde büyük yankılar uyandırdığı gibi önemli isimlere de ilham kaynağı olmuştur. Bu isimlerden biri Şevket Süreyya Aydemir'dir. Şevket Süreyya Aydemir, I. Dünya Savaşı'na katılmış, Kafkasya Cephesi'nde bulunmuştur. Cephedeyken de *Aydemir*'i okumuş, eserden oldukça etkilenmiş ve romanı başucu kitabı yapmıştır: “Onu cephede elimden bırakamıyordum.” (Aydemir, 2014, s. 111). Şevket Süreyya da romanın tezi gibi Turancılık fikrini savunur. Bu noktada roman onu derinden etkiler. *Aydemir*'in

³³ Roman hakkındaki bu bilgi yazısı, mecmuanın 1. cilt, sayı 19, 20 Mart 1335/20 Mart 1919 künyeli nüshasının arka kapağında yer almaktadır.

hedeflediği Turan hayali ile Şevket Süreyya'nın Turan hayali benzeşmektedir. Türkistan'a kadar uzanan Türk birliği, onların en büyük idealidir. “Şu şanlı, şu büyük Türkistan! Bütün bu ülkeler, artık bir daha kapanmamak üzere istiklâl bayraklarını dalgalandıracaklardı. O zaman her yerde yeni ordular kurulacaktı. Aynı dili konuşan, aynı Tanrı'ya tapan, genç ve kardeş ordular...” (s. 108). Aydemir karakteri de aynı düşünceye sahiptir. Bu bağlamda, Şevket Süreyya karakterde kendisini bulur, Aydemir'i kendisine rol modeli seçer: “Fakat ya ben? Ya ben ne olacaktım? Ama benim olacağım şey belliydi: Ben bir *Aydemir* olacaktım!... Evet, bir Aydemir!...” (s. 109). Şevket Süreyya, bu ilham neticesinde “Aydemir”i soy ismi olarak alır (Kılıç, 2002).

Aydemir romanı, beğeni ve takdir topladığı gibi eleştiri de almıştır. Eleştirilerin bulunduğu ortak husus, romanın savunduğu tezin ütöpik ve hayali oluşudur. Başta Türkistan coğrafyası olmak üzere, tüm dünya Türklerinin birleşmesi düşüncesi, üzerinde çalışılması gereken ve gerçek olabilmesi için oldukça uzun bir zaman gerektiren bir düşüncedir. Romanın baş karakterini kendisine rol modeli seçen Şevket Süreyya Aydemir dahi bu noktada romanı eleştirmektedir: “Bu roman bir fanteziydi. Genç bir kadın muhayyilesinin hiçbir realiteyle ilgisi olmayan bir mahsulü...” (s. 110). Bu bağlamda roman gerçeklikten uzaktır ve bir “fantezi” olarak görülür. Reşit Süreyya ise Aydemir'in idam edilmesinin romanın tezine aykırı olduğunu düşünür. Aydemir'in ölümüyle, roman boyunca gerçekleşmesi arzu edilen ideal, olumlu bir nihayete ulaşamaz. Reşit Süreyya'ya (2002) göre, önemli olan “sonuna kadar iş görmek”tir. Romanın sonuna kadar Aydemir'in çalışması ve idealini gerçekleştirmesi beklenir. Ancak kahraman, şaşırtıcı bir sonla ölür ve bu sebeple ideali de sonuçlanamaz. “Çünkü ölmek değil, sonuna kadar iş görmek hünerdir. Hâlbuki bu zat bir haini kurtaracağım diye on iki masumu feda etti.” (s. 142-143). *Aydemir*'e dair yapılan bir başka eleştiri de başkişinin mübalağalı bir tip olması hususundadır. Demir'in; düşmanına bile iyilik yapması, insanüstü bir güçle hastalara şifa dağıtması ve hain bir kişi için kendi canını feda etmesi gibi eylemleri, onu abartılı bir tip hâline getirir. O, tüm bu eylemleri ile bir peygamber gibidir. Bu sebeple roman realiteden uzaklaşır ve bu hususta eleştiri alır. Romanı genel olarak beğenen ve hakkında olumlu yorumlar yapan Mehmet Fuat Köprülü ise, eserin dil ve üslubu hususunda yapıcı bir eleştiride bulunmaktadır. Ona göre eserin dili pürüzsüz ve yalın değildir. Aynı zamanda eserde yer yer mensur şiire kayan parçalar da yer almaktadır. Fakat yine de Köprülü, Müfide Ferit'in romancılık

sahasına yeni atıldığını ve romanın onun ilk eseri olduğunu düşünür ve yazarı mazur görür. (Köprülü, 2007)

3.1.2. Olay Örgüsü

Bir vakanın meydana gelebilmesi için zaman, mekân ve şahıslara ihtiyaç duyulur. Bu unsurlar bir araya geldiğinde ise kurgusal metin ortaya çıkar. Metin, bünyesinde vaka parçaları bulundurur. Bu parçalarda şahısların birbirleriyle olan etkileşim ve ilişkileri söz konusudur. “Öyleyse vaka herhangi bir alâka ile bir arada bulunan veya birbiriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin münâsebetlerinin tezâhürüdür.” (Aktaş, 1991, s. 48). Bu ilişki bağları vakaları birbirlerine bağlamaktadır.

Aydemir romanı Şerif Aktaş’ın (1991) roman inceleme yöntemine göre metin halkalarına ayrılırsa ortaya on adet önemli metin halkası çıkmaktadır:

1. Demir’in on iki yaşında iken Türk vahdeti ile tanışması. (geçmiş zaman)
2. Demir’in Hazin’e hocalık etmesi. (geçmiş zaman)
3. Hazin’in padişah emri ve iradesiyle Neyyir ile evlenmek zorunda kalması. (geçmiş zaman)
4. Hazin ile Demir’in bir akşam bahçede birbirlerine karşı olan duygularını itiraf etmeleri. (aktüel zaman)
5. Beşerî aşkının Türk birliği emelinin önüne geçeceğini fark eden Demir’in Hazin’i bırakıp Türkistan’a gitmesi. (aktüel zaman)
6. Demir’in Türkistan şehirlerinde Türklere yardım etmesi ve orada saygınlık kazanması. (aktüel zaman)
7. Ahunt Ömer’in Demir aleyhinde girişimlerde bulunması ve halkı kışkırtmak suçundan hapsedilmesi. (aktüel zaman)
8. Ahunt Ömer’in karısının Demir’den kocasını kurtarmasını istemesi ve Demir’in kabul etmesi. (aktüel zaman)
9. Demir’in idam edilmesi. (aktüel zaman)
10. Demir’in idamından sonra Hazin’in Türkistan’a gelmesi ve Demir’in mefkûresini üstlenmesi. (aktüel zaman)

Romanın ilk bölümü balkonda açılmaktadır. Bu balkon Nedim Paşa’nın konağının balkonudur. Bölümdeki ilk vaka parçasını; Hazin, Demir ve Nevin’in balkonda toplumsal meseleler üzerine konuşmaları oluşturur. Hazin ve Demir, “sıcak

ve kurşuni” bir gecede, yemekten sonra balkona çıkmışlardır. İkili hiç konuşmadan manzarayı izleyerek sahildeki dalgaların seslerini dinler. Daha sonra aralarına, Hazin’in kız kardeşi Nevin de katılır. Nevin’in aralarına katılmasıyla toplumsal problemler tartışılmaya başlanır. Bu bölüme diyaloglar hâkimdir. Bu diyaloglar ile kişilerin ideolojileri, görüş ve düşünceleri, olaylara bakış açıları tanıtılır. Okuyucu, Hazin’in ağzından Demir’in yakın zamanda Türkistan’a gideceğini öğrenir. Hazin Demir’e, Türklüğün Anadolu’da da yükselmesine çalışılabileceğinden, Anadolu’daki Türklerin de yardıma ihtiyaçları olduğundan söz eder. Demir bu konu hakkındaki görüşünü dile getirir ve böylece bir tartışma ortamı oluşur. Bu sohbetlerden Demir’in nasıl bir kişiliğe, nasıl bir ideolojiye sahip olduğu öğrenilir. Demir’in savunduğu görüşler, roman yazarının görüşlerinin birer yansıması gibidir. Demir, Anadolu’nun fakirliğinin ancak hükûmetin desteği sayesinde ortadan kalkabileceğini söyler. Bunun bir sermaye meselesi olduğunu dile getirir. Hastalıkların, cehaletin ve köylülerin borçlanmalarının sebeplerini buna bağlar. Anadolu’nun fakirlik yüzünden sefalet çektiğini düşünür. “Para, servet! İşte Anadolu’nun hastalığının, cehaletinin, sefaletinin, yegâne çaresi...” (Tek, 2002 s. 15). Demir, Anadolu’daki Türklerin probleminin geç de olsa hükûmet tarafından çözüleceğini; ancak Şark Türklerinin böyle bir imkâna sahip olmadıklarını dile getirir. Onları savunacak kimsenin olmadığını, Ruslar tarafından asimile edilmeye çalışıldıklarını anlatır. Demir’in Türk birliğini sağlamak istemesinin altında yatan sebepler bu bölümdeki diyaloglardan öğrenilir. Demir kendi ağzından dünya görüşünü dile getirir. Yazar bu diyalog tekniği sayesinde karakterleri tanıtmakta, onlar hakkında okuyucuya bilgi vermektedir. Bu sohbet esnasında Demir, Hazin hakkında da bilgi verir. Hazin, Demir’e İstanbul’da Türk birliği adına çalışıp çalışamayacağını sorar. Demir de onun bir sanatkâr olduğunu, dolayısıyla onun aydınlatması ile bunun mümkün olacağını söyler:

(...) Siz sanatkârsınız ve sanatkârlar Allah’ın en sevgili kullarıdır. Allah onlara ulûhiyetinin bir pırıltısını verir ve onlar bu kudretle kimsenin yapamadığını yaparlar, göremediğini görürler. Bunun için değil mi ki uzak mazilerde şairlere peygamber demişler. Siz sanatların kuvvetiyle çalıştıkça her gün elinizin altında bir ruh uyanacak; her uyanan ruh ile milletinizin kalbi daha kuvvetli çarpacak.. ve bir gün Türklük dirilecek... (s. 19)

Demir bu sohbet esnasında Buda’nın da Türk olduğunu savunur. Nevin ise Demir’in bu görüşleriyle alay eder. Demir’i yalnızca Hazin anlamakta, Türk vahdeti

emeli için Demir'e yardım etmek istemektedir. Demir de Hazin'den keman çalmasını ister, sohbetlerini bu istekle sonlandırır. Hazin keman çalarken Demir de derin his ve düşüncelere dalar. Hazin'in evli olmasını düşünerek hislenir. Bölümün sonunda Demir iki kız kardeşin ellerini öperek oradan ayrılır.

Romanın ikinci bölümünün vaka parçasını Nedim Paşa'ların konakta verdikleri davet teşkil eder. Bölüm konağın salonunda açılır. Hazin ile Nevin, babaları Nedim Paşa'nın eve gelmesini beklerler. Bu bekleyiş esnasında 3. tekil anlatıcı salonun tasvirini yapar, Nevin ile Hazin aralarında konuşur. Bu konuşmalarla karakterler hakkında bilgi verilmeye devam edilir. Nevin'in neşeli, hareketli, çocuksu ve güzel bir kız olduğu Hazin tarafından vurgulanır. "Ne çocuksun Nevin fakat pek de güzelsin..." (s. 22). 3. tekil anlatıcı, aktüel zamanda ilerleyen bu anları anlatırken hem Nedim Paşa hem de iki kız kardeş hakkında bilgi vermeye devam eder. Bu bilgilere göre Hazin yirmi üç yıl önce doğmuş, annesi de o dünyaya gelirken ölmüştür. Üç sene sonra Nedim Paşa Nevin'in annesi ile evlenmiş, bu defa da Nevin bir yaşındayken ikinci karısı ölmüştür. Bir saray adamı olan Nedim Paşa, kızlarının eğitim ve terbiyeleriyle özel olarak ilgilenmiştir. Kızlarını memleket için çalıştırmak istemiş ve onları eğitimleri için Paris'e göndermiştir. Hazin'in tıp okumasını istemiş; ancak kızının sanatkâr bir kişiliğe sahip olmasından dolayı bu isteği gerçekleşmemiştir. Hazin konservatuvarın son sınıfında, Nevin de tıbbiyeye girmek için hazırlanmakta iken Nedim Paşa saraydan uzaklaştırılmıştır. Bu sebeple kızlar memlekete geri dönmüşlerdir. Döndükten altı ay sonra da Hazin, padişahın isteği üzerine saray çevresinden olan Neyyir ile evlenmiştir. Neyyir'in Hazin'e âşık olması ve durumun padişaha aksetmesi bu evliliğe sebep olmuştur. Evlilik Hazin'in isteği dışında gerçekleşmiştir. Nedim Paşa ise padişaha yakın olmasına rağmen sistemin işleyişinden memnun kalmadığı için saraydan uzaklaştırılmıştır. 3. tekil anlatıcı aile ve geçmişleri hakkında bu bilgileri verdikten sonra güncel vaka zamanına geri döner. Nedim Paşa gelir, o gün konakta bir davet verilir. Bu davete Meşrutiyetçileri çağırmışlardır. Misafirler tek tek gelmeye başlar. Aralarında Demir de vardır. Herkes birbirleriyle sohbet etmekte ve yeni Meşrutiyet'i konuşmaktadır. Bu diyaloglar da dönem ve dönemin Jön Türklerinin görüşlerini belirtir. Herkes sohbet ederken Demir sessizdir; oradakiler, onun herkesten farklı ve insanüstü olduğunu düşünürler.

Davetlilerden Nafiz Bey ile Demir arasında geçen diyaloglardan Demir'in Türkleri tanımak üzere Azerbaycan ve Mazenderan'a gittiği ve yakın zamanda

döndüğü anlaşılır. Demir maksadının “Türk milliyetperverliği” olduğunu dile getirir. Davetliler arasında meşrutiyet sistemi ve milliyetçilik üzerine görüşler dile getirilir. Nafiz Bey ve diğer Jön Türkler milliyetçiliğe karşıdır. Onlar milliyetçiliğin diğer ırkları isyana sürükleyeceğini düşünürler. Demir ise bu görüşe katılmaz. O, tüm Türklerin haklarını gözeten bir ideolojiye bağlıdır. Bölüm misafirlerin dağılması ve Demir’in Hazin’e veda edip gitmesiyle sona erer.

İlk iki bölüm karakterlerin geçmişleri, kişilik ve görüşlerini tanıtan vaka parçalarından oluşur. Üçüncü bölümde ise önemli bir metin halkası vardır. Bu bölümün sonunda Hazin ile Demir, hislerinin karşılıklı olduğunu fark ederler. Demir’in Hazin’e duyduğu beşerî aşkın mefkûre aşkını gölgeleyeceğini düşünerek Türkistan yolculuğunu hızlandırması, bu metin halkasından kaynaklanır.

Üçüncü bölüm, bir önceki bölümdeki davetin üç hafta sonrasında açılır. Üç hafta içinde yaşananlar atlanmış, doğrudan bu üç hafta sonrasındaki vaka parçasına geçilmiştir. Olay örgüsünde atlama ve sıçrayışlar söz konusudur. Bölüm Demir’in odasında açılır. Demir odasında dolaşmaktadır: “Demir’in oturduğu evin iki odası vardı. Biri aşağıda misafir kabul ettiği oda, diğeri yukarda yazıhanesi ve aynı zamanda yatak odası.” (s. 34-35). Demir’in ev kapısı her daim açık, kilitsiz durur. Eve Ali isminde bir kişi girer. Ona bir zarf bırakır. Bu zarf Hazin ile Nevin’den gelmiştir. Demir’i Yeşilköy’e, konağa çaya davet etmektedirler. Demir üç çeyrek sonra davete gitmek üzere yola çıkar. Bu yolculuk esnasında Demir’in gördükleri ve düşündükleri anlatılır. Demir, kalabalıkların arasından, Mahmudiye Caddesi’nden, Babıali’nin önünden geçer ve trene biner. Trende giderken pencereden manzarayı izler ve düşüncelere dalar. Yirmi beş asırlık Türk hayatının herhangi bir eserini geçtiği muhitlerde arar ancak bulamaz: “Mahallelerinin bile isimleri bile sanki Türk hâkimiyeti ile istihza ediyordu.” (s. 36). Her tarafta düşmanın ruhunu hisseden Demir, görmemek için başını çevirir. Kahramanın düşünceleri dile getirildikten sonra Demir Yeşilköy’e ulaşır, iki kardeşle sohbet etmeye başlar. Bu üçlü diyaloglardan Nedim Paşa’nın emekli olduğu, Nevin’in “bu hafta” doktorasını geçmek için Paris’e gideceği, Hazin’in de bazı işleri için Nevin’le gideceği ve kardeşlerin iki ay orada kalacakları öğrenilir. Hazin, çaylarını içtikten sonra gezmeye çıkmayı teklif eder; Demir, Hazin ve Nevin bahçeye çıkarlar. Oradan da Fener’e doğru yürüyerek manzarayı izlerler. Daha sonra tekrar köşkün bahçesine geri dönerler. Bu esnada Nevin gül koparmak üzere Demir ile Hazin’in yanından ayrılır. Hazin ve Demir köşkte yanan ışıkları görür,

her ikisinin de aklına Hazin'i bekleyen kocası Neyyir gelir, bu sebeple içeri girmek istemezler. Hazin Demir'e Türkistan'da ne kadar kalacağını, nerelere gideceğini, gittiği yerlerde ne yapacağını sorar:

- Dolaşacağım, Hazin Hanım. Hive'den başlamak niyetindeyim. Hive, Buhara, Kaşgar ve ilâh... Semerkant'ı birinci merkez yapmak istiyorum. Yetişemeyeceğim yerlere de bulacağım muavinlerimi yollayacağım.
- Gittiğiniz şehirlerde ne yapacaksınız?
- Her şehre göre tabîî yapacak iş değişir; fakat esas hep bir: Türkleri uyandırmak. Lâkin her şehirde, her geçtiğim yerde bir ocak kurmak istiyorum. Orada toplanacaklar ben gittikten sonra da benim başladığım işi devam ettirebilirler. Ve bu ocaklar teşekkül ettikçe birbirlerine de bağlı olacaklar. Ve bir gün gelecek, bunlar bütün Türk ili üstüne kurulmuş bir milliyet ağı gibi her tarafın birden tekâmülünü doğuracaklar. (s. 40)

Bu konuşmanın ardından Hazin Demir'den ona da bir görev vermesini ister. Demir de onu İstanbul Ocağı'nın azası yapar. İlk öğrencisinin Hazin olacağını söyler. Konuşmaları esnasında geçmişlerinden bahsederler. Demir yirmi yaşında, Hazin de daha çocukken birbirleriyle tanışmışlardır. Demir Hazin'e tabiat dersleri vermiştir. O zamandan beri ara ara görüşmüşlerdir. Hazin ve Demir, bahçedeki bu konuşmaları esnasında hislerini açığa vururlar. Açık açık birbirlerini sevdiklerini dile getiremeseler bile hislerini belli ederler: “İkisi de aralarında fevkalâde bir şey olduğunu duyuyordular... Bu nazardan sonra eskisi gibi ayrılamayacaklarını, eskisi gibi tekrar buluşamayacaklarını anlar gibi oldular.” (s. 44). Demir aşkları karşısında ağlamaya başlar ve Hazin'in ellerini öperek oradan ayrılır. Demir'in Hazin'i orada bırakıp gitmesi önemli bir vaka parçasıdır. Türk vahdeti emeline ulaşmasında Hazin'e duyduğu aşkın bir engel olarak karşısına çıkmasından endişe duyduğu için oradan ayrılmıştır. Bu vaka parçası Hazin ile Demir'in birbirlerini son kez gördüğü andır, bundan sonra Demir Türkistan'a gitmek üzere yola çıkar.

Romanın dördüncü bölümü diğer bölümlerden farklı bir teknikle yazılmıştır. Bu bölümde mektup tekniği kullanılmıştır. Mektup Demir'in ağzından kaleme alınmış ve Hazin'e yazılmıştır. Demir mektupta Türkistan'a gitmek üzere tren yolculuğunda olduğunu ifade eder. Hazin'e onu bırakıp gitmesinin sebebini açıklar. Bu bölüm tamamen Demir'in ağzından, onun bakış açısıyla anlatılır. Demir mektubunda geçmişe

döner, on iki yaşındayken annesinden Türk vahdetini öğrendiğini ve o zamandan beri bu düşünce ile yaşadığını dile getirir. Annesinin ölümü üzerine çocukluğunu yalnızlık, üzüntü ve hırçınlıkla geçirdiğinden bahseder. Şehrin eski kalelerine çıkarak manzarayı seyrettiğini, Türk tarihi ve efsaneleri üzerine hayaller gördüğünü anlatır. Hayallerinden sonra vazifesini anladığını, Türklük için yaşayacağını belirtir. Hazin'in aşkının bunun önüne geçmesi üzerine ondan kaçmak zorunda kaldığını ifade eder. Hazin'in de çalışmasını ister ve mektup tamamlanır. Bu mektup tekniği olay örgüsünü şekillendiren bir özelliğe sahiptir. Aktüel zamanda geçmişin anlatılması bu teknikle gerçekleşir. Geriye dönüş ve hatırlamalar söz konusudur. Bu bölümdeki önemli metin halkası; Demir'in on iki yaşında Türk vahdeti ile tanışmasıdır. Bu vaka geçmişte yaşanmıştır, ancak anlatı zamanı şimdiki zamandır.

Beşinci bölüm Yeşilköy'deki konak ile sahilde başlar. Demir gittikten sonra Hazin'in konağı kız mektebine çevirdiği bilgisi verilir. "Orası Hazin'in mektebi olmuştu." (s. 53). Hazin, bahçede oynayan çocukların sesleri eşliğinde sahildeki tahta kanepede oturmaktadır. Bu esnada Demir ile geçirdiği son günü hatırlar, küçük bir çocukken birlikte geçirdikleri zamanları düşünür. 3. tekil anlatıcı, Hazin'in aklından geçenleri ve o an hatırladıklarını anlatır; Demir ile Hazin'in arasına Neyyir'in girdiği zamandan bahseder. Hazin'in tüm isyan ve engellemelerine karşın Neyyir ile evliliği gerçekleşmiştir. O sırada da Demir yeni bir seyahate çıkmıştır. Geçmişte vuku bulan olayların bilgisi, güncel zamanda iken Hazin'in düşünceleri etrafında 3. tekil anlatıcı tarafından verilir. Demir'in Hazin'i bırakıp gitmesinden sonra yaşananlar, geriye dönüş ve özetleme teknikleriyle anlatılır. Hazin, Demir'in gidişinden sonra günlerce hasta yatmış, acıdan uyuşmuş ve kendini kaybetmiştir:

Günlerce hasta, mecalsiz kalmıştı. Aylarca bir aleti eksik makineler gibi eksik, kırık, zavallı yaşadı. Hiçbir zaman Demir'i bu kuvvetle sevmemiş, bu kudretle ona meczup olmamıştı. Bu âdeta çıldırtan ümitsiz pratik oluyordu. Uyurken onu görüyor, uyanınca onu düşünüyor, gezerken onu arıyor, her düşünce, her vak'a, her ses birden onun göğsüne inen bir yumruk tesiriyle bütün kanını kalbine topluyor ve çarpıntılar içinde ona Demir'i hatırlatıyordu. Bazen günlerle odasına kapanıyor ve hırçın, asabî, kimseyi görmeden, kimseyle konuşmadan başı elleri içinde yalnız onu düşünerek yaşıyordu. (s. 55)

Hazin kendini kaybetmiş bir şekilde yaşarken o sırada İtalya harbi çıkmıştır. Neyyir, Hazin'in ilgisizliğinden duyduğu üzüntü ile harbe katılmıştır. Hazin yaşadığı

boşluk hissini; Demir'in tavsiye ettiği kitaplarla, Buda'yı araştırmakla, yazmakla, Demir'in yönlendirdiği çalışma hayatına hazırlanmakla geçirmeye çalışmıştır. Türklük üzerine sohbetler yapmış, taraftarlar toplamış, gazeteler çıkarmış ve Türklük sevgisini yaymaya çalışmıştır. Yine de üzüntüsünü bastıramayınca Demir'in bahsettiği mektepleri düşünmüş ve idealist kadınlar yetiştirmek üzere mektep kurmuştur. Kendini mektebindeki kızlarıyla avutmuştur. Bu bölüm güncel zamanda başlar, Demir'in gidişinden sonra geçmişte yaşananların özetlemelerle anlatılması ile son bulur.

Romanın altıncı bölümünde Trablusgarp Harbi bitmiştir. Neyyir harpten yaralı bir şekilde dönmektedir. Yarası tedavi edilmiş ve kapanmaya başlamış olsa bile Neyyir iyi değildir. Onun bu hâliyle karşılaşan Hazin oldukça şaşkın ve üzgündür, kocasının bu duruma düşmesindeki sorumlunun kendisi olduğunu düşünür. Bundan dolayı da kendini günahkâr ve suçlu hisseder: “Eğer o, Neyyir'i sevseydi, şüphesiz ki o böyle ölüme koşarak onu arayıp bulmayacaktı. Neyyir'i kendisi ölüme göndermişti.” (s. 61) Hazin tüm kalbini, ruhunu ve varlığını Demir'e adamıştır. Neyyir'in ölüme bile isteye gitmesi ve hasta bir vaziyette dönmesi onu mahveder. Bu bölüm Neyyir ile Hazin'in konuşmalarından ve iç hesaplaşmalarından oluşur. Aktüel zamanda başlayan bölüm, zamanda ileri atlamalarla devam eder. Bir zaman sonra Neyyir'in hastalığı ilerler ve artık gezemez hâle gelir, yatağa düşer. Hazin tüm ilgisini Neyyir'e verir. Bir gün Neyyir, Hazin ile bir konuşma yapar. Onun Demir'i sevdiğini, kendisini hiç sevmemiş olduğunu bildiğini söyler. Hazin'le evlenerek onu bu evliliğe hapsettiği için bağışlanmayı diler. Hazin Neyyir'in keder içinde ölmesine dayanamadığı için onu sevdiğini, Demir'i ise bir kardeş olarak gördüğünü söyler. Neyyir buna inanmak ister ve o öldükten sonra Hazin'in Demir'le olmayacağına dair bir söz almaya çalışır. Hazin Neyyir'in yalvarışlarına dayanamaz, ona onay verir ve Demir'le olmayacağına dair yemin eder: “Yemin ederim Neyyir, yemin ederim! Hiç hiçbir zaman Demir'in olmayacağım, dedi.” (s. 64) Bu konuşmadan üç gün sonra ise Neyyir ölür. Ölüm aşaması ve sonrası hakkında neler olduğuna değinilmeden altıncı bölüm son bulur.

Yedinci bölüm diğer bölümlerden farklıdır. Bu bölümde tırnak içinde verilmiş yalnızca iki adet epigrafla yer alır:

“Demir Türkistan'da”

“Fukaraya beşaret, üseraya serbesti, kalbi kırık olanlara teselli, zulüm altında ezilenlere hürriyet vermek için geldim”. (s. 65)

Bu iki epigraftan anlaşılacağı üzere Demir artık Türkistan’dadır, yolculuğu son bulmuştur. Yedinci bölümün ardından bölümler yeni rakamlarla devam eder. Bu bölümler yedinci bölümün alt bölümleri gibidir. İlk birinci (1) ara bölüm Ürgenç şehrinin anlatımı ile başlar. Vaka zamanı aktüel zamandır. 3. tekil anlatıcı şehre hâkim olan elem havasından bahseder. Sonbahar mevsiminin “küçük ve kızıl günlerinden” bir akşam, Alimcan Hazret misafirlerini toplar ve bağa indirir. Burada oturup olan biteni konuşurlar. Rusların, ellerindeki tek medreseyi de dün kapattıklarını, mescitlerine de izin vermediklerini dile getirirler. Bu hadise onları üzmektedir. Şehrin bu elemli havasını izleyerek sohbet eder, onları kimin kurtaracağını sorgulayıp iç çekerler. Anlatıcı araya girerek bu kişinin Demir olacağını sezdirir: “Bu, bütün Türklerin göğsünden kopup gelen bir feryattı. Hastanın beklediği gibi fevkalade ve meçhul bir deva gibi basit, lâkin harikulade, gözükmeyecek kadar uzak fakat her an beklenilecek kadar yakın bir ümit!” (s. 67). O akşam orada bulunan Nurullah söze sevinçle atlar ve Türkiye’den bir Türk’ün geldiğini, onun son derece yüce bir insan olduğunu dile getirir. Herkese iyilikle yaklaştığını, işsizlere iş bulduğunu, okumayanlara okuma öğrettiğini, fakire para, aç a da ekmek verdiği söyler:

— Duydunuz mu? dedi. Hakan’ın memleketinden bize bir elçi gelmiş. Bize, kardeşlerimiz Osmanlıların selâmını getirmiş. Köyleri dolaşarak herkese iyilik ediyormuş. İşsizlere iş buluyor, okumayanlara okumak öğretiyor, fakire para, aç a ekmek, kitapsıza kitap, cahile ilim veriyor; herkesi düşünüyor, herkesi seviyormuş... Ve kurtuluş gününün yaklaştığını müjdeliyormuş. (s. 67)

Demir’in, amacı doğrultusunda köyleri dolaşarak oradaki insanlara yardım etmesi, güncel vaka zamanında ayrıntılı bir şekilde anlatılmaz. Bu durum Nurullah’ın sözlerinden öğrenilir. Aynı zamanda Nurullah -yani bir roman karakteri- tarafından Demir’in tanıtılması ve Türkistan’da yapıp ettiklerinin özetlenmesi söz konusudur. Nurullah Demir’in Türkistan’da yaptıklarını anlatır, onu insanlara tanıtır. Bu konuşma doğrultusunda okuyucu; Demir’in düşmanına bile yardım ettiğini, her çeşit insana evini açtığını, kapısının kilitsiz ekmeğinin de açık durduğunu, fakirlere yardım edebilmek için kışın kendisinin soğukta yattığını, bütün dil ve ilimleri bildiğini öğrenir. Daha sonra oradakiler Demir’e “Aydemir Han” olarak hitap etmeye başlayıp neşelenirler.

İkinci ara bölümdeki vaka parçası Kızılkum hududunda, Ceyhun'un kenarında geçer. Bu bölümdeki anlatı oldukça kısadır. Göç eden bir Türkmen kabilesi burada geçici olarak konaklamaktadır. Bu kabiledaki insanların yapıp ettiklerinden kısaca bahsedilir. Vaka zamanı akşamı, kabile reisinin çadırına bir misafir gelir. Diğer çadırdaki insanlar da burada toplanır. Bu gelen misafir Hive'ye Demir'in geldiğini haber verir ve ona gideceğini dile getirir. Kızını Han Demir'e götüreceğini, hiçbir hocadan yardım bulamadığını ve Demir'in her illeti iyi ettiğini söyler. Kabile reisi de Demir'i görmeyi çok istediğini ancak kabilesini bırakamadığını dile getirir. Ertesi sabah misafir, kızıyla birlikte Demir'i görmek üzere yola çıkar. Bu kısa ara bölümde yine Demir'den söz edilir ancak Demir henüz vaka sahnesine çıkmaz.

Üçüncü ara bölüm bir epigrafla açılır: "Kendine aşk ile, muhabbet ile seslenen birisini duyar duymaz, çiçeğe koşan arılar gibi ona koşuşmuşlardı." (s. 69) Bu epigrafta Demir'in Türkistan'da insanları sevgi ile karşıladığı, insanların da onun etrafına toplandığı sezdirilir. Bölümde yer alan vaka parçası oldukça kısa bir şekilde anlatılır. Genç bir çoban, Gazâbat kanalı kenarından davarlarını süre süre yürür. Bir ses duyar ve bu sesi takip eder. Yarım halka şeklinde oturmuş, birini dinleyen bir kalabalıkla karşılaşır. Aradığını bulduğunu düşünür ve yanlarına oturur. Bu kalabalığın ortasında oturup insanlara sevgiyle seslenen kişi Demir'dir. Demir Türkistan'da geçen vaka parçalarının güncel zamanında ilk kez vaka sahnesine çıkmıştır. Onu dinleyenler arasında genç, yaşlı, yırtık elbiseli işçiler yer almaktadır. Demir onlara kardeş muhabbetini öğretmekte, ırk aşkını anlatmakta ve kurtuluş ümidi vermektedir. Konuşma bittikten sonra herkes ümitle dolar, gözlerinde parıltılarla oradan ayrılır: "Pek çok sonra ayrıldıkları zaman hepsi, gözlerinde yeni bir anlayış parlaklığı, yeni bir âlem düşüncesi, duyulmamış emeller hayâli ve heyecanıyla gidiyorlar, her biri büyük işler yapabileceğine emniyet ediyorlardı." (s. 71).

Dördüncü ara bölümdeki kısa vaka parçası güncel zamanda, Ürgenç'in Çakıcılar sokağındaki bir demirci dükkânında geçer. Burada küçük bir demirci çırağı çalışmaktadır. Ustası dışarı çıkar, küçük çırak bunun üzerine uzun bir nefes alır. Bu sırada içeriye komşunun çırağı, küçük bir çocuk girer. Dükkânda kimse olmadığını görünce koynundan bir kitap çıkarır ve çırağa gösterir. Bu kitabı ona Demir vermiştir. Çırak, küçük çocuğa Demir'in yanına gidip gitmediğini sorar. Çocuk dün gece çıkıp Demir'in evine gittiğini, kapısının açık olduğunu söyler. Demir'in küçük çocuğa "çocuğum" diye hitap etmesi onu etkilemiş ve sevindirmiştir:

Evet, çocuğum, bana çocuğum dedi. Ben de anlattım. Okumak istiyorum. Ustam razı değil, sana kaçtım da geldim, dedim. Beni yanına oturttu ve bu kitaptan okutmaya başladı. İçi resim dolu!. Sakın ustama söylemeyiniz. Beni kovar. Size de darılır. Çok serttir, dedim. Biraz güldü, sonra düşündü... (s. 72)

Aktüel zamanın bir önceki gününde Demir ve küçük çocuğun bir araya gelişi özetlemelerle anlatılır. Daha sonra ise aktüel vaka zamanına dönülür ve usta gelir. Ustayı gören küçük komşu çırağı kaçar ve bölüm burada biter.

Beşinci ara bölüm şimdiki zamanda açılır. Bu bölümdeki vaka parçasında Demir'in hareketi ve iç düşünceleri yer alır. Demir, dalgın ve düşünceli bir vaziyette saatlerce dolaşmaktadır. Dağa çıkar, Çobanlar ormanına girer ve bir taşa oturur. Akli düşüncelerle doludur. Neyyir'in ölüm haberini bildiren mektubu tekrar tekrar okur. Bu mektubu ne zaman aldığı ve nasıl okuduğu anlatılmaz. Vaka, Demir'in haberi öğrenmiş olduğu anda başlar. Öncesi atlanmıştır. Demir, Neyyir'in ölümüne üzülmüştür. Bu düşüncelerle tekrar ayağa kalkar. Hareket ve iç hesaplaşma yoğun bir şekilde yaşanır. Dere kenarında bir kavak ağacına dayanır ve Hazin'in artık serbest olduğunu, onunla birlikte çalışabileceğini düşünür. Ancak tüm bunların onu asıl emelinden uzaklaştıracağı, emeline ihanet edeceği düşüncesi aklına gelir. 3. tekil anlatıcı, Demir'in zihninden geçenleri dile getirir: "Birden dudakları kurudu, benzi sarardı, elleriyle oturduğu taşa dayandı. Ne söylemişti? O olmadan onu ne mi yaşatmış?.. İşte kendi kendisini emele hıyanet ederken yakalıyordu. Demek Hazin, mefkûreye birlikte çalışacak, onun muhabbetini millete çevirecek sevgili bir yardımcı olmayacaktı." (s. 74-75). Demir; hem mefkûresi için Hazin'le beraber çalışmak istemekte hem de bu birlikteliğin, yani beşerî aşkın onun emeline hıyanet olacağını düşünmektedir. Hazin'den ayrı kalışının acısı ile kendi emeli arasında psikolojik bir çatışma yaşar. En sonunda isyan eder ve tek başına hareket etmeye, mefkûresi için yaşamaya karar verir. Hazin'in kendisini anladığını düşünür, onun İstanbul'da daha iyi çalıştığı kanısına varır. Elindeki mektubu yırtar ve rüzgâra doğru fırlatır. Arkasına bakmadan Daval köyüne doğru hızla yürür ve bölümdeki vaka parçası sona erer.

Altıncı ara bölüm yine bir epigrafla açılır: "Sıhhatta olanlar değil, illetliler hekime muhtaçtırlar." (s. 78). Epigraftan sonra vakanın nakline geçilir. Demir, soğuk ve berrak bir gecede, Buhara'daki İmam Kulu Han Medrese'sinde amelele verdiği dersten çıkmıştır. Ders verdiği an hakkında bir anlatım söz konusu değildir. Anlatı Demir'in medreseden çıktığı bilgisiyle başlar. Yarım saat yürüdükten sonra çamur bir

kulübeye gelir. Demir'in bu kulübeye beş gündür geldiği bilgisi verilir. Kulübeye beş gün boyunca nasıl gittiği ve orada neler yaptığı hakkında detay verilmez. Olay örgüsünde ileri sapım ve özetleme tekniği kullanılır. 3. tekil anlatıcı, Demir'in kulübeye Diken Musa isminde bir sarhoş için gittiği bilgisini verir. Demir, Diken Musa'yı sokakta donmuş çamurların üstünde sarhoş yatarken bulmuştur. O günden beri de onu bırakmamış, ziyaretine gitmiştir. Diken Musa, Buhara'nın Rus hafiyesidir. Ona yardım etmesine rağmen Demir'i sevmez, onu sürekli kovar. Demir ise Diken Musa'nın hayatında hiç iyilikle karşılaşmamış olduğunu anlar ve ona acır. O gece onun ateşini düşürmeye çalışır. Diken Musa Demir'e, ona neden baktığını sorar:

— Sen bana niçin bakıyorsun?

— Hastasın da ondan!

— Sen hasta olsan ben sana bakmazdım.

— Çünkü bana bakacak dostlarım var. Senin gibi yalnız olsam, sen de bana bakarsın; ben senin kardeşimim. (s. 79)

Bu diyalogdan da anlaşılacağı üzere Demir kendisini sevmeyeni bile kardeşi gibi görür, o kişiye hiç düşünmeden yardım eder. Bu vaka parçası olay örgüsünde Demir'in hümanist yanını okuyucuya göstermek üzere yer almaktadır. Diken Musa rüyaya dalar, rüyasında Demir'i görür ve bölüm burada biter.

Yedinci ara bölüm mektup tekniği ile yazılmıştır. Bölüm, Hazin'in Demir'e yazdığı mektuptan oluşur. Anlatı oldukça kısadır. Hazin mektubunda, Demir'in gidişinden sonra dört sene geçtiğini dile getirir. Bu dört yılda olanlar detaylıca anlatılmaz. Mektup tekniği ile olaylar arasından seçme yapılarak özetlemelerle okuyucu bilgilendirilir. Hazin; bir senedir Türkiye'de felaketlerin büyüdüğünden, Bulgar'ın İstanbul'un kapısına dayandığından, bütün memleketi bir matem feryadı titrettiğinden bahseder. Demir'in savunduğu milliyet güneşinin artık herkes için doğduğunu dile getirir. Mektubunun sonunda Demir'in neler yaptığını sorar ve bölüm sona erer.

Sekizinci ara bölümün başında da bir epigraflık yer alır: “Buda, insanları kurtarmak değil, insanlara kendi kendilerini kurtarmayı öğretmek için Nirvana'yı bırakmıştı” (s. 82). Epigrafta söz edilen Buda ile Demir özdeşleşmektedir. Demir de Buda gibi kendilerini kurtarmaları için Türkleri harekete geçirmek ister. Demir, ırk birliğinin ilk ocağını yakmak için Semerkant'a gitmektedir. Ancak bu ara bölüm

oldukça kısadır. Yalnızca Demir'in içinden geçenler ile düşünceleri anlatıcı tarafından dile getirilir. Bir önceki bölümdeki Hazin'in mektubundan sonra bir sene geçmiştir. Bu bir senede yaşananlar anlatılmaz, Demir'in Türkistan'a niçin geldiği ve neler hissettiği anlatılır. "O, faydasız şeyleri bırakarak buraya ırk saadetinin temel taşlarını taşımaktan elleri kanayan karanlık bir işçi olmaya gelmişti. O, ırk vahdetinin saadetini anlatmaya gelmişti. O, Türklere kendi kendilerini kurtarmayı öğretmeye gelmişti." (s. 83). Demir, yaşayacak fazla gününün kalmadığını hissetmektedir. Bu hislerle Semerkant'a gider, bu sırada da vazifesini ve hislerini düşünür.

Dokuzuncu ara bölümde vaka zamanı aktüel zamandır. Bir önceki bölümün zamanı ile yakınlık söz konusudur. Anlatı, Semerkant'taki bir istasyonda cereyan eden vaka parçasının nakliyle başlar. Şehirdeki bütün Türkler Demir'i karşılamak üzere istasyonda toplanmışlardır. Demir'in masal karakteri gibi büyük ve yüce bir insan olması halk arasında dilden dile dolaşır. Birbirlerine Demir'in harikalarını anlatır, onu heyecanla beklerler. Aydemir Han öğrencileriyle birlikte vagondan iner, halka gülümser. Halk onu büyük bir sevinç ve hayranlıkla karşılar:

(...) Bu ilk dakikalardan itibaren hepsi onu bütün ruhlarıyla sevmişlerdi. Anlayamadıkları bir çekicilikle ona bağlandıklarını hissettiler... Bir zaman hepsi sustular... Sanki Demir'in ruhundan inen, şefkat neşidesini dinlemek istiyordular. En evvel bir anne çocuğuyla ona ilerledi: Sefa geldin Han Demir! Ve çocuğa Demir'in elini öpmesini söyledi. Sonra kendisi de öpmek istedi... Yol gösterilmişti... Hepsi, beyaz saçlılara, iki kat olmuş vücutlulara kadar birer birer onun ellerini öpmek istediler:

— Sefa geldin Han Demir, sefa geldin Han Demir. (s. 85)

Halk Demir'e yoğun ilgi gösterir, ondan şifa bekler; bölümün sonunda da "çobanını bulan koyun sürüsü" gibi onun arkasına düşer. Bu ara bölüm de önceki ara bölümler gibi kısa bir anlatıdan oluşur. Buradaki vaka parçası; Demir'in Semerkant'a ayak basması ve halkın onu yoğun ilgiyle karşılamasından müteşekkildir.

Onuncu ara bölümde vaka zamanı güncel zamandır. Demir'in şerefine Halil Efendi'nin gül tarlasında bir ziyafet verilmektedir. Bölümün vaka parçasını bu ziyafet oluşturur. Davetliler oldukça kalabalıktır. Topluluk iki kısımdan oluşur. İlk kısımda Demir'in çırakları, sevenleri, öğrencileri; Kafkasyalı Şakir, Ürgençli sakat kollu Hasan, Kazanlı Ahmedof ve Demir'in ilk talebesi Ziyetullah yer alır. Diğer

kısımdakiler ise Türk birliği yerine İslam birliği anlayışına sahip olan, Demir'i sevmeyen kişilerdir. Bunların dışında da “renksizler” olarak tabir edilenlerden Azerbaycanlı Doktor Mirza Hasan vardır. Topluluk Demir'i beklemektedir. Bu sırada Ahunt Ömer Demir'in nerede kaldığını sorar. Şakir de Demir'in fakirleri gezdiğini, işinin daha bitmediğini söyler. Ahunt Ömer Demir hakkında konuşmaya başlar. Onun İstanbul gibi bir yeri bırakıp Türkistan'a geldiğine inanmaz. Şakir de Demir'i anlatmakta, onu savunmaktadır: “Han Demir'e nerelisiniz demek aklıma dünyada gelmedi. İstanbul'da doğmuş veya değil, ne ehemmiyeti var? O, bir şehrin veya bir memleketin değil ki... Hatta Turan'ı bile ona vatan diye küçük görüyorum.” (s. 87). Şakir'in cevabı yine Demir'in şahsiyeti hakkında bilgi verir. Şakir daha sonra Demir'i nereden tanıdığını topluluğa açıklar. Karakter, özetleme yoluyla geçmiş hakkında bilgi sunar. Taşkent'te kolera salgını olduğu zaman Demir şehre gelmiştir. Hiçbir doktorun iyi edemediğı hastalara şifa vermiş, herkese yardım etmiştir. Şakir de Demir'le bu sayede tanışmıştır. Salgın dönemindeki yardımları ve şifa dağıtması üzerine Demir'in âdeta bir melek olduğunu söyler, bu sohbetler esnasında Demir gelir. Yarım saat içinde oradaki herkesi kendine hayran bırakır. Bu süre zarfında Demir'in insanlarla olan sohbeti anlatılmaz. Ziyafette Demir'e hayranlık duymayan yalnızca Ahunt Ömer vardır. Kurnazlık yaparak Demir'in gücünden faydalanmak ister ve kendi medresesine hoca olması için Demir'e bir teklif sunar. Demir, Ahunt'un niyetini anlar ancak bir şart sunar: Medresede lisan, idman ve musiki dersleri vermek istediğini söyler. Ahunt Ömer de kabul eder. Bölümün sonunda Demir, yeni edindiğı öğrencileri ile ziyafetten ayrılır.

On birinci ara bölümde yer alan vaka parçasını Demir'in çayhanedeki insanlarla olan sohbeti oluşturur. Anlatı oldukça kısadır. Demir elinde kitabı ile çayhaneye girer. Çayhanenin ve orada Demir'i bekleyenlerin tasviri yapılır. Daha sonra ise Demir'in bir aydır bu çayhaneye geldiğini, orada toplanan işçilere masal şeklinde yazılmış basit bir Türk tarihini okuduğunu dile getirir. Demir her akşam bir saat oradaki insanları milliyet fikrine yaklaştırmakta, kendi ırk ve varlıklarını tanımlarına yardımcı olmaktadır. Toplanan herkes, dikkatlerini vererek Demir'i heyecanla dinler. Demir'in konuşması bittiğinde Osman Baba'nın oğlu marangoz Ali üzümlere güzel günler görüp göremeyeceklerini sorar. Demir ise bunun mutlaka olacağını, altmış milyonluk devletin esir kalamayacağını belirtir: “Elbet oğlum, dedi. Türkler elbet mesut ve serbest olacaklar. Altmış milyonluk bir devlet esir kalabilir mi?

Bahusus senin gibi çalışkan evlatları olursa.” (s. 91). Bunun üzerine Ali, kendilerinin efendi olup zalimleri cezalandıracakları günün gelip gelmeyeceğini sorar, Demir de böyle düşünmesinin yanlış olduğunu belirtir. Mazlumların efendi oldukları zaman zalimlerin kahredilmemesi gerektiğini savunur. Herkesin serbest ve memnun kalmasını ister. Demir’in bu hümanist bakış açısı özellikle vurgulanır ve vakanın ilerleyen bölümlerinde belirginlik kazanır. Demir, konuşması bitince kitabını kapayarak kalkar.

On ikinci ara bölüm bir kış gecesinde başlar. Demir hastadır. Mirza Uluğ Medresesi’ndeki odasında üşüyerek yatmakta, yazı kaleme almaktadır. Odaya sefalet hâkimdir. Bu esnada, kapısı her daim kilitsiz durduğu için içeri Ahmet girer. Demir’e Doktor Hasan’ın gelip gelmediğini sorar. Ahmet gelmediğini öğrenince Hasan’ın Demir’e yardım etmek istemediğini düşünür ve sinirlenir. Demir, Ahmet’in sinirlenmesi üzerine bir arkadaş aleyhinde konuştuğu için üzülür ve Ahmet’in böyle söylememesi gerektiğini dile getirir: “Böyle söyleme Ahmet... dedi...” (s. 94). Demir, Ahmet’e Ahunt Ömer’i görüp görmediğini sorar. Ahmet bu defa yine sinirlenir. Ahunt’un menfaatçi olduğunu, Demir’i Tellekar Medresesi’nde işini görene kadar kullandığını ve daha sonra onu orada istemediğini, düşmanlığa ve Demir aleyhine vaazlara başladığını anlatır. Okuyucu, Ahmet’in anlatımından Ahunt Ömer’in anlatı süresi içinde yapıp ettiklerini özetlemeler yoluyla öğrenir. Ahunt Ömer Demir’i medresesinden kovmuş, Ziyetullah’ı Ruslar aleyhine vaaz veriyor diye şikâyet etmiş, gazetelerini ve Ziraat Bankası’nı Ruslara kapattırmış ve türlü hainlikler yapmıştır. Demir olanları öğrenmesine rağmen Ahmet’ten insanların aleyhinde konuşmamasını ister. Sonra içeri Ziyetullah girer, Rusların yarın medreseyi arayacağını haber verir. Anlatıda zaman atlaması olur; onlar gideli birkaç saat sonra Demir ateşlenmiştir, rüyalar görmektedir. Rüyasında Hazin’i, onların köşk ve bahçelerini görür. Sayıklamaya başlar, ateşler içinde hasta yatarken bile tek gayesi olan Türk birliğini düşünmekte ve rüyasında Hazin ile Ahmet’le konuşmaktadır:

Ölecek miyim? Benim yerime sen çalış. Sensiz nasıl yaşadım... Ruslara söyle Türkleri ezmesinler. Günahtır, ben razı olamam. Hayır o Türk’tür. Ona ilişmeyiniz. Ahmet, Ahunt Ömer’e söyle, Türk olduğunu unutmasın. Ben deli mi idim Hazin? Senin aşkın benim vazifemi öldürür mü? Niçin bu kadar senedir bunları anlamadım ve senden kaçtım? (s. 96)

Demir'in sayıklamaları arasında, çok yaşayamayacağı ve bunun için daha fazla çalışması gerektiği düşüncesi yer alır. Türk kardeşlerinin ondan sonra ne olacaklarını düşünür ve bölüm burada sonlanır.

On üçüncü ara bölüm Kurkan (Külgen) Cami'de başlar. Anlatıcı camiye tanıtıp tasvirini yaptıktan sonra vaka parçasını nakletmeye başlar. Camide Ahunt Ömer vaaz vermektedir. Demir ile öğrencilerinin desteklediği "Amele Şirketi"ni eleştirir ve bu cemiyetin günah olduğunu söyler. Demir'in hocalık yaptığı Mirza Uluğ Medresesi'nin çocuklara Hristiyan lisanı öğretmesine karşı çıkar, oraya çocuk yollayanları eleştirir. O, Demir ve sevenlerinin yaptığı yararlı işler aleyhinde konuşurken Ziyetullah dayanamaz ve söze karışır. Demir'in Ahunt'un medresesinde hocalık yaptığı zamanlar Hristiyan lisanı öğretmesine Ahunt'un karşı çıkmadığını belirtir. Aynı şekilde Ziraat Bankası'nın çiftliğini büyütmesine de ses çıkarmadığını dile getirir. Daha sonra Ahunt oradaki halkı kışkırtarak ortalığı karıştırır, o esnada içeri Demir girer ve herkes yatışmaya başlar. Ardından Kara Musa Ruslarla beraber oraya gelir. Rus polisler Ahunt'u, Musa'yı, Ahmet ve Ziyetullah'ı tutuklar.

On dördüncü ara bölüm oldukça kısadır. Aktüel zaman diliminde yer alan bir vaka parçasından oluşur. Rus Prens Loboboyski, kaymakamın haremi ile akşam yemek yemek üzere hazırlanmaktadır. Bu sırada içeri bir polis girer ve Ahunt Ömer meselesini anlatır. Prens ise olaya "sarıklı kavgası" der ve ciddiye almaz; salınmaları emrini verir. Bölüm burada sona erer.

On beşinci ara bölüm 3. tekil anlatıcının Demir'in zihnine girmesi ve aklından geçenleri anlatmasından oluşan kısa bir parçadır. Demir, on senedir İstanbul'a gitme isteği ile mücadele etmektedir: "On senedir onu oraya cezbe çalışan kuvvetin eline nihayet düşme üzere idi." (s. 103). Demir'in on seneden beri Türkistan'da olduğu bilgisi ortaya çıkar. Bu süre zarfında yaşananlardan seçmeler yapılarak vaka parçaları ortaya çıkmış ve bu parçalar da belli bir düzene konularak olay örgüsünü oluşturmuştur. Demir sürekli Hazin'i düşünür. Onu görmek ister, ancak bir daha hiçbir zaman göremeyeceğini fark eder. Hastalığı ilerlemiştir. Hazin'le birlikte çalışabilmenin mümkün olma olasılığını sorgular. Anlatı bu düşüncelerle sonlanır.

Romanın on altıncı ara bölümü Demir'in Hazin'e yazdığı mektuptan oluşur. Anlatıcı Demir'dir. Çok yaşamayacağını, yakın zamanda öleceğini, bu sebeple de onun davasını Hazin'in üstlenmesini istediğini yazar. Mektubunda Rusya'nın savaşta

olduğu ve bütün Şark Türklerini ölüme gönderdiği bilgisini verir. Bundan dolayı oldukça kederlidir. Yaşayacak az bir vakti kalmıştır. Türklerin hâlini düşünür; Hazin'i Türkistan'a, oradaki kardeşlerine anneliğe çağırır. Türk vahdeti gayesini Hazin'e emanet eder.

On yedinci ara bölüm yine bir mektuptan oluşur. Ancak bu defa mektup Demir'in öğrencisi Aydemir Mehmet Arslan tarafından Ahmet'e yazılmıştır. Burada anlatıcı Mehmet Arslan'dır. Mektubu kaleme aldığı gün derslerini tamamlamış ve diplomasını almıştır. Diploma merasimine hastalığı sebebiyle Demir'in katılamadığını ve bundan dolayı derin bir üzüntü duyduklarını dile getirir. Artık herkesin bir görevi olduğunu söyler. Kendisi, babasının bankasının bir şubesini Ziraat Bankası şeklinde bir köyde açacak ve meslektaşlarına tohum ile hayvan dağıtacaktır. Kardeşi ise bir mektep hocası olacaktır. Herkes Demir'in yolunda çalışacaktır. Mehmet Arslan bunları mektubunda dile getirdikten sonra yaşanan bir olayı Ahmet'le paylaşır. Demir'i onurlandırmak ve onun ideolojisini aktarmak için mezun olan her talebenin isminin başına "Aydemir" adının verileceğini söyler. Mehmet Arslan mektubunun devamında arkadaşları ile beraber Demir'in ziyaretine gittiklerini ve ismini kendi adlarının başına eklemeleri için izin aldıklarını dile getirir. Demir'in çok hasta olduğunu ve onu böyle görmeyi beklemediklerini söyler. Emelini yaşatacaklarına dair ona yemin ettiklerini ve oradan ayrıldıklarını dile getirir. Mektup tekniğiyle yazılan bölüm burada bitmektedir.

On sekizinci bölüm aktüel zamanda geçen küçük bir vaka parçasından oluşur. Şakir, Ziyet, Osman Baba ve diğerleri Demir'i ziyarete gelmişlerdir. Burada Osman Baba ve Demir arasında geçen diyaloglar yer alır. Osman Baba, Rusya'nın Osmanlı ile harbe kalkıştığını, Rus boyunduruğundaki Türkler olarak Demir'in memleketine silah çekmek istemediklerini dile getirir. Bu sebeple Ruslara karşı bir isyan başlatmak istediklerini söyler. Demir ise buna karşı çıkar. Rusların güçlü olduklarını, isyan için henüz zamanın gelmediğini ve sakın kalmaları gerektiğini söyler. Eğer isyan ederlerse idam edileceklerini ve ölümlerinin gayelerine fayda sağlamayacağını dile getirir, onlara sabretmelerini söylemesiyle bölüm sona erer.

On dokuzuncu ara bölüm "aradan iki gün geçmemişti" ibaresiyle açılır. Bölüm, bir önceki bölümdeki vaka parçasının devamı niteliğindedir. 3. tekil anlatıcı Semerkant'taki gençlerin muharebeye gönderildikleri bilgisini paylaşır. Şakir ve sakat kollu Hasan hariç Demir'in öğrencilerinin hepsi muharebeye gönderilmiştir. Hasan ve

Şakir Demir'in yanındadır. Birlikte bulundukları sırada silah ve insan sesleri duyarlar. Demir ne olduğunu sorar, Şakir isyan çıktığını söyler. Demir bu haberi duyunca hasta hâliyle yataktan kalkar ve kapıdan çıkar. Anlatı burada sonlandırılır. Demir'in çıktuktan sonra ne yaptığı anlatılmadan diğer ara bölüme geçilir.

Yirminci ara bölüm ise Şakir ve ihtiyar ninesi arasında geçen konuşmalardan ibarettir. Nine, Şakir'in hâlini anlar ve ne düşündüğünü sorar. O da Demir'in çok hasta olduğundan ve salı günü çıkan isyandan söz eder. Hasta olmasa Demir'in halkın başında olacağını dile getirir. Konuşmasında, bir önceki bölümün vaka parçasının devamı hakkında bilgi verir. Ninesine, Ahunt Ömer'in bilerek isyanı körüklediğini anlatır. Ahunt isyandan Demir'in sorumlu tutulacağını düşünmüştür. Çünkü isyan Şark Türklerinin Sultan'ın Türklerine karşı gelmek istememeleri üzerine çıkmıştır. Sultan'ın Türk'ü Demir'dir. Ahunt bundan dolayı isyanı teşvik etmiş, Demir'i kötü duruma düşürmek istemiştir. Ahunt'un bu isyanı kışkırtması önemli bir metin halkasıdır. Bu metin halkasının doğuracağı sonuç ileriki bölümlerde ortaya çıkacaktır. Şakir, Demir'in ayağa kalkıp dışarı çıkmasından sonra olanları özetler. Demir isyan edenlerin yanına gitmiş, onları durdurup yatıştırmıştır. Kurtuluş gününün yaklaştığını, sabretmeleri gerektiğini söylemiştir. Şakir konuşmasının devamında hükûmetin olayı öğrendiğini ve isyanın pahalıya patlayacağını ifade eder, bölüm sona erer.

Yirmi birinci ara bölümde Demir, öğrencilerinin gelmesini beklemektedir. Akşama doğru birisi yavaşça kapıyı iter. İçeri beş çocukla bir kadın girer. Bu bölümdeki vaka parçası önemli bir metin halkasını teşkil eder. İçeri giren kadın Ahunt Ömer'in karısıdır. Polis Ahunt Ömer'in yaptığı tahrikleri öğrenmiş ve onu tutuklamıştır. Karısı da Demir'e bu haberi verir. Demir kadın ile çocukların sefil hâllerine acır. Kadın Demir'den Ahunt'u kurtarmasını isteyerek ona yalvarır. Demir ise onu nasıl kurtarabileceğini düşünür. Yaşayacak fazla gününün kalmadığını düşünerek Ahunt Ömer'in suçunu üstlenmeyi aklından geçirir. Çocukların öksüz ve aç kalmalarını istemediği için kadına yardım edeceğine dair söz verir. Bunun üzerine Hazin'in perişan olacağı aklına gelir. Ancak artık kadına söz vermiştir ve geri dönemez, ölüm kararını kendisi verir. Bölüm burada biter. Ahunt Ömer'in karısının gelip Demir'den yardım istemesi ve Demir'in de kendini fedaya hazırlanması romanın en önemli metin halkalarından biridir. Burada yer alan vaka parçası aktüel zamanda, kronolojik bir düzende anlatılır.

Romanın yirmi ikinci bölümü güncel zamanda geçer. Anlatıcı, güncel zamanın bir gün öncesindeki muhakemede sıkı yönetimin Ahunt Ömer'i beraat ederek Demir'in idamına karar verdiğini söyler. Bir önceki bölümdeki vaka parçasından sonra olanlar anlatılmaz. Bölümün başında özetleme ile yalnızca bu bilgi okuyucuya sunulur. Demir'le birlikte Şakir, Hasan ve on iki Aydemir hakkında idam kararı çıkmıştır. Demir, kendisiyle birlikte yoldaşlarının da idam edileceğini düşünememiştir. Bu duruma üzülür. Hüküm sabah icra edilecektir. Bölümün aktüel zamanı ise gecedir. Demir ve diğer yoldaşları zindandadırlar. Herkes uyur, yalnızca Demir uyumaz, düşüncelere dalar. Çocukluğunu, Hazin'i, mefkûresini düşünür. 3. tekil anlatıcı Demir'in zihnine girer ve düşüncelerini okuyucuya aktarır. Demir, Hazin'in gelmesini diler. İsteseydi onunla yaşayabileceği hayatı düşünür. Bu düşüncelerinden sonra kapının kilidi gıcırda, Demir tebessüm eder ve diğer on dört talebesine seslenir, onları öper: “Çocuklarım, bugün biz öleceğiz; fakat emelimiz artık yaşayacak, yaşasın emel, yaşasın Türkler!” (s. 121). Demir, ölse bile emelinin yaşayacağını düşünür. Talebeleri onun ellerine sarılarak son kez öperler.

Yirmi üçüncü bölüm, “Türk olan her yer memleketim, üzüntüde olan her insan sevgilim, ailem...” (s. 121) epigrafi ile açılır. Bu bölüm bir önceki vaka parçasının devamıdır. Sabah olmuştur. Rigistan Meydanı'nda kalabalıklar toplanmaya başlamıştır. Orada toplanan binlerce Türk, Demir'i iki sene önce Semerkant'ta karşılayanlardır. Bu esnada Demir de dâhil olmak üzere toplam on beş kişi ortaya çıkar. Demir ortada, sağında ve solunda talebeleri Hasan ve Şakir, arkalarında da on iki Aydemir yer alır. Halk onların bu fedakârlıkları karşısında şaşkındır ve onlar için dua eder. Şakir ve Hasan'ın yakınları gelir, feryat ederler. Onlar ise sakin ve yaşlı gözleriyle gülümserler. Demir kalabalığın içinde Hazin'i arar fakat göremez. Ardından Tellekâr Medresesi kapısı önünde Ahunt Ömer'i görür. Ahunt çocuklarına Demir'i gösterir ve yere kapanır, elleriyle Demir'den af diler. Demir ise ona gülümser. Zabitin işareti üzerine cellat önce Demir'i ilk kazığa doğru iter; ancak Demir kalabalığa göz gezdirmekte, Hazin'i aramaktadır. Onu göremeyince derin bir ümitsizlik ve acı hisseder. Cellat Demir'in başını ilmeğe doğru iter. Demir, “Yaşasın Türkler!” der ve bu onun son sözü olur. Hazin'in gelmediğini görünce başını ilmeğe kendisi geçirir ve altından sandalyeyi çekerler. Aynı şekilde Hasan, Şakir ve diğer ‘Aydemir’ler de idam edilir. Onların idamından sonra, halk sessizliğini bozar ve “Yaşasın Han Demir,

yaşasın Türkler, yaşasın Turanlılar!” (s. 124) der. Halkın bu sözleriyle anlatı sonlanır. Romanın önemli metin halkası, Demir’in idam edilmesidir.

Romanın sonuncu, yani yirmi dördüncü ara bölümü yine bir epigrafla başlar: “Beni sevenler bir araya toplandıkça ben daima aranızda olacağım.” (s. 124). Buradaki son metin halkası ve vaka parçası; Hazin’in Demir’in mezarına gitmesi ve onun emelini üstlenmesidir. Zaman “ilkbaharın rutubetli fakat mavi ve yaldızlı” bir sabahıdır. (s. 125) Hazin Türkistan’dadır. Türkistan’a ne zaman ve nasıl geldiği hakkında herhangi bir vaka parçası yer almaz. Yalnızca mezarlığa geldiği sabahla vakaya giriş yapılır. Hazin’i Ziyetullah Demir’in mezarına götürmüştür. Ona mezarı gösterir. Ziyetullah; Demir, Hasan ve Şakir’in mezar taşlarını öper, Hazin’i yalnız bırakmak için oradan uzaklaşır. Hazin yalnız kalınca hıçkırarak Demir’in mezarı başında ağlamaya başlar. Anlatıcı, Hazin’in hislerini dile getirir: “Acı bir hicran, elim bir nedamet Hazin’in yeisini büsbütün çıldırtıyordu...” (s. 126). Hazin, bir daha Demir’i göremeyecek olmanın verdiği acıyla kederlenir. Demir’i gördüğü son günü ve birlikte geçirdikleri zamanları hatırlar. Onunla Türkistan’a gelmediği için pişmanlık duyar. Düşünceleri ve hissettikleri arasında gidip gelirken bir karara ulaşır; artık Demir’in vazifesini kendisi üstlenecektir. Onun emelini kendisi yaşatacaktır. Bu şekilde de Demir’e kavuşmuş olacaktır. Demir’in mezarında yemin eder:

Senin sevgili ve mukaddes mezarın üstünde yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler... Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım... Hayatında senin olamadım, sensiz inledim; fakat şimdi, sen öldükten sonra herkese, hattâ ölüme rağmen aşkım seni yaşatacak sevgilim... Aşkımın mucizesiyle seninle yaşayacağım, senin olacağım Demir!.. (s. 129)

Hazin, Demir’in yarım bıraktığı işi tamamlayarak ona kavuşacağını ifade eder. Onun fikirlerinin ve emelinin ölmeyeceğini söyler. Yazarın Demir’i trajik sonla öldürmesinin altında yatan ve verilmek istenen mesaj da budur. Demir’in ölmesiyle onun fikirleri son bulmayacaktır. Hazin kendisini vazifelendirir, romanın sonunda bir aydınlığa ulaşır. Demir’in emelini üstlendiği için artık rahatlama hissi yaşamaktadır. Bu noktada roman sona erer. Hazin’in Türk vahdeti adına neler yaptığı ve neler yaşadığı okuyucuya bırakılır. Olay örgüsünde verilen tek bilgi, Hazin’in Demir’in izinden gideceğidir.

Roman genel çerçevede kronolojik zaman çizelgesinde ilerlemekte ve son bulmaktadır; ancak olay örgüsünde sıklıkla geçmişte yaşanan olaylar hakkında bilgi veren parçalar yer alır. Bu bilgiler daha çok diyalog ve mektup tekniğiyle yazılmış bölümlerde yer almaktadır. Okuyucu, geçmiş hakkında verilen bilgiler sayesinde olayların gidişatını ve karakterlerin hareketlerini bir sebep-sonuca bağlar.

Anlatıcı vaka parçalarını gerek geriye dönüşler gerek ileri sapmalar ve gerek özetlemelerle bir araya getirmektedir. Yaşananlar içinden seçmeler yapılarak son metin halkasına götürecek vaka parçaları anlatılır. Romanın girişini Demir, Hazin ve Nevin'in bir arada bulundukları anlarda gerçekleştirdikleri ideoloji sohbetleri oluşturur. Gelişme kısmı ise Hazin ile Demir'in bahçede son kez bir araya geldikleri vaka parçası ile başlar; Demir burada beşerî aşkının ülkü aşkının önüne geçtiğini fark ederek Türkistan yolculuğunu hızlandırır, Türkistan'a ulaştığında Doğu Türklerine karşı gerçekleştirdiği yardım ve yol göstericilik faaliyetleri ile de gelişme devam eder. Romanın sonuç kısmı ise Demir'in idam edilmesiyle başlar, Hazin'in Demir'in mefkûresini üstlenmesiyle sona erer.

3.1.2.1. Başlangıç ve Bitiş

Kurmaca metinlerin nasıl başladıkları ve nasıl bittikleri önemli iki unsurdur. Başlangıçlar okuyucuyu olaylara hazırlarken bitişler ise söz konusu edilen olayların ulaştıkları çözümleri ortaya koyarlar. Bu sebeple bu iki noktaya dikkat çekmek gerekir. Başlangıçlar çok çeşitli şekillerde gerçekleşir. Zaman ve mekân hakkında bilgiler burada verilebilir, kişiler karşılıklı konuşturulur veya herhangi bir davranışta bulunabilir. (Kıran & Kıran, 2011)

Aydemir'in başlangıcı bir mekân ile yapılır. Bu mekân bir balkondur. Zaman ise “yemekten sonra”, “sıcak ve kurşuni bir gece”dir. Vakanın hangi yıl veya ay içerisinde başladığına dair kesin bir bilgi verilmemektedir. Yalnızca zamanın bir gece vakti olduğu bilgisi verilir. Kişilerin sahneye konuluşu ise bir hareketle gerçekleşir. Hazin ile Demir balkona çıkarlar. Hazin bir şezlonga, Demir ise bir sandalyeye oturur. Ardından 3. tekil anlatıcı, iki karakterin de ruh hâlleriyle uyumlu bir manzara tasviri yapar:

Uzakta, denizin ve sislerin mavilikleri içinde eriyen sahiller... Aşağıda, lâcivert gölgelere bürünen bahçe... Solda, Fener'e doğru uzanan boş kırlar... Bütün muhit, uyuklayarak dinleniyorlardı(...) Hazin ve Demir, gecenin büyüleyici uyuşukluğuna

kapılarak, konuşmadan, bahçenin nihayetinde, sahilin eteklerini zevk çırpınmalarıyla öpen dalgaların fişiltılarını dinliyorlardı. (Tek, 2002, s. 13)

Şiirsel ifadelerle resmedilen bu tabiat manzarası oldukça güzel, rahatlatıcı ve estetikdir. Tabiata romantik bir atmosfer hâkimdir. Dolayısıyla olumlu bir tabiat tasviri söz konusudur. Tabiatın estetikliği, Demir ile Hazin'in birbirlerine karşı olan yoğun hisleriyle ilgilidir. Onların hissî dünyaları tabiata yansımaktadır: “İkisi arasındaki münasebetin, birbirlerine karşı hissettikleri aşkın tabiat tasvirleri aracılığıyla açığa çıkması, tabiatın aşklarına tercüman olması dikkat çekicidir.” (Can, 2022, s. 116). Nevin'in aralarına katılmasıyla üçlü diyaloglar başlar. Bu diyaloglar aracılığıyla karakterlerin kendileri ve özellikle de düşünceleri tanıtılmaya başlanır. İlk söyleşimi Nevin karakteri başlatır:

— Galiba uyuyorsunuz, dedi. Hayırdır inşallah, rüya görüyordunuz mu? Muhakkak Demir Bey, siz Türkistan'da idiniz... Sen, abla, nerede idin? (Tek, 2002, s. 13-14)

Romanın başlangıcı; kişiler ve onlarla bağıntılı olarak ileride yaşanacaklar hakkında ön bilgiler vermektedir. “Amaç anlatıyı oluşturacak olaylar dizisinin anlatımına başlamadan önce Kim? Nerede? Ne zaman? sorularına yanıt vererek öykünün anlaşılmasını sağlayan temel bilgileri vermektir.” (Kıran & Kıran, 2011, s. 82-83) *Aydemir*'in başlangıcı, söz konusu bu üç soruya da cevap vermektedir. Yazar, balkonda manzarayı seyreden karakterlerin aralarında gerçekleşen sohbetler aracılığıyla hazırlık bilgilerini verir. Demir'in ideolojisi, amacı ve hedefleri bu diyaloglardan öğrenilir. Hazin ve Nevin'in düşünce ve karakter yapıları yine başlangıçtaki bu diyaloglar sayesinde ortaya konulur. *Aydemir*'in başlangıç bilgileri kısaca şu şekilde gösterilebilir:

Mekân > Balkon.

Zaman > Yemekten sonra, sıcak ve kurşuni bir gece.

Kişilerin sahneye konulması > Bir hareket ile gerçekleşir. Demir ve Hazin balkona çıkıp şezlong ve sandalyeye otururlar. İlk söyleşimlerini ise Nevin başlatır. Bu söyleşim, Demir'in Türkistan yolculuğu ve Türk birliği hakkındadır.

Romanın başlangıcı; Ayşe ve Zeynel Kıran'ın başlangıç tasniflerinden “ilerleyen başlangıç” sınıfına girebilir. Bu sınıfta yer alan anlatılardaki başlangıç bilgileri aşamalı olarak dağıtılır. Örneğin, *Aydemir*'in girişinde Hazin ve Demir'in isimleri verilir. Bu iki isim yemekten sonra balkona çıkmışlardır. Ancak girişte, bu

kişilerin kim oldukları, nerede ve nasıl yemek yedikleri hakkında herhangi bir ön bilgi verilmez. Bu bilgiler diyaloglar ile aşamalı olarak verilir.

Romanın bitiş bölümü ise yine bir mekânda gerçekleşir. Bu mekân Demir'in Türkistan'da yattığı mezarlıktır. Bitiş durumundaki bu mezarlığın tasviri, başlangıç durumundaki manzara tasviri gibi olumlu bir görüntü çizer. Bir mezarlık olmasına rağmen bu mekânın huzurlu ve umut vadeden bir yer olarak betimlenmesi dikkat çekicidir. Başlangıç ve bitiş durumu arasında önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Demir ile Hazin aşklarını birbirlerine itiraf etmiş, Demir Türk vahdeti için Türkistan'a gitmiş, uzun bir müddet burada yaşadktan sonra ideolojisi uğruna idam edilmiştir. Romanın bitiminde Hazin Demir'in mezarına gelir ve mezarın başında Demir'in yarım bıraktığı emelini tamamlayacağına dair yemin eder. Bu esnada atmosfer, 3. tekil anlatıcı tarafından olumlu bir bakış açısıyla tasvir edilir: "(...) yolun iki tarafına taksim edilmiş alçakgönüllü ve asude bir mezarlık... Hattâ güler yüzlü bir mezarlık..." (Tek, 2002, s. 124). Söz konusu bu mekânda Demir yatmaktadır. Bu sebeple her ne kadar mekâna elemli bir hava hâkim olsa da manzara huzurlu ve güzeldir. "Başlangıçta tabiatın insanı hayâle sevk eden estetiği ön plana çıkarken sonda tabiatın insana umut veren bir dirilmeyi de telkin ettiği görülür." (Can, 2022, s. 350). Demir şehit olmuştur fakat ülküsü Hazin aracılığıyla devam edecektir, yani yeniden bir diriliş yaşanacaktır. Başlangıç durumundaki "durağan huzur", bitiş durumunda yerini "dirilişe" bırakır. Romanın bitiş, hem "acıklı ama umutlu son" hem de "devamı olanaklı son" tasnifleri içerisine girebilir. "Acıklı ama umutlu son" tasnifinde yer alabilir; çünkü Demir idam edilmiş olsa da Hazin onun emelini kendisine bir vazife olarak görür, onun gayesini üstlenir. "Devamı olanaklı son" tasnifi içerisinde de yer alabilir; çünkü Hazin'in yeni vazifesi sebebiyle gerçekleştireceği eylemler söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, "Yaşamın devam ettiği anımsatılır." (Kıran, 2011, s. 94). Hazin, "Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım..." (Tek, 2002, s. 129) der ve bu şekilde yaşamın devam ettiği veya edeceğine dair bir mesaj verilir.

3.1.2.2. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi

Greimas, kişileri ne olduklarıyla değil, yaptıkları eylemlerle değerlendirir. Bundan yola çıkarak altı eyleyensel sınıf belirler. Bu altı eyleyeni de üç ayrı gruba ayırır ve eyleyenleri gruplara ikiye ikiye yerleştirir (Kıran & Kıran, 2011, s. 272):

1. İsteyim eksen: Özne-Nesne karşıtlığı

2. İletişim eksen: Gönderici-Alıcı karşıtlığı
3. Güç eksen: Yardımcı- Engelleyici karşıtlığı

Aydemir'deki eyleyenler bu üç gruba ayrı ayrı uyarlanırsa ilk olarak isteyim ekseninden başlamak gerekir: İsteyim eksenine göre, bir özne bir nesnenin peşinden koşar ve o nesneyi aramaya çalışır. Bu nesne, öznenin eksikliğini duyduğu herhangi bir şey olabilir. Örneğin, Demir bir öznedir (Ö). Demir'in eksikliğini duyduğu ve bunun üzerine peşinden koştuğu, aradığı nesnesi Türk vahdetidir (N). Öznenin arayışı, öznenin fiziksel bir mekân değiştirmesine yol açabilir. Demir, Türkistan'daki Türkleri kurtarıp onları birleştirmek ister ve bunun için de kendi memleketinden ayrılarak Türkistan'a gider. Yani özne olan Demir, nesnesi Türk vahdeti (Türk birliği) için mekân değiştirir, bir arayışa girer. "Anlatının herhangi bir anında Özne ile nesne arasındaki ilişki bir anlatı sözcüğü oluşturur." (s. 274). Özne ile nesne arasındaki ilişkiden iki çeşit anlatı sözcüğü ortaya çıkar. Bunlar "durum sözcüğü" ile "edim sözcüğü"dir. Greimas'a göre iki tür durum sözcüğü vardır. Birincisi bağlaşımsal durum sözcüğüdür. Bu sözcüğe göre özne ile nesne bağlaşım ilişkisi içindedir: $(\bar{O} \cap N)$

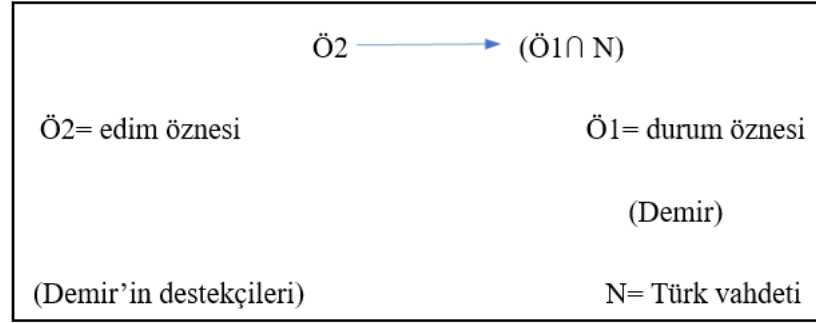
Demir'in Türk birliği adına Türkistan'da gerçekleştirdiği eylemler bağlaşımsal durum sözcüğü açısından değerlendirildiğinde; özne nesneye sahip olma düzleminde olur. Demir, Türkistan'ın bölgelerini gezer ve oradaki Türklere Türk birliğini, Türk tarihini anlatır. Onlara yardım eder ve Türklük sevgisi aşlamaya çalışır. Yani Demir, yaptığı bu eylemler aracılığıyla Türk vahdetine ulaşmaya çalışır. Türk vahdeti (N), sahip olma düzleminde; Demir (Ö), Türk vahdetine (N) sahip olmak üzeredir denilebilir.

İkinci durum sözcüğü olan ayrışimsal durum sözcüğüne göre ise özne ve nesne ayrışım ilişkisi içerisindedir. Yani özne, nesnesinden ayrıdır. Demir, Türkistan'a gitmeden önce nesnesine ulaşabilmek için herhangi bir eylem gerçekleştirmez, dolayısıyla anlatının başlarında nesnesinden, yani Türk vahdetinden uzaktır: $(\bar{O} \cup N)$

Ayrışımından bağlaşıma geçebilmek için bir edim sözcüğünün müdahalesi gerekebilir (s. 275). Örneğin, romanın sonunda Demir idam edildiği için Türk vahdetine -yani nesnesine- tamamen ulaşamaz. Fakat destekçilerine Türk vahdetini aşlamıştır; bu gayesini kendisi gerçekleştirememiş olsa da onun izinden gidecek olan destekçileri vardır. Demir'in nesnesine kısmen ulaşabildiği varsayılırsa, Demir'in (Ö1) nesnesine ulaşmasında yardımcı olan destekçileri (Ö2) edim öznesidir. Aşağıda

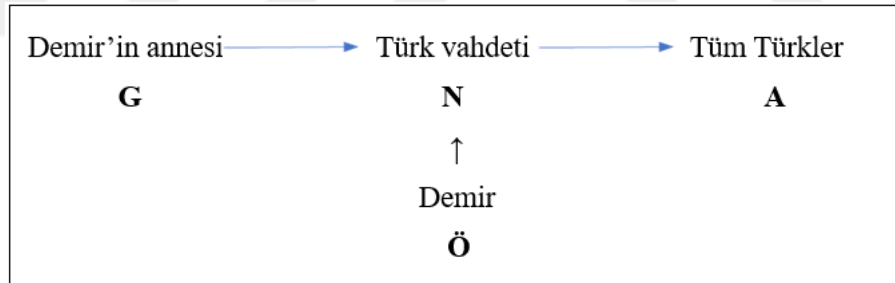
yer alan Şekil 1’de, edim öznesinin (Ö2) özneye (Ö1) olan müdahalesi gösterilmektedir:

Şekil 1: Edim Öznesi (Demir’in Destekçileri)

İletişim ekseninde yer alan gönderici (G), özneyi eksik olan herhangi bir şeyi aramakla görevlendirir. *Aydemir*’de yer alan bu gönderici, Demir’i on iki yaşındayken Türk vahdeti ile tanıştıran annesidir. Yani Demir (Ö), annesi (G) sayesinde Türk vahdetini (N) gerçekleştirmek ister ve bunun için bir yola çıkar: $G \rightarrow (\text{Ö} \cap \text{N})$. Alıcı ise bu eylemden yarar sağlayan unsurdur. Türk vahdetinden yarar sağlayacak olan başta Şark Türkleri olmak üzere bütün Türklerdir. Dolayısıyla Türkler alıcıdır (A):

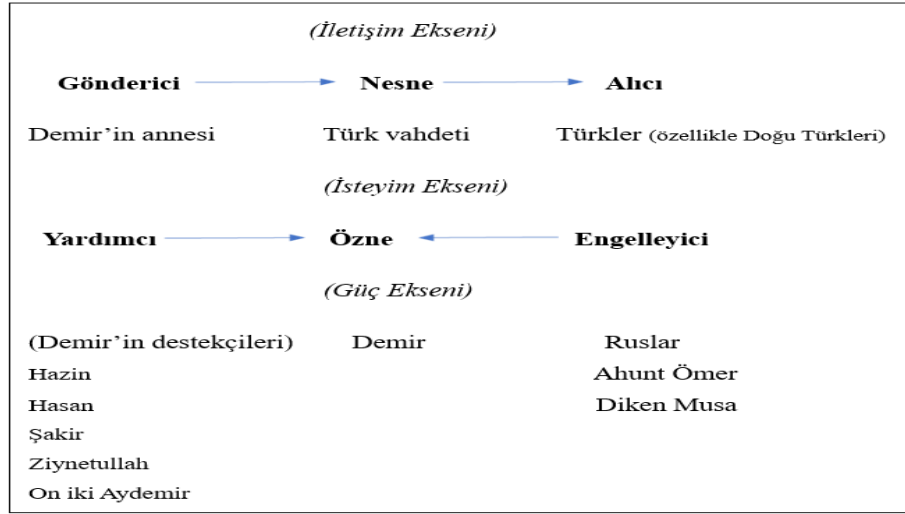
Şekil 2: İletişim Ekseni

Güç-iktidar ekseninde ise özneye yardım eden, onun işini kolaylaştıran yardımcı veya yardımcıları yer alır. Bunlar, özne olan Demir’in nesnesine ulaşmasında yardımcı olan; Şakir, Hasan, Ziyetullah, on iki Aydemir ve Hazin’dir. Tüm bu yardımcı eyleyenler “Demir’in destekçileri” grubunda toplanabilir. Destekçiler, Demir’in Türk birliği düşüncesini sahiplenerek onunla birlikte bu düşüncüyü Türkler arasında yaymaya çalışırlar. Demir’in (Ö) amacına (N) ulaşmasına engel olmaya çalışan engelleyici rolündekiler ise Ruslar, Ahunt Ömer ve Diken Musa’dır. Ruslar, Türkistan coğrafyasında yaşayan Türkleri asimile etmeye çalışmaktadır. Onları birbirlerinden ayırmak ve millî kimliklerinden uzaklaştırmak isterler. Ahunt Ömer de aynı şekilde Demir’in birleştiriciliğine karşı çıkar ve onun aleyhinde vaazlar verir. Diken Musa ise Ruslara hizmet eder. Dolayısıyla Ruslar, Ahunt Ömer ve Diken Musa

engelleyici eyleyen rolünü üstlenmektedirler. Greimas'ın isteyim, iletişim ve güç-iktidar eksenleri *Aydemir*'e uyarlandığında Şekil 3 ortaya çıkmaktadır:

Şekil 3: Eyleyensel Örnekçe

Aydemir tezli bir anlatı olduğu için bir düşünceyi dile getirmekte ve bu düşünceyi dile getirirken hareketi kullanmaktadır. Bu bağlamda eser eyleyensel örnekçe için uygun bir anlatıdır.

3.1.3. Zaman

Roman genel olarak aktüel, şimdiki zamanda ilerlemektedir. Aktüel zamanda başlar, gelişir ve sona erer. Vakaların başlangıç zamanı II. Meşrutiyet'in hemen sonrası, yani 1908 yılıdır. Vaka zamanı toplamda on sene sürmekte, bu on sene atlamalarla daha kısa bir sürede anlatılmaktadır. Romanın gelişme ve sonuç bölümlerinde I. Dünya Savaşı yaşanır, dolayısıyla vakaların 1908-1918 yılları arasında cereyan ettiği söylenilebilir. Roman kronolojik bir çizgide ilerlese de zaman zaman geriye dönüşler yapılır, bu geriye dönüşlerle geçmişteki vaka ve karakterler hakkında bilgi verilir.

Romanın vaka zamanı “sıcak ve kurşuni bir gece”de başlar. İlerleyen kısımlarda mevsim hakkında bilgi verilir. Mevsim sonbahardır: “Hazanın altın günlerinden biri idi.” (Tek, 2002, s. 39). Ardından Meşrutiyet'in yakın zamanda ilân edildiğinden bahsedilir. Nedim Paşa'nın davetindeki Meşrutiyetçiler ile Hazin arasında geçen diyaloglardan henüz bu sistemin yeni olduğu anlaşılmaktadır: “Henüz Meşrutiyet'ten memlekete ne gibi faydalar geleceğini kimse kestiremez. Bir şey söyleyebilmek için en az beş altı sene beklemeli.” (s. 33). İkinci Meşrutiyet 23

Temmuz 1908’de ilân edilmiştir. Romanın sonbahar mevsiminde açılması da göz önünde bulundurulursa, vakaların eylül veya ekim aylarından itibaren cereyan etmeye başladığı sonucuna ulaşılabilir. Davetten sonraki vaka zamanında, Demir’in köşke gitmek üzere yola çıktığı esnada karşılaştığı kalabalıkla da bu sonuç doğrulanmaktadır. Mahmudiye Caddesi’nde halk ellerinde bayraklarla yürümekte, Meşrutiyet’i kutlamaktadır:

Mahmudiye Caddesi’ne sapsmıştı ki büyük bir kalabalık ile karşılaştı. Kalabalığın başı Türbede iken ucu Nuruosmaniye’den kıvrılıyordu. Demir geçenlere yol vermek ve bu izdihamın ne olduğunu anlamak için bir kenara çekildi. Uzun boyu ile ilk safhanın başları üzerinden bakmağa çalışırken bir bağışmadır koptu. “Yaşa”ların uzun çığlıkları duvardan duvara aksediyor ve aynı zamanda “Kalkın ey ehl-i vatan”ın şevkten, ümitten ziyade teessüre, hüzne düşüren ezici musikisinin yeknesak nağmeleri ortalığı çınlatıyordu. (s. 35)

Genellikle kronolojik bir çizgi doğrultusunda ilerleyen romanın kahramanlarının anlatıcı olduğu mektup tekniği ile yazılmış bölümlerinde, aktüel anlatma zamanında iken geçmişteki vakalardan bahsedilir. Örneğin Demir’in Hazin’e yazdığı mektup, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Demir, Türkistan’a trenle gittiği esnada Hazin’e mektup yazar. Anlatı zamanı şimdiki zamandır; ancak mektubun bir kısmında Demir on iki yaşına gider ve çocukluğunu anlatmaya başlar. Dolayısıyla anlatma zamanı ile anlatılan vaka zamanı farklı zaman dilimlerinde yer alır:

(...) Hazin Hanım, on iki yaşında idim. Genç, iyi ve bedbaht bir anneciğim vardı. Babamın kalpsizliği, hodperestliği onu her gün biraz daha öldürüyordu. Ben onun son sıcaklığına bürünerek yaşırdım. Mektepten dönünce koşar, onun kolunun altına girer ve başımı göğsüne dayayarak boynumun üstünden geçirdiğim ellerini öpe öpe bana söylediği hikâyeleri dinlerdim. O, bir ninni gibi okşayan sesiyle bana babasının seyahat hatıralarını anlatırdı... (s. 45)

1908 yılının sonbahar mevsiminde başlayan vaka parçalarının tarihi, romanın ortalarına doğru 1912 yılını bulur. Bu bilgiye iki parçadan ulaşılmaktadır. İlki “Trablusgarp muharebesi bitmişti.” (s. 59) parçasıdır, savaşa katılan Neyyir dönmektedir. Trablusgarp muharebesinin bitişinin gerçek tarihi 1912’dir. Bir diğeri ise “Evleneli dört senedir, o, ne hakla kocasını ihmal etmişti.” (s. 60) parçasıdır. Neyyir

ile Hazin 1908’de evlenmişlerdir. Evliliklerinin üzerinden dört yıl geçtiği bilgisi de vaka zamanının 1912 senesi olduğunu doğrular. Bu dört sene yine atlamalarla, özetlemelerle anlatılır. Romanın sonlarına doğru ise anlatıcı, Demir’in on senedir Türkistan’da olduğunu işaret eden bir bilgi paylaşır: “On senedir onun demir iradesi önünde mahkûm duran aşk, nihayet intikamını alıyordu...” (s. 103). Demir Türkistan’a 1908’de gitmiştir. Gidişinin üzerinden on sene geçtiğine göre, zaman artık 1918 yılını bulmuştur. Demir’in idamından sonra Hazin’in Türkistan’a gelmesiyle de vaka zamanı 1918’de son bulur.

Roman incelendiğinde; vaka zamanının genel çerçevede kronolojik çizelgeye göre ilerlediği, yalnızca gerekli görülen yerlerde aktüel zamanın duraklatılıp bilgi verme amacıyla mazinin anlatıldığı görülür. Geçmişin anlatıldığı parçalarda anlatı zamanı şimdiki zamandır, yalnızca anlatılan vakalar geçmişte yer alır, dolayısıyla art süremli öyküleme söz konusudur. Aktüel vaka zamanı ise 1908-1918 yıllarını kapsar. İleri atlamalar, geriye gidişler ve özetlemelerle de zamanla oynanır. Müfide Ferit, romanda söz konusu ettiği Türklerin Orta Asya’da gördüğü zulümler, İkinci Meşrutiyet’in ilânı, Trablusgarp Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı gibi tarihî olaylara şahit olmuş, daha sonra da bu olayları romanında malzeme olarak kullanmıştır. Yani romanda söz konusu edilen tarihî vakalar yazar tarafından öğrenilmiş, belli bir süre sonra da roman kaleme alınmıştır. Romanın yazıldığı 1914-1918 yılları yazma zamanı, kurmaca vakaların cereyan ettiği 1908-1918 yılları ise vaka zamanıdır.

3.1.3.1. Anlatının Ritmi (Süre)

Anlatının ritmini oluşturan ve bu ritmi şekillendiren; duraklama, sahneleme, özetleme ve eksilti yöntemlerinin bütününün *Aydemir* romanında kullanıldığı görülür. “Bir anlatıda, zaman aynı biçimde ve tekdüze geçmez. Anlatıcı olayları özetleyebilir, anlatının ritmini/hızını düşürebilir ya da yükseltebilir.” (Kıran & Kıran, 2011, s. 227). Romanda zamanın hızı hep aynı çizgide ilerlemez. Örneğin, romanın bazı kısımlarında Demir’in yapıp ettikleri sayfalarca anlatılmaz. Demir’in gerçekleştirdiği eylemlerden kısa bir şekilde bahsedilir; yani bu eylemler özetlenir, anlatının ritmi hızlanır. Bazen de Demir’in eylemleri birkaç sayfada anlatılır, ritim düşer. Mekân veya iç dünya betimlemelerinin yapıldığı parçalarda ise olay akışı yavaşlatılır veya duraklatılır. Zaman zaman da bazı vakalar anlatılmaz, atlanır. Örneğin Neyyir’in harbe nasıl gittiği ve harpte neler yaşadığı anlatılmaz. Dolayısıyla bu zaman zarfında yaşananların

anlatılmamasıyla eksilti yapılır. Romanda sıklıkla kullanılan sahne yöntemine ise Nedim Paşa'nın konağındaki davet örnek olarak gösterilebilir; davetin nakledildiği anlatı, karakterlerin hareketleri ile birbirleriyle olan diyaloglarından müteşekkildir. Özetle *Aydemir*'de zaman tekdüze bir ritimde ilerlemez. Ritmi oluşturan bütün bu teknikler sayesinde romanın zamanı yer yer yavaşlatılır veya hızlandırılır.

3.1.3.1.1. Duraklama

Romandaki bazı anlatı parçalarında olay akışının duraklatıldığı görülür. 3. tekil anlatıcı, bazen mekân betimlemeleri yaparak bazen de Demir'in iç dünyasına girerek olay akışını duraklatır. Demir'in Türkistan coğrafyasını karış karış dolaştığı ve Semerkant'a gitmek üzere yola çıktığı bilgisi verildikten sonra, anlatıcı akışı keser; Demir'in yolculuk sürecini anlatmaz, onun iç dünyasında olup bitenleri kendi yorumlarını da katarak nakletmeye başlar:

Bütün insaniyet resülleri gibi o da karanlıklarda bir saadet devri hazırlayan ve emelinin büyüklüğünü yalnız hayâlinde görmeye mahkûm bir sanatkârdı. Demir, o resüllerin azaplarını da duyuyordu. Onlar gibi mabudunun büyük hayâlini gördükten, ona ibadet ettikten sonra gördüğünü yaşatamadan, yalnız telkin ederek belki inandırmadan öleceğini bilen bir mutakit, uçan ve gök cisimlerinde gezen, baş döndürücü ummanlara inen zekâsının verdiği fevkalâde ihtisasatla sınırsız istiğraklar, yeislerle elemli olan bir sanatkârdı. Oh bu azap... (Tek, 2002, s. 83).

Romanın bazı bölümlerde hiçbir vakanın anlatılmadığı görülür. Yukarıdaki anlatı parçası da böyle bir bölümden alınmıştır; burada yalnızca Demir'in kendisinden ve iç dünyasından bahsedilmektedir.

3.1.3.1.2. Sahne

Sahne, ayrıntılı bir şekilde yapılan anlatıları teşkil eder. Sahnenin olduğu anlatı parçalarında kişilerin hareketleri, konuşmaları, düşünceleri ve tüm bunları teşkil eden olaylar doğrudan nakledilir. *Aydemir*'de sahnelerin yoğunlukta olduğu görülür. Romanda karakterlerin diyalog ve eylemleri açık bir şekilde nakledilmektedir. Hazin, Nevin ve Demir'in karşılıklı sohbet ettikleri ilk bölüm ile Demir'in Türkistan'da bir çayhanede sevenleriyle bir arada olduğu bölüm gibi çok sayıda kısımlarda bu yöntemle rastlanılır. Sahnenin yer aldığı bu bölümlerde anlatı zamanı ile kurmaca zamanı eş süremliler olarak ilerler. Yukarıda söz konusu edilen bölümler gibi romanın ikinci bölümünde de sahneyle karşılaşılır. Nedim Paşa'nın konağındaki davette yaşananlar

akıcı bir şekilde, eş zamanlı olarak nakledilir. Karakterlerin hareketleri ve diyalogları bölümün tamamına hâkimdir:

Nevin, Demir'i oradaki misafirlerle tanıştırdı. O, soğuk bir selâmdan sonra Nedim Paşa'nın yanına oturdu:

Nevin, Madam D M.'nin yanından geçerken sordu.

— Ali Cevat Bey'i beğendiniz mi Madam?

— Galiba biraz mağrur!...

— Oh, gurur, gururların gururu! Bossuet'i unuttunuz mu? Gurur herkese has bir zaafıdır. Fakat bunu kimisi saklar. (...) (Tek, 2002, s. 27-28).

Yukarıdaki alıntı parçasında da görüldüğü üzere, olay akışı açık ve hareketli bir şekilde nakledilmektedir. Karakterlerin hareketleri ve karşılıklı diyalogları nakledilirken anlatıcı araya girmez, herhangi bir betimleme yapmaz. Dolayısıyla olay akışında herhangi bir duraklama yaşanmamaktadır.

3.1.3.1.3. Özetleme

Özetleme romanda en çok rastlanılan yöntemdir. Bu yöntem sayesinde, anlatı süresinin uzun olacağı hacimli vakalar oldukça kısa bir sürede anlatılır. Romanın olay akışında yer alan ve uzun sürmesi beklenen olaylar özetlenerek öyküleme süresi en aza indirgenir. *Aydemir*'in 3. tekil anlatıcısı, bazı kısımlarda aktüel zamanı kesintiye uğratar ve karakterlerin geçmişlerini özetleyerek okuyucuya nakleder. Örneğin, Nedim Paşa'nın geçmişini okuyucuyla paylaşırken onun yirmi üç yılını özetler. Nedim Paşa'nın yirmi üç yıl içerisinde yaşadığı tüm vakalar anlatılmaz, aralarından önemli olanları seçilir ve özetlenir. Paşa'nın yirmi üç yıl gibi uzun bir zaman zarfını kapsayan yıllarından çok kısa bir şekilde bahsedilir. Anlatı süresi, öykünün süresinden kısadır:

(...) O, kızlarını müşfik ve ciddi tabiatının bütün şefkati ve bütün ciddiyetiyle severdi. Yirmi üç sene evvel Hazin, dünyaya gelirken annesi ölmüştü. Nedim Paşa, ona üç sene ağladıktan sonra bütün o yaştaki erkekler gibi teselliye bir daha evlenmekte aradı; fakat evlendikten iki sene sonra ikinci haremi de bir yaşında olan Nevin'i bırakarak öldü. O zaman Nedim Paşa talihsiz hayatının kendi hissesini kapayarak kızları için yaşadı. (Tek, 2002, s. 22-23).

Yukarıdaki parçada Nedim Paşa'nın yirmi üç yıl öncesinden itibaren yaşadığı bazı önemli vakalar özetlenmektedir. Hazin'in doğumu ve ilk karısının ölümü,

ardından Nevin'in annesiyle olan evliliği ve ikinci eşinin de vefatı gibi vakalar uzun soluklu vakalardır; fakat özetleme ile anlatım hızlandırılmıştır.

3.1.3.1.4. Eksilti

Eksiltiyle bazı olaylar geçiştirilerek zamanda ileri atlanır. Bu yöntemle anlatı hızlandırılır ve asıl vakanın nakline geçilir. *Aydemir*'de bazı olayların anlatılmadığı, atlayışlarla eksilti yapıldığı görülür. Örneğin, Nedim Paşa'nın evinde verdiği davetten sonra zamanda ileriye doğru bir sıçrayış yapılır ve üç hafta sonrasına atlanır. Bu üç hafta içerisinde neler yaşandığı anlatılmadan asıl anlatılmak istenen vaka parçasına geçilir. Anlatı, davetten üç hafta sonra bir gün, Demir'in odasında başlar; buradan itibaren yeni bir vaka nakledilir: "Üç hafta sonra bir gün, Demir, odasında büyük adımlarla dolaşıyordu." (Tek, 2002, s. 34). Aynı şekilde, Demir'in doğada heyecanlı ve dalgın bir şekilde dolaştığı andan itibaren başlayan vaka parçasında, Demir cebinden bir mektup çıkarır. Bu mektubun ona ne zaman geldiği veya mektubu ne zaman okuduğu söz konusu edilmez. Demir, cebinden çıkardığı mektubu önceden okumuştur; ancak bu öncesi atlanmakta, okuduktan sonrası söz konusu edilmektedir: "Demir Neyyir'in öldüğünü duymuştu. Onu kendisine haber veren mektubu tekrar cebinden çıkardı ve bir daha okudu." (s. 72). Neyyir'in Trablusgarp muharebesinden dönüşü, bir başka eksilti örneğidir. Neyyir'in harbe nasıl gittiği, orada ne yaptığı, nasıl yaralandığı anlatılmaz: "Neyyir artık dönüyordu. Trablusgarp muharebesi bitmişti." (s. 59). Özetle, romandaki bu eksiltili anlatılar anlatının ritmini hızlandırmaktadır. Demir'in idamı ile Hazine'in mefkûre yemini romandaki önemli iki vakadır; dolayısıyla eksiltiyle bu vakaların nakline geçilmeye çalışılmaktadır.

3.1.4. Mekân

3.1.4.1. Açık Mekân

Vakaların sahnesi olan mekânlar, olumlu veya olumsuz ifadelerle betimlenebilirler. Örneğin, anlatıcı mekâna karşı olumsuz bir tavır alıyor ve onu çirkin bir yermiş gibi tanıtıyorsa, vakada olumsuz bir durumun vuku bulması veya karakterin olumsuz ruh hâlinin belirtilmeye çalışılması söz konusudur. Eğer anlatıcı mekânı olumlu bir tavırla, güzel bir yeri anlatıyormuş gibi tanıtıyorsa o zaman da vakanın olumlu bir vaziyet alması veya karakterin ruh hâlinin olumluluğunun vurgulanması söz konusudur. Çünkü mekânın olaylar ve karakterlerle sıkı bir ilişkisi vardır; onlar

hakkında okuyucuya bilgi verir, onları etkiler veya yönlendirir. Mekâna nasıl bakıldığı ve onun nasıl algılandığı, mekâna bakan kişinin ruh hâli ile de ilgilidir. Bu kişi genelde roman kahramanıdır. Ancak mekâna bakan hâkim konumundaki 3. tekil anlatıcı ise o zaman vakanın gelecekteki durumu hakkında bir mesajın verilmesi veya orada bulunan kahramanların ruh hâllerinin mekân betimlemeleriyle dışa vurulması söz konusudur.

3.1.4.1.1. Beşerî Aşk Açığa Çıkaran Dingin ve Romantik Bir Tabiat

Aydemir'in ilk bölümündeki mekân bir balkondur. Balkondan tabiat manzarası görülebildiği için bu mekân açık mekân olarak kabul edilebilir. Hazin, Demir ve Nevin, köşkün balkonunda oturup sohbet ederler. 3. tekil anlatıcı karakterlerle beraber bu balkonda gibidir; balkondan görülen manzarayı karakterlerle birlikte seyrederek, gösterme ve tasvir etme yöntemlerini kullanarak bir tabiat betimlemesi yapar:

(...) Ay, semayı kaplayan beyaz bulutlardan kurtuldukça, mavi bir belirsizlik içinde yarı gözüken Marmara'ya soluk ziyalar serpiyordu. Uzakta, denizin ve sislerin mavilikleri içinde eriyen sahillere... Aşağıda, lâcivert gölgelere bürünen bahçe... Solda, Fener'e doğru uzanan boş kırlar... Bütün muhit, uyuklayarak dinleniyorlardı. Denizden doğru gelen ince ve yaramaz bir rüzgâr ağaçları okşaya okşaya gizlice yaklaşıyor ve fısıltılarla yaseminlerin kalplerine girerek oradan çaldığı güzel kokuları mükrim ve müsrif havaya saçıyordu. (Tek, 2002, s. 13).

Anlatıcı, Demir ve Hazin'in bakış açısından manzarayı tanıtır, onların "andaki" ruh hâllerini manzarayla birleştirir. Manzara oldukça hoş bir atmosfere sahiptir ve olumlu ifadelerle betimlenmektedir. Çünkü Hazin ve Demir burada bir aradadır ve aralarında samimi bir sohbet gerçekleşmektedir. Birbirlerine karşı duydukları saf beşerî aşk, bu estetik manzara aracılığıyla dışa vurulur. Tasvir edilen tabiat manzarasına dinginlik hâkimdir: Sahiller "erimekte", rüzgâr ağaçları "okşayarak" gizlice yaklaşmakta ve "fısıltılarıyla" yaseminlerin kokularını havaya saçmaktadır. Bu esnada da bütün muhit uyuklayarak dinlenmektedir. Bu dingin ve huzurlu tabiat, şiirsel bir dil kullanılarak tasvir edilir. Tabiata hâkim olan dinginlik ve huzur, şiirsel dil aracılığıyla romantizmle harmanlanır. Hazin, bu tabiatın içinde, Demir'le onun ideolojisini, görüşlerini, savunduklarını konuşur. Böyle bir mekânda ve manzarada birbirlerini düşünür, birbirlerini dinlerler. Sonuç olarak balkon, dingin ve romantik tabiatı seyir için bir araç görevi görür. Hazin ve Demir'in birbirlerine henüz itiraf

edemedikleri beşerî aşkları, estetik bir tabiat tasviriyle açığa çıkarılır, bu sayede okur iki karakter arasında yaşanan duygu durumundan haberdar olur.

3.1.4.1.2. Hüzünlü Bir Geleceğin Habercisi: “Ölmek Üzere” Olan Tabiat

Üçüncü bölümün son kısmında mekân Hazinlerin bahçesidir. Bu açık mekânın tasviri, ileride vuku bulacak olaylar hakkında önden bir mesaj vermektedir. Tasvir edilen tabiata hüznün hâkimdir:

(...) Kışın uzun uykusuna hazırlanan tabiat, ölüm sarhoşu bir saadetle son ziynetlerini, ölmeye hazır letafetlerinin son parlaklıklarını sarf ediyordu. Zakkumların yeşillikleri arasında sarı ve kırmızı büyük çiçek demetlerine benzeyen kurumuş yapraklı akasyalar, mimozalar, meyve ağaçları, rüzgârın temasıyla sallanarak zengin yapraklarını bir kelebek yağmuru gibi döküyordular. Onlar açık yeşil, sarı, kırmızı, altın veya bakır renkli, parlak, yahut donuk, bazen bir tentene gibi parça parça, bazen muntazam şekilli, ağaçlardan uçarak ayrılıyorlar, sonra sallana sallana yere iniyorlar ve bahçeyi kızıl bir renge boyuyor idiler. Ağaçların kuru ve kırmızı dallarının arasından deniz, ebedî tazeliğiyle mavi ve parlak gözükiyordu. Havuzun etrafında son güllerle krizantemler renkleri sönmüş, ince yaprakları yağmurun ıslak buselerinden buruşmuş, boyunları bükük, yavaş yavaş dökülerek geçen güzelliklerine, sönen hayatlarına ağlaşıyorlardı. (s. 39)

Tabiat canlılığını yitirmeye başlamıştır. Hareketliliğinin yerini durağanlığa bırakarak âdeta ölmek için hazırlanmaktadır. Bitkileri kurumuş, çiçeklerinin renkleri solmuş, krizantem ve gülleri dökülmeye başlamıştır. Dökülen yaprakları kızılıklarıyla bahçeyi boyamakta; “geçen güzelliklerine”, “sönen hayatlarına” ağlamaktadır. Atmosfer oldukça hüzünlüdür. Sonbahar mevsimine geçilmesi ile tabiatın canlılığını kaybetmeye başlaması doğal bir durumdur. Ancak bu doğal durum, yine şiirsel bir dille tasvir edilerek atmosfere hüznün yüklenmektedir. Bunun yapılma nedeni ise karakterlerin geleceklerinin hüzünlü bir vaziyet alacağını okura sezdirmektir. Hazin ile Demir’in birbirlerini gördükleri son mekân bu bahçedir. Birbirlerini son kez gördüklerini bilmeden burada bir araya gelirler. Bu görüşmeden sonra Demir Türkistan’a gider ve bir daha dönemez. Hazin ve Demir’in son kez bir araya gelmeleri gibi tabiat da son parlaklıklarını sunar, krizantemler ve güller sönen hayatlarına ağlaşırlar. Sonuç olarak, 3. tekil anlatıcı tabiatı hüzünlü bir bakış açısıyla tanıtarak Demir ile Hazin’in birbirlerini bir daha göremeyeceklerine, ayrılığın kederi içinde hayatlarını sürdüreceklerine dikkat çekmeye çalışır.

3.1.4.1.3. Ayrılığın Hüznünü Yansıtan Karamsar Bir Tabiat

Dördüncü bölümdeki açık mekân tasviri kahramanın bakış açısından ve onun ağzından yapılır. Demir Türkistan’a gitmek üzere ülkesini ve Hazin’i arkasında bırakmıştır. Hüzünlü ve üzgündür. Trende giderken pencereden dışarıya bu ruh hâli ile bakar ve manzarayı kendi iç dünyasındaki hislerine göre değerlendirir:

Demin bıraktığımız buzlu ovadan gelen buzlu bir rüzgâr yılan ısıklarıyla ağaçların arasına giriyor, dalları eğerek, bükerek, onları şikâyet hışırtıları içinde sarsıyor. Hiç durmadan yağan bir kar da sanki donmuş tabiatın beyaz kefenlerini dokuyor. Nerede buranın hayatı ve yeşillikleri, ziyası ve güneşi! Nerede İstanbul! Mavi Marmara’nın kenarındaki köşk! (s. 45)

Ova buzludur, rüzgâr da yılan ısıklarına benzer. Kar hiç durmadan yağar ve beyaz bir kefen gibidir. Ortalığa sanki ölüm matemi hâkimdir. Tüm bu benzetmeler oldukça olumsuz bir bakış açısını yansıtır. Demir, beşerî aşkını ve memleketini geride bıraktığı için karamsar bir ruh hâli içerisinde; dolayısıyla tasvirini yaptığı tabiat da onun bu karamsar ruh hâlini yansıtır.

3.1.4.1.4. Kederin ve Esaretin Temsilî: Türkistan Coğrafyası

Romanın ilerleyen bölümlerinde genel mekân artık Türkistan coğrafyası olur. Birinci ara bölümün mekânı Ürgenç’tir. Şehrin anlatımında olumsuz ifadeler kullanılarak hüzünlü bir atmosferin betimlemesi yapılır:

“Ürgenç”in bugünkü siyah çamur kulübeleri, kaderin kara yazısı gibi, kızıl kumun üstüne Türk tarihinin elîm bir sayfasını yazarlar. Köhne Ürgenç harabelerinin en mühimi meşhur Akkale’dir. Onun yerlerde sürünen otlarla kefenlenen enkazının bile el’an derin bir hayatı, sarsmayan, sönmeyen, belki ağlayan bir azameti var. (s. 65)

Ürgenç’in siyah çamurdan kulübeleri ve köhne harabeleri vardır. 3. tekil anlatıcı bu durumu Türk tarihinin elim bir durumda olmasına bağlar. Türkistan’daki Türkler Rusların zulümleri altında yaşarlar. Bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Ruslar çoğu medreselerini kapatmış, onları kendilerine benzetmeye çalışmaktadır. Bu sebeple mekânın anlatımında olumsuz ve hüzünlü bir bakış açısı vardır. Akkale’nin yerlerinde biten otlar dahi kefene benzetilir. Kefen ölümü çağrıştıran bir nesnedir. Anlatıcı, Türk tarihinin ölmek üzere olduğunu; ancak yine de ayakta kalmaya çalıştığını bu mekânın tanıtımıyla vurgulamaya çalışır.

3.1.4.1.5. Sevginin, Saygının ve İyiliğin Sembolü Olan Mekân: Gül Tarlası

Onuncu ara bölümde Türkistanlılar, Halil Efendi'nin gül tarlasında Demir için bir ziyafet verirler. Konuklar yeni açılmış güllerin arasında oturup Demir'i beklemektedir. Demir'i ağırlamak için böyle bir mekânın seçilmesi dikkate değerdir. Çünkü gül, sevgi ve saygının sembolü olan bir çiçektir. Türkistan'daki Türkler de Demir'e yoğun bir sevgi ve saygı besler, gül tarlasında onun gelişini beklerler. Bu bağlamda, Demir'e duyulan sevgi ve saygı ile Demir'in iyiliğinin “gül tarlası” ile sembolize edildiği görülür.

3.1.4.1.6. Huzurun, Ümidin ve Hüznün Hâkim Olduğu, Diriliş Vadeden Mekân: Demir'in Mezarı

Romanın son bölümünün mekânı olan Demir'in yattığı mezarlık olumsuz bir bakış açısıyla tasvir edilmemektedir. Mezarlıklar genellikle olumsuz bir atmosfere sahip olan mekânlardır. Ancak anlatıcı bu mekânın olumsuz anlamda yalnızca hüznün barındırdığını belirtir. Anlatıcı, mezarlığın güler yüzlü ve alçak gönüllü olduğunu ifade eder: “Bir köy mezarlığı... Yeşil ve muzlim bir ormanın önünde, aşağıdaki ovayı bir uçurum hâlinde gören küçük bir düzlükte, yolun iki tarafına taksim edilmiş alçakgönüllü ve asude bir mezarlık... Hattâ güler yüzlü bir mezarlık...” (s. 124). Anlatıcı aynı zamanda bu mezarlıktaki kuşların bazen ağladığını bazen şarkı söylediğini, çiçeklerin baharda elemli bir şekilde gülümseyerek parlak bir şekilde açıldıklarını da belirtir (s. 125). Görüldüğü üzere, sözü edilen bu mezarlık çirkin veya korkunç bir mekân değildir. Aksine hüzünlü ama ümitli, diriliş vadeden bir yerdir. Bunun sebebini Demir'in burada yatmasına bağlamak mümkündür. Demir'in ölümü hüzünlü bir olaydır; ancak ölmüş de olsa kendisi romanın önemli ve olumlu bir kahramanıdır. Onun bedenlen ölümü fikirlerinin de ölmüş olduğu anlamına gelmemektedir. Hazin'in mezarlıkta Demir'in ülküsünü sahiplenmesiyle, gelecekte Demir'in yoldaşlarıyla beraber bu ülkü için çalışacağı sezdirilir ve dolayısıyla bir dirilişin meydana geleceği vurgulanır. Mezarlığın tanıtımındaki iyimser ve hüzünlü bakış açısı da bu sebebe bağlanabilir.

3.1.4.2. Kapalı Mekân

3.1.4.2.1. Eskinin Temsilî, Geleneğin Devamı: Nedim Paşa'nın Köşkünün Salonu

Romandaki kapalı mekânların sayısı açık mekânlara göre daha azdır. Dikkat çeken ilk kapalı mekân ise Nedim Paşa'nın köşkünün salonudur. Salonun dekorasyonu

dikkate değerdir. Şarka ait unsurlarla bezenmiş olan bu mekânda; Acem halıları, seccadeler ve sedir gibi Türk-İslam kültüründen eşyalar bulunur. Batı'ya ait yalnızca keman ve uzun bir piyano yer almaktadır:

İçindeki kıymetli eşyaya rağmen gayet basit döşemeli olan bu beyaz salon, köşedeki uzun piyano ile üstünde duran keman müstesna, tamamıyla bir Şark odasıydı. Yüksek arkalı abanoz sedirler beyaz ipek seccadelerle örtülmüştü. Bütün oda balkona açılan billur bir camekândan ziya alıyordu. Önüne uzun yapraklı Çin hurmaları yerleştirilmiş ve ince ipliklerle perdelenmiş bu camekândan ziya geçerken pembe perdelerden eleniyor, yere serili beyaz zemindeki Acem halılarının üstüne bir nur rikkati ile akıyordu. Sedefler ve oymalarla gayet ince işlenmiş bir paravan kapıyı saklıyordu. Hazin, sedirden kalktı... (s. 21)

Mekânın romandaki bir diğer önemli işlevi toplumu yansıtmak ve roman kahramanlarını çizmektir (Tekin, 2016). Nedim Paşa'nın köşkünün salonu bu iki işlevi birlikte görür. Nedim Paşa, Meşrutiyet'in eski olan her şeyi ortadan kaldırmasına karşıdır. Ona göre bu sistem bir "kasırğa" gibi her tarafı değiştirip alt üst etmiştir. Paşa, Meşrutiyet'in getirdiği çoğu şeyden hoşnut değildir. O, eskiye sadık kalarak yaşamayı tercih eder. Bu durum dönemin Osmanlı toplumunda bir çatışma doğurur. Meşrutiyetçilerin yeni hayat ve yeni eşya tanzimleri söz konusuysa bir başka kesim ise eskiye sadık kalarak yaşamaya çalışır. Nedim Paşa'nın salonu da eskiye sadık kalanları yansıtır, onları temsil eder. Nedim Paşa'nın bu salonda verdiği çay davetinde Meşrutiyetçiler de vardır; toplumun iki farklı kesimi burada bir araya gelir. Dolayısıyla köşkün salonunun gösterimi ve tarifi, dönemin toplumunun yansıtılması bakımından dikkate değerdir.

3.1.4.2.2. Ülkünün Önemini Vurgulayan Mekânlar: Demir'in Odaları

Demir'in İstanbul'daki evi oldukça sade ve neredeyse boş denilecek kadar az eşyayla tanzim edilmiştir: "Odaların ikisinde de mübrem eşyadan başka bir şey yoktu. Bir de halı, pencerelerde perde, mangalda ateş olmadığı için soğuk, her günkü âşına gibi teklifsizce odaya giriyordu." (Tek, 2002, s. 35). Evde yalnızca iki oda vardır. Odaların her ikisinde de gerekli eşyalar dışında fazla bir şey yoktur. Bu sadeliğin özellikle belirtilmesi, karakterin kendi iç dünyasıyla ilgili bir durumu vurgulamak içindir. Demir, dünyanın eğlence ve zevkleriyle hiçbir şekilde ilgilenmeyen ve kendisini yalnızca ideolojisine adanmış bir kahramandır. Emeline ulaşmak onun tek

isteğidir. Bunun için Hazin'e olan beşerî aşkını bile yok saymak ister. Tüm bunlardan yola çıkarak, kendisi ile evini özdeşleştirmek mümkündür.

Demir'in Mirza Uluğ Medresesi'ndeki odası da yine İstanbul'daki odası gibi onun kişiliği ve hayatı hakkında bilgiler verir: "Odayı yarı karanlıkta bırakan küçük isli bir lâmba aydınatabildiği kısımlardaki eşyanın gölgelerini heyûlâî şekillerle duvara aksettiriyordu... Camsız pencerelerin kapanmış tahta kapaklarındaki delikler, aralıklar, gazete parçalarıyla sıkıştırılmıştı." (s. 93). Demir dünya malına değer vermez; yaşadığı yerin çok kapsamlı bir yer olmasını arzu etmez. Onun yaşadığı mekânlar yalnızca emeline hizmet etmek için vardır. Penceresinin tahta kapaklarındaki delikleri bile gazete kâğıdı parçalarıyla kapatmayı yeğlemiştir. Bu bağlamda, Demir'in her iki odası da Türk birliği ülküsünün önemini vurgulamakta ve dünya malının önemsizliğini savunan tasavvufî bir bakış açısını yansıtmaktadır.

3.1.5. Şahıs Kadrosu

Romanın şahıs kadrosu başkışı Demir ile olan münasebetler çerçevesinde oluşturulmuştur. Çoğu roman kişisi pasif rollerde yer alır; vurgulanmak istenen toplumsal mesele veya görüşleri ifade etmek maksadıyla şahıs kadrosunda bulunur. Hiçbir eylemi olmayanlar ise yalnızca isimleriyle romanda varlık göstererek dekoratif kişiler sınıfı içerisinde yer alırlar.

Romanın başkışısı Demir'dir. Tüm kurgu Demir'i merkeze alarak şekillenir. Diğer roman kişileri, yine onunla olan ilişki bağları sebebiyle romanda varlık gösterirler. Bu kişiler; gerek onun yardımcıları-destekçileri, gerek onun fikirlerinin dile getirilmesinde kullanılan bir aracı, gerekse çatışma çıkaracak olumsuz kişilerdir. Romanda; Türkistan'da zulüm altında ezilen Türkleri kurtarmak, Türklüğü diriltmek ve Türk birliğini sağlamak isteyen Demir'in serüveni öne çıkarılır. Demir'in misyonunu tamamlamak üzere gerçekleştirdiği faaliyetleri ile yaşadığı beşerî aşkı roman kurgusunun tamamına yayılır.

Demir, idealize edilmiş bir karakterdir. Olumsuz hiçbir özelliğe sahip değildir. Nurullah Çetin'in olumlu-iyi kişiler tasnifi içerisine girmektedir. Bu kişiler; iyi, topluma örnek olan ve idealize edilmiş kişilerdir (Çetin, 2012). Roman yazarı Demir'i topluma örnek olabilmesi için kurgulamıştır. Demir'in Türklük anlayışı ile Müfide Ferit'inki birbiriyle örtüşür. Müfide Ferit, Osmanlı Devleti'nde cereyan eden birkaç ideoloji içinden Türkçülük görüşünün tek yol olması gerektiğini savunur.

(Demircioğlu, 1998). Rus eziyeti altında yaşayan Doğu Türklerine dikkat çekmek ister, onlarla birleşilmesi gerektiğini düşünür. Bu bağlamda, Türklerin harekete geçmesi adına onlara örnek teşkil edecek olan Demir karakterini yaratır. Demir aslında yazarın sözünü emanet ettiği roman kişisidir; yazarın görüşlerini temsil etmektedir. İdeal tip olan Demir; Türkleri koruyup gözetir, insan ayırt etmeksizin fakir, aç veya yardıma muhtaç olan herkese yardım eder.

Şerif Aktaş (1991), roman kişilerini çeşitli gruplara ayırır. Demir karakteri Şerif Aktaş'ın “asıl kahraman veya birinci derecedeki kahraman” olarak tabir ettiği kahraman grubunda yer alır. Bu grupta yer alan kişilerin genellikle bir hareketi ve endişesi vardır. Demir'in hareketi Türkistan seyahatidir. Endişesi ise Rus zulmü gören Doğu Türkleridir. Demir'in hareketinin kaynağını; Türkleri uyandırmak ve onlara kendi kendilerini kurtarmalarını öğretmek, Türklüğü diriltmek ve Türk birliğini sağlamak arzusu oluşturur. Bunların hepsi Demir'in romanda yüklendiği önemli fonksiyonlardır. Demir bu fonksiyonları dolayısıyla asıl kahraman sınıfına girmektedir.

Demir, Türklük vahdeti olarak adlandırdığı ideoloji ile on iki yaşında tanışmış, bu ideolojiyi ilk olarak annesinin ağzından duymuştur. Olumsuz bir baba tipi ile büyüdüğü için küçükken annesine fazla düşkündür. Annesini henüz çocukken kaybeder, babasının kötü davranışlarının annesinin hastalanmasına yol açtığını düşünür. Annesinin ölümünden sonra hırçın bir kişiliğe bürünür. Çocukluğunu annesinin acısıyla geçirir, insanlardan kaçmak için eski kalelere sığınır. Bu kaleler, onun ileriki yıllarda yaşayacağı serüvenlere kaynaklık eder. Çoğu akşam eski Türk kalelerine çıkar; gözlerinin önünde eski Türk mazesini canlandırır, Türklük muhabbeti duyar. Çocukluğunu bu eski kalelerde kurduğu hayallerle geçirmesi, onun ileride eyleme geçmesine yol açar. Gençlik yıllarında Rusya ve Türkistan'a gitmeye başlar; bu coğrafyalara yaptığı seyahatler sayesinde Doğu Türklerinin eziyet altındaki hâllerine tanık olur, buna bağlı olarak Türklüğü diriltme gayesi giderek belirginleşmeye başlar.

Demir; insanüstü tavır ve özelliklere sahip, kahramanlaştırılmış bir roman kişisidir. Düşmanına bile yardım eden, şifasıyla ölüm döşeğindeki hastaları ayağa kaldıran, yoldaşlarına iyilik etmeye dair öğütler veren “yüksek” karakterli bir insandır. Bu noktada mitolojik bir tip gibidir. Onun bu özellikleri, bazen diğer roman kişileri tarafından vurgulanır, bazen de kendi yapıp ettikleriyle belirtilir. Fiziki görünüşü dahi

farklı ve dikkat çekicidir. Koyu kumral uzun sakallı, beyaz saçlı, siyah gözlü ve uzun boyludur. Anlatıcı, Demir'in bu yüksek karakterli insanlara özgü görüntüsünü ifade ederken açıklama yöntemiyle de onun karakterizasyonunu yapar:

Onun hâlinde, tavırlarında, her bir hareketinde bu dünyanın yükseğinde yaşayanların sükûn ve azameti vardır. O, koyu kumral uzun sakalı ve beyaz saçları ile âdeta bir ihtiyardı. Fakat derunî bir rüyanın daimi parıltılarıyla parlayan genç ve güzel siyah gözleri vardı. Boyu uzun ve endamı muntazamdı. Üstünde eski, fakat temiz bir elbise vardı. Yumuşak yakalı gömleği de beyazlığıyla eskiliğini saklayamıyordu. O içeri girince herkes sustu. Demin gülüşen misafirler kendilerinden başka manevîyatta birisinin aralarına girdiğinden gayr-i ihtiyari bir surette haberdar olmuşlardı. (Tek, 2002, s. 27)

Anlatıcı, Demir'i mistik bir tip gibi betimlemektedir. O içeri girdiğinde herkes susmuştur. Sanki başka bir dünyadan gelmiş gibidir. Roman karakteri Madam D. M. tarafından Demir'in bu mistik özelliği özellikle vurgulanmaktadır: “Demir Bey bir ermite, bir apotre, her hâlde başka dünyanın adamlarına benziyor.” (s. 28). Madam D. M. Demir'i bir keşişe benzetir. Demir, dünyaya ait maddi her şeyden uzaklaşarak sade bir hayat sürdürür. Onun tek isteği ve arzusu Türk birliğidir. Ancak Hazin'e olan aşkı onun ruhî hâlinde bir çatışma yaşatır. Yaşadığı beşerî aşk ile gayesi arasında kalır ve kurgu boyunca bir iç çatışma yaşar. Hazin'e olan aşkını emelinin önündeki bir engel olarak algılar. Bu sebeple Hazin'den kaçır. Türkistan'da iken zaman zaman zaman beşerî aşkı ile emelinin bir arada yürüyüp yürüyemeyeceği hususunda bir iç çatışma yaşar, fakat daima emel aşkı galip gelir.

Demir her ne kadar beşerî aşkı ile mefkûre aşkı arasında bir iç çatışma yaşasa da psikolojik derinliği olan ve roman boyunca bu hususiyetiyle öne çıkan bir karakter değildir. Gerçek bir insan gibi hem olumlu hem de olumsuz özellikleri yoktur. Romanda yalnızca olumlu özellikleri ve Türk birliği gayesi ile öne çıkar. Düşmanı Ahunt Ömer yerine kendisini feda eder ve idam edilir. Demir, düşmanın ailesinin iyiliği için canından vazgeçmesiyle gerçek insan tipinden uzaklaşır, idealize edilmiş mübalağalı bir kahraman olarak belirginlik kazanır. Demir'in idamı beklenilmeyen bir sonudur: Yazar, Demir'in yaşamı sonlansa da Türk birliği emelinin yaşayacağı mesajını iletme ister ve romanını beklenmedik bir sonla bitirir.

Hazin karakteri ise Demir gibi öne çıkan bir karakter olmasa da birinci derecedeki kahraman sınıfında yer alır. Demir'in beşerî aşkı ile Türk birliği emeline hizmet etme fonksiyonuyla romanda yer alır. Nedim Paşa'nın kızıdır. İyi bir eğitimden geçmiş, sanatkâr bir kadındır. Küçüklüğünden beri Demir'i sevse de padişahın emriyle Neyyir'le istemeyerek evlenir. Demir'in ülküsünün en büyük destekçisidir. Demir Türkistan'da, o da İstanbul'da Türklük için çalışır. İstanbul'da ocaklar kurar, evini mektebe çevirerek Türklüğe hizmet edecek kız öğrenciler yetiştirir, yazılar yazarak Türklük taraftarları toplamaya çalışır. Bu noktada eylemliliğiyle öne çıkar. Hazin, Demir'in idamından sonra onun Türk birliği emelini üstlenerek romanda önemli bir fonksiyon kazanır.

Hazin ve Demir'in dışındaki diğer karakterler pasif kişilerdir. Nedim Paşa, geleneği temsil etmek üzere romanda yer alır. Hazin'in kız kardeşi Nevin ise kadının yükselen eğitim seviyesini temsil etmek adına romanda varlık gösterir. Hasan, Şakir, Ziyetullah ve Aydemir Mehmet Arslan ise Demir'in yardımcıları fonksiyonuyla romanda yer alırlar. Ahunt Ömer, Diken Musa ve Ruslar, Demir'in emeline engel olmaları sebebiyle hasım veya karşı güç fonksiyonunu yüklenirler. Romanın arzu duyulan nesnesi ise Türk vahdetidir. Bu nesneye, başta Demir ve Hazin olmak üzere; Hasan, Şakir, Ziyetullah ve tüm 'Aydemir'ler sahip olmak isterler, bunun için de çalışırlar. Bu fonksiyonlar içerisine girmeyen roman kişileri ise dekor işlevi görürler.

3.1.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı – Anlatım Teknikleri

Anlatıcı, roman sisteminin önemli unsurlarından biridir. Olayları belli bir düzen içine koyan, aktaran ve sunan kişidir. Bu kişi gerçek bir kişi değildir. Gerçek insanın göremediği, bilemediği, sezemediği her şeyi anlatıcı sezme zorundadır. Bu nedenle bu kişi insan-üstü olarak görülebilir. (Tekin, 2016) Şerif Aktaş (1991), anlatıcının itibarî âleme, romanın yazarının da yaşadığımız gerçek dünyaya ait olduğunu belirtir. Bakış açısı ise; olayları belli bir düzende aktaran kişinin, kimin gözüyle olayları görüp aktardığı, yansıttığıyla ilgilidir.

Aydemir romanında olaylar, genel itibarıyla 3. tekil anlatıcı tarafından anlatılır. Bu anlatıcının sahip olduğu bakış açısı ise hâkim bakış açısıdır. Hâkim bakış açısına sahip anlatıcı, her zamanda ve her yerdedir (Kıran & Kıran, 2011). Her şeyi ilâhi bir varlık gibi görür, sezer ve bilir. Karakterlerin içinden geçenleri, hissettiklerini ve geçmişte vuku bulmuş olayları bilmektedir. Anlatı sistemine egemendir (Tekin, 2016).

Romadaki hâkim bakış açısına sahip olan 3. tekil anlatıcı, karakterlerin geçmişlerini anlatarak okuyucuya bilgi verir. Geriye dönüş tekniğiyle Demir ve Hazin'in geçmişlerini anlatır: “On beş sene evvel Demir’i yeni tanımağa başladığı zamanlarda her gün onunla buraya gelirlerdi. O zamanlar Hazin küçük bir çocuktur. Demir ise büyük kudretinin başlangıcındaydı. Heyecanlı, ateşli, parlak ve ne sevimli(ydi)!.. Hazin onu o zaman sevmeğe başlamıştı.” (Tek, 2002, s. 53). Romanın aktüel vaka zamanından önceki zamana dönülerek okuyucuya Hazin ile Demir’in geçmiş yaşamları hakkında bilgi verilmektedir.

3. tekil anlatıcı, Demir’in duyu organlarıyla hissettiklerini de bilir: “Onun küçük sıcak elini kendi avucu içinde duyuyor, saçlarının ılık ve canlı yumuşaklığını, yüzüne dokunduruyor gibi hissediyordu...” (s. 73). Hatta Demir’in duyduğu acı hissini bile sezer: “Orada derin bir acı, kırılan, çatlayan bir uzvun vereceği acıyı duydu...” (s. 76). Anlatıcının, bazen de kendi yorumlarını metne eklediği görülür: “Ah! Yarabbim! Bir ömrün son dakikasında bütün hakikatleri ve bütün acıları birden anlamak ne feciydi!” (s. 63). Ölüm döşeginde yatmakta olan Neyyir’e üzülmemekte ve üzüntüsünü dile getirmektedir.

Romanda kullanılan anlatım teknikleri ise; tasvir etme, anlatma, gösterme, özetleme, geriye dönüş ve mektup teknikleridir. 3. tekil anlatıcı, Hazin ve Nevin’i tanıtırken anlatma ve gösterme yöntemlerini şu şekilde kullanır: “İki kardeş birbirlerine hiç benzemezlerdi. İlkın Nevin, tez hareketleri, şen tabiatı, gevrek kahkahalarıyla, sonra sarı saçları, mavi gözleri ve pembe cildiyle ablasından daha güzel zannolunurdu...” (s. 28).

Aydemir’de genel olarak 3. tekil anlatıcı ve onun sahip olduğu hâkim bakış açısı kullanılmış olsa da bazı bölümlerde kahraman-anlatıcı ve onun “ben” bakış açısına da rastlanılır. Kahraman-anlatıcıların gördükleri, bildikleri ve sezdikleri şeyler kendi bakış açılarıyla sınırlıdır. Olayları, his ve düşüncelerini yalnızca kendi çerçevelerinden anlatırlar. *Aydemir*’in mektup tekniğiyle yazılmış olan bölümlerinin kahraman-anlatıcıları da yalnızca kendi bakış açılarından anlatım yaparlar. Mektupların anlatıcıları Hazin, Demir ve Aydemir Mehmet Arslan’dır. Bu bölümlerde kahramanların psikolojilerini görmek mümkündür. Örneğin, Demir’in Hazin’e yazdığı mektuptan oluşan dördüncü bölümün anlatıcısı kahraman-anlatıcı, yani Demir’in kendisidir; yaptığı yolculuğu, çocukluğunu, hislerini ve düşüncelerini bizzat kendisi, kendi bakış açısından anlatır:

Kalbim ebedî bir aşkın, insaniyet aşkının ateşli şevkiyle çarparken niçin başka teheyyüçlere, hodbin ıstıraplara, şahsî emellere de sığınak olabiliyor... Niçin? Nedir bu muamma? Hâlbuki ben bu muammaları çoktan unuttumdu. Irk emelini tanıyalı bütün şahsî hisleri gömdüm zannediyordum. Hepsini yenebileceğime kani idim. Yanılıyor muyum? Hâlbuki ben o sükûneti emellerimle kazanmıştım. (s. 45).

Demir'in Hazin'e yazdığı mektupta, kendi geçmişini geriye dönüş tekniğini kullanarak anlatır, bu sayede okuyucu onun ideolojisinin kaynağının nereden geldiğini öğrenmiş olur: "Ben Türklük vahdetini annemin ağzından öğrendim. O zamanlar ne memnun, henüz hayatın soğukluğunu, yalnızlığını duymamış, ne bahtiyardım." (s. 46). Yıllar önce yaşanmış bir hadise, kahraman-anlatıcının yazma zamanındaki bilgi ve tecrübesiyle nakledilebilir. (Aktaş, 1991) Demir de kahraman-anlatıcı olarak, yazma zamanındaki bakış açısıyla çocukluğundaki eski vaziyetini değerlendirir. Eskiden hayatın acımasızlığıyla karşılaşmamıştır ve mutludur. Ancak yazma zamanında artık yetişkin bir insandır ve hayat karşısında tecrübe kazanmıştır. Bu çerçevede bir değerlendirme yapmaktadır.

3.2. Pervaneler

3.2.1. Roman Hakkında

*Pervaneler*³⁴, Müfide Ferit Tek'in ikinci romanıdır. Eser 1924 yılında, Matbaa-i Âmire tarafından neşredilir. Cumhuriyet'in ilânından kısa bir süre sonra kaleme alınan roman, yine aynı dönem içerisinde yayımlanır. Hem Cumhuriyet öncesi hem de mevcut yeni Cumhuriyet döneminde varlık gösteren "yabancı okullar" meselesi, romanın üzerinde durduğu ana konudur.

Toplam on dört bölümden oluşan roman, ele alacağı vaka ve meselelerden izler taşıyan başlıklarla bölümlere ayrılır. Her bir bölüm başlığı bölümde anlatılacaklar hakkında ipucu verir; bölümlerdeki aksiyon ve gerilimler, bu başlıklarla ifade edilir. Romanın Matbaa-i Âmire tarafından yapılan orijinal basımı (1924) toplam 172 sayfadır. 2002 tarihli Latinize edilmiş olan basım ile orijinal basımın

³⁴ Pervaneler ilk kez Matbaa-i Âmire tarafından 1340 (1924) yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Roman ikinci kez olarak 1974 yılında Otağ Yayınları tarafından Latin alfabesiyle yayımlanmıştır. Eserin üçüncü basımı ise 2002 yılında Kaknüs Yayınları tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada ise; 2002 tarihli, Kaknüs Yayınları tarafından Latin alfabeli olarak basılan kitap kullanılmıştır.

bölümlendirmeleri aynıdır, yalnızca başlıklardaki bazı sözcüklerde sadeleştirme yapılmıştır.³⁵ Aşağıda, romanın orijinal basımındaki bölümleri ile sayfa aralıkları verilmiştir:

Bir Aile..?: s. 5-21
İtiyad mı; İsyan mı?³⁶: s. 22-32
Bizans Kolec³⁷: s. 33-43
“İnsan Fabrikası”: s. 44-59
Amerika Fedaileri: s. 60-67
İlâhî Âhengi Arayanlar: s. 68-87
Elbise Faciası: s. 88-96
Canlar Alınıp Verilirken: s. 97-109
“Baal” Mâbedinde: s. 110-121
Bir Yolun Sonu.....: s. 122-131
Öbürleri: s. 132-142
Ateşe Doğru: s. 143-154
Burhan’ın Son Elemi: s. 155-166
Karanlıkta: s. 167-177

Pervaneler de Aydemir gibi tezli bir roman olarak öne çıkar. Yabancı okulların misyonerlik faaliyetleri, bu okullarda eğitim gören Türk gençlerini etki altında bırakarak onların “millî kimlik kaybı” yaşamalarına yol açar. Millî bir eğitimden geçmeyen küçük yaştaki bu çocuklar, doğal olarak mensup oldukları milliyetten kopmakta, yabancı kültürü, yabancı değerleri ve yabancı yaşayış tarzını benimsemektedirler. Bu sebeple millî kimliklerini yitirirler. Mensup oldukları milletin millî kültür ve değerlerinden uzaklaşmaları ciddi bir problemdir. Müfide Ferit Tek bu problemi kurmaca bir hikâyeyle sanata dönüştürür. Leman, Nesime ve Bahire isimli üç Türk kızının yabancı okulu olan ve Amerika sevgisi aşılayan Bizans Koleji tarafından asimile edilmeleri, sonuç olarak da milliyetlerinden uzaklaşarak memleketlerini terk etmeleri romanın ana hikâyesidir. Bu noktada yazar; Türk çocuklarının millî bir eğitim veren Türk okullarına gönderilmeleri gerektiği düşüncesini bilhassa vurgular. Aynı zamanda ailelerin bu çocukların eğitim hayatlarını yakından takip etmelerinin önemi üzerinde de durur. Mehmet Emin (2002), söz konusu “yabancı okullar” tehdidinin Müfide Ferit tarafından “sanatkâr” bir gözle ele alındığını dile getirir ve yazarın dikkat çekmek isteği hususlara kendisi de değinir:

³⁵ Sadeleştirilen veya değiştirilen sözcükler dipnotta belirtilecektir.

³⁶ 2002 tarihli Latinize basımda “Alışkanlık mı, İsyan mı?” şeklindedir.

³⁷ 2002 tarihli Latinize basımda “Bizans Koleji” şeklindedir.

İşte Pervaneler... Bu eser sadece bir hikâye, bir roman değildir. Terbiyenin her gün yaptığı, yarattığı eserlerin tenkididir. Öyle olduğu için memleketin bütün muallimlerini bütün ailelerini alâkadar etmesi lâzım gelir. Müfide Ferit Hanımefendi birçoğumuzun gördüğü fakat anlayamadığı ve duyamadığı bir tehlikeyi sanatkâr gözüyle ortaya koyuyor. (s. 160)

Yabancı okulların misyoner faaliyetleri neden, millî kimliğin kaybedilmesi ise sonuçtur. Müfide Ferit, bu iki unsur üzerine dikkatleri çekebilmek için Leman, Nesime ve Bahire karakterlerini metnin odak noktasına yerleştirir ve bir hikâye yaratır. Ancak bu hikâye ile paralel ilerleyen bir başka hikâye de Burhan Ahmet ve Andree'nin hikâyesidir. Yine bu hikâye üzerinden de bir meseleye daha dikkat çekilir. Bu mesele, yabancılarla yapılan evliliklerdir. Yabancılarla yapılan evlilikler neticesinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Burhan'ın yabancı bir kadın olan Claire'le yaptığı evlilik, onun ruhsal buhrana sürüklenmesine sebep olur. Bu evlilik sonucu doğan çocuklar milliyetsiz olarak yetişirler. Burhan'ın tüm çabalarına rağmen çocuklar Türk kimliği içerisine giremez, bu durum da karakterin psikolojisini olumsuz manada etkiler. Andree'nin de ona göre yabancı olan bir Türk'le (Sami) evlenerek memleketinden ayrılması, onun aidiyet problemi yaşamasına sebep olur. Özetle, yabancılarla evlenilmemesi gerektiği düşüncesi, bu karakterlerin hikâyeleri ile dile getirilmeye çalışılır.

3.2.2. Olay Örgüsü

Pervaneler'in önemli metin halkaları aşağıdaki gibidir:

1. Claire'in Fransızların İstanbul'u terk etmesi üzerine üzüntüden hastalanması; Burhan'ın, karısının üzüntüsünün altında yatan gerçeğin farkına varması, bu fark edişle bir aydınlanma yaşaması.
2. Burhan'ın çocuklarını Türk kimliği içerisine sokma çabaları ile Leman'ı kolejden almaya çalışması.
3. Andree'nin yaşadığı aidiyet bunalımı.
4. Nesime'nin Mr. Cox'a takdim edilmesi ve ülkesini terk etme konusunda yaşadığı ikilem.
5. Leman'ın Amerikalı zabıt Jack Peterson'la tanışması.
6. Burhan Ahmet'in, kardeşi Leman'ı Amerikalı zabitle sandalda görmesi.
7. Leman'ın Jack Peterson'la Amerika'ya kaçması.

8. Burhan'ın, kızı Sevda'nın yastığının altında Hristiyan tespihi ile İsa'ya yazılmış af mektubu bulması, ardından ruhsal olarak yıkılması.
9. Nesime'nin J.C. Cemiyeti adına çalışmak için Amerika'ya gitmek üzere yola çıkması, yolda giderken pişmanlık duygusunun açığa çıkması.

Romanın “Bir Aile?..” başlığını taşıyan ilk bölümü bir tramvayda başlar. Doktor Burhan Ahmet, kalabalık halkın içinden tramvayın arkalarına doğru sürüklenerek ilerlemeye çalışır. Bu sırada içeriden birisi ona seslenir. Seslenen kişi asistanı Cemil'dir. Cemil, Burhan Ahmet'e yerini verir. Burhan pencere kenarına yerleşir, alnındaki teri mendiliyle siler ve Cemil'le konuşmaya başlar. Bu kısımdan sonra anlatıya diyaloglar hâkim olur. Burhan, Cemil'e “Ne dersin azizim, gidiyorlar, gidiyorlar...” (Tek, 2002, s. 18) der. Cemil hocasını tasdikler. Bu diyalogdan sonra anlatıcı araya girer ve gidenlerin işgal orduları olduğu bilgisini verir. İşgal orduları şehri terk etmek üzere hazırlık yapmaktadır. Türkler ise sokaklara dökülmüş, “zafer sarhoşluğu” içinde kutlama yapmaktadır, Doktor Burhan ile asistanı Cemil tramvayın penceresinden bu sahneyi izler. Burada anlatı zamanı ile vaka zamanı aynı çizgide ilerlemektedir. Cemil ile Burhan sohbetlerine kaldıkları yerden devam ederler. Cemil, hocasının nereye gittiğini sorar. Burhan, Bebek'e, kız kardeşi Leman'ı görmeye gideceğini söyler. Leman'ın adını duyunca Cemil'in yüzü kızarır: “Cemil, yüzüne hücum eden kanı göstermemek için başını çevirerek ilâve etti.” (s. 18). Burada gösterme tekniği, Cemil'in Leman'ı sevdiği bilgisini vermek için kullanılmıştır. Cemil, Leman'ın sağlığının nasıl olduğunu, mektebe devam etmekte ısrar edip etmediğini sorar. Bunun üzerine Burhan Ahmet'in yüzü ekşir. Burhan'ın mektep kelimesini duyunca rahatsızlık duyan bir tavır takınması ile romanın asıl meselesi olan yabancı okulları hakkında ilk vurgu yapılmış olur. Burhan ile asistanı Cemil arasında diyaloglar devam eder. Bu diyaloglar sayesinde okuyucu karakterler ve onların yapıp ettikleri hakkında bilgi sahibi olur. Leman Amerikan mektebine gitmekte, mektebi bitirip şahadetnamesini almak istemektedir. Burhan, yabancı mektebine gidenlerin ailelerine, çevrelerine ve memleketlerine yabancı olduklarını; Leman'ın da böyle olacağını düşünür. Bu diyaloglar aynı zamanda toplumsal meseleleri vurgulamak için özellikle kurgulanmıştır. Burhan asistanına bu mektebe girenlerin bir dönüşüm geçirdiklerini, çocukluktan itibaren orada büyüyenlerin Türklükten tamamen sıyrılıp Amerikan olduklarını söyler. Cemil, Burhan gibi bir ağabeyi ve ailesi olmasından dolayı Leman'ın böyle bir dönüşüm yaşamayacağını dile getirir. Bu sırada Burhan iç

çeker ve kendi ev ortamını düşünür. Annesi sessiz ve iradesiz bir kadındır. Babası ise arada bir sesini yükselten nüfuzsuz bir adamdır. Daha sonra kendi ev ortamını düşünür. Karısı Claire Fransız'dır. İki kültür arasında kalmış, ne oldukları belirsiz çocukları vardır. Leman ise hastadır, Burhan ve ailesi mektebe ara vermesi için ona ne kadar yalvarmışlarsa da Leman'a tesir etmemiştir. Burhan ile Cemil arasında diyaloglar devam eder. İkili, dönüşte birlikte dönmek üzere sözleşir. Cemil hasta görmeye, Burhan ise ailesinin Bebek'teki evlerine gider. Bundan sonra anlatı Burhan'ın aile evinde devam eder. Burhan, evlerinde anne ve babasıyla sohbet eder. Babasıyla düşman askerlerinin gidişini konuşur. Annesi, mektebin açılacağını söyleyerek Leman'ın çamaşırlarını gözden geçirmektedir. Anlatıcı araya girer ve oturma odaları hakkında bilgi vermeye başlar. Odanın eskiden bir Türk odası olduğu, fakat Leman'ın tesiriyle zamanla Batı tarzı eşyalarla donatıldığı ifade edilir. Ardından Burhan ile annesi tekrar sohbe başlar. Burhan'ın annesinin Claire'den hoşlanmaması, Leman'ın Ermeni kızlarla tenis oynamaya mektebe gitmesi ve Burhan'ın bu durumdan duyduğu rahatsızlık diyaloglarla vurgulanır. Sohbe Burhan'ın babası dâhil olur ve Burhan'ın karısının yabancı olması hakkında bir imada bulunur, bunun üzerine Burhan Ahmet sinirlenip evden çıkar. Bahçede asistanı Cemil onu beklemektedir. Akşam olmuştur. Birlikte Burhan'ın evine akşam yemeğine giderler.

Bölümün ilk kısmı tramvay yolculuğu ile Burhan'ın aile evinden müteşekkildir. Burada diyaloglar yoğunur ve bilgi amaçlı oluşturulmuştur. Diyaloglarla romana giriş yapıldıktan sonra bölümün ikinci kısmına geçilir, ikinci vaka parçası başlar. Burhan Ahmet, asistanı Cemil ile düşman askerlerinin gidişini kutlamak için şampanya içmek ister. Burhan'ın karısı Claire ise hasta yatmaktadır. Bunu çocuklarından öğrenen Burhan, karısının yanına gider. Claire'in hasta yatmasının sebebinin Fransızların şehri terk etmesi olduğu anlaşılır. Burhan karısının bu tavrını kabullenemez. Çocuklarıyla bu durumu konuşurken onların da anneleri gibi "yabancı" olduklarını fark eder. Bu fark ediş durumu, romanın önemli dönüşüm noktalarından bir tanesidir. Fark ediş bir aydınlanmayı getirecek, Burhan bundan sonra çocuklarının kültürleri ve millî kimlikleriyle özellikle ilgilenmeye başlayacaktır. Burhan, durumu fark etmesiyle sinirlenmeye başlar. Claire hariç herkes sofraya oturur, Burhan şampanya ister. Yardımcı kadın Marika, Claire'in odasına gittikten sonra elleri boş döner, şampanya getirmemek için Burhan'a bahaneler sunar. Bu defa daha da sinirlenen Burhan'ı Cemil sakinleştirmeye çalışır, ancak Burhan inatla kutlama

yapmak ister. Kilere gidip dolabı çekiçle kırar ve şampanya getirir, Claire ise bayılır. Bu noktada olayın akışında gerilim yükselir. Burhan, Cemil’e asla yabancı bir kadınla ya da yabancı etkisine kapılmış bir kadınla evlenmemesini söyleyerek Claire’in odasına girer, Cemil de bu ortamdan kaçır.

İlk bölüm; kahramanlar, durumlar, geçmiş ve romanın temel meselesi hakkında okuyucuyu bilgilendiren diyaloglardan müteşekkildir. Bölümün hacmini bu diyaloglar oluşturur. Bölüm başlıkları ise tamamen içerikle ilgilidir. “Bir Aile?..” başlığındaki soru işareti dikkat çekicidir. Bölümdeki vaka parçalarında bir ailenin durumu anlatılır. Söz konusu edilen ailenin gerçekten bir aile olup olmadığı bu soru işareti ile sorgulanır. Yazar bu durumu okuyucuya sorgulatmak ister. Burhan yabancı bir kadınla evlidir. Bu evlilikten doğan çocuklar ise tam anlamıyla Türk değildir. İki kültür ve iki ırk arasında kalmış olsalar da en çok annelerine yakındırlar. Claire, kendi askerlerinin ülkeden kovulmaları üzerine üzüntüden yatağa düşer. Burhan, Claire’in gerçekten de köküne bağlı kaldığını fark edince bir aydınlanma yaşayarak yıkılır. Bu romanın önemli bir gerilim ve dönüşüm noktasıdır. Burhan, Claire’in bu tavrından sonra kız kardeşi Leman’ın içinde bulunduğu vaziyeti de daha iyi idrak etmeye başlar. Dolayısıyla bölüm başlığı; iki arada kalmış çocuklarla, yabancı bir eşle, ırkına uzaklaşmış bir kız kardeşle aile kurumunu sorguladır. Burhan hem kız kardeşini ilgisiz bıraktığı hem de yabancı bir kadınla evlendiği için roman boyunca pişmanlık duyar; bu pişmanlık ilk bölümün sonunda başlar. Dolayısıyla bölümün önemli metin halkası ve dönüşümü; Claire’in Fransız askerlerinin gidişine üzülmeleri ve Burhan’ın fark ediş durumudur.

Romanın “Alışkanlık mı, İsyan mı?” başlıklı ikinci bölümünün başlangıcında bir zaman atlaması yaşanır. Açılış, “Burhan Ahmet kaç gündür bedbindi.” (s. 31) cümlesiyle gerçekleşir. Bir önceki bölümdeki vaka parçasından sonra Burhan’ın günlerini nasıl geçirdiği anlatılmaz, birkaç gün ifadesiyle halen süregelen mevcut bir bunalım yaşandığının altı çizilir. Bu bunalımın sebebi bir önceki bölümdeki vaka parçasında yatar. Claire’in kendi ırkından olan işgal askerlerinin İstanbul’dan çekilmelerine üzülmeleri hasta düşmesi romanın önemli bir metin halkasıdır; Burhan bu vaka parçası sebebiyle günlerini bedbin geçirir. Bölüm hacim bakımından Burhan’ın geçmişi ve onun bakış açısı ağırlıklıdır. Anlatıcı, Burhan’ın geçmişi hakkında bilgi verir, onun zihninden geçenleri anlatır. Aktüel zamanda geriye bakış söz konusudur. Burhan, Claire ile evlendiklerinde çekildiği resmi eline alır ve geçmişi hatırlamaya başlar. Bu hatırlama işini yapan Burhan, anlatan ise dışarıdan, kurmaca bir anlatıcıdır.

Bölümde verilen bilgilere göre, Burhan yirmi beş yaşında iken Meşrutiyet'in ilk yılında mektebi bitirerek ilim ve fen öğrenmek üzere Paris'e gitmiştir. Bir şarapçının ufak apartmanının bir odasına yerleşmiş, ev sahipleriyle dost olmuştur. Bu sayede ailenin kızları Claire ile tanışmıştır. Claire'i sevmiş, çok geçmeden onunla evlenmiştir. Burhan, bir resim aracılığıyla geçmişi hatırladığında o zamanlar kendisinde milliyet noksanlığı olduğunu fark eder. Din ve alışkanlıkların farklılığı onun için bir engel teşkil etmemiştir; o, damarlarındaki kanın farklılığını hesaba katamamıştır. İstanbul'a geldikten sonra ise ailesinin hoşnut olmayan tavırlarıyla karşılaşmış, ailenin hiçbir üyesi Claire'le evlenmesine sıcak bakmamıştır. Burhan o zamanlar milliyet hissi ve millî bilince sahip olmadığı için onlara darılsa da bir müddet sonra barışmıştır. Ancak aile hiçbir zaman Claire'i aileden saymamıştır. Burhan, çocuklarının arafta kalarak iki yüzlü bir terbiye almalarının doğuracağı kötü sonuçları da o zamanlar anlamamış, Balkan harbinden sonra zamanla milliyetçi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Claire nezaketli davranırken Mütareke'den sonra Fransızlığını belli etmeye başlamıştır. Burhan Claire'in ardından zihnini Leman'a yöneltir. Yalnız karısının değil, gerçek Türk olan kız kardeşi Leman'ın da milliyetinden uzaklaştığını düşünür, ardından tekrar romanın dönüşüm unsuru olan olayı hatırlar. Claire kocasının milliyetini reddetmiştir. Resme tekrar baktığında karısını da anlamaya çalışır. Onun memleketsiz, kendisini kocasına bırakmış zavallı bir durumda olduğunu düşünerek ona ısınmaya çalışır. En sonunda kendince orta yolu bularak işin içinden çıkmayı tercih eder. Claire'i idare etmeye ve Türk olmaları hususunda çocuklara özen göstermeye karar verir. Fakat Burhan gençlik zamanlarında milliyet hissi duymadığı için geçmişte hata yaptığını çoktan fark etmiş, bir aydınlanma yaşamıştır. İlerleyen bölümlerin vaka parçalarında da Burhan'ın ruhsal ve zihinsel dönüşümünün etkileri sürmeye devam eder. Bölümün sonunda Burhan büyük kızı Sevda'yı çağırır ve ona Türklüğü anlatmaya başlar. Ancak Sevda, annesinin vatanını babasının vatanından daha çok sevmektedir ve babasını üzmemek için bu durumu gizler. Bölüm baba kızın Türklük sohbeti ile biter. Bölümün başlığı ile anlatıda söz konusu edilenler yine birbiriyle uyushmaktadır. Bölüm, Burhan'ın bir nesne yoluyla geçmişi hatırlaması ve kendi noksanlarını fark etmesini konu edinir. Özetlemelerle geçmiş hakkında okuyucuya bilgi verilir. Burhan, geçmişte yaptığı hatalar üzerine aslında kendine karşı bir isyanda bulunmakta, anlatıcı da onun zihninden geçen bu isyanı dile getirmektedir. Onun Claire ile olan hayatı bir alışkanlık hâline gelmiştir. Bu sebeple isyanına rağmen

alışkın olduğu bu hayatı tanzim ederek sürdürmeyi kararlaştırır. Romanın yazarı, başlıktaki soru işareti ile Burhan'ın yaşadığı ikilemi okuyucuya sorguladır.

“Bizans Koleji” başlıklı üçüncü bölüm, Leman ile Bahire'nin tango danslarıyla açılır. İkili, diğer çiftleri yenerek dansta birinciliği kazanır. Olay örgüsüne Bahire isimli yeni bir karakter eklenir. Anlatıcı Bahire hakkında bilgi verir: “Bahire ise her şeyde olduğu gibi dansta da delikanlı rolünü mükemmel yapmıştı.” (s. 39). Bahire, erkek mizacına sahip bir kızdır. Leman'ın mektep arkadaşıdır. Bölümün mekânı ise bölüm isminden anlaşılacağı üzere Leman'ın gittiği Bizans Kolejidir. Roman aktüel zamanda ilerlerken anlatıda bir duraklama yaşanır ve Bahire'nin geniş zamanda neler yaptığı ve nasıl bir kız olduğu anlatılmaya başlanır. Bahire, mektebi bitirmiş olmasına rağmen Jimnastik kulübünün reisliğini yaptığı için mektepten ayrılmaz. Mektebin gözde öğrencilerindendir. Hocalar da dâhil olmak üzere tüm öğrenciler onunla arkadaşlık etmek isterler. Hareketlerinde erkeklere özgü tavırlar olmasına rağmen erkeklerden nefret eder. Yakında Amerika'ya gönderileceği bilgisi verilir. Bu duraklamadan sonra aktüel zamana geri dönülür. Mektebin kızları hayran oldukları genç erkek öğretmen Desmoulins'i görmek üzere bahçeye çıkarlar. Vakadaki bu hareketten sonra diyaloglar yoğunlaşmaya başlar. Son sınıf talebelerinden olan Haykanuş İnekçiyan, Mari, Laura, Nesime ve Leman; öğretmenler ve Desmoulins hakkında konuşmaya başlarlar. Bu esnadan üç ihtiyar kadın hoca, genç kimya hocasının etrafını sarmıştır. Kızlar da uzaktan onları seyreder. Desmoulins'in dikkatini çekmek için hep birden koşarlar ancak başarılı olamazlar. Bu hareket ve diyaloglardan sonra anlatıdaki zaman tekrar duraklatılır ve içinde bulunulan sene özetlenmeye başlanır. Bu özetlemenin odağa yerleştirdiği karakter, mektebin yeni genç hocası Desmoulins'tir. Desmoulins genç ve güzel bir adamdır. Mektebe geldiği bu sene, ihtiyar kadın ve erkek hocalar da dâhil olmak üzere herkesin ilgisini çekmiştir. Hocalarla öğrenciler arasında tuhaf bir rekabet başlamıştır. Onu bir “mabut” olarak görmektedirler. Anlatıcı, içinde bulunulan seneyi Desmoulins'i merkeze alarak kısaca özetledikten sonra bu defa da geçmiş hakkında bilgi vermeye geçer. Geçen sene de Boards isimli bir hoca Desmoulins gibi ilgi odağı olmuş ancak karısı olmasından dolayı kimseye bakmamış, bu sebeple de adamı lekeleyen rivayetler ortaya atılmıştır. Anlatıdaki bu duraklamalar sona erer ve aktüel zamana geri dönülür. Kızlar tenis kortu önünden geçerler. Diğer kızlar, Leman ile Haykanuş'un tenis oynamasını isterler. Haykanuş mektebin tenis şampiyonudur. Leman da onunla rekabet etmeye yeni

başlamıştır. Haykanuş bir Ermeni'dir ve mektep Ermenilere özel bir değer verir. Ermenilik, mektepte neredeyse Amerikalılık derecesinde bir değere sahiptir. Leman ile Haykanuş'un tenis maçı ise bir millet meselesi olur. Millî hislerden yoksun olan Leman, Haykanuş gibi maçı ciddiye almaz. Haykanuş'un galibiyeti de gururuna dokunmaz. Anlatıcı, Ermenilerin mektepte gördükleri değerın açıklamasını yapar. Ermeniler kolaylıkla nüfuz altına girerek Prostestanlığı kabul eden ve Amerikalılaşmayı da yaymaya özen gösteren bir millettir. Bu nedenle mektepteki en nüfuzlu millet onlardır. Bölüm, bu bilgilerden sonra tekrar şimdiki zamandaki diyaloglara döner. Kızlar, mektebe yeni gelen kızı birbirlerine sorarlar. Miss "Memleket" ve Miss "İstikbal" isimleriyle andıkları bu kızlar mektebi müdafaa eden gazetede çalışmaktadırlar. Bölüm Leman'ın vapura yetişmek üzere giyinmek için Haykanuş'la birlikte mektebe girmesiyle son bulur. Bölüm, aktüel zamanda geçen bir vaka parçasını teşkil etse de aslında olay ağırlıklı değildir. Anlatı; mektebin farklı milletlerden olan öğrencileri ile Türk kızlarının arkadaşlığı, Bizans Kolejinin öğrencileri Amerikalılaştırmak üzere nasıl bir tutum sergilediğı, Ermenilerin mektepteki rolünün ne olduğı üzerine verilen bilgiler ağırlıklı ilerler. Anlatıdaki vaka parçası yer yer kesilir ve bu bilgiler verilir. Romanın ilerleyen bölümlerinde vuku bulacak dönüştürücü unsur olan vaka parçaları, bu bölümde anlatılanlara bağılı gelişecektir. Dolayısıyla bu bölüm; toplumsal bir sorunu simgeleyen mekân olan Bizans Koleji üzerinden, yabancı okullar meselesini vurgular.

"İnsan Fabrikası" isimli dördüncü bölümde, bir önceki bölümdeki vaka parçası kaldığı yerden devam etmez. Leman'ın vapura yetişip yetişmediğı, sonrasında neler yaptığı anlatılmaz. Eksilteli anlatım söz konusudur. Anlatıda hızlandırma yapılarak ileriki bir zamana geçilmiştir. Bu bölümdeki zaman yine aktüel zamandır. Bölüm iki kısımdan oluşur. "Bugün" Miss Jones'un Bizans Kolejinde vaazı vardır. J. C. Cemiyeti (Hazret-i İsa) bu okulda haftada bir kere vaaz verir. Anlatıcı araya girerek cemiyet hakkında bilgi verir: "J. C. Asya ve Afrika'nın her köşesine ağıını kuran, en muazzam ve en muvaffakiyetli Protestan cemiyetidir. Oraya gidenler zahiren insaniyetperverlikten ve hayırseverlikten başka bir şey göremezler: İngilizce öğrenecekler! Amerika edebiyatını okuyacaklar ve eğlenecekler!" (s. 47). Cemiyetin amacı "insan yapmak"tır. Bölüm başlığından da anlaşılacağı üzere; bu tarz cemiyet ve okulların öğrencileri asimile ederek yeni bir insan meydana getirmeye çalışmaları söz konusudur.

Anlatı, Cemiyet ve Bizans Koleji gibi kurumların amaç ve yöntemlerinin tanıtımıyla başlar ve ilerler. Gerçekleşecek olan vaka parçasına geçilmez. J. C Cemiyeti, içgüdüleri serbest bırakmayı ve yeni bir insan üretmeyi hedefler. Bizans Koleji de böyle bir anlayışa sahiptir. Bu kurumların asimile etme yöntemleri nedeniyle Türk öğrenciler kendi ırklarından uzaklaşmaktadır. Daha sonra, vaaz verecek olan Miss Jones anlatılır. Genç ve güzel olan Miss Jones, bu cemiyetin önemli üyelerindendir. Protestanlık propagandası yapmaktadır. Bölümün aktüel zamanında yer alacak olan vaka parçasında da vaaz verecektir. Mektepteki kızlar derslerinden sonra evlerine gitmeden vaaz saatini beklerler. Daha sonra Miss Jones kızların yanına gelir, özellikle Nesime'nin elini tutar ve onunla yürümeye başlar. Vaazdan sonra onu bulması gerektiğini ve bir havadisinin olduğunu söyleyerek yanından ayrılır. Nesime Leman'a durumu anlatır, birlikte vaazın verileceği geniş salona giderek beklemeye başlarlar. Bu esnada anlatıdaki vaka parçası duraklatılır ve Nesime hakkında bilgi verilir. Nesime ilgiye muhtaç bir kızdır. Annesi o doğduğu zaman ölmüştür. Babası ise meşhur Mevlevi Şeyhi Amir Çelebi'dir. Nesime tüm emellerini, tüm dertlerini Miss Jones'a anlatmış ve ikisi yakın arkadaş olmuşlardır. Nesime'nin de diğerleri gibi tek gayesi Amerika'da yaşamaktır. Anlatıcı Nesime'den sonra Leman hakkında bilgi vermeye başlar. Leman, sessiz bir anne ve sürekli bağırان bir babanın kızıdır. Nesime'den farklı bir kızdır. Onun için mesele basittir. O, bu hayattan kurtulmak ve serbest kalabilmek için Amerika'ya gitmek ister. Bölümün bu ilk kısmı; Nesime ve Leman üzerinden, Türk çocuklarının memleketlerinden koparılışını anlatır. Bu nedenle bölümün ilk kısmında hareket az ve kısıtlıdır.

Asıl vaka parçası ikinci kısımda başlar, kesilen zaman işlemeye devam eder. İkinci kısım zilin çalmasıyla açılır. Miss Jones salona girer ve vaazına başlar. Bu esnada Nesime'nin zihni Miss Jones'un vereceği havadisle meşguldür. Daha sonra vaaz biter; vaazda ne anlatıldığından bahsedilmez, zamanda yine atlama yapılarak anlatı hızlandırılır. Miss Jones ve kızlar mektepten çıkarlar. Miss Jones, Mr. Cox'un İstanbul'a geldiği havadisini verir. Bu sırada tekrar anlatıcı zamanı duraklatır ve Mr. Cox hakkında bilgi vermeye başlar. Mr. Cox, Amerika mekteplerinin ve pek çok cemiyetin koruyucularındandır. Sahip olduğu geniş servet sayesinde bu tarz cemiyetlere ve öğrencilere yardım eder. Onun İstanbul'a gelişi önemli bir olaydır. Ona takdim edilen öğrenciler Amerika'ya gidecektir. Nesime, Leman ve Miss Jones aralarında bu konuyu konuşmaya başlarlar. Nesime, Cemile Hanım isimli, ağabeyinin

tanıdığı bir kadının onları takdim edebileceğini söyler. Bugün ondan randevu isteyeceğini, yarın da yanına gidebileceklerini dile getirir. Mr. Cox'un Amerika'ya göndermek üzere kendilerini seçmeme olasılığı üzerine Miss Jones ikinci bir seçenek olarak kendi cemiyetine müracaat edebileceklerini, cemiyet için çalışabileceklerini söyler. Bu diyaloglar ikinci kısmın sonuna kadar devam eder. Akşama doğru platoya geri dönerler. Nesime İstanbul'u ve camileri izler, bu manzara onun yüreğini sızlatır. Leman ise bu esnada Bizans Kolejin erkek kısmından olan Ermeni Mıgırdıçyan ile flört etmektedir. Nesime, Leman'ın bu tavırlarına sinirlenir ve onu yanına çağırır. Olay örgüsünde dikkat çekilmek istenen husus, Nesime ile Leman'ın farklılığıdır. Leman daha basit bir anlayışa sahipken Nesime ruhsal çatışma yaşar. O, milliyeti ve Amerika hayatı arasında ikilemde kalmıştır. Olay örgüsünün ilerleyen vaka parçalarına kadar onun bu ikili çatışması ve ruhsal buhranı devam eder.

“Amerika Fedaileri” başlıklı beşinci bölüm, bir önceki vaka parçasının ertesi gününde başlar. Bölüm, kızların Cemile Hanım'la olan görüşmeleriyle açılır. Anlatıcı, Cemile Hanım hakkında bilgi vermek üzere zamanı duraklatır. Cemile Hanım, ileride kendisine rakip olacaklarını düşündüğü için hırslı gençlerden hoşlanmayan, yirmi beş, otuz senedir mektepte çalışan, şişman mavi gözlü bir kadındır. Mektebin eski öğrencisidir. Ardından vaka parçasının nakli kaldığı yerden devam eder. Nesime, Cemile Hanım'a geliş sebeplerini anlatır. Kızlar, Cemile Hanım mektepte nüfuz sahibi olduğu için Mr. Cox'a kendilerini takdim edebileceğini düşünürler. Leman, Cemile Hanım'ın odasını inceler ve içinden konuşur. Anlatıcı, Leman'ın iç sesini aktarır. Leman, odadaki bütün mobilyaların Amerikan malı olmalarından dolayı rahat olduklarını düşünür. Anlatıcı daha sonra zamanı tekrar duraklatır ve Cemile Hanım'ın geçmişini anlatmaya başlar. Cemile Hanım, Nuri Bey adında saraya yakın birinin kızıdır. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra ortaya çıkan serbestlik ve kardeşlik politikalarından yararlanarak azınlıkları birleştirmek isteyen cemiyetlere katılmış ve bu amaç doğrultusunda kurulan “Hürriyet” isimli gazete için çalışmaya başlamıştır. Yalnız Cemile Hanım değil, Amerikan mekteplerinden çıkan Türkler de dâhil olmak üzere pek çok kişi Amerika taraftarlığını yaymaya çalışmıştır. Ancak yeni kurulmaya başlanan genç Türkiye'nin ardından, Cemile Hanım gerçek olmayan bir milliyetçilik yapmaya başlamıştır. Bu bilgilerden sonra aktüel zamanda işleyen vaka parçasının anlatımına devam edilir. Cemile Hanım, Leman'a ne olmak istediğini sorar. Leman'ın tek derdi Amerika'ya gitmektir, ancak o, Cemile Hanım'a gazetecilik arzusundan

bahseder. Cemile Hanım Leman'ın zihniyetini anladığı için onu himaye etmeye karar verir. Aynı şekilde Nesime'ye de sıcak bakar. İki kız umutlanarak Cemile Hanım'ın yanından ayrılır. Anlatıcı bir metafor kurar ve iki kızı ateşe çekilen pervanelere benzetir. Amerika hayali pervaneleri üzerine çeken bir meşale gibi kızları kendisine çeker. Kızlar da farkına varmadan ölüme giden pervaneler gibi bu hayale kapılır. Bölümün sonuna doğru kızlar Amerika hayaliyle tramvay bekleme yerine giderken yerli mektep olan Bezm-i Âlem'in kapısından çıkan kız öğrencilerle karşılaşır. Bu öğrenciler kara önlüklü, kara örtülüdür. Leman ile Nesime onları küçük görerek kendi serbestliklerini över. Bölüm, kızların Türk mektebi öğrencilerine acımalarıyla sona erer. Bu bölüm yine olay ve hareketten çok, anlatıcının Amerikalılaştırma politikasını açıkladığı kısımlardan oluşmaktadır. Vaka parçası kısa tutulmuş, yer yer duraklatılmıştır.

Romanın “İlâhî Âhengi Arayanlar” adlı altıncı bölümündeki zaman, önceki bölümlerdeki vaka parçalarının iki ay sonrasındır. Bölüm üç kısımdan oluşur. İlk kısımda iki ay zarfında vuku bulan önemli vakalar özetlenir. Bu zaman zarfında Burhan iki oğlunu Türk mektebine vermiştir. Claire ise bundan dolayı bedbahttır. Burhan ile olan fikir ayrılıkları daha da büyümüştür. Anlatıcı, Claire ve Burhan'ın bakış açısından onların düşüncelerini dile getirir. Burhan, Türk okulunda okumaya başlayan çocuklarıyla ilgili sevindirici hiçbir haber alamamıştır. Müdür, çocukların Türkçe bilmemelerinden ve Türklük-Fransızlık tartışmaları yapmalarından şikayetçidir. Burhan, bu zaman diliminde alttan almaya, bu durumların geçici olduğunu düşünerek kendini avutmaya çalışmıştır. Nesime'nin ağabeyi Sami'nin eşi Andree'nin ülkesinden döndüğü haberini almış, Claire'e müjdelemiştir. Andree de Claire gibi ülkesini bırakıp bir Türkle evlenmiştir. Ancak Andree Claire'den mizaç olarak farklıdır. O; derin, ince, çekingen ve sanatkâr ruhlu bir kadındır. Claire ise basit, laubali ve taşralıdır. Anlatıcı bu bilgilerden sonra Andree'nin eşi, Burhan'ın arkadaşı Sami Bey hakkında bilgi vermeye başlar. Sami Bey, mimarlık eğitimi için Paris'e gittiği dönem Andree ile tanışmış ve onunla evlenmiştir. Romanın aktüel zamanında yedi yıldır evlidirler. Andree okumaya, piyano çalmaya ve psikolojiye ilgilidir. İnsanların ruhlarını anlamaya çalışır. Aynı dili konuşmasalar da aynı milliyet ve dinden olmasalar da İstanbul'da kendisini en iyi anlayan kişi kayınpederi Şeyh Amir Çelebi'dir. İkisi de derin ruhlu kişilerdir. Anlatıcı, bu açıklamalardan sonra aktüel zamana döner ve vakayı nakletmeye başlar. Claire ile Sami arasında geçen diyaloglar

nakledilir. İlk kısım bu diyaloglarla sona erer. Bu kısımda yine hareket yoktur. Yalnızca iki aylık süreçte olanlardan bahsedilir, karakterlerin düşünceleri ve tavırları dile getirilerek açıklamalar yapılır.

İkinci kısım, Burhan ile Claire'in Andreelere gittikleri anda açılır; nasıl ve ne zaman gittikleri anlatılmaz. Bu atlama ile öyküleme hızlandırılır. İkinci kısım diyaloglarla başlar, bölümün hacmini diyaloglar oluşturur. Andreeler tekkededir. Karakterlerin karşılıklı konuşmalarıyla Andree'nin hasta olduğu için bir süreliğine memleketine gittiği öğrenilir. Andree sohbet esnasında kendisini anlatır, bu sayede okuyucu onu tanımaya başlar. Ruhunun sürekli bir arayış içinde olduğundan, kayınpederiyle bazen oturup konuşmadan durduklarında bile bunun ruhuna iyi geldiğinden ve başka kimsenin bu huzuru ona veremediğinden bahseder. Daha sonra Burhan'a bugün yaptıklarını anlatmaya başlar. Kayınpederine Avrupa mistiklerini anlatmış, o da ona Mesnevi'den bir iki sayfa okumuştur. Andree bu nedenle bugün "mistisizm sarhoşu" olduğunu söyler. Daha sonra da Türkler hakkında konuşmaya başlar. Onları üç kısma ayırır. İlk kısımda Türkçülerin, ikinci kısımda kozmopolitlerin, üçüncü kısımda da sanatkâr ve fen adamlarının olduğunu dile getirir. Son kısımda yer alanların milliyetin üstüne çıkan enternasyonal insanlar olduğunu belirtir. Bölümün ikinci kısmındaki bu diyalogları içeren vaka parçası önemlidir. Çünkü bu parçada Andree, içinde bulunduğu durumu açıklamaya çalışır. Bu durum romanın bir başka önemli metin halkasıdır. Andree memleketinden ayrılmıştır, ancak kendi ülkesine geri döndüğünde bile oraya da tam anlamıyla kendini ait hissedememiştir. Bir kimlik bunalımı yaşar. Büyük bir boşluk içinde süreklenir. Onun durumundaki kadınları, yalnızca eşlerinin ayakta tuttuğunu dile getirir. İkinci kısım, Andree'nin merkezde olduğu diyaloglarla sona erer.

Üçüncü kısımdaki vaka parçasının zamanı, bir önceki kısmın devamıdır. Tekkede devran başlamıştır. Andree, devranın başladığını haber verir ve diğerleriyle birlikte devranı seyretmek üzere bahçeye çıkar. Bu hareketten sonra anlatıcı o andaki manzarayı ve atmosferi tasvir etmeye başlar. Ayinle son derece uyumlu bir manzara söz konusudur. Dervişlerin ayin esnasındaki hareketleri anlatılır. Andree, bu ayini izlerken bir gün dervişler gibi onun da ilâhi sükûnu bulup bulamayacağını zihninden geçirir. Ayin bitince, bir gün Nesime'nin büyük devran esnasında ayinin tangoya benzediğini dile getirdiğini söyler. Sami ise bu durumun sorumlusunun babaları olduğunu, onlarla ilgilenseydi bu derece yabancı kalmayacaklarını ifade eder. Andree,

buna rağmen babalarına en çok benzeyenin Nesime olduğunu, onun da sofı ruhuna sahip olduğunu ancak ruhunu tekkede değil de Amerikalıların muhitinde tatmin etmeye çalıştığını dile getirir. Diyaloglar devam eder, Sami Burhan’a Nesime ile Leman’ın Cemile Hanım’la görüştüklerini, bu hafta çarşamba Mr. Cox’a takdim edileceklerini haber verir. Burhan şaşırır ve kardeşinin gizlice yaptığı bu işin hem kendisine hem ailesine hem de memleketine bir hıyanet olduğunu düşünür. Sami ile Burhan bu durumu engellemeye karar verirler. Bölüm Burhan’ın düşünceleri ile sona erer. Burhan, bu haberden sonra bedbin olur ve o geceki manzaranın güzelliğini dahi göremez. Onun bu ruh hâli romanın sonuna kadar devam eder.

“Elbise Faciası” isimli yedinci bölüm Bizans Kolejinde açılır. Ayın son çarşamba gecesi Mr. Cox şerefine kabul resmi yapılacağı için herkes telaş içindedir. Kızlar o gün giyecekleri elbiseler hakkında konuşmaya başlar. Nesime de kızlardan yaptıracığı tuvalet hakkında fikir ister, defterine kroki olarak çizer. Bu sohbet esnasında Leman sessiz ve neşesizdir. Diğer kızlar gibi giyeceği bir elbisesi olmadığı için keyfi yoktur. Herkes onu zengin bilirken onun babası emekli bir miralaydır. Leman, iyi bir terziden çıkmış elbise ister. Anlatıcı zamanı genişletir ve Leman’ın bir haftadır bu duruma çare aradığını, babasının elbise almak istemesine kızdığını, annesinin ise eski eşyalarını satıp elde ettiği az miktar parayı Leman’a verdiğini anlatır. Leman, iyi bir elbisesi olmazsa silik bir karakter olan öğretmenleri Miss Gölge’ye benzeyeceğini düşünür. Üstelik davette Amerikalı bahriyeli zabıt de olacaktır. Günler geçtikçe bu mesele onun daha fazla canını sıkmaya başlar. Burada yine zamanda hızlanma ve özetlemeler söz konusudur. Leman, günlerini ağlayarak ve çareler arayarak geçirir. Anlatıcı Leman’ın zihnine girer ve onun düşüncelerini nakleder. Leman, Cemil’den yardım istemeyi düşünür.

Bölümün ikinci kısmına geçilir. Zamanda ileri atlama yapılır. Kabul resmine bir hafta kalmıştır. Leman, bir gün Ada vapurundan çıkarken iskelede Cemil ile karşılaşır. Birlikte yürümeye karar verirler. Tramvaya binerler, indikleri zaman Cemil bahçede oturmayı teklif eder ve cesaretini toplayarak Leman’a hislerini açıklamaya başlar. Anlatıcı, Cemil’in tam olarak Leman’a neler söylediğini anlatmaz, yalnızca hislerini açıkladığı bilgisini verir. Leman’ın bu esnada aklında yalnızca elbise vardır. Leman’ın aklına bir fikir gelir, anlattığı şeylerin imkânsız olduğunu Cemil’e söyleyerek kalkıp gider, bölüm burada sona erer. Bu bölüm vaka bakımından hacimsiz

bir bölümdür. Eksiltili bir anlatım söz konusudur. Özetlemelerle de zaman hızlandırılmıştır.

Romanın “Canlar Alınır Verilirken” başlıklı bölümü, kabul merasiminin olacağı gün başlar, toplam üç kısımdan oluşur. Kabul merasimine kadar geçen sürede yaşananlar anlatılmaz, zamanda ileri sapım yapılır. Leman, bir önceki vaka parçasında aradığı tuvaleti ablasından almıştır. Dersten sonra giyinip merasimin gerçekleşeceği Mermer Salon’a arkadaşlarının yanına gider ve Amerikalı bahriyeli zabiti beklemeye başlar. O beklerken diğer kızlar da mektepteki hocaları çekiştirmektedir. Bölümün bu ilk kısmı diyaloglarla ilerler. Daha sonra Mr. Cox gelir ve müdürün odasına girer. Kızlar da büfede çay içmeye karar verirler. Leman, genç zabitin yanına gider ve onunla konuşmaya başlar. Anlatıcı araya girerek zabitin mevki sahibi bir kişi olmadığı bilgisini verir. Leman zabiti evlerine davet eder. Daha sonra Leman, Nesime’yi terasta bulur ve yanına gider. Onda bir tuhafılık olduğunu fark eder. Nesime, Mr. Cox’a takdim edilmek üzere Doktor Pratts’ın Leman’ı aradığını ancak bulamadığını ve kendisinin takdim edildiğini söyler. Bölümün ilk kısmı burada biter.

Bölümün ikinci kısmında vaka parçası ve zaman duraklatılır, Nesime’nin karakter tanıtımı başlar. Annesiz büyüdüğü için bedbaht olduğundan, kendisini güzel bulmadığından, mektebin ehemmiyetsiz ama çalışkan talebesi olduğundan bahsedilir. Nesime, Türkiye’de onu anlayacak bir çevrenin olmadığını düşündüğü için tek çözüm yolu olarak Amerika’yı görmektedir. Anlatıcı Nesime’nin zihnine girerek onun isteklerinden ve hedeflerinden bahseder. Nesime, Amerika’da insanlık neşredebileceğini düşünür. Bunun nasıl olacağını umursamaz, onun için önemli olan yalnızca Amerika’ya gitmektir. Bir önceki kısımdaki vaka parçasının son kısmında Leman’ın takdim edilememesi hususunun sebebi burada açıklanır. Leman’ın güzelliğinden ötürü sevilmesi ve şımartılması Nesime’ye acı vermektedir. Çünkü kendisi hiçbir zaman şımartılmamış ve sevgi görmemiştir. Anlatıcı zamanda geriye döner, anlatılmayan vaka parçası olan Nesime’nin takdim edildiği anı anlatmaya başlar; Nesime, duyduğu bu acıyla baş başa iken müdireyi görmüştür. Müdire, Leman’ı da alıp yanına gelmesini, onları Mr. Cox’a takdim edeceğini söylemiştir. Nesime’nin zihninden, Leman’la giderse kendisinin silikleşeceği ve Amerika hayalinin gerçekleşmeyeceği geçmiştir. Leman, Nesime’nin sahip olmadığı her şeye sahiptir. Nesime tüm bunları düşünerek müdireye Leman’ı bulamadığını söylemiş ve Mr. Cox’a yalnızca kendisi takdim edilmiştir. Nesime’nin Mr. Cox’a takdim edilmesi

hem önemli bir metin halkası hem de bir dönüşüm noktasıdır. Anlatı tekrar aktüel zamandaki vaka parçasına döner. Leman, Nesime'ye darılır ve ikinci kısım burada biter.

Bölümün son kısmı; bir önceki vaka parçasından sonra olanların özetlenmesi ve Amerikalı zabıt Jack Peterson'ın tanıtılmasından oluşur. Leman, son vakadan sonra günlerce ağlamış, hastalanmış ve Nesime'ye yapmadığını bırakmamıştır. Üzüntüsünü yalnızca Amerikalı bahriyeli Jack Peterson unutturmuştur. Zabıt her gün onu görmeye mektebe geliyor ve birlikte parkta dolaşıyorlardır. Anlatıcı Jack Peterson'u tanıtmaya başlar. Leman, Jack'in gerçekte kim olduğunu hiçbir zaman düşünmemiştir. Jack Peterson, anlattığı gibi fabrikaları olan zengin bir adam değildir. Zengin olmayan, ne olduğu belirsiz birisidir. Leman ise bu durumu idrak edememektedir. Jack'in tanıtımı ile bölüm biter.

“Baal” Mabedinde” başlıklı dokuzuncu bölümdeki vaka parçasını; Burhan, Sami ve Andree'nin kardeşlerini Amerika hayallerinden kurtarmak üzere Bizans Kolejine gitmeleri oluşturur. Burhan'ın Sami'den kardeşlerinin Amerika emellerini öğrendiği vaka parçasının üzerinden bir ay geçmiştir. Burhan bir ay boyunca Leman için ne yapabileceğini düşünmüştür. En sonunda müdürle konuşmaya karar vermiştir. Sami ve Andree ile de bu konu hakkında konuştuktan sonra birlikte mektebe giderler. Bölümde Bizans Kolejinin iç- dış mekân tasvir ve betimlemeleri yoğunluktadır. Kolej adanın tepesine kurulmuş, tüm İstanbul'a yukarıdan bakmaktadır. Burası başka bir memlekete ait bir yer gibidir. Burhan, Sami ve Andree, Chapel'de çalınan orgun Hristiyan ahengi içinde mektebe girerler. Müdireyi beklemek üzere onları Amerikan eşyalı bir odaya alırlar. Bu esnada Mrs. Haçaturyan onlara mektebi gezdirmeyi teklif eder. Üçü mektebi gezerken Türkiye'ye dair herhangi bir eşyayla karşılaşmazlar; bu durum onların dikkatlerini çeker. Daha sonra etnografik müzeye götürülürler. Burada da Türk hariç her ırkın kültürüne ait unsurlar vardır. Yalnızca Antep havluları ile karşılaşılır; ancak bunlar da Ermeni ismiyle sergilenmektedir. Türk'e ait hiçbir şey göremezler. Andree bu görüntü karşısında memlekete hıyanet edildiğini düşünür, hayret eder. Böyle bir yerde yetişen kardeşlerinin Türklüklerini unutmalarının normal olduğunu zihninden geçirir. Bu gezi, romanın önemli bir vaka parçasıdır. Türk çocuklarının nasıl bir ortamda yetiştirildikleri gösterilmektedir. İleride gerçekleşecek olan vakalara giderken, bu vakaların gerçekleşme sebeplerine dikkat çekilir. Yani sonuca götüren sebepler, burada daha detaylı gösterilir. Mektebin içi anlatılırken

toplumsal meseleler alt metin olarak vurgulanır. Burhan, tıbbiye kısmını gezmek ister. Oldukça donanımlı bir laboratuvara götürülür. Burada Türk dışında herkes çalışmalar yapar. Burhan, böyle bir yere Türk doktorlarının ne kadar çok ihtiyaç duyduklarını aklından geçirir. “Amerikalıların dar Hristiyan kafalarında mümkün değil Türklere yer olamıyor.” (s. 103). Anlatıcı, yabancıların misyonerliğini ve Türkleri nasıl asimile ettiklerini vurgular. Bu mektebe Türklerin girebildiğini ancak buradan Türk olarak çıkamadığını Burhan’ın bakış açısından dile getirir. Andree, gözlemleri üzerine pervane metaforunu kullanır ve mektebi, pervaneleri çeken bir fanusa benzetir. Burhan, Sami ve Andree gördükleri şeyler üzerine şaşkındır. Umutsuzluk ve şaşkınlık içinde müdirenin yanına giderek meseleyi anlatırlar. Müdire, Amerika tahsilini reddetmeleri üzerine şaşırır ve yalnızca Nesime için söz verildiğini, cayamayacaklarını dile getirir. Bunun üzerine Nesime çağırılır ve fikri sorulur. Nesime ise isyan eder ve gitmek istediğini ağabeyine anlatır. Yalnızca babasının ona karışabileceğini, onun da izin verdiğini söyler ve oradan gider. Müdireyle olan karşılıklı diyaloglardan sonra üçü de oradan kalkıp gider. Bölümdeki vaka parçası ile bölümün başlığı, diğer bölümlerde olduğu gibi birbirleriyle alakalıdır. Bölümdeki vaka parçasından çıkan sonuç; mektebin göz boyayan tüm şaşaasıyla Nesime’yi etkisi altına alması ve Nesime gibi pek çok Türk çocuğunun mektebi ilâhi bir mabet gibi görerek ona tapmasıdır. Dolayısıyla bir benzetme ilişkisi kurulur ve mektep “Baal Mabedi”ne benzetilir. Söz konusu “etkilenme” de mabet olarak somutlaştırılır.

Romanın “Bir Yolun Sonu...” başlıklı bölümü, önceki bölümdeki vaka parçasından sonra yaşananların özetlenmesi ile başlar. Sami, mektebi ziyaret ettikleri akşam hemen babasını görmeye gitmiş ve ona kızının Amerika’da okumasını meneden mektubu yazdırmıştır. Nesime, bu haberi aldıktan sonra hiddetlenerek Miss Jones’un yanına gitmiş ve onun cemiyetine girmek üzere bir sözleşme yapmıştır. Sami ise bundan habersizdir, gerekeni yaptığını düşünerek Nesime’yi kendi hâline bırakmıştır. Daha sonra mektepte yaşanan günlük hadiseler özetlenir. Mektepte her şey yolundadır. Kızlar her zamanki gibi hocaları çekiştirmekte, mektep de gizli politikalarına devam etmektedir. Anlatı bu özetlemelerden sonra Nesime’yi merkeze alır. Nesime’nin hayatı eskisi gibi devam etmektedir. Mektep, on seneden beri izlediği gizli politikalarıyla devam ettirdiği değişikliğin sonuna ulaşmaktadır. Nesime’nin aile bağları bu süre zarfında daha da gerilmiş ve kopmaya başlamıştır. Mektebin amacına ulaşmasına az kalmıştır. Ancak Nesime yine de iç huzurunu sağlayamamıştır. Bölüm, Nesime’nin iç

çatışması ile devam eder. Anlatıcı onun zihnine girer. Nesime, Hristiyan Cemiyeti için çalıştıktan sonra ülkesine geri dönebileceğini, erkeklere minnet etmeden yaşayabileceğini düşünür. Daha sonra tekrar bir ikileme düşer ve orada mutlu olursa dönmesine lüzum olmadığını aklından geçirir. Bazen ailesine duyduğu bağlılık hissi kuvvetlenir, gitmemeyi bile düşünür. Ancak çok geçmeden eski fikirlerine geri döner. Daha sonra anlatının odak noktasına Leman yerleştirilir. Leman, Nesime gibi iç çatışma yaşamaz, ikilemde kalmaz. O, zengin zannettiği Jack Peterson’la bir an önce evlenip Amerika’ya yerleşme hayaliyle günlerini geçirir. Daha sonra bir çarşamba günü yaşanan vaka parçasına geçilir. Müdire Chapel’de nutuk verir ve Leman’a kadınların kesik saçları hakkında fikrini sorar. Leman ise kadının cazibesinin saçında olduğunu, kesilmemesi gerektiğini ifade eder. Bu cevap üzerine herkes şaşırır. Çünkü bu cevap mektebin anlayışına terstir. Mektebe göre kadının saçı değil zekâsı önemlidir. Leman’ın bu cevabı kadını küçük düşürdüğü için eleştirilir ve Leman ağlamaya başlar. Zil çalar, arkadaşları Leman’ı teselli ederek yemeğe götürürler ve vaka parçası sona erer. Bölüm, vakadan çok Nesime ve Leman’ın içinde bulundukları durumları anlatan parçalardan meydana gelmiştir. Ancak bu bölümde Nesime’nin yaşadığı ikilem ve çatışma, romanın olay örgüsü içinde önemli bir yere sahiptir. Nesime, olay örgüsünün sonuna kadar bu çatışma hâlinde kalacaktır. Her iki kız da bölümün başlığı olan yolun sonuna gelmekte, memleketlerine ve ailelerine ihanet etmeye hazırlanmaktadır.

“Öbürleri” başlıklı bölüm iki kısımdan oluşur. İlk kısımdaki anlatı oldukça kısadır. Bölümde Burhan, Claire, Andree ve Sami’nin hareketlerinden oluşan vakalar nakledilir. Bölümün ilk kısmında Claire ile Burhan’ın son zamanlardaki hayatlarından bahsedilir. Zamanda ileri atlanır ve bu atlanan süre içinde yaşananlar özetlenir. Claire, oğullarının Türk mektebinde okumalarından ötürü ıstırap duyar. Aynı şekilde Burhan da oğullarının düzelmeyen dillerinden ve değişmeyen Fransız zihniyetlerinden ötürü ıstırap duymaktadır. Claire, beşinci çocuklarına hamiledir, ancak Burhan ne kadar çocuklarına düşkün olsa da bu habere memnun olmamıştır. Doğacak yeni çocuğunu korkuyla bekler. İstırap içinde olsa da Claire’i memnun etmek üzere onu Fransız kumpanyasına götürür. Claire Burhan’ı buradaki Türk kadınlarından kıskanmaya başlar. Romanın ilk kısmında geniş zamanda süregelen ve yaşanmakta olan küçük vaka parçalarından bahsedildikten sonra ikinci kısma geçilir.

İkinci kısım Andree’yi merkeze alır, bölümün en hacimli parçasıdır. Bu kısım Andree ve Doktor Burhan arasında geçen diyaloglar oluşturur. Andree’nin ruhu elem

içindedir. Yıllarca İstanbul'da yaşamış olsa da halen sıla hasreti çeker. Ailesini, muhitini ve Avrupa sanatını özlemektedir. Ruhundaki boşluğu dolduracak bir şey bulamaz. Sami, Anadolu'ya bir köprü inşasına gitmiştir. Ne zaman ve nasıl gittiği olay örgüsünde anlatılmaz, anlatıcı Andree'nin ruh hâlini ifade edebilmek için onun gidişini haber verir. Sami gittiği için Andree tamamen dayanaksız kalmıştır. Bu sebeple arayış ve eleminin şiddeti artmıştır. Burhan, arkadaşı gittiği için Andree'yi sık sık kontrol eder. Ne zaman onu ziyaret etse ya kanepede uzanmış ya da sigara içerken düşüncelere dalmış bir vaziyette bulur. Bir gün Burhan yine Andree'nin yanındadır. Andree'ye düşünceli hâlde olmasının nedenini sorar ve böylece bölümün sonuna kadar devam edecek olan diyaloglar başlar. Andree kendi ağzından iç dünyasında olup bitenleri ve düşüncelerini dile getirmeye başlar. Düşüncelerinde ve hayalinde Avrupa sanatına ait eserleri canlandırdığını anlatır, ne kadar bedbaht olduğundan bahseder. Burhan ise Andree'nin hâline üzülür, gözleri dolar. Andree anlatmaya devam eder, Türkler hakkında olumlu ve olumsuz düşüncelerini paylaşır. Türk hayatı ve kültürüne girmeyi denediğini ancak yine de başaramadığını, ruhunu tatmin edemediğini belirtir. Memleketsiz bir paçavra olacağını düşünür ve içinde bulunduğu vaziyeti özetler: “Ne olmayı umut ettim? Şark'ta bir aşk kahramanı! Ne oldum? Bir parya!.. Sanatsız, vatansız, reddolunmuş bir zavallı!” (s. 123). Andree, memleketine tekrar dönmenin de mümkün olmadığını, artık orasıyla da bağlarının koptuğunu ifade eder. Hem kendilerinin hem kendileriyle evlenenlerin hem de doğan çocuklarının bedbaht olduklarını söyler. Burhan ise Andree'nin bu anlattıkları üzerine kendi ailesini düşünmeye başlar. Claire ve çocuklarını, Andree'nin sözünü ettiği gibi birer parya yaptığını düşünür, daha sonra aklına Leman'ın mektebi gelir. Andree ile onların Amerika seyahatleri üzerine konuşmaya başlar, bölüm sona erer. Bölümün başlık ismi yine içerikle ilgilidir. Öbürleri olarak kastedilen Claire ve Andree'dir. Leman ve Nesime'ye paralel olarak onların da hayatlarındaki arayış söz konusu edilir.

“Ateşe Doğru” isimli bölümde zamanda atlama meydana gelir. Bir önceki vaka parçasının zamanı kış mevsimi iken bu bölümün zamanı bir nisan günüdür. Kış mevsiminden bahara geçiş süreci anlatılmamakta, öyküleme hızlandırılmaktadır. Bölüm üç kısımdan oluşur. İlk kısımdaki vaka parçası Burhan Ahmet ile Cemil'in Büyükkada'daki hastalarına gitmek üzere vapura binmeleriyle başlar. Vapurun Heybeli'den yolcu aldığı esnada Cemil, Leman ile Amerikalı zabiti bir sandalda görür ve şaşkınlıkla haykırır. Bunun üzerine Burhan da o tarafa döner, kız kardeşini

Amerikalı zabitle görür. Vapur uzaklaşırken Leman ağabeyiyle göz göze gelir. Bu vaka parçası romanın önemli bir metin halkasıdır. Burhan da Leman da şaşkınlığa uğrar, ilk kısım burada biter.

İkinci kısımdaki anlatı oldukça kısadır. Leman, ağabeyiyle karşılaştığı günün haftasını korkarak geçirir. Babasının bir şey bilmediğini fark edince rahatlar, ağabeyini de kandırabileceğini düşünür. Ancak yine de içi rahat etmez ve bir gün dayanamayarak ağabeyini görmeye gider. Burhan meseleyi babasına söylemeyecek olursa mektebi bittikten sonra, eğer söyleyecek olursa da hemen o gün Jack’la gidip evlenmeye karar verir. Jack onu arabasında beklemektedir.

Üçüncü kısım Burhan’ın olduğu odaya Leman’ın girmesiyle başlar, vaka buradan devam eder. Burhan Leman’ı görmezden gelir. Leman ağabeyinin tavrına şaşırır ve ilk kez fena bir harekette bulunduğunu hisseder. Ancak bu kısa sürer. Ağabeyiyle konuşmaya başlar. Diyaloglar bölümün sonuna kadar devam eder. Leman’ın Jack’le nişanlandığını ağabeyine söylemesi üzerine Burhan çılgına döner. İki kardeş tartışmaya başlar. Burhan Leman’a kandırıldığını ve kendisini bir uçuruma götürdüğünü, Jack’in zannettiği gibi zengin olmadığını dile getirir. Leman, gidişyle memlekete hıyanet edeceğini söyleyen ağabeyine Frenk bir kadınla evlenerek kendisinin de aynı duruma düştüğünü söyler. Bu diyaloglar üzerine iki kardeş arasındaki bağlar tamamen kopar. Anneleri yanlarına gelir, neden kavga ettiklerini sorar. Leman annesine sarılıp ağlamaya başlar, bu esnada Jack’in otomobil borusu duyulur ve Leman gitmeye hazırlanır. Son bir kez daha koşarak annesine sarılır, onu öper. Otomobil borusunun tekrar ötmesi üzerine Leman annesine veda edip gider. Burhan ise kardeşinin arkasından seslenir, annesine de Leman’ın bir adamla Amerika’ya gittiğini söyler. Bunun üzerine annesi Burhan’ı suçlar ve bölüm bu vaka parçası ile biter. Leman’ın Amerika’ya gitmesi olay örgüsünün önemli bir metin halkasıdır. Bölümün adı gibi Leman ateşe doğru gitmektedir.

“Burhan’ın Son Elemi” başlıklı bölüm iki kısımdan meydana gelir. Bölüm başlığından da anlaşılacağı üzere anlatı Burhan odaklı ilerler. Leman’ın gidişinden sonra yaşananlar özetlenir. Leman’ın anne ve babası kızlarının gidişine bir süre inanamamışlar, Leman’ın geri dönmesini beklemişlerdir. Bir gün Amerika’dan Leman’ın mektubu gelir. Bu mektupta Jack’in aslında yoksul olduğu haberi yer alır. Fakat bu mektuptan sonra Leman’dan bir daha haber gelmez. Bunun üzerine anne ve baba Burhan’a hücum etmiş, onu Hristiyan bir kadınla evlendiği için suçlamış,

Leman'ın da ağabeyine özendiğini dile getirmişlerdir. Burhan'ın hayatı bu vaka parçasından sonra tamamen acı içinde geçmeye başlamıştır. Vicdan azabından günlerce odasına kapanmış, çocukları ve işi dışında hiçbir şeyle ilgilenmemiştir. Bu esnada beşinci çocukları doğmuş ancak bir iki gün yaşamıştır. Burhan, yeni doğan çocuğunun ölümünden içten içe memnun olmuş, onun da diğer çocukları gibi kendi günahının kurbanı olmayacağını düşünmüştür. Burhan Leman'ın gidişinden sonra kendisini çocuklarının terbiyeleri ve yetiştirilmelerine adamaya başlar. Onun tek gayesi çocuklarına milliyet sevgisi aşılamak olur. En büyük çocuğu olan Sevda'nın Türklüğe daha yakın olduğunu düşünür ve tüm umutlarını ona bağlar. Sevda ile camileri gezmeye, çarşıda Türk eserleri aramaya başlar. Ona Türklüğü aşılamaya çalışır. Onun bu çabası hastalık derecesine varmaya başlamıştır. En sonunda Sevda'yı okuldan alarak evde kendisi eğitim vermeye başlar. Bölümün bu ilk kısmını; Burhan'ın zihninin ve iç dünyasının anlatıcı tarafından dile getirilmesi, Leman'ın gidişinden sonra Burhan'ın yapıp ettikleri oluşturur.

İkinci kısım, Burhan'ın bir gün hasta muayenesinden sonra kızı Sevda'nın odasına girmesi ve Sevda'nın babasını görünce bir kâğıt saklaması ile başlar. Bunun üzerine Burhan'ın içine kuşku düşer. Bir gece dayanamaz ve ders odasına girer, bütün kâğıtları yoklar ancak bir şey bulamaz. Bu defa çocukların odalarına gider, tek tek çocuklarını seyretmeye başlar. En son Sevda'yı izler, onda Türk kızlarına benzeyen bir taraf bulamaz. O an hatırasına Montpellier'deyken baktığı rahibe gelir, rahibeyi Sevda'ya benzetir. Rahibenin yastığının altında siyah taneli, ucunda İsa olan bir tespihi olduğu gözünün önünde canlanır. Bunun üzerine istemsizce elini kızının yastığının altına uzatır ve aynı rahibenin tespihi gibi bir Hristiyan tespihi eline gelir. Biraz daha eliyle yokladığındaysa Fransızca bir mektup bulur. Sevda bu mektubu günahlarını affetmesi için İsa'ya yazmıştır. Burhan büyük bir hayal kırıklığı yaşar, hayatta artık hiçbir dayanağı kalmaz. Bu vaka romanın hem dönüşüm unsuru hem de önemli bir metin halkasıdır. Burhan'ın bu eşyaları bulması, ardından yaşadığı acı ve hayal kırıklığı romanı çözüm bölümüne götürür. Bu vakadan sonra Burhan'ın hem iç dünyası hem de tüm hayatı tepetaklak olur. Bölümün başlığı, bölümdeki son vaka parçasının doğuracağı sonuç hakkında bilgi verir. Leman'ın gidişinden sonra tüm umutlarını bağladığı kızının aslında kendi milliyetinden olmadığını fark etmesi Burhan'ın son elemi olur.

Romanın “Karanlıkta” başlıklı son bölümü yakın zamanda mektepte olup bitenlerin özetlenmesiyle başlar. Bölüm üç kısımdan oluşur, bu kısımlardaki anlatılar oldukça kısadır. İlk kısımda sene sonu yaklaşmıştır. Yirmi kız mektebi bitirecektir. Bu süre içerisinde hem imtihanlara hazırlanıyor hem de dedikodularına devam ediyorlardır. Leman’ın kaçması mektepte dedikodu konusu olmuşsa da bir süre sonra unutulmuştur. Anlatıcı, bir önceki bölümdeki vaka parçasından sonraki zaman içerisinde mektepte vuku bulan vakaları özetlemeye başlar. İlk vaka haberi amcasından miras kalan Desmoulins’in gidişi, ikincisi Serge ile musiki mualliminin darılması, üçüncüsü Bahire’nin ailesine darılıp mektebe yerleşmesi ve dördüncüsü ise Nesime’nin Hristiyanlar Cemiyeti’nde hizmete gireceği haberidir. Anlatıcı bu haberleri paylaştıktan sonra bölümün ikinci parçasına geçilir.

İkinci kısım yine bir zaman atlaması ile başlar. Nesime imtihanı geçmiş, mektebi bitirerek diplomasını almış, hocaları ve mektebiyle vedalaşmıştır. Eve döndükten bir hafta sonra, elinde büyük bir valizle yengesi Andree’ye misafir gideceğini ailesine söyleyerek odasından çıkar. Son zamanlardaki hırçın tavırlarından sonra tek tek ev hanesindekilerin gönlünü alır, en son babasının yanına girer. Babasına ağabeyinin yanına gideceğini söyler, ağlayarak son kez onunla vedalaşır. Babası ise odası loş olduğu için kızının ağladığını fark etmez. Nesime, son kez babasını öper ve odadan çıkar. Daha sonra bahçeye, annesinin mezarına gider; ancak ülkesini terk edeceğinden utandığı için annesinin mezar taşına dokunamaz ve oradan uzaklaşır.

Üçüncü kısım aynı vaka parçasının devamıdır. Akşam olmuştur, Nesime vapurda gitmektedir. Giderken ezan sesi duyar ve vatanını terk ettiği için kendisini suçlu hissederek pencereyi kapamaya giderken Marmara’nın manzarasına bakmaya başlar. Bu manzara gözünde tekkedeki ayinlere ve annesine dönüşmeye başlar ve annesinin ona seslendiğini duyar. Bu bölümün son parçasında anlatıcı Nesime’nin iç dünyasında yaşadıklarını dile getirir. Daha sonra, bu son vaka parçasında zamanda küçük bir ileri sıçrama olur. Nesime gözünü açar, vapur hızlanmış. Artık gurbete gittiğini, bir belirsizliğin içine atıldığını fark eder. Roman Nesime’nin pişmanlığı ve hayal kırıklığı ile bir pervane gibi yastığına düşmesiyle sona erer. Romanın son bölümü olayların çözüldüğü bölümdür. Bu bölümde Nesime’nin iç dünyası ve belirsizliğe gidişi söz konusu edilir. Müfide Ferit’in vermek istediği mesaj ve romanını oturttuğu tez, romanın son bölümüne kadar kendini hissettirse de Nesime’nin duyduğu pişmanlık ile tamamen açığa çıkmış ve bir sonuca ulaşmış olur. Olay örgüsü boyunca,

iki farklı karakter olan Leman ve Nesime'nin millî benliklerinden uzaklaşmaları ortaya konulmuştur. Yabancı misyonerlerin kurdukları cemiyet ve mekteplere verilen Türk çocuklarının; ırklarından, kültürlerinden, vatanlarından uzaklaşmaları için verilen çabaların sonucu olarak kızlar memleketlerini terk etmişlerdir. Memleketlerini terk etmeleri neticesinde pişmanlık hissi açığa çıkar. Olay örgüsünde vurgulanmak istenen asıl sonuç da sonunda ortaya çıkan pişmanlık hissidir.

Genel çerçevede değerlendirildiğinde; roman tezli bir eser olduğundan dolayı anlatı vakadan çok durumları ve verilmek istenen mesajları merkeze almaktadır. Verilmek istenen mesajlar küçük küçük vaka parçaları ile somutlaştırılmaktadır. Metinde eksilti, ileri sapım ve özetlemeyle de sık sık karşılaşılır. Zaman çizelgesi ise kronolojik bir çizgidedir.

Romanda paralel ilerleyen birkaç adet vaka zinciri vardır. İlki Claire ve Andree'nin anlatıldığı vaka zinciridir. Burada özellikle Andree merkeze alınır, iki kadının gurbette kalışlarının getirdiği farklı ruhsal buhranlar iki farklı karakter ele alınarak işlenir. İkincisi Burhan'ın anlatıldığı vaka zinciridir. Burada da Burhan'ın karısı, çocukları ve kız kardeşi hakkında yaşadığı yanılsamalar ve bu yanılsamaların getirdiği buhranlar ile Leman'ı ve çocuklarını yabancı kimliklerinden kurtarma çabaları söz konusu edilir. Üçüncüsü Sami, Burhan ve Andree'nin bir arada yer aldıkları anlatılardır. Bu anlatı zincirlerinde üç arkadaş kardeşlerini Amerikan mektebinden kurtarmaya çalışır. Dördüncü zincir, Leman ve Nesime'nin mektepte yaşadıkları vakalardan oluşur. Beşinci zincir, Leman'ın evinden ve ailesinden kaçma planlarının ve Amerikalı zabitle Amerika'ya gidişinin anlatıldığı parçalardır. Son vaka zincirini Nesime'nin Amerika'ya yerleşme gayesi ile memleketinde kalma ikilemi oluşturur. Birbirlerine bağlı olan bu vaka parçaları ayrı ayrı anlatılmakta ve hepsi birbirleriyle kesişmektedir. Romanın girişinde Burhan'ın karısı ve çocukları hakkında yaşadığı yanılsamalar anlatılır. Gelişmede ise Burhan'ın Leman ve çocuklarını asimilasyondan kurtarma çabaları, Leman ve Nesime'nin Amerika'ya gitme planları söz konusu edilir. Burhan'ın evliliğinden duyduğu pişmanlık ile kızların memleketlerini terk edişleri ise romanın sonuç kısmını oluşturur.

3.2.2.1. Başlangıç ve Bitiş

Pervaneler romanında başlangıç bir mekânla gerçekleşir. Bu mekân bir tramvaydır. Açılış, kişilerin davranışları ve diyaloglarıyla başlar. Burhan Ahmet kendi

kendisine söylenerek tramvaya biner, ardından asistanı Cemil’le karşılaşır ve onunla sohbet etmeye başlar:

— Meğer burası kahramanlık gösterisi yeriymiş! Nereden tramvay aklıma geldi!

İçeriden birisi seslendi:

— Beyefendi, Burhan Beyefendi, buraya teşrif ediniz. (s. 17)

Ayşe ve Zeynel Kıran’a (2011) göre, mekân ve zaman bilgilerinin dışında kişilerin sahneye konuluşları da göz önünde bulundurulmalıdır. *Pervaneler*’in başlangıç bilgileri aşağıda gösterildiği şekildedir:

Mekân > Bebek tramvayı.

Zaman > Gündüz.

Kişilerin sahneye konulması > Kişilerden birinin (Burhan) ilk söyleşimi kullanılmıştır. Cemil, Burhan Ahmet’e yerini verir; birlikte tramvayda giderler. İkisinin ilk söyleşimleri düşman askerlerinin gidişi hakkında olur.

Romanların başlangıçlarında bazı giriş motifleri olabilir: “Roman, öykü ya da masalın başlangıç bölümünün incelenmesi giriş motiflerini ortaya koyar. Açılışı gösteren kapı, pencere gibi simgesel nesneler, görsel (mektup, ışık), işitsel belirtiler (telefon zili, kapı zili); tren, uçak gibi ulaşım araçları; gar, liman gibi yananlamca zengin uzamlar.” (Kıran & Kıran, 2011, s. 74). *Pervaneler*’in açılışı bir ulaşım aracıyla gerçekleşmektedir. Romanın kahramanı Burhan Ahmet’in tramvayda olduğunu belirten ilk cümlesi romanın açılış cümlesidir: “Hay Allah, nereden tramvaya binmek aklıma geldi? Bu ne hücum!” (Tek, 2002, s. 17).

Ayşe ve Zeynel Kıran’a (2011) göre, bazen başlangıç ve bitişlerde aynı motifler kullanılabilir. *Pervaneler*’de de bu durumla karşılaşılmaktadır. Bir ulaşım aracı olan tramvayda açılan ve başlayan roman, yine bir ulaşım aracı olan vapurda bitmektedir. Dolayısıyla hem başlangıçta hem de bitişte farklı da olsa bir ulaşım aracı motifi kullanılmıştır. Bu ulaşım metaforu karakterlerle ilgilidir. Burhan Ahmet çocuklarının Türkleşmesi için elinden geleni yapar ve bu gayesine ulaşma çabası içerisine girer. Yine aynı şekilde Leman ve Nesime Amerika’ya yerleşme gayesiyle yaşarlar, gayelerine ulaşmak için çabalarlar.

Romanın başlangıcında Burhan Ahmet, tramvayda insan seli tarafından itilip kakılmakta ve arkalara doğru sürüklenmektedir: “(...)Bebek tramvayına atılan halk

cereyanı içinde itilerek, kakılarak tramvayın arka platformuna sürüklenirken hiddetinden sürekli mırıldanıyordu.” (Tek, 2002, s. 17). İtilmek, kakılmak ve sürüklenmek kelimeleri bir hareket bildirir, ancak aynı zamanda da bir başka metafordur. Romanda çoğu karakterin hem madden hem de manen “sürüklenmesi” ve hayatın akışında itilip kakılmaları söz konusudur. Leman madden, Nesime ise hem madden hem de ruhsal olarak belirsizliğe sürüklenmektedir. Andree’nin memleketsiz kalarak aidiyet duygusundan yoksun bir vaziyette yaşamaya çalışması da manen sürüklendiği anlamına gelir. Burhan’ın da kederi içinde ruhsal olarak sürüklenmesi söz konusudur. Dolayısıyla başlangıçtaki bu kelimeler, romanın gidişatında yaşanacak olan durumlarla örtüşmektedir. Romanın bitişinde ise yine hemen hemen aynı durumu simgeleyen “koşmak” ve “götürmek” gibi kelimeler kullanılmaktadır. Bu kelimelerin bir öncekilerden farkı, artık hareket hızının artmış olmasıdır. Sürüklenmek hız olarak yavaş bir eylemdir. Koşmak ise hızlı gerçekleşen bir eylemdir. Ancak her iki eylem de tek bir yöne doğru yapılmaktadır: “Ve bu denizde vapur, devamlı dev solumalarıyla, ilerliyor, koşuyor, koşarak onu götürüyor...” (s. 154). Bitişte yer alan kelimeler Nesime için kullanılmıştır. Vapur tam sürat, Nesime’yi hem madden hem de manen belirsizliğe “koşarak” götürmektedir. Yani romanın başlangıcında kullanılan metafor anlamsal olarak değişmeden bitişte de devam eder. Değişen tek şey hızdır. Sonuç olarak romanın başlangıç ve bitişinde birbirlerine benzer bir hareket söz konusudur.

Pervaneler’in başlangıcı; Ayşe ve Zeynel Kıran’ın (2011) başlangıç tasniflerinden “devingen başlangıç” sınıfına girebilir. Devingen başlangıçlar olaylara ortasından girerler. Okur kendini daha önceden başlamış olan bir olayın içinde bulur. “Biçimsel düzlemde, devingen başlangıç kimi zaman söyleşim biçiminde gelişerek, yerini çoğunlukla açıklayıcı bir geri sapıma bırakır.” (s. 87). *Pervaneler*’de olay bir anda tramvayda başlar. Burhan Ahmet’in bu tramvaya nasıl, ne zaman ve nereden bindiği bilinmez. Okuyucu kendisini bir anda bu tramvayda bulur. Anlatı ilerledikçe karakterler ve durumlar hakkında açıklamalar yapılır. *Pervaneler*’in bitişi ise “düşündürücü son” olarak adlandırılan sınıf içerisinde yer alabilir. Bu sınıfa giren roman veya öykülerin bitişinde anlatıcı genelde bir ders çıkarır veya bir düşünce biçimini vurgular. *Pervaneler*’in sonu da bu özelliği karşılamaktadır. Nesime, romanın en başından beri arzuladığı hayaline romanın bitiminde ulaşacak olsa da büyük bir pişmanlık içine düşer ve belirsizliğe doğru gittiğini fark eder. Leman da aynı şekilde Amerika’ya gider ancak umduğunu bulamaz. Her iki kız da mutsuz olurlar. Burhan da

kız kardeşini ve çocuklarını manevi açıdan kaybeder. Bu sonlardan çıkan sonuç da Türk çocuklarının yabancı okullarına verilmemesi, eğitimleri ve yetişmeleriyle ailelerinin bizzat kendilerinin ilgilenmesi gerektiğidir; yoksa romanın sonundaki gibi kötü bir noktaya varılacağı anlatılmak istenir.

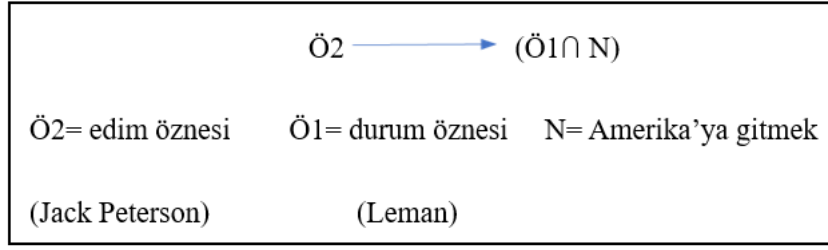
3.2.2.2. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi

İsteyim ekseninde yer alan özne ve nesne, romandaki karakterler ile onların gayeleri doğrultusunda kurulur. Bu eksenindeki özne konumuna ilk olarak Leman ile Nesime yerleştirilirse:

Leman da Nesime de Amerika'ya gitmek, oraya yerleşmek isterler. Bu istek onların tek gayesidir. O hâlde bu istekleri -Amerika'ya gitmek- isteyim ekseninin nesnesidir. Amerika'ya gitmek, ulaşmak istenen nesnedir. Leman ve Nesime de ulaşmak isteyen öznelerdir (Leman=Ö, Nesime=Ö). Ancak anlatının başlarından ortalarına kadar özneler nesnelere ulaşamamışlar, yani Amerika'ya henüz gidememişlerdir. Dolayısıyla özneyle nesne ayrışım içerisindedir. Bunun sonucunda ortaya ayrışimsal durum sözcüğü çıkar, bu da (Ö U N) şeklinde gösterilir. Bu öznelerin nesnelere ulaşım durumları ayrı ayrı ele alınırsa:

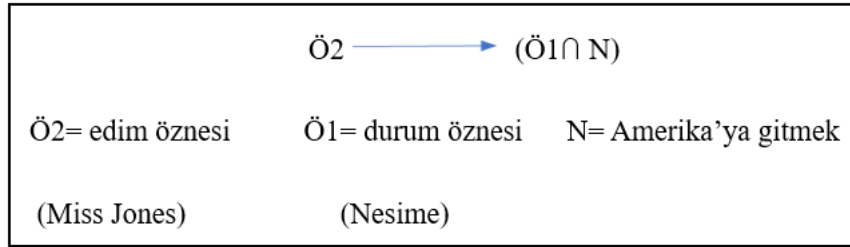
Leman (Ö), Amerika'ya gitmek ister (N). Amacına ulaşana kadar nesnesiyle ayırıldır (Ö U N). Ancak ayrı olsa bile her zaman bir ilişki içerisindedir. Yani Leman Amerika'ya gidebilmek için çeşitli yollar dener, çeşitli insanlarla etkileşime geçer. Bir durum sözcüğünden bir başka durum sözcüğüne geçmek için bir dönüşüm gerekir. Yani Leman'ın nesnesine ulaşabilmesi için ayrışımından bağlaşıma geçilmeli, dolayısıyla bir dönüşüm meydana gelmelidir. Bunun için de bir edim öznesinin müdahalesi gereklidir. Bu müdahaleyi de Amerikalı zabıt Jack Peterson yapmaktadır. Jack, Leman'a yardım eder ve birlikte Amerika'ya giderler. Yani Jack edim öznesidir (Ö2), öznenin nesnesine ulaşmasında yardımda bulunan kişidir. Bu durum şu şekilde formüle edilir:

Şekil 4: Edim Öznesi (Jack Peterson)

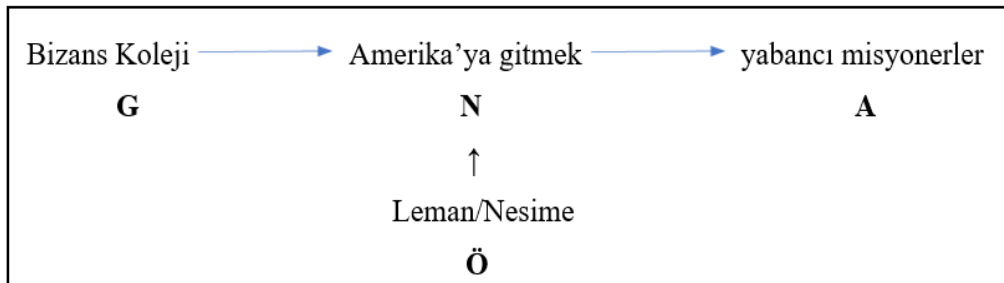
Aynı şekilde Nesime (Ö) de Amerika'ya gitmek (N) istemektedir. Roman, Nesime'nin Amerika'ya gitmek üzere bindiği vapurda sona erer. Bu sebeple onun Amerika'ya kesin olarak gidip gitmediği hakkında bir yargıda bulunulamaz. Ancak yine de isteyim eksenine uyarlanacak olursa; Nesime (Ö)'ye yardım eden edim öznesi Miss Jones'tur (Ö2). Miss Jones, Nesime'yi J.C. Cemiyeti aracılığıyla Amerika'ya gönderir. Nesime'nin Amerika'ya gittiği veya vardığı varsayılırsa aşağıdaki formül ortaya çıkar:

Şekil 5: Edim Öznesi (Miss Jones)

Eyleyensel örnekçenin ikinci adımı olan iletişim eksenine Leman ve Nesime yerleştirilirse Şekil 6'daki formül ortaya çıkar:

Şekil 6: İletişim Ekseni

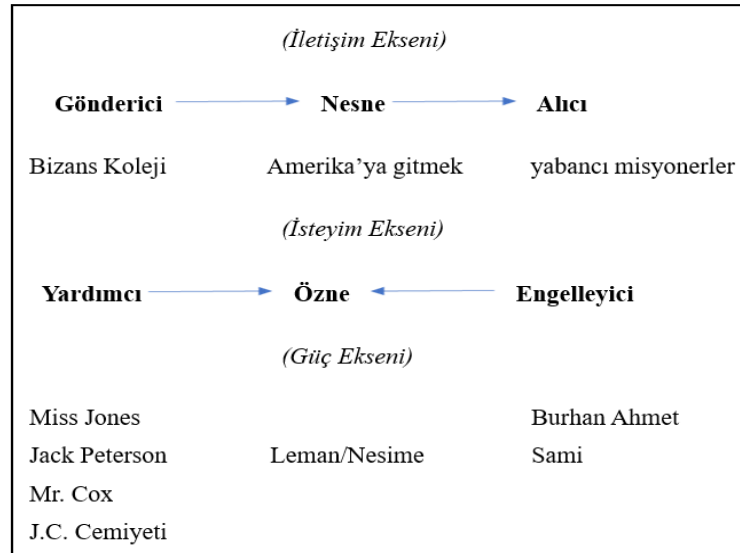

Leman ve Nesime'ye Amerika sevgisini aşıl原因 Bizans Kolejidir. Küçüklüklerinden itibaren kızlara Amerika hayali empoze ederek onlarda Amerika'da yaşama isteği uyandırır, kızları nesnelere ulaşmaları için yönlendirir. Dolayısıyla

Bizans Koleji gönderici (G) konumundadır. Kızların nesnelere ulaşmalarından, yani Amerika'ya gitmelerinden kazanç sağlayacak olanlar ise yabancı misyonerlerdir. Yani yabancı misyonerler alıcı (A) yerine konulabilir: $G \rightarrow (\bar{O} \cap N)$

Güç-iktidar ekseninde ise öznelerin işlerini kolaylaştıran yardımcıları; Miss Jones, Jack Peterson, Mr. Cox ve J. C. Cemiyetidir. Bu kişiler, kızların Amerika'ya gitmeleri hususunda yardımcı olma işleviyle ekseninde yer alırlar. Ekseninde yer alan engelleyici konumundakilerse Burhan ve Sami'dir. Burhan ile Sami, kız kardeşlerinin Amerika hayallerine engel olmak isterler. Bizans Kolejine giderek bu konu hakkında müdire ile konuşur, kardeşlerinin Amerika'ya gitmelerini engellemeye çalışırlar. Bu sebeple güç-iktidar ekseninde engelleyici işlevini görürler.

Şekil 7: Eyleyensel Örnekçe

Tüm eyleyenler bir araya geldiğinde yukarıdaki formül ortaya çıkmaktadır.

3.2.3. Zaman

Pervaneler'in vaka zamanı ortalama bir, bir buçuk yıllık bir süreci kapsar. Vakalar tahminen 1923-1925 yılları arasında cereyan eder; aktüel zamanda başlar, aktüel zamanda sona erer. Romanın giriş bölümünde; Doktor Burhan Ahmet ve asistanı Cemil, İstanbul'u terk eden müttefik ordularını tramvaydan seyreder, bu durumu sevinçle aralarında konuşurlar. İstanbul'u terk edenler işgal ordularıdır:

- Ne dersin azizim, gidiyorlar, gidiyorlar, dedi.
- Tabîî değil mi hocacığım?
- Tabîî mi, doğrusu onlar için tabîî değil; ama ne ise gidiyorlar ya, mesele orada.

Gidenler “Müttefikler” idi. Müttefik orduların telâşı sokaklara kadar dökülmüş idi. İşgal ettikleri büyük binaların önüne sandıklar yığılmış. Kapılarında daha şimdiden Türk askerleri nöbet bekliyor. Denizin üstü harp gemileriyle rıhtım arasında karınca gibi işleyen kayıklar, mavnalar, istimbotlar ile kaynıyordu. (Tek, 2002, s. 18)

2 Ekim 1923 tarihinden itibaren işgal orduları İstanbul’dan tahliye edilmeye başlanır. (Bozkurt, t.y.). Bu bilgidен yola çıkarak romanın başlangıç zamanının Ekim 1923 tarihi olduğu sonucuna ulaşılır.

1923 yılının ekim ayında başlayan güncel zaman, bölümlerde yapılan ileri sapımlarla 1924 yılının sonları ile 1925’in başlarına kadar gelir. Sonbaharda başlayan roman zamanı, atlamalarla kış mevsime ulaşır ve ardından “Ateşe Doğru” adlı bölümde bahar mevsimine geçilir. Yani yıl 1924 olmuştur: “Kış geçmiş, bahar gelmişti. Ilık havası, mavi yıldız içinde titreyen bir nisan günüydü. Her tarafta meyve çiçekleri açmış, Boğaziçi tepeleri erguvanlardan pembe olmuştu.” (Tek, 2002, s. 127). Bu bölümden sonra da ileri atlamalar ve özetlemeler devam eder. Tarih tahminen 1925’in bahar mevsimine gelir; çünkü “Karanlıkta” başlıklı bölümün başında pembe ve beyaz çiçeklerin açmalarından bahsedilmektedir. Bizans Kolejinin öğrencileri mezun olacaklardır ve son imtihanlarına hazırlanırlar: “Sene sonu yaklaştı. Yakında yirmi kız mektebi bitirecek. Talebeler, bir taraftan imtihana çalışıyorlar, öbür taraftan eğlencelerine ve dedikodularına devam ediyorlar.” (s. 147). Mevsim bahardır, öğrencilerin mezun olma durumları söz konusudur. Dolayısıyla tarihin 1925’i bulunduğu düşünülebilir.

Ekim 1923 tarihinde başlayan romanın zamanı genel olarak kronolojik bir çizgide ilerlese de geçmişte vuku bulan olaylar ile kahramanlar hakkında bilgi verilmek maksadıyla sık sık geriye dönüşler yapılır ve geçmişte yaşananlar özetlenir. Geriye dönüşlerin söz konusu olduğu parçalar, olaylardan sonra yapılan art süremli öykülemeye girer; söz konusu edilen vakanın kurmaca zamanı ile anlatıcının anlattığı öyküleme zamanı aynı çizgide yer almaz. Örneğin; aktüel zamanda ilerleyen anlatıda zaman duraklatılır ve Burhan Ahmet’in yirmi beş yaşında olduğu dönem nakledilmeye başlanır, buradaki öyküleme zamanı aktüel zamanken (şimdiki zaman) kurmaca zamanı 1908 yılıdır: “Meşrutiyet’in ilk senesinde idi. Yirmi beş yaşında mektebi bitirdikten sonra, ümit dolu, heyecan dolu bir kalple, kafesi açılmış bir kuş gibi Avrupa’nın fen ve ilim hâzinesine koşmuştu...” (s. 31-32). Bu parçaların dışında kalanlarda ise öyküleme zamanı ile kurmaca zamanı birbiriyle çakışır. Yani eş süremli

öyküleme söz konusudur: “Ve hepsi birden arkalarından bir kovalayan varmış gibi delice koşmaya başladılar. Haykanuş bir ağaca çarpar gibi oldu ve bir çılgılık ile oraya düştü. Öbürleri de durdular. Bir göz ile Haykanuş’a, bir göz ile de Desmoulins’e bakıyorlardı.” (s. 42). Bu parçada görüldüğü üzere aktüel zamanda geçen kurmaca zamanı ile anlatıcının anlatımını gerçekleştirdiği öyküleme zamanı aynı çizgide ilerlemektedir. Sonuç olarak *Pervaneler* romanı; aktüel zamanda başlayıp bitmekte, kronolojik bir çizgide ilerlemektedir. Bazen, geriye dönüş ve ileri sapımlarla geçmiş ve geniş zamanda vuku bulan/bulmakta olan vakalar özetlenir. Romanın yazma zamanı 1924, kurmaca zamanı ise 1923-1925 yıllarını kapsar. Müfide Ferit, gerçek zamanda yabancı okullar meselesine şahit olur, ardından bu meseleyi kurmacaya dönüştürür.

3.2.3.1. Anlatının Ritmi (Süre)

Aydemir gibi *Pervaneler* romanının da anlatısının ritmi dikkat çekici bir yapıya sahiptir. Romanın 3. tekil anlatıcısı, sık sık anlatının ritmiyle oynar. Zaman zaman anlatıyı hızlandırırken zaman zaman da yavaşlatır. Dolayısıyla anlatının ritmini tekdüzeliğe çıkarır. Romandaki anlatı parçalarında çok fazla özetlemelerin, duraklamaların, eksilti ve sahnelemelerin yer aldığı görülür. Özetlemeler ve eksiltilerle anlatım hızlandırılırken betimlemelerle de olayların duraklatıldığı görülür. Romanın bütünü ele alındığında ise diyalogların hacim olarak fazlaca yer tuttuğu tespit edilir; bu da sahneleme tekniğinin varlığının bir göstergesidir.

3.2.3.1.1. Duraklama

Romanda hiçbir olayın olmadığı veya olay akışının kesildiği parçalar yer alır. 3. tekil anlatıcı, yaptığı betimlemeler ve yorumlarla vaka zamanını duraklatmakta ve olay akışını kesmektedir. Aşağıdaki parçada, Nesime vapurda giderken aktüel zaman duraklatılır ve anlatıcı Nesime’nin iç dünyasına girer:

(...) Servilerin hışırtısı mı? Yoksa bahçenin nefesi mi? Belki de orada yatan bir annenin kaçan kızı arkasından ağlaması... Ayın ziyası altında, serviler ne karardılar!... Mezarlar da ne beyaz, ne beyaz, ölüm gibi beyaz... Yavaş yavaş bahçede gezenler başlıyor... Servilerin siyah gölgelerinden, beyaz hayâller süzülüyor, kanatları açık büyük kuşlar gibi döne döne meydana çıkıyorlar. Bunlar dervişler mi? Fakat bugün ne kadar çoktular? Dönüyorlar... Yüzleri bembeyaz,

yanaklarından aşağı nur gibi yaşlar parlayarak akıyor; fakat ne uzun kâfile... (Tek, 2002, s. 153)

Burhan, Sami ve Andree Bizans Kolejine gidip okulu gezerler. Bu gezinti esnasında anlatıcı araya girer ve Amerikalıların Türklere karşı olan bakış açıları hakkında yorum yapar, kurmaca zamanı kısa süreliğine duraklatır:

Amerikan! Bulamazlarsa, Ermeni sevgili millet! O da olmazsa Rus, Bulgar, ne olursa olsun, tek Hristiyan olsun! Yalnız Hristiyan. Daima Türk'ü inkâr etmek sistemi. Memleketlerine gelip her şeyinden istifade ettikten sonra, medeniyetini, hayattaki, tarihteki mevkiini, sanattaki varlıklarını inkâr etmek usûlü. (s. 103)

Sonuç olarak anlatıcı gerek karakterlerin iç dünyalarına girerek gerekse durumlar hakkında yorumlar yaparak anlatı zamanını sekteye uğratmaktadır.

3.2.3.1.2. Sahne

Romanda çok sayıda sahne parçaları vardır. Bu parçaların çoğunluğunu kahramanların karşılıklı konuşmaları ve hareketleri oluşturur. Sahnelerin bulunduğu parçalarda kurmaca zamanı ile öyküleme zamanı çakışmaktadır. Romanın İlk bölümünü diyaloglar oluşturur. Dolayısıyla bu bölümde ağırlıklı olarak sahne yer alır. Birinci bölümde Burhan, annesinin evinden çıktıktan sonra bahçede asistanı Cemil'i bulur ve onunla konuşmaya başlar. Bu parçada, iki karakterin hareket ve sözleri eş süremli olarak nakledilir:

Sokakta deminki gürültüyü ve bahçede de kendisini bekleyen asistanını buldu.

— Neden içeri girmedin Cemil?

— Peder beyefendi ile bahçede konuştuk. Leman Hanım evde değilmiş.

Burhan'ın güleceği geldi. Sonra Leman olmadığı için içeri girmeyi bile istemeyen gence acıyarak baktı.

— Zavallı oğlan, o da başının derdini arıyor, dedi.

Yürüdüler ve dönüşte تنها olan tramvaya bindiler. Gelen akşamla birlikte ortalığa azgın bir gürültü velvelesi inmişti... (Tek, 2002, s. 24)

Yukarıdaki parçada görüldüğü üzere 3. tekil anlatıcının öyküleme zamanı ile diyalogların yaşandığı kurmaca zamanı aynı çizgide ilerlemektedir. Konuşmalar art arda ilerler ve hiçbir duraksama yaşanmaz.

3.2.3.1.3. Özetleme

Pervaneler'in yapısında özetlemenin yoğunlukta olduğu görülür. 3. tekil anlatıcı, geçmişte veya geniş zamanda yaşanan / yaşanmakta olan olayları bütünüyle anlatmak yerine onları özetler; anlatısının ritmini hızlandırır. Örneğin, Bizans Kolejinin önemli misyonerlerinden Cemile Hanım'ın geçmişteki yaşantısı romanda özetlenerek nakledilir. Okur kısa bir süre içinde Cemile Hanım'ın geçmiş yaşantısı hakkında bilgi sahibi olur. Bu sayede, uzun bir zamanı kapsayan kurmaca, çok kısa bir süre içinde nakledilir. Anlatının süresi geçmişteki öykünün süresinden kısadır:

Çok geçmeden 10 Temmuz oldu ve Cemile Hanım'ın hırsı tam aradığı fırsatı buldu. Bu arada mabeyn kâtibi olan babası menfaya gönderildi. Konağı, serveti yıkıldı. Fakat Cemile Hanım eşyalarını alınca Heybeli Kolej'e taşındı ve oradan ilk Meşrutiyet devrinin politika kargaşalığı içinde kendini yükseltmek için bir basamak aradı. O zaman Türklerin hâkimiyet cömertliği ve israfiyla ilân ettikleri kardeşlik ve eşitlik sapıklıkları arasında Cemile Hanım, azınlıklara da hâkimiyet isteyen bir cemiyete dâhil oldu. Memleketin hâkim ekseriyetine karşı, azınlıkları birleştirmek fikriyle hepsinin vaziyetlerini birleştiren bu "Hürriyet" cemiyeti bir de gazete kurdu. (Tek, 2002, s. 61)

Romanın "İlâhî Ahengi Arayanlar" başlıklı bölümünde ise geniş zamanda yaşanan ve yaşanmakta olan olaylar özetlenerek anlatı zamanı hızlandırılmaktadır. Örneğin, Burhan'ın oğullarının iki aydır Türk mektebine gittiği bilgisi verilir. Bu mektebe ne zaman ve nasıl başladıkları, mektepte neler yaptıkları anlatılmaz; yalnızca bu süre zarfında gerçekleşen önemli olaylar özetlenir:

Hâlbuki Burhan'ı sevindirecek ortada hiçbir sebep yoktu. Bilâkis, iki aydır Türk mektebine giden oğulları hakkında bir gün memnun olacak bir haber almamıştı. Devamlı, müdür, küçüklerin Türkçe bilmemelerinden ve arkadaşlarıyla Türklük-Fransızlık kavgaları yapmalarından şikâyet ediyordu.

Burhan, hepsini zamanla, geçer, farz ediyor ve günden güne kendisini aldatmakta maharet kazanan kızı Sevda'ya baktıkça, iyimser bir emniyetle her şeyin düzeleceğine kani oluyordu. Leman'ın sıhhatini bile artık unutmaya başlamıştı. (s. 66-67)

Görüldüğü üzere, Burhan'ın oğullarının okullarındaki hâl ve davranışları öyküleme zamanında anlatılmamaktadır. Eğer anlatılsaydı sayfalarca sürebilirdi.

Yalnızca mektepte yaptıkları eylemlerden dikkat çekenleri anlatılarak bir özet yapılır, anlatı hızlandırılır. Aynı şekilde Sevda'nın babasını her gün aldatma durumu söz konusudur. Aldatma olayı her gün gerçekleşmektedir, ancak öyküleme zamanında bu durum yalnızca bir cümle ile özetlenir. Sonuç olarak, anlatının süresi öykünün süresinden daha kısa ve hızlıdır.

3.2.3.1.4. Eksilti

Eksilti de *Pervaneler*'de kullanılan yöntemlerden biridir. Kurmacadaki bazı olaylar geçiştirilmekte, olaylar hızlandırılmaktadır. “İlâhî Ahengi Arayanlar” bölümündeki aktüel zamanda Burhan ile Claire, Andree'nin ülkeye dönüşünü konuşur ve onu ziyaret etmeye karar verir. Bu kararlarından sonra Andreelere nasıl ve ne zaman gittikleri anlatılmaz. Anlatı Andreelere gittikleri an ile başlar. Dolayısıyla bu atlama ile eksilti yapılır. “Bir Aile” bölümünde ise Leman'ın on senedir mektepte okuduğundan bahsedilir: “On senedir çalışıyorum; bari elimde bir diploma olsun, diyor. Hakkı da var” (Tek, 2002, s. 23). Ancak on senelik eğitim dönemi içinde vuku bulan olaylar romanda anlatılmaz, burada da bir eksilti söz konusu olur.

3.2.4. Mekân

3.2.4.1. Açık Mekân

Pervaneler'in yapısında kullanılan açık mekânlar, genellikle karakterlerin içinde bulundukları durum ve ruh hâllerıyla bağlantılı olarak tasvir edilir. Tasvirler 3. tekil anlatıcı tarafından yapılır. Romanın en önemli açık mekânı İstanbul'dur, vakalar İstanbul'da cereyan eder.

Romanın ilk bölümündeki açık mekânlar; İstanbul, İstanbul'un sokakları, rıhtım, deniz ve Bebek semtidir. Bu bölümdeki mekânlar toplumsal olayları ve buna bağlı olarak karakterlerin ruh hâllerini yansıtmaktadır.

İlk bölümde Burhan ve Cemil tramvaydan dışarıyı seyrederek. Bulundukları geniş mekân İstanbul'dur. Burada gerçekleşen olay işgal askerlerinin gidişidir. Burhan ve Cemil, onların rıhtım ve sokaklardaki hazırlıklarını izlerler. Mekân tasviri de bu olayı vurgulamak için yapılır: “(...) Müttefik orduların telâş sokaklara kadar dökülmüş idi. İşgal ettikleri büyük binaların önüne sandıklar yığılmış. Kapılarında daha şimdiden Türk askerleri nöbet bekliyor. Denizin üstü harp gemileriyle rıhtım

arasında karınca gibi işleyen kayıklar, mavnalar, istimbotlar ile kaynıyordu.” (Tek, 2002, s. 18).

3.2.4.1.1. Kurtuluş Sevincini Aksettiren Açık Mekân: Boğaziçi

Bölümün ilerleyen kısmında Boğaziçi tasviri yapılır. İşgal ordularının İstanbul’u terk edişi Burhan’ı sevindirmektedir. Boğaziçi tasviri yapılırken, hadisenin olumluluğunu vurgulamak için güzel ve pozitif ifadeler kullanılır. Hem olayın olumlu bir hadise olması, hem de karakterin ruh durumunun bu hadise neticesinde pozitif manada etkilenmesinden ötürü mekân olumlu bir manzaraya sahiptir. 3. tekil anlatıcı da Burhan kadar mutludur, bu noktada anlatıcının yazarın kimliğine büründüğü görülür:

İstanbul’un emsalsiz akşamlarından biriydi. Boğaziçi’nin rengârenk akisli, sarı, pembe, eflâtun, mavi hareli, saf berrak suları üstünde, sayısız kayıklar, akar gibi geçiyorlardı. Donanma fenerleri kararmaya başlayan sahilleri, bir ziya neşesi içine almışlardı... Her taraf parlaktı. Her taraf şenlik içindeydi, bayramdı. Milletin ruhundan doğan, en sevinçli, en neşeli bir bayram. Silah sesleri şarkılara karışıyor ve bundan evvel burada gürleyen galip düşman seslerini silmek, temizlemek ister gibi bütün kuvvetleriyle yükseliyorlardı. (s. 24)

Yukarıdaki manzara tasviri oldukça olumludur. Boğaziçi suları rengarenktir. Giden düşmanların donanmalarının fenerleri etrafı “bir ziya neşesi” içinde aydınlatmaktadır. Silah sesleri genellikle olumsuzluk barındırsa da bu manzara içinde şarkılarla beraber yer almaktadır. Tüm bu olumlu tasvirler, olumlu bir olayı vurgulamak üzere yapılır. Bu manzara içinde yürüyen Burhan’ın ruh hâli de oldukça pozitifdir. Kelimelerle portresi çıkarılan manzara, bu coğrafyadaki insanların psikolojilerinin de bir aksi gibidir.

3.2.4.1.2. Ruhî İkilem Yaratan “Vatan” Manzarası

Nesime, Miss Jones’la olan görüşmesi sonunda, Amerika hayaline yaklaştığını fark eder ve dışarıdaki manzarayı izlemeye başlar. Hayalini gerçekleştireceği için oldukça pozitif bir ruh hâlindedir. Bu psikoloji ile seyrettiği manzara da güzel ve hoştur. Marmara’yı, Anadolu’yu, Burgaz’ı, Kınalı’yı, İstanbul’u, yüksekte yer alan Bizans Kolejinden izlemeye başlar. Tüm bu açık mekânlar olumlu bir bakış açısıyla resmedilir. “Mekân unsuru, bazı romanlarda ‘yansıtıcı’ olarak kullanılır” (Tekin, 2022, s. 155). Dolayısıyla bu mekânların sahip oldukları manzaralar, karakterin psikolojisini

yansıtma işleviyle romanın yapısında yer alır. Hâkim bakış açısı Nesime'nin iç dünyasına ulaşır, tasvir 3. tekil anlatıcı aracılığıyla gerçekleştirilir:

Akşamın durgun maviliği içinde ufuk hatları yaklaşmış, âdeta Marmara'yı, mavi bir firuze gibi çerçevelemişti. Karşıda, müphem bir hat: Anadolu. Bu mavi firûze denizin köpüklerinden hasıl olmuş gibi ince ve beyaz uzuyordu. Saçlı Burgaz'la kel Kınalı, ilk gölgelerin sükûnetine ve lâcivert rengine bürünmüşlerdi. Uzakta, İstanbul, denizden yükselen mavi sis üstünde, tıpkı bulutlar arasından gözüken bir rüya ve emel manzarası gibi vuzuhsuz, devamsız yalnız hayâl rengine bir iki cami ve minareden ibaret olmuştu. Camilerin nefli gölgesi ve sakız kokusu altında seyredilen bu manzarada, nihayetsiz bir huzur ve istirahat daveti, hiç değişmeyecek bir güzellik ve emniyet sükûnu vardı... (Tek, 2002, s. 57)

Nesime, mutluyken seyrettiği bu manzara sonrası buruklaşmaya başlar: “Onlara baktıkça, Nesime'nin yüreği sızlıyordu.” (s. 57). Nesime ikilemedir. Bir tarafta Amerika hayaline yaklaşmanın getirdiği mutluluk, diğer tarafta ise vatanını terk etme düşüncesinin açığa çıkardığı suçluluk duygusunu bir arada yaşar. Mutluyken seyrettiği vatan manzarası, daha sonrasında onun ruh hâlini tersine çevirir. Buradan çıkan sonuca göre; seyrettiği manzaranın yer aldığı coğrafya, Nesime'nin tanıdığı ve bildiği “burası”dır. Amerika ise bilinmezliği, yeniliği ve uzaklığı içeren “başka bir yer”dir. Özetle, tasviri yapılan bu açık mekânlarla Nesime'nin psikolojisi arasında bir bağ söz konusudur.

Nesime, Marmara'nın “ilâhi güzellik huzurundan” (s. 58) gözlerini zorla ayırdıktan sonra Bizans Kolejine bakar ve bu defa da onun kudretine kapılır. Ardından babasının tekkesinin bahçesini hatırlar, tekrar ikileme düşerek karamsar bir ruh hâline geçiş yapar:

Sonra, Marmara'nın mavi hattı üstünde siyah şamdanlar gibi sıralanan servilerle tekkenin bahçesini hatırladı... Semahanenin basit, alçak gönüllü ve mütevekkil havasını düşündü ve kalbinde, bir ikilik faciası, artık sükûn ve saadeti kendisine ebedîyen haram edecek bir memnuniyetsizlik, bir birlik ve saflık noksanı duydu... (s. 58)

Tekkenin bahçesi ile kapalı mekân olan Bizans Koleji birbirlerine karşıt sembolik mekânlardır. Tekkenin bahçesi huzurun ve güvenin sembolüdür. Tanıdık, bilindik olan burasıdır. Bizans Koleji ise büsbütün yabancıdır, yabancılığın ve

olumsuzluğun sembolüdür. “Uzam roman kişilerinin değer yargılarını da açığa vurur: olumlu/ olumsuz, ne olumlu, ne olumsuz (hem olumlu hem olumsuz) gibi.” (Kıran & Kıran, 2011, s. 260). Bu iki mekân, Nesime’nin zihninde ve ruhunda ikilem yaratmaktadır.

3.2.4.1.3. Engelleyici Eyleyen: Amerika

Romanda söz konusu edilen bir başka önemli mekân Amerika’dır. Amerika ayrıntılı olarak tasvir edilmez. Sadece asimilasyona uğrayan öğrencilerin hayallerini süsleyen “başka bir yer” olarak varlık gösterir. Amerika, Burhan Ahmet açısından bakıldığında kız kardeşi Leman ile ayrılmasına sebep olan engelleyici eyleyendir. Aynı zamanda dramatik bir işlevi de vardır. Büsbütün varlığıyla, Leman, Nesime ve Bahire gibi Türk çocuklarını; vatanlarından, milliyetlerinden, ailelerinden yavaş yavaş ayırmaya başlar ve romanın sonuna doğru Leman ve Nesime’nin gitmeleriyle de başarıya ulaşır.

Yukarıda söz konusu edilen mekânlar dışında yalnızca dekor veya kişileri tanıtmaya aracı olarak kullanılan mekânlar da vardır. Örneğin, mektebin bahçesi dekor olarak romanda yer alır. Mektepte gerçekleşen olayların sahnesi konumundadır. Burhan’ın gençliğinde bir dönem yaşadığı Montpellier ise romanda tasvir edilmez, orası yalnızca Burhan’ın geçmişindeki vakaların sahnesidir. Sami’nin geçmişte mimarlık tahsili için gittiği Paris de yine aynı işlevdedir.

3.2.4.2. Kapalı Mekân

3.2.4.2.1. Asimilasyonu Gözler Önüne Seren Mekân: Oturma Odası

Romanın birinci bölümünde yer alan ve dikkat çekici bir şekilde tasvir edilen kapalı mekân, Burhan’ın ailesinin yaşadığı evin oturma odasıdır. Oturma odasının içi, ailenin küçük kızı Leman tarafından yabancılara özgü eşyalarla donatılmıştır. Hem Türk kültürüne ait eşyalar hem de yabancı kültüründen eşyalar bir aradadır. Anlatıcı, odanın kozmopolit görünüşünü bilhassa tasvir eder. Romanın ele aldığı asimilasyon olgusu, bu odayla somutlaştırılır. Bir Türk ailesinin kızının geçirdiği millî değişim, bu odaya yansır:

Aşağıdaki oturma odalarına girdiler. Zamanında burası tertemiz bir Türk odası idi hâlâ uzun kereveti, beyaz ve tenteneli örtüsüyle duruyor. Kerevetin karşısında konsol ve ayna. Üstünde sürahi ve bardaklar. Ortada yuvarlak ve örtülü masa...

Fakat zaman bu Türk odasına onu gülünç bir vaziyete sokan teferruatlar ilâve etmişti: Duvarlara ufaklı-büyüküklü İngiliz gravürleri, gazetelerden kesilmiş renkli manzaralar, güzel, Anglosakson kadın resimleri asılmıştı. İki pencere arasında pembe lâke bir etajer vardı. İçinde birkaç mektep kitabı ile birkaç roman ve üzerinde kırmızı yün saçlı, yüzü boyalı iki bezden bebek. (Tek, 2002, s. 21)

Bu oturma odasındaki eşyaların birbirleriyle olan uyumsuzluğu, Leman'ın psiko-sosyal kimliğini de ortaya koymaktadır: “Genellikle ‘dar’ -veya ‘kapalı’- nitelik taşıyan bu mekânlar, eşyâ unsuruyla zenginleştirilir. Bu mekân modeliyle, orada oturan kişinin psiko/sosyal kimliğine açıklık getirilmek istenir.” (Tekin, 2022, s. 152). Leman, gittiği mektep yüzünden millî kimliğini kaybetmiş, arada kalmış bir kızdır. O ne Türk ne de Amerikan olabilmıştır. Dolayısıyla tanzim ettiği bu oda, yaşadığı kimlik karmaşasını gözler önüne sermektedir.

3.2.4.2.2. Heybetli ve Kibirli Bir Düşman: Bizans Koleji

Romanın en önemli kapalı mekânı Bizans Kolejidir. Heybeliada'da bulunan ve simgesel bir değeri olan kolej, dramatik işlev yüklenerek romanın merkezinde yer edinir. Memleketin içinde barındırdığı bir düşman gibidir. Bizans Kolejinin misyonu; Amerika kültürünü yaymak ve Amerika nüfuzunu genişletmektir. Bunun için çeşitli ırktan öğrencileri asimile etmeye çalışır:

(...) Bizans Kolej doğdu ve İstanbul'un tam karşısında tıpkı müstakil ve hâkim bir devlet gibi, Heybeli'nin tepesine yerleşti. Kolejin eski derebeylik kasırlarına benzeyen muhteşem binasının himaye kanadına da büyük bir Ermeni kolonisi topladı. Burası âdeta bir Amerika-Ermeni ülkesinin başkenti idi. (Tek, 2002, s. 44)

Türk öğrenciler, mektebin etkisi altına girerek zamana yayılan bir dönüşüm süreci geçirir, bu husus mekânın dramatik işlevinin göstergesidir. Nesime ile Leman, on yıl boyunca bu mektepte eğitim görmüş ve sonunda da millî benliklerini yitirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Bizans Koleji, karakterlerin değişim ve dönüşümlerini başlatan, sonunda da başarılı olan bir mekândır. Leman on yıllık eğitimi süresince millî kimliğini kaybederek Amerikalılaşır, romanın sonlarına doğru da Amerika'ya gider. Gittikten sonra hayal kırıklığı yaşasa da değişim-dönüşüm noktasında Bizans Koleji galip gelmiştir. Nesime ise Leman'dan farklı bir değişim-dönüşüm süreci geçirir. Bizans Koleji Nesime'yi ailesinden ve millî kimliğinden uzaklaştırma konusunda başarıya ulaşsa da onu tamamen değiştiremez. Nesime, olay örgüsünün sonuna kadar

Amerika ile kendi vatanı arasında bir ikilem yaşar. Her ne kadar romanın sonunda Amerika'ya gitmek üzere yola çıksa da yaşadığı ikilemin yerini pişmanlık alır.

Bizans Koleji, Burhan ve Sami açısından “gönderici eyleyen” (Kıran & Kıran, 2011) konumundadır. Çünkü iki karakter de mekânın gazabına uğrar ve onu yenmeye çalışır. Kız kardeşleri Leman ile Nesime'yi bu mektebin etkisinden kurtarmak isterler. Kolej, yine bu iki karakter açısından “engelleyici eyleyen” (Kıran& Kıran, 2011) görevini de üstlenir. Romanda entrikanın gelişmesini sağlarken iki kızı ağabeylerinden ayırır. Bundan dolayı Burhan ve Sami, bir gün müdire ile konuşmak üzere bu mektebe giderler. Mektebin dizaynı ile içinde yer alan unsurlar, hayatlarının büyük bir bölümünü burada geçiren öğrencilerin değişim-dönüşümlerini gözler önüne serme noktasında dikkat çekicidir. Anlatıcı, kızların yaşadığı millî kimlik kaybı probleminin kaynağını gözler önüne sermek için bu dar mekânın tasvirini yapar. Türk milleti hariç pek çok milletten eşya burada sergilenmektedir:

Andree, duvarlarda ve dersanelerde asılı olan levhalara bakıyordu. Bunlar, bütün dünyanın sanat şaheserlerini çocuklara öğretmek için seçilmiş fotoğrafı ve litografilerdi: Apollon de Belvedere'den Menon Devine, New York'un Hürriyet Heykeli'ne kadar, Akropol'den, Capitole'den, Karnak mabetlerinden, Westminster Sarayı'na kadar, şimalin birçok Gotik derebeylik kasırlarına da dâhil olmak üzere küçük büyük en meşhur eserlerin birer levhası vardı... Yalnız Türkiye'ye dair hiçbir şey yoktu... (Tek, 2002, s. 101)

Burhan, Sami ve Andree'nin girdikleri etnografik müzede; Ermeni, Rum, Rus, Bulgar, Sırp gibi etniklere özgü eşyalar yer alırken Türklere dair hiçbir şey yer almaz. Yalnızca Antep havlularına rastlanılır, ancak havlular Ermeni etiketi altında sergilenmektedir. Tüm bu tasvir ve ifadelerden çıkan sonuç; böyle bir mekânda yetişen Türk çocuklarının millî benlik ve kimliklerini kaybetmelerinin olağanlığıdır. Dolayısıyla anlatıcı, Leman ve Nesime'nin içinde yaşadıkları bu kapalı mekândaki unsurları nesnel bir şekilde tasvir ederek onların değişim nedenlerine ve dönüştükleri kişiliklere ayna tutar. “...kişilikleri belirlediği tezinden hareketle roman kişilerini en iyi vermenin yolunun onların yaşadığı, olayların cereyan ettiği yeri çok açık ve net bir biçimde tasvir etmekle mümkün olabileceğine inanırlar. Yani ayrıntılı mekân tasvirlerinden roman kişinin kişiliğine dair ipuçları çıkarılır.” (Çetin, 2021, s. 140). Bizans Kolejinin içerisinde yer alan Cemile Hanım'ın odası da aynı şekilde dekore edilmiştir. Leman bu odaya girdiğinde odadaki mobilyaları konforlu bulur ve bu

durumu mobilyaların “Amerikalı” olmalarına bağlar: “Leman kendi kendine “konforundan belli ya, bütün mobilya Amerikalı, rahat” diyerek yeşil maroken koltuklara, acajou yazıhaneye, duvardaki yağlıboya, karakalem levhalara, hattâ Amerika haritalarına imrenerek baktı.” (Tek, 2002, s. 61). Leman’ın eşyalar hakkındaki düşünceleri, onun asimile edilen kimliğini ortaya koyar. Bizans Koleji ve içerisinde yer alan bütün unsurlar, misyonları doğrultusunda bilinçli olarak dekore edilmiştir. Kolej, romanda canlı bir yapı gibi yer alır. Romanın temel meselesi olan yabancı okullar meselesi, Bizans Koleji ile cisimleştirilir.

3.2.5. Şahıs Kadrosu

Romanın merkezinde yer alan başkişi Burhan’dır. Pervaneler’in şahıs kadrosunu, doğrudan veya dolaylı olarak Burhan’la ilişkisi olan kişiler oluşturur.

Burhan, romanın başından sonuna kadar ruhsal buhranları söz konusu edilen birinci derecedeki kahramandır. Burhan’ın karakterizasyonu hem açıklama hem de dramatik olmak üzere iki çeşit yöntemle yapılır. Yazarın açıklama yöntemi ile yaptığı karakterizasyona göre Burhan, aktüel zamandan önce, yirmi beş yaşındayken eğitimi için Avrupa’ya gider, orada eşi Claire ile tanışır. O zamanlar millî hisleri kuvvetli olmadığı için yabancı bir kadınla evlenmenin getirdiği problemleri ve farklılıkları göz önünde bulundurmaz. Millî hislerinin kuvvetlenmesi ve milliyetçi bir görüşe yönelmesi Balkan Harbi sonrasında olur. İstanbul’un işgal edildiği dönemde, karısı Claire ona anlayışla yaklaşmışsa da aktüel zamanda düşmanın İstanbul’u terk etmesi üzerine üzüntüden yataklara düşer, bu da Burhan’ın bir aydınlanma anı yaşamasına sebep olur. Hakan Sazyek, (2013) aydınlanma anını şu şekilde açıklar:

Romanda figürün, özellikle başkişinin yaşadığı bilinçlenme ânı için kullanılan terimdir. Kurmaca içeriğin başlarında edilgin, bilinçsiz, ya da olumsuz bir süreç içinde bulunan başkişi, olay örgüsünün bir kesitinde gerçeğin(in) ne olduğu noktasında bir bilinçlenme yaşar. Bu noktada vurgulanması gereken, söz konusu bilinçlenmenin bir sahne aracılığıyla yaşanmasıdır. Dolayısıyla, pek çok romanda var olan ve figüratif değişimi bir sürece yayan bilinçlenmeden oldukça farklı olarak ‘aydınlanma ânı’ bünyesindeki bilinçlenme teatral bir sahnede gerçekleşir. Bu aydınlanma, onun önünde yeni bir süreç başlatırken aynı zamanda romanda bir doruk/dönüm noktası da oluşturur. (s. 42)

Burhan daha romanın ilk bölümünde bir bilinçlenme yaşar. Bu bilinçlenme bir sahne ile gösterilir. Asistanı Cemil ile düşmanların gidişini kutlamak için eve yemek yemeye gelen Burhan'a küçük oğlu Cevat annesinin durumunu haber verir ve bu şekilde aydınlanma anı başlar. Bu bağlamda aydınlanmanın başladığı sahne, oğlu ile diyalogunun gerçekleştiği sahnedir. Bu sahne romanın önemli bir dönüm noktasıdır:

Babalarının sesini duyan iki oğlan da koşullar ve ceplerini bir kere muayene ettikten sonra en küçüğü Cevat, babasının kulağını aradı ve:

— Baba, Maman hasta, Fransızlar gidiyor diye, dedi.

Burhan bir kere irkildi. Sonra gülerek oğlanın kulağını şaka ile çekti.

— Hiç öyle şey olur mu? Baba Türk, çocuklar Türk olunca anne de elbet Türk olur ve Fransızların gitmesine sevinir.

Çocuk aynı tavırla:

— Fakat baba, görsen ne ağladı, ne ağladı. Zabitler adiyö demeye gelmişlerdi, onlar gittikten sonra anne yattı.

Burhan düşündü. Hakikaten bu akşam Claire'in yüzü kahrolmuş düşmanların yüzüne ne kadar benziyordu! (Tek, 2002, s. 26)

Burhan, yıllardır evli olduğu Fransız karısı Claire'in bu tutumu karşısında aydınlanarak evliliğinin bir hata olduğunu fark eder. Geçmişte millî duygulardan yoksun olduğu için bu hataya düştüğünü anlar. Bu aydınlanma ve bilinçlenme anından itibaren romanın sonlarına kadar hayal kırıklığı yaşamaya devam eder. Yabancı bir kadınla veya yabancı tesirine kapılmış bir kadınla evlenilmemesi gerektiğini anlar ve asistanını bu konuda uyarır: “(...) Ecnebi tesirine kapılmış bir kızla da evlenme, asla! Anladın mı? Bedbaht olmamak istersen, annene benzer, sessiz, hanım hanımcık, uslu akıllı bir kızcağız al!..” (s. 29). Burhan'ın kız kardeşi Leman da yabancı tesiri altında kalmış bir kızdır. Hem kız kardeşinin milliyetine yabancılaşması hem karısının gerçek yüzü hem de çocuklarının aslında Türk olmadıkları gerçeği karşısında ruhî sancılar çekmeye başlar. Burhan, aydınlanma anının yaşandığı sahneden sonra pişmanlık ve suçluluk duygusundan hareketle hayatına iki gaye ile yön vermeye çalışır. İlk kız kardeşi Leman'ı yabancı mektebinden ve bu mektebin tesirinden kurtarmak, ikincisi ise çocuklarını Türk yapmaktır.

Burhan, olay örgüsünün ilerleyen parçalarına kadar Claire'i de anlamaya çalışır, onu memnun etmek ister. Hem karısını hem de çocuklarını kontrol altına almaya karar verir ve bu geçici çözümle kendini avutur: “Her hâlde iyi idare edilirse itaat eder ve çocuklar da biraz ihtimam ile tam Türk olurlar... Yalnız iyi idare etmek ve çocuklarla meşgul olmak lâzım. Mesele bundan ibaret.” (s. 36). Burhan günlerini bedbaht bir hâlde geçirirken bu emelleri ile güç bulmaya çalışır. Önce, Türk olmaya en yakın duran kızı Sevda ile özellikle ilgilenmeye, onu Türk yapmaya çalışır. Ancak Sevda da annesine benzemekte ve annesinin memleketine yakınlık duymaktadır. Babasını üzmemek için Türk tarih ve kültürüne ilgi gösteriyormuş gibi davranır: “Babası kendisinden ne istiyor? Türkleri beğenmek ve sevmek değil mi? O hâlde babasını üzmemek için Türkleri seviyor ve beğeniyor görünmeye karar verdi.” (s. 38). Burhan kızına Türk tarihini anlatır, onun eğitimiyle bizzat kendisi ilgilenir. Oğullarını da Türk mektebi olan İstanbul Lisesine verir. Bu durum Claire ile yine bir çatışma yaşamasına sebep olur: “Evlilik hayatında ilk defa olarak Burhan’a istediğini yaptıramadı. Bütün ricalarına, ısrarlarına ve kavgalarına rağmen Burhan, iki oğlunu Türk mektebine verdi.” (s. 65). Burhan, bu şekilde hareket ederek geçmişte yaptığı hatayı telafi etmeye, daha büyük felaketlerden dönmeye çalışır. Yine aynı şekilde “Amerikalılaşmış” olan kız kardeşi Leman’ı da Amerika hayalinden döndürmeye uğraşır. Leman’ın tek gayesi Amerika’da bir yaşam kurmaktır. Burhan, aydınlanma anına kadar, kız kardeşinin mektep hayatıyla -on yıl boyunca- hiç ilgilenmemiştir. Yaşadığı aydınlanma anı sonrası aklına kardeşi Leman’ın vaziyeti gelir. Bundan hareketle Bizans Kolejini müdiresi Doktor Pratts’la konuşup kardeşini mektepten almak, Amerika’dan menetmek için okula gider. Leman’ın Mr. Cox’a takdim edilmediğini öğrenince rahatlar. Ancak Leman, romanın çözüm bölümüne doğru, Amerikalı Jack Peterson ile kaçmadan önce ağabeyi Burhan’la konuşur. Ağabeyi onu milliyet yoksunluğu ile suçlarken Leman da asıl kabahatli olanın kendisi olduğunu, yabancı bir kadınla evlenerek aynı vaziyete kendisinin düştüğünü dile getirir, ardından Jack Peterson’la Amerika’ya gider. Bunun üzerine anne ve babası da Burhan’ı suçlarlar: “Ah!.. Burhan!.. Allah’tan bul! Hep senden öğrendiler, dedi ve oraya yıkıldı. Bayılmıştı.” (s. 135). Burhan, kardeşinin ve ailesinin bu sözleri üzerine ikinci kez büyük bir yıkım yaşar. Kardeşini de kaybettikten sonra hayata tutunabilmek için geriye sadece kızı Sevda’yı Türkleştirmek gayesi kalır, gayesi için çabalamaya devam eder. Kendisi dindar olmamasına rağmen kızına namaz kılmayı dahi öğretir, onunla camileri gezer:

Nihayet dinsiz Burhan kızına namaz öğretti. Milliyetin yapamadığını belki din yapar, dedi ve bütün hayatının prensibini terk ederek, kendi kendinden utana utana, kızını din vasıtasıyla Türklüğe bağlamak istedi. Kızıyla birlikte Kur'an okudu; dindar gözüktü. Tesadüfen ramazanda oldukları için geceleri birlikte camileri gezdiler. (s. 141)

Burhan çabalarına rağmen kızı Sevda'nın hâl ve hareketlerine güvenemez ve bir gece kızı uyurken odasına girer. Kızının yastığının altında Hristiyanlara özgü bir tespih ve İsa'ya yazılmış bir tazarruname bulur, bunun üzerine kızının aslında Hristiyan olduğunu öğrenir. Bu metin halkası, Burhan'ın psikolojik olarak büsbütün yıkıldığı son sahnedir. Hayata tutunmasını sağlayan son emeli de ortadan kalkar. Tüm uğraşları boşa çıkar, son umudunu da yitirir, ikinci kez büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Burhan metaforik anlamda artık ölmüştür:

Ölen, yalnız kızının milliyeti miydi? Bütün emekleri, umudu, gayesi ve bütün hayatının eseri, hepsi bitmişti. Artık bundan sonra, ne evladı, ne ailesi, ne kanından kimsesi, ne de onu zararlı bir insan olmaktan kurtaracak bir dayanağı, bir umudu, hiç, hiçbir şeyi kalmamıştı. Doktor Burhan Ahmet ölmüştü. (s. 145)

Romanda Burhan'ın psikolojik tahlili oldukça önemlidir. Yazar; onun düşünce yapısının ve bakış açısının değişimini, yaşadığı hayal kırıklıkları üzerine pişmanlık ve suçluluk duygularından kurtulmaya çalışma çabalarını ve sonunda da ruhen ölümünü özellikle vurgulamak ister. Bu şekilde, Burhan'ın dramatik yöntemle anlatılışı tüm romana yayılır. “Dramatik yöntemde kişi, fiziki ve moral özelliklerinin topluca sunulmasıyla değil, parça parça verilmesiyle çizilir. Çizimde, anlatıcının rehberliği yerine, kişinin kendi davranış biçimi, duygu ve düşünceleri asıl rolü oynar. Kişinin çevresine karşı takındığı tutum, olaylara bakış tarzı, yorum ve açıklamaları, bize kendisini verir.” (Tekin, 2022, s. 86). Bu bağlamda, Burhan karakteri romanın girişinden bitişine kadar dramatik yöntemle parça parça çizilmektedir.

Onun fiziksel tanıtımından ziyade ruhsal tanıtımı yapılır. Roman boyu Burhan'ın geçirdiği ruhsal süreçler söz konusu edilir. Bu sayede okuyucu, Burhan'ın çabalarına ve ruhsal evrimine şahit olmakta, onu tanımaktadır. Burhan'ın tüm bu eylemleri, duygu-düşünceleri ve anlatıda ortaya konulan portresi onu okura tanıtır.

Romanın birinci derecedeki kahramanlarından bir diğeri ise Andree'dir. Andree; Burhan Ahmet'in arkadaşı ve Nesime'nin ağabeyi Sami'nin karısı, Claire'in

en iyi arkadaşıdır. Anlatıcı, Andree'nin karakterizasyonunu açıklama yöntemiyle sunar: "(...) Andree o derece durgun, derin, çekingen ve inceydi. Memlekette oldukça tanınmış, iyi bir aktrist ailesinden olup kendisi de piyanoyu fevkalade maharetle çalan çok yüksek ruhlı sanatkârı." (Tek, 2002, s. 67). Andree, ince ve sanatkâr ruhlı bir kadındır. Eşi Sami mimarlık eğitimi için Paris'te bulunduğu esnada Andree ile tanışır. Daha sonra da evlenirler. Andree konservatuvar okumuştur. Fiziksel tanıtımına göre iri, güzel, "dalgın" gözleri vardır. Onun iç dünyası ile ilgili durumu somutlaştırmak adına dalgın gözlü vurgulaması özellikle yapılır. Andree, Sami ile evlenip İstanbul'a geldikten sonra zamanla memleketine hasret duymaya başlamış, İstanbul'a bir türlü alışamamıştır. Bu bağlamda, roman boyunca Andree'nin ruhsal buhranları söz konusu edilir.

Romanda Andree'nin psikoloji bilimine ilgi duyduğu ve insanların ruhlarını anlamaya çalıştığı ifade edilir. Andree, eşi Sami'yi anladığını düşünse de aslında anlamadığını fark eder. O, Sami'nin bir Avrupalı olduğunu düşünmüştür. Ancak öyle olmadığını anlayınca hayal kırıklığı yaşamıştır. Andree derin ve ince ruhluyken eşi Sami düz bir adamdır. Andree'nin hayal kırıklığı Burhan'inkinden farklıdır. O, alışmadığı bir memlekette savrulmaktadır. Andree, kendi ülkesinden de zamanla koptuğunu ve memleketsiz bir varlık olarak yaşamını sürdürdüğünü ifade eder. Burhan ise kendi memleketinde yaşar; fakat onun hayal kırıklıkları ailesi hakkındadır. Andree, Burhan gibi kendine hayata tutunacak emeller vermez. Belirsizlik ve boşluk içinde savrulmaktadır.

(...) Bunu, bu sefer, her şeyi bırakarak, gözüm seni bile görmeden, buradaki maddi, manevî hayat müşkülli arasında ölmek için Avrupa'ya gittiğim zaman anladım: Birden kendimi orada da tıpkı buradaki gibi derecede garip buldum. Eski Leh kızı ruhunu meğer kaybetmiş. Bir kere kökünden kopan bitki gibi, bir türlü toprağa tutunamıyorum. Farkına varmadan ikinci vatanıma da biraz alışmışım. Orada iken kalbim sızlamaya başladı ve duramadan tekrar geldim; fakat artık anlıyorum ki biz, Türklerle evlenen ecnebiler, tabîî insanlar şeklinden çıkıyoruz. Her insanın memleketi, bir kökü olur. Bizim hiçbir tarafta kökümüz olamıyor; iki toprak arasında havada duruyoruz. Topraksızlıktan köklerimiz sızlıyor, hem nasıl sızlıyor... (s. 71-72)

Andree, kendi ağzından ifade ettiği gibi ruhunu kaybetmiştir. Hiçbir yere ait hissedememenin verdiği acıyla yaşamaya çalışır. Köksüz olmanın getirdiği ruhsal

sancıyı, yabancılarla evlenerek memleketlerinden ayrılmalarına bağlar. Onun gibi kadınların bu şekilde köksüz kaldıklarını düşünür. Claire de Andree gibi yabancı birisiyle evlenmiştir. Ancak o Andree gibi acı çekmez, düşünmez ve hayatını sorgulamaz. Claire bu durumu şu şekilde açıklar: “(...) fakat ben kendimi oyalamayı bilirim. Çocuklarım var, Burhan var; biraz da eğlence olsa pekâla memnun olacağım. Hâlbuki Andree, siz ne sokağa çıkarsınız, ne de çocuklarınız var. Hiç oyalanamıyorsunuz. Hep kendinizi üzecek vesileler ararsınız.” (s. 72).

Andree, yaşadığı buhran ve hissettiği boşluk hissini yalnızca kayınpederi Şeyh Amir Çelebi ile birlikteyken unuttur. İkisi de mistisizme ilgi duyar. Andree, aynı dili konuşmalar bile bir araya geldiklerinde huzur ve sükûn bulduğunu dile getirir. Eşi Sami bile ona bu hissi veremez:

O tespihini çeker, okur ve anlayış dolu gözlerle arada bir bana bakar... ve o zaman ondan doğru gelen huzur ve sükûnla kalbimin dindiğini, ateşinin söndüğünü duyarım. Tevekkülün şifasını bulurum... Başka hiç kimse bana bu sükûnu vermedi. Hattâ kocam bile en çılgın bir aşkla onun kollarına atıldığım zamanlarda da bunu duymadım... (s. 70)

Kayınpederinin tekkesine ayin izlemeye gittiği zaman ayini hayranlıkla seyrederken iç dünyasında sorgulamalarına devam eder. Bir gün arayışının son bulup bulmayacağını, ruhunun huzura kavuşup kavuşmayacağını sorgular. “Bir gün ben de ilâhî nisyanı, ilâhî sükûnu bulacak mıyım? Kalbim didiklenmekten kurtulacak mı?” (s. 76).

Andree, yabancı olmasına rağmen Türklere ve onların kültürlerine saygı duyar. Bu açıdan da Claire ile farklılık göstermektedir. Andree, Nesime’nin asimile olmuş hâlini eleştirir: “Hattâ tuhaftır, kendi memleketinin güzelliklerini bile, dost gözlerle değil, yabancı bir nazarla tıpkı harikuladeliğe arayan Amerikalı gözleriyle seyrediyor.” (s. 77). Bizans Kolejine gittikleri gün, Andree de Sami ve Burhan gibi şaşkına döner. Türk olmamasına rağmen, yaşadığı memlekete hıyanet edildiğini düşünür: “Andree, misafirperverliğini kabul ettikleri bir memlekete hıyanet eden bu zihniyet karşısında hayretler duyuyor ve görünüşü gibi daha ne kadar kızların, neden Türklüklerini hatırlamadıklarını şimdi anlıyordu.” (s. 102).

Andree; ruhsal derinliği olan ve iç dünyasında çatışmalar yaşayan derinlikli bir karakterdir. Burhan’dan sonra romanda ruhsal tahlili yapılan ikinci önemli kişidir. Ruh

dünyasında yaşadıkları söz konusu edilirken yine onun ağzından toplumsal meselelere de yer verilir. Yabancılarla yapılan evliliklerin doğuracağı sonuçlar ve yabancı olunmasına rağmen Türklere ve ülkelerine gösterilen saygı Andree'nin varlığıyla vurgulanır.

Yazar, Andree ve Burhan'ın dile getirdikleri düşünceler üzerinden okuruna mesaj vermeye çalışır: Yabancılarla yapılan evliliklerin üzüntü ve hayal kırıklıklarıyla sonuçlanacağını vurgular. Hem yabancı kadınların hem onlarla evlenen Türklerin hem de onlardan doğacak olan çocukların bedbaht olacaklarını alt metin olarak sunar. Dolayısıyla Andree ile Burhan, yazarın sözünü emanet ettiği şahıslardandır (Aktaş, 1991).

Romanın bir diğer birinci derecedeki kahramanı Sami'nin kız kardeşi, Amir Çelebi'nin kızı Nesime'dir. Nesime'nin de Burhan ve Andree gibi ruhsal tahlili yapılır. Romanın tezi olan yabancı okullar sorunu Nesime ve Leman üzerinden ele alınır. Nesime, Leman gibi Bizans Kolejinin asimile ettiği bir Türk kızıdır. Annesi o doğduğu zaman ölmüştür. Sevgiye ve ilgiye muhtaç büyümüştür. Tekke hayatının içine doğmuş olmasına rağmen gittiği mektebin politikası yüzünden kendi kültüründen uzaklaşmıştır. Kendisini güzel bir kız olarak görmediği için hırsı ve çalışkanlığı ile mektepte öne çıkmaya çalışır. Diğer arkadaşlarının başkaları tarafından sevimliliği, onun ise güzel olmadığı için sevimliliği içten içe onu üzer. Bu sebeple, ancak çalışarak hayatta yer edinebileceğini düşünür; Miss Jones'la Amerika gayesi için çalışır. Onun cemiyeti olan ve Hristiyanlık propagandası yapan J.C. Cemiyeti'ne katılır. Yazar, Nesime'nin karakterizasyonunu hem dramatik hem de açıklama yöntemiyle yapar. Aşağıdaki alıntıda Nesime'nin karakterizasyonu açıklama yöntemi ile yapılmaktadır:

Amerika seyahati Nesime için, biraz da psikolojik bir ihtiyaçtı. Nesime meşhur Mevlevi Şeyhi Amir Çelebi'nin kızı idi. Annesi o doğduğu zaman ölmüştü. Koca tekkede hiç arkası gelmeyen misafirler arasında dervişler ve bacılar ordusu içinde, yalnız ve şefkat mahrumu olarak büyüdü. (Tek, 2002, s. 50)

Nesime'nin ruhundaki boşluk hissi, anne şefkatinden yoksun ve yalnız büyümesinden kaynaklanır. Küçük yaşta verildiği Bizans Koleji de onun bu boşluğundan faydalanarak Nesime'yi kendine çekmiş, ruhuna Amerika tohumlarını ekmiştir:

Nesime, hiç şüphesiz fena bir kız değildi; fakat bedbahttı. Saadetten mahrum her insan gibi onun da hırçın ve iyi olmayan dakikaları vardı. Zaten annesiz büyüyen bu çocuğun, iyi kötü bütün huyları, hattâ beğenilmek hırsı bile, bedbaht ve kimsesiz olduğu için inkişaf eden bir teselli ihtiyacından, üşüyen kalbini avutmak lüzumundan doğuyordu. (s. 93)

Nesime ruhundaki boşluğu, mektebin yönlendirmesi üzerine Amerika’da yaşam hayaliyle doldurmaya çalışır. Romanın yazarı, Nesime gibi aileleri tarafından ilgisiz bırakılmış kızları, yabancı okulların bir av gibi kendilerine çektiklerini bilhassa vurgular. Nesime’nin yengesi Andree, onun vaziyetini şu şekilde özetler: “Maamafih içinizde yine babana en yakın Nesime’dir; fakat o da sofı ruhunu, nedense ahenk tekkesinde doyuramıyor ve gidiyor. Amerikalıların muhitinde tatmine çalışıyor.” (s. 77). Nesime, Andree ve babası gibi derin ruhlu bir kızdır. Ancak mektebin asimile eylemleri sebebiyle yolunu şaşırır. Her ne kadar asimile olmuşsa da ruhunda her daim ikilik çatışması yaşamaktadır. Dramatik karakterizasyon yöntemiyle Nesime’nin ikilik çatışması tüm romana yayılır. Onun akli ve ruhu, babasının tekkesindeki huzur ve güven hissi ile Amerika arzusu arasında gidip gelir. Ailesini, memleketini terk etmenin getireceği suçluluk ve hüznü duyguları arasında kalır. Romanın sonunda Amerika’ya gitmeyi tercih etmişse de vapurda giderken büyük bir pişmanlığa kapılır. Onun bu son pişmanlığı roman yazarının vurgulamak istediği mesajı ortaya çıkarır. Bir pervane gibi kendisini çeken ışığa kapılmışsa da sonu umduğu gibi gitmez, pişmanlık başlar. Onun gibi Türk çocuklarının neredeyse hepsinin sonlarının Nesime gibi olacağı, mutlu sona ulaşamayacağı vurgulanır.

Leman ise romanın vurgulamak istediği mesajı okuyucuya göstermek üzere yaratılmış bir diğer kahramandır. Romandaki vaka parçaları Nesime’nin dışında Leman’la da ilerler. Leman, Nesime gibi boyutlu kişilerden değildir. Onun psikolojik derinliği yoktur. Nesime ile ortak bir emeli vardır; ancak bu emel onun psikolojisinde hiçbir zaman ikilik yaratmaz. Leman, diğer dönüşüme uğramış, asimile edilmiş Türk öğrenciler gibi evinden ayrılmak ve Amerika’da bir yaşam kurmak ister. Bu amacı için çabalar. Nesime hem okul hayatında hem de gelecekte başarılı olmayı hedeflerken Leman için önemli olan yalnızca eğlenmektir. “Nesime bu yolu mümkün olduğu kadar ciddi bir tahsil ile mükemmel yapmak istiyordu. Leman da mümkün olduğu kadar bu yolun zevk ve sefa içinde eğlenceli olmasına çalışıyordu.” (s. 53). Ailesi Leman’ı aktüel zamandan on sene önce Bizans Kolejine vermiştir. Bu mektebin serbestlik ve

eğlence anlayışı eğlenmeye meraklı olan Leman'ı etkilemiş ve onun dönüşüm aşamasını başlatmıştır. Anlatıcı, Leman'ın karakterizasyonunu açıklama yöntemiyle ifade eder:

Leman için mesele daha basitti.

O fazla müşfik ve sessiz bir annenin, çok kapalı bir ailenin kızı idi. Babası sertti. Evde mütemadiyen, lüzumsuz yere bağırır ve herkesi bıktırırdı.

(...) Leman aptal değildi; fakat düşünmeyen, muhakeme etmeyen, sathi, tıpkı ayna gibi, karşısında gördüğünü aksettiren, bir yankı gibi işittiğini tekrarlayan bir zekâsı vardı.

Bütün muhakemesi kısa, hayali kıt insanlar gibi, o da yaşamak zevkini ruhunda aramaz, hariçten isterdi. Eğlenceyi sever, kalabalığı sever, görüşmeyi sever, velhasıl işlemeyen zihnini dolduracak her zahiri ve geçici şeyi severdi. (s. 51)

Leman, Amerika'da yaşam kurmak için her seçeneği dener. En son seçenek olarak güzelliğini kullanarak Amerikalı zabıt Jack Peterson ile evlenmeyi aklına koyar. Ağabeyi Burhan'ın tüm engellemelerine rağmen Jack Peterson ile Amerika'ya gider, onunla evlenir. Romanın çözüm bölümünde ailesine Jack'in zengin olmadığını öğrendiğini ve hayal kırıklığı yaşadığını bildiren bir mektup gönderir. Bu mektuptan sonra Leman'dan hiçbir haber alınamaz. Leman'ın sonu belirsiz ve trajiktir.

Leman'ın her ne kadar ruhsal derinliği olmasa da roman yazarı onun dönüşümünü bir neden-sonuç ilişkisine bağlamaktadır. Leman'ın annesi hiçbir işe karışmayan sessiz, pasif bir kadındır. Babası ise sert mizaçlı ve sürekli sesini yükselten bir adamdır. Leman böyle bir aile ortamının içinde büyüdüğü için Bizans Kolejindeki serbestlikten ve eğlence ortamından etkilenir. Baskıcı bir baba ve fazla sessiz bir anne ile yaşamaktansa rahat bir ortamda olmayı seçer. Mektebi bittiği zaman evine geri döneceği gerçeği onu korkutur ve yaşamını Amerika'da, serbest bir ortamda kurmak ister. "Amerika'ya gitsin, hele evine dönmesin, serbest olsun, gezsin, eğlensin de netice ne olursa olsun..." (s. 63). Mektebin gizli yürüttüğü propagandasından on yıllık süreç boyunca yavaş yavaş etkilenecek büyür ve dönüşümünü Amerika'ya giderek tamamlamış olur. Yazar, Leman ve Nesime gibi hayatlarında eksiklikleri olan çocukların kolayca etki altına girebileceklerini bu şekilde vurgulamış olur.

Burhan, Andree, Nesime ve Leman dışında romanda yer alan diğer kişiler dekoratif unsur durumundaki şahıslardır. Burhan'ın karısı Claire, Burhan'ın

dönüşümünü başlatıp çeşitli vaka parçalarında yer alsada başkışı değildir. Onun ruhsal derinliği yoktur. Yalnızca Burhan'ın ruhsal dönüşümüne ve romanda vurgulanmak istenen toplumsal meseleye hizmet etmek için vardır. Claire, Burhan'ın Fransız karısıdır. Gezmeyi ve eğlenmeyi seven, derin düşünceleri olmayan bir kadındır. Fransız askerlerinin İstanbul'u terk etmeleriyle üzüntüden hastalanır. Bu vaziyeti Burhan'da aydınlanma yaratır. Mütareke zamanı uysal ve alçak gönüllü olsa da kurtuluş zamanı millî kimliği açığa çıkar. Çocuklarını bir Fransız olarak yetiştirmeye çalışır. Bu davranışlarından yola çıkılarak yabancılarla yapılan evliliklerin doğurduğu olumsuz sonuçlar vurgulanır. Claire, Andree gibi hiçbir yere aidiyet duyamama buhranı yaşamaz. Düz bir kişi olduğu için tiyatrolar ve çeşitli eğlencelerle yaşamını sürdürür. Romanın diğer dekoratif şahısları Burhan'ın diğer kız kardeşi Nadire, kızı Sevda, Bizans Kolejinin asimile ettiği bir başka Türk kızı Bahire, Sami, müdire Doktor Pratts, Miss Jones, Mr. Cox, Cemile Hanım, Haykanuş, Laura, Mıgırdıçyan ve Jack Peterson'dur. Bu kişilerin iç dünyaları bilinmez, yalnızca vakalara ve kişilere hizmet etmek için romanda vardır.

Romanda arzu edilen veya korku duyulan nesne Amerika'da yaşamdır. Nesime, Leman ve Bahire gibi millî duygularını kaybetmiş Türk çocuklarının arzuları Amerika'da yaşam kurmaktır. Burhan ve Sami için Amerika'da yaşam, korku duyulan nesnedir. Kız kardeşlerinin bu emellerinden rahatsızdırlar. Yine aynı şekilde Bizans Koleji de Burhan ve Sami için korku duyulan nesnedir. Mektebin zararlı eylemleri ve politikası aslında tüm roman için korku duyulan bir durumdur. Bu sebeple Bizans Koleji romanda korku duyulan nesne konumunda yer alır. Hasım veya karşı güç ise yine Bizans Kolejidir. Bu kolej Türk çocuklarını etkisi altına alarak onları millî kimliklerinden uzaklaştırmakta ve Amerikalılaştırmaktadır. Burhan ve Sami gibi kişilerin savaştığı karşı güçtür. Yönlendirici fonksiyonunu ise yine Bizans Koleji, Miss Jones, Mr. Cox ve Cemile Hanım yüklenir. Bizans Koleji, aynı zamanda yönlendiricidir. Bünyesinde barındırdığı çeşitli etnik gruplara mensup çocukları Amerika'ya yönlendirir, onlarda Amerikalılaşma isteği uyandırmaya çalışır. Alıcı fonksiyonunda ise Nesime, Leman, Burhan ve Sami yer alır. Arzu duyulan nesne olan Amerika'da yaşama Leman ve Nesime ulaşır. Bu ulaşım onlara yarar sağlamasa da sonuç olarak nesne onları etkilemiştir. Aynı şekilde Burhan ve Sami için korku duyulan nesneler Bizans Koleji ve Amerika'dır ve bu iki nesne de onları trajik olarak etkilemiştir. Korku duyulan bu nesneler, kız kardeşlerini hem kendilerinden hem de

milliyetlerinden uzaklaştırmıştır. Romanın yardımcı fonksiyonunda yer alanlar ise yine Miss Jones, Mr. Cox, Cemile Hanım ve Jack Peterson'dır. Miss Jones, Nesime'yi Protestanlık propagandası yapan J. C. Cemiyeti'ne katar ve onu bu cemiyetin de yardımıyla Amerika'ya gönderir. Cemile Hanım, Nesime'yi bir diğer yardımcı konumunda olan Mr. Cox ile tanıştırır. Mr. Cox, öğrencileri Amerika'ya gönderme gücünü elinde bulunduran kişidir. Jack Peterson ise Leman'la evlenerek onun Amerika'da yaşam kurmasına -sonu olumsuz da olsa- yardımcı olur.

3.2.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı – Anlatım Teknikleri

Pervaneler romanı 3. tekil şahsın ağzından anlatılır. Bu anlatıcının bakış açısı ise hâkim bakış açısıdır. 3. tekil anlatıcı, sahip olduğu sınırsız bakış açısı sayesinde kahramanların niyetlerini, düşüncelerini, hislerini, geçmişlerini bilir ve okuyucuya aktarır. Anlatıcı, Burhan'ın zihninden geçenleri bilmekte ve okuyucuya nakletmektedir:

Şimdi bunu düşünürken, Burhan o zamanki zihniyetinde tuhaf bir noksan fark ediyor: Milliyet noksanı! O vakit hiçbir dakika milliyet farkını düşünmemişti. Din farkı, âdet, alışkanlık farkı! Hepsi aklına geldi. Din farkı, onun için bir mani teşkil edemezdi. Claire'in biraz dindar olduğunu bilmekle beraber, buna ehemmiyet vermeyecek kadar kendisini serbest fikirli zannederdi. (Tek, 2002, s. 32)

3. tekil anlatıcı, aynı zamanda durumlar hakkında kendi yorumunu da katmaktadır: “Maksatları ise “insan yapmak!” Bundan daha iyi ne olabilir!” (s. 47). Kurmaca olan anlatıcı, bu noktada romanın gerçek dünyadaki yazarı ile örtüşür. Anlatıcının bu yorumu, Müfide Ferit'in yabancı okullar meselesindeki düşüncelerinin yansımasıdır.

Geriye dönüş ve özetleme, romanda sıklıkla kullanılan anlatım teknikleridir. Romanın hâkim bakış açılı 3. tekil anlatıcısı, geçmişe gider ve karakterin geçmişi hakkında okuyucuya bilgi verir, bu sayede okuyucu karakteri tanımaya başlar. Romanın aktüel zamanından ayrılan anlatıcı, geriye dönüş tekniğini kullanarak Burhan Ahmet'in yirmi beş yaşında iken mektebi bitirip öğrenimini devam ettirmek üzere Avrupa'ya gittiği dönemi özetler. Okur, bu şekilde Burhan Ahmet'i tanımaya ve onu anlamaya başlar:

Paris'in çok dağıtıcı muhitine girmeyi düşünmedi bile. Eğlenmek için değil, öğrenmek için gidiyordu. Öğrenecek ve öğrendikleriyle insaniyete hizmet edecekti.

Bunun için Montpellier'yi tercih etti. Ve o zaman bir miralay olan babasının göndereceği birkaç lira ile geçinebilmek için, pek gösterişsiz bir odaya yerleşti. Bu oda, bir şarapçının ufak apartmanından ayrılmıştı. (s. 31-32)

Romanın genel yapısı incelendiğinde, hâkim bakış açısına sahip olan 3. tekil anlatıcının geçmişe ve kahramanların iç dünyalarına hâkim olduğu görülür. Zaman zaman durumlar hakkında yorumlar da yaparak yazarla örtüşür. Geriye dönüş ve özetleme teknikleri ise romanda öne çıkan anlatım teknikleridir.

3.3. *Leyla*

3.3.1. Roman Hakkında

Leyla, Müfide Ferit'in 1925 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika etmeye başladığı ve yine aynı tarih içerisinde tamamladığı son tefrika romanıdır. Roman, gazetenin 28 Nisan 1925 tarihli 349. sayısında tefrika edilmeye başlanmış, yine aynı gazetenin 20 Temmuz 1925 tarihli 429. sayısında ise son bulmuştur. Tefrikanın bölüm sayısı toplam 75'tir. *Leyla*, Müfide Ferit'in Türkçe olarak yayımlanmış olan ve elimize ulaşan son romanıdır. Bu roman henüz yeni keşfedildiği için üzerinde kapsamlı olarak çalışılmamıştır³⁸. Romanın Latin alfabesine ilk kez aktarılması ve basılması 2019 yılında olmuştur. Tefrikayı Özgür Akpınar ve Tülay Gençtürk Latin alfabesine aktarmıştır. Latinize edilen tefrika, ilk kez roman olarak, Espas Sanat Kuram Yayınları tarafından "*Leyla: İşgal İstanbul'unda Aşk*" ismiyle basılmıştır.³⁹

³⁸ Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı tarafından hazırlanmış olan ve *Leyla* romanını inceleyen herhangi bir tez çalışması mevcut değildir. Yalnızca Güleğül Özleyen'in 1978 yılında hazırladığı lisans bitirme tezinde *Leyla*'nın varlığından bahsedilir. Ancak Özleyen, romanın hangi yayım organı tarafından tefrika edildiği bilgisine ulaşamadığı için çalışmasına romanı dâhil edememiştir. Tarih Ana Bilim Dalına ait, Bahar Çonoğlu (2022) tarafından hazırlanan bir tez çalışmasında ise *Leyla* romanının kısa bir incelemesi yer alır. Bu iki çalışma dışında *Leyla* romanının varlığından haberdar olan başka herhangi bir tez çalışması mevcut değildir. Söz konusu bu tez çalışmamız ise *Leyla* romanını Müfide Ferit'in külliyyatı içerisinde ele alan ve roman sanatı çerçevesinde inceleyen, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne ait ilk çalışmadır. *Leyla* üzerine yazılmış yalnızca bir yazı mevcuttur. Bu yazıyı Dinçer Atay kaleme almıştır. Bk. Dinçer Atay (2022). "Müfide Ferit'in Tefrika Romanı *Leyla*'da Mütareke Dönemi İstanbul'u". *100. Yılında Millî Mücadele Edebiyatı*. Ed.: Dr. Öğr. Üyesi Dinçer Atay. İstanbul: İhlamur Kitap.

³⁹ Tek-Esin Vakfı'nın Müfide Ferit'in eserleri üzerine gerçekleştirdiği proje kapsamında *Leyla* romanı Latinize edilmiş ve Espas Sanat Kuram Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Romanın tefrikası Tek-Esin Kütüphanesi arşivinde bulunarak Özgür Akpınar tarafından ilk kez Latinize edilmiştir. Ardından Tülay Gençtürk'ün de çeviri yazısı katkıları ile romanın Latin alfabesine aktarılma işlemi tamamlanmıştır. Latin alfabesine aktarılan roman günümüz okuruna ulaşabilmesi için tarihçi-yazar Erdal Küçükyalçın tarafından sadeleştirilmiş ve olayların yaşandığı dönemde vuku bulan gerçek tarihî olaylar dipnotta belirtilmiştir. Müfide Ferit Tek üzerine daha önce çalışmış olan ve "Müfide Ferit Tek ve Romanlarındaki Milliyetçilik" isimli yüksek lisans tezini hazırlayan Cemal Demircioğlu, hazırlanan

Romandaki vakalar, kahraman-anlatıcı tarafından nakledilir. Hem anlatan hem de olaylara bakan kişi Leyla'dır. Roman günlük formatına benzer bir şekilde yazılmıştır. Belirli tarih aralıkları bölüm başlıkları olarak kullanılmıştır. Başlıklar, bir güncenin sayfaları gibidir. Kahraman-anlatıcı, her tarih başlığının altında, gerçekleşen vakalar ile iç dünyasında yaşananları nakleder. Vakalar gerçekleştikten kısa bir süre sonra nakledildiği için roman günlük formatı şeklindedir. Ancak bazı bölümlerde hem anlatı hem de vakalar eş süremlili olarak nakledilir. Bu durum günlük formatına uygunluk sağlamasa da roman genel çerçevede günlük şeklinde ilerlemektedir.

Romandaki olaylar 10 Mart 1919 tarihinde başlar, Mayıs 1924 tarihinde ise son bulur. Genel olarak kronolojik bir çizgide ilerleyen olay örgüsünde yer alan çoğu olay gerçek tarihî olaylara dayanmaktadır. Romanın açılış sahnesinden önce İstanbul işgal edilmiştir. Leyla karakteri, açılış sahnesinde ilk kez işgal İstanbul'u ile karşılaşır. İlerleyen sayfalarda ise İstanbul resmen işgal edilir. Aynı zamanda İzmir ile Bursa'nın işgalleri de romanda söz konusu edilmektedir. İstanbul, İzmir ve Bursa'nın işgal vakaları gibi gerçek tarihî vakalar romanda malzeme olarak kullanılmıştır. İşgaller sebebiyle gerçek hayatta yaşanmış olan pek çok olay da kurmaca vakalara dönüştürülmüştür. Örneğin, Sultanahmet Mevlidi ile İzmir'e ayak basan Yunanlılara sıkılan ilk kurşun gibi romanda söz edilen vakalar gerçek birer tarihî vakadır, ancak bu tarihî vakalar roman için kurmaca vakalara dönüştürülmüştür. Bu sebeple roman, aynı zamanda tarihî belge işlevini de yüklenmektedir.

Leyla romanı, Mütareke Dönemi İstanbul'unu merkeze alan Millî Edebiyat romanları arasında değerlendirilebilmektedir. Çünkü romanın merkeze aldığı ana konu İstanbul'un işgalidir. Mütareke İstanbul'unun merkezinde vuku bulan bir aşkın hikâyesi de romanın olay örgüsünü şekillendirmektedir. Kahraman-anlatıcı olan Leyla karakterinin ruhsal bunalımları çerçevesinde işgal İstanbul'u ve bir aşk hikâyesi anlatılır. Başkişi olan Leyla'nın milliyetçi tutumu ve vatanperver kişiliği, karakterin işgal karşısında büyük buhranlar yaşamasına sebep olmaktadır. Romanda Leyla'nın tam karşısında yer alan antagonist figür, kocası Selahattin'dir. Selahattin Leyla'nın tam tersi kişilik ve dünya görüşüne sahip bir adamdır. İstanbul'un işgal edilmesi ve bu

kitabın başına Müfide Ferit Tek hakkında tezinden uyarladığı bir biyografi yazısı eklemiştir. Hazırlanan roman kitap olarak 2019 yılında basılmıştır. Bu çalışmada ise; söz konusu romanın Tek-Esin Vakfı önderliğinde hazırlanan ve Espas Sanat Kuram Yayınları tarafından basılan kitabı kullanılmıştır. Romanın orijinal metni -tefrika bölümleri- Tek-Esin Vakfı'nın arşivinde yer almaktadır.

işgal sonucunda yaşanan acılar Selahattin karakterini hiçbir şekilde etkilememektedir. Öyle ki düşman askerleri ile dostluk kurmakta ve onlarla eğlenmekte herhangi bir sakınca dahi görmez. Leyla ise kocasının memleketine karşı takındığı bu tavırdan hoşlanmamakta, kocasını bir hain olarak görmektedir. Hem kocasının memleketine karşı duyarsızlığından hem de kendisine karşı kayıtsızlığından dolayı ruhsal buhrana kapılmaktadır. Bu ruhsal trajedilerin arasında yalnızca Süreyya karakterine olan aşkı onun yeniden hayata tutunmasını sağlar. Süreyya, milliyetçi ve vatanperver bir doktordur. İzmir'in işgal edildiği gün orada mücadele etmiş ardından İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da da gizli toplantılar düzenleyerek Anadolu'ya cephane kaçıır. İstanbul'dan Anadolu'ya olan gizli yardımlara Leyla'yı da dâhil eder. Romanın başlıca temaları Millî Mücadele (işgal) ve aşktır. Olay örgüsü, başkişi Leyla'nın mutsuz evliliği ile yasak olan aşkının kaynaklık ettiği bir buhran ve İstanbul'un işgalinin getirdiği bir başka buhran çerçevesinde şekillenir. Müfide Ferit aynı zamanda kadının toplumdaki ve evlilik kurumundaki yerini de Leyla'nın ağzından sorgulamaktadır. Leyla'nın geleneksel normlar sebebiyle boşanamaması ve bu sebeple Süreyya'yla olan ilişkisine devam edememesini bu çerçevede ele alır. Hem toplumda yer alabilen ve cesur bir tavırla eylemliliğe geçebilen hem de geleneksel normlardan kopamayan bir kadın karakteri gözler önüne serer. Mütareke Dönemi metinde öne çıkan bir husus olsa da romandaki kadın teması oldukça dikkat çekici ve üzerinde durulması gereken bir temdir.

Roman Millî Mücadele'nin İstanbul ayağına odaklanır. Anadolu'daki mücadele seferberliği olay örgüsünde ayrıntılı olarak işlenmez. Yalnızca İstanbul'da yaşanan gerilim ve bu gerilim içinde Anadolu'ya yapılan yardımlar söz konusu edilir. Romanın son kısımlarına doğru Leyla ile Süreyya mücadelenin Anadolu ayağına geçseler de bu geçiş olay örgüsünde kısa bir yer tutar. Süreyya ile Leyla, İstanbul'da bulundukları vaka parçalarında Anadolu'ya gizli cephane yardımları yaparlar. Anadolu'da bulundukları -romanın sonlarına doğru- anlatı parçalarında ise Süreyya İnönü Muharebeleri'ne katılır, ancak olay örgüsünde cephede bulunduğu anlarla ilgili vaka parçaları yer almaz. Leyla ise İnebolu'da bir yetimhanede müdirelik yapar, yetim çocuklarla ilgilenir. Anadolu'daki hareketler yalnızca bu bilgilerden ibarettir.

Leyla, Müfide Ferit'in kendi yaşamından izler taşıması bakımından önemli bir romandır. Romanın yazarı ile Leyla karakterinin işgal sebebiyle karşılaştıkları olaylar ve bu olaylara verdikleri tepkiler oldukça benzerlik gösterir. Bu noktada gerçek ile

kurmacanın benzeştiği görülür. Müfide Ferit, Kiev'den İstanbul'a 21 Şubat 1919 tarihinde döner, döndüğünde karşılaştığı şehir Mütareke İstanbul'udur ve şehrin son vaziyeti onu derinden sarsar. Leyla karakteri de İsviçre'deki tedavisinin bitmesi üzerine İstanbul'a 10 Mart 1919 tarihinde döner. İstanbul'da -gerçekte- işgal Kasım 1918'de başlar. Leyla karakteri, roman yazarıyla hemen hemen aynı dönemde İstanbul'a döner. Leyla'nın bulduğu İstanbul ile Müfide Ferit'in bulduğu İstanbul aynıdır. Aynı şekilde roman karakteri ile onu yaratan yazarın işgal karşısındaki tepkileri de aynıdır. Müfide Ferit işgal karşısındaki tepkilerini *İfham* gazetesine yazdığı yazılarda dışa vurur. Bu yazılardan Müfide Ferit'in Mütareke İstanbul'u karşısındaki hislerini ve verdiği tepkileri anlamak mümkündür. Bu doğrultuda romandaki Leyla karakterinin de aynı hislere kapıldığı ve benzer tepkiler verdiği tespit edilir. Müfide Ferit, İstanbul'un işgali sebebiyle halkın açlık ve sefaletle boğuştuğunu görmüştür. Türkler yiyecek ekmek, başlarını sokacak bir ev bulamamaktadır. Kendi şehirlerinde, kendi vatanlarında muhacir konumuna düşmüşlerdir. Müfide Ferit (1919), "Daldan Dala" başlıklı yazısında; bir gün muhacir konumuna düşeceğinin hiçbir zaman aklına gelmediğini, fakat işgal sebebiyle ilk kez kendi şehrinde muhacir kaldığını dile getirir. Üzüntüsünü, durumun vahametini ve halkın vaziyetini gözler önüne sermeye çalışır:

(...) vatanımızda muhacir, memleketimizde garip olduk...

Muhacir nedir?.. Garip.. Yoksul biçare, evsiz, kimsesiz, yardımcısız, dünya ortasında matem ve elemden maada hiçbir şeyi olmayan bir bîkes, bir zavallı, soğuk gelecekmış, hastalanacakmış, isterse ölsün, herkese ne?. Onu tanıyan düşünen yok ki, kabil değil, başını sokacak bir delik bulamaz. Çocuğuna yiyecek bir dilim ekmeği olmasın, çocuğunun karşısında açlıktan ölüyor görsün, kimsenin umurunda değil, bir dilim ekmeği bulmanın imkânı yok... (s. 3)

Halkının sefaletine tanık olan Müfide Ferit üzüntüsünü yukarıdaki yazısında ifade eder. Bu gibi yazılarından yola çıkarak Leyla karakterinin de aynı tepkileri verdiği ve benzer olaylarla karşılaştığı görülür. Örneğin romanın "20 Şubat 1920" başlıklı bölümünde Leyla, şahit olduklarını ve hislerini dile getirir. Bu noktada, Leyla'nın şahit olduklarının aslında yazarın gerçek hayatta gözlemlediği şeyler olduğu anlaşılır. Leyla, âdeta yazar adına konuşur:

Tenha ve cansız sokaklarda çatılarına, yine karların beyaz ağırlıkları çöken, bacası dumansız, siyah tahta evciklerden hangi birinin kapısı tesadüfen açılrsa, karşınıza ateşsiz ve ekmeksiz ölü bir ocak çıkar. İstanbul'un, o büyük sefalet tayfının bir resmini orada görürsünüz. Çocuk, kadın erkek, hepsinde çukura kaçmış korkak gözler, soluk yeşil renkler, çukurlanmış mideler, ikiye bükülmüş vücutlar... (Tek, 2019, s. 144)

Müfide Ferit'in Mütareke İstanbul'unda yaşadığı dönemde gözlemlediği durumların ve verdiği tepkilerin dışında bir de başından geçen olayların romana aksettği görülür. Başından geçen gerçek olayları yarattığı kurmaca kadın karakter de yaşamaktadır. Bu noktada gerçek ile kurmaca iç içe geçmektedir. Müfide Ferit, İşgal İstanbul'unda yaşadığı vakitler bir ramazan gecesi Direklerarası'na gitmiş, oradaki atmosferi gözlemlemiştir. Gördükleri karşısında yaşadığı hayal kırıklıklarını, insanların orada nasıl bir vaziyet ve ruh hâli içerisinde bulunduğunu *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinde yayımladığı "Geçen Seneki Ramazan" başlıklı yazısında dile getirir. İstanbul'dan ayrılıp Ankara'ya gittikten bir sene sonra yazdığı bu yazıda, Direklerarası'nda bulunan Türklerin ramazanı zevk ve eğlence içinde geçirdiklerini, memleketin ve İstanbul'un ayaklar altında kalmasını umursamadıklarını anlatır. Onların bir Türk olarak nasıl bu kadar duyarsız kaldıklarını sorgular. İnsanların bu hâllerini; memlekette yaşanan olumsuzlukları kendi iç dünyalarında bastırmaya, eğlenerek teselli bulmaya çalıştıklarına yorar. Şehzade Cami'nin karşısında bir mermere oturur, elem havası içindeki mabede namaz kılmak üzere gelen askerleri ve sarıklı hocaları izler. İzlerken hislerini, düşüncelerini paylaşır ve ortamı betimler. Direklerarası'ndaki eğlence havasını yazısında şu şekilde ifade eder:

Elîm manzara felâketini bilmeyen bir halk! İzmihlâl uçurumuna yuvarlanırken bile hâlâ eğlenen zavallılar!

Yaşadığımız kara günlerde şaşırtan günahkâr bir zevk ü safa havası, çirkin ve iğrenç bir vur patlasın âlemi!

Direklerarası'nın iki tarafı boydan boya aydınlık dükkâncıklarla, sinemalarla, mahalle kahveleri ile kaplanmış dar caddesinde göz kamaştırıcı bir ziyâ bolluğu ve kulakları ağrıtan bir gürültü cehennemi içinde azgın ve çılgın bir kalabalık gülerek, eğlenerek, en bedbaht, en kara Ramazan gecesini tes'id ediyor. (Tek, 1998, s. 148)

Müfide Ferit'in yukarıdaki anı yazısı ile *Leyla* romanında yer alan anlatı parçası neredeyse birebir aynıdır. Anlatılan olay ve yapılan betimlemeler dışında kurulan cümleler de benzerlik göstermektedir. Müfide Ferit anısını romanına yerleştirmiştir. Anıda söz konusu edilen durumu romanda aynen nakleden Leyla karakteri, tamamen Müfide Ferit'in kendisine dönüşmektedir. Aşağıdaki parça romandan alıntıdır:

Direklerarası'na çıkar çıkmaz kendimizi boydan boya iki taraflı, aydınlık dükkâncıklar, sinemalar ve çayhaneler ortasında bulduk. Etrafımızda göz kamaştırıcı bir ışık bolluğu, kulakları ağrıtan bir gürültü cehennemi ve en kara ramazanı azgın bir neşe ile kutlayan henüz benim tanımadığım bir çeşit kalabalık gördük. (Tek, 2019, s. 62)

Romandaki bu parçadan da anlaşılacağı üzere Leyla karakteri, Müfide Ferit'in gerçek hayatta yaşadığı olayı birebir yaşamakta ve yine yazarın hislerini de birebir aynı şekilde hissetmekte ve dile getirmektedir. Müfide Ferit anısını anlattığı yazısının devamında Direklerarası'ndaki kalabalığı betimler. Yaptığı bu betimlemeler ile kurduğu cümleler Leyla karakterinin ifade ettikleriyle birebir aynıdır.

Müfide Ferit'in yazısından:

Kalabalığın bir çoğu da lamba şişesine yapışan kelebekler gibi sinemaların aydınlık kapısı önüne toplanmış, ilânları seyrediyorlar. İçlerinden bazıları memnun, biraz mağrur içeri girebiliyor. Birçokları girenleri yan gözle takip ederek saatlerce oralarda sürünüyorlar... (Tek, 1998, s. 148)

Leyla karakterinin anlatımından -roman parçasından-:

Kalabalığın bir çoğu da lamba şişesine yapışan kelebekler gibi sinemaların aydınlık kapısı önüne toplanmış, ilanları seyrediyorlar. İçlerinden bazıları memnun, mağrur içeri girebiliyor. Birçokları girenleri yan gözle takip ederek saatlerce oralarda sürünüyorlar... (Tek, 2019, s. 62)

Özetle, Müfide Ferit'in "Geçen Seneki Ramazan" başlıklı yazısında söz konusu ettiği anısı ile Leyla karakterinin bir ramazan geçesi yaşadığı vaka ve vakayı nakletme şekli aynıdır. Bu noktada romanın başkişisi Leyla, Müfide Ferit'in ta kendisi olmaktadır. Romanın bütünü incelendiğinde bu gibi örtüşmelerin sıklıkla yaşandığı görülür. Leyla, Sultanahmet'te işgalleri protesto etmek üzere tertip edilen mitinge katılır. Müfide Ferit de aynı şekilde, 23 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşen büyük

Sultanahmet Mitingi'ne gider. Müfide Ferit, *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesine yazdığı anı serisinden biri olan “Hayret” başlıklı yazısında mitingden bahseder ve gördüklerini, hislerini dile getirir:

Sultanahmet ve Ayasofya meydanları, bütün genişlikleriyle göz alabildiğine dolu. Bu artık bir insan kalabalığı değil, bir deniz! Uzaktan bakınca, kadın erkek, çarşaf, fes, hiçbir şey seçilmiyor, nihayet, hududu gözükmeyen kırmızı ve siyah dalgalı bir ummân; zeminde, havada ne kadar tutunulacak bir yer varsa hepsi dolu; Sultanahmet Parkı ortadan kalkmış, sudan çıkar gibi tepeleri meydanda kalan ağaçların, ihtiyar çınarların, yeni fidanların bütün dalları, hatta fenâr direkleri insan salkımlarıyla ağırlaşmış; caminin dış duvarları; boydan boya karınca üşüşmüş gibi siyah, minarelerin şerefelerine bile kuş sürüleri gibi insanlar dizili. (Ferid, 1921, s. 2)

Leyla karakteri de 23 Mayıs 1919'daki büyük Sultanahmet Mitingi'ne gider ve orada gördüklerini, hissettiklerini Müfide Ferit'in yukarıdaki yazısıyla birebir aynı şekilde dile getirir: “Sultanahmet ve Ayasofya meydanları, bütün genişlikleriyle göz alabildiğine dolu. Bu artık bir insan kalabalığı değil, bir deniz! Uzaktan bakınca, kadın, erkek, çarşaf, fes, hiçbir şey seçilmiyor...” (Tek, 2019 s. 40). Gerçekte vuku bulan Sultanahmet Mevlidi de romanda söz konusu edilir. Bu mevlide hem romanın yazarı Müfide Ferit hem de kurmaca karakter Leyla katılır. Leyla kendi ağzından mevlidi anlatırken aslında konuşan yine Müfide Ferit'in kendisi olur.

Gerçekle kurmacanın iç içe geçtiği vakalardan bir diğeri, romandaki Süreyya karakterinin işgal askerlerinden kaçıdır. Müfide Ferit'in eşi Ahmet Ferit Bey de aynı şekilde işgalcilerden kaçarak Ankara'ya gitmiştir. Bu defa da kurmaca karakter olan Süreyya ile gerçek kişi olan Ahmet Ferit Bey birleşmektedir. Gerçek bir tarihî olay olan 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi romanda da söz konusu edilir. İşgalin resmîyete dökülmesiyle, düşman kuvvetleri çok sayıda Millî Mücadele destekçisini ve Osmanlı mebusunu Malta'ya sürgün etmiştir. Ahmet Ferit Bey de yayımladığı *İfham* gazetesinde Millî Mücadele yanlısı bir tutum izlediği ve Kuvâ-yı Millîye'nin beyannamelerini gazetesinde yayımladığı için İtilaf Devletleri onun da peşine düşmüştür. Bir gün düşman kuvvetleri Ahmet Ferit'i aramak üzere ailenin evlerine gelmiş, Müfide Ferit de güçlkle onları atlatmıştır: “Ferid Beyi aramak için geldikleri gün tehlike karşısında, dudaklarının titremesine mani olamamakla beraber, Müfide Hanım, bütün melekelerini kullanarak bâdireyi atlattı.”

(Esin, 1972, s. 17). Ahmet Ferit bir süre kaçıp saklandıktan sonra Ankara'ya gitmiştir. Roman karakteri Süreyya da Ahmet Ferit Bey gibi Millî Mücadele destekçisi olur, Anadolu'ya çeşitli gizli yardımlar yapar. Bu sebeple İtilaf Devletleri Süreyya'yı aramaya başlar. Leyla Süreyya'yı evinde bir süre saklar. Bir gün Süreyya'yı aramak üzere evine düşman kuvvetleri gelir. Leyla Müfide Ferit gibi onları atlatır: "Gittiler! Bir müddet bahçenin çakılları üstünde nallı ayaklarının sesini dinliyorum. Sonra o da bitti. Gittiler. Nasıl görmediler? Hemen olduğum yere yıkıldım. Gözlerim kararıyor, başım dönüyor." (Tek, 2019, s. 156).

Sonuç olarak *Leyla* romanı, Müfide Ferit'in İşgal İstanbul'unda yaşadığı dönemini anlattığı; kendi yaşadıklarını, kendi his ve düşüncelerini Leyla karakteri aracılığıyla yansıttığı ve bu dönemdeki hayatını bir kurguya dönüştürdüğü önemli bir romandır. Müfide Ferit'in diğer romanlarından farklı ve önemli olmasının sebebi de romanın özyaşamöyküsel romanlara benzemesidir. Romanda cereyan eden pek çok vaka Müfide Ferit'in yaşadığı, gözlemlediği vakalardır; bu vakalar karşısındaki düşünce ve duygularını Leyla karakteri aracılığıyla dile getirir. Romandaki ana temlerden biri olan aşk temi ise bir kurgudur. Müfide Ferit Tek Mütareke İstanbul'u dönemini kurmacaya dönüştürebilmek için böyle bir tem eklemiş, yeni bir kurmaca hikâye oluşturmuştur. Aşk teması dışında yer alan vakalar ise Müfide Ferit'in bizzat şahit olduğu vakalardır.⁴⁰ Leyla; Millî Mücadele'nin İstanbul ayağını merkeze alan, tarihî olayları canlandıran, İstanbul'un işgalini bir kadının gözünden anlatan Millî Mücadele romanıdır. Müfide Ferit bu eseriyle pek çok meseleye değinir. Kadının işgal dönemindeki, toplumdaki ve evliliğindeki yerini irdeleyerek onun ruhsal trajedisini dile getirir. Aynı şekilde, yozlaşma gibi önemli toplumsal meseleleri de romanın merkezine alır. İşgal yıllarındaki insanları gruplara sokar, onların yaşayış tarzlarını anlatır.

3.3.2. Olay Örgüsü

Leyla'nın olay örgüsünde yer alan yedi önemli metin halkası vardır:

1. İzmir'in işgal edildiğini öğrendikten sonra Leyla'nın hastalanması ve doktorunun Süreyya olması. Bu sayede Süreyya ile tanışması.

⁴⁰ Müfide Ferit'in *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesine yazdığı ve anılarını anlattığı yazılarından ve Tek-Esin Vakfı'nın aileye yakın olan kütüphanecisinden edinilen bilgiler doğrultusunda bu çıkarıma ulaşılmıştır.

2. Süreyya'nın Leyla'ya mücadele için birlikte çalışmayı teklif etmesi ve ikilinin birlikte çalışmaya başlaması.
3. Selahattin'in Leyla'dan yabancı himayesi altına girmesini istemesi, bu vakadan sonra Selahattin'in Avrupa'ya gitmesi ve Leyla'nın kocasıyla olan tüm ilişkisini kesmesi.
4. Jalelerin balkonunda sohbet eden Süreyya ile Leyla'nın birbirlerini sevdiklerini fark etmeleri. Süreyya'nın yakın zamanda Anadolu'ya gideceğini söylemesi üzerine Leyla'nın hislerinden emin olması.
5. Leyla ve Süreyya'nın, tepede oturup manzarayı seyrettikleri esnada aşklarını birbirlerine itiraf etmeleri.
6. Leyla'nın Süreyya'yla birlikte Ankara'ya gitmesi.
7. Leyla'nın Süreyya'yı terk etmesi ve annesiyle İnebolu'da bir yaşam kurması.

Vakaların anlatımı “10 Mart 1919” başlıklı bölümle başlar. Anlatı zamanı ile anlatılan vaka zamanı aynı zaman çizgisinde yer alır. Leyla ve eşi Selahattin'in vapuru İstanbul'a yanaşmaktadır. Leyla'nın bakış açısı ve anlatımından İstanbul tasviri yapılır. İstanbul'u düşman askerleri kuşatmıştır. Leyla bir seneden beri İstanbul'da bulunmamıştır. İşgal altındaki İstanbul'u ilk kez gördüğü için şaşkınlığını dile getirir. Anlatıcı olan Leyla, aktüel zamanı duraklatarak geçmişe döner ve özetleme yaparak harbin son senesinden bahseder. O zamanlarda İstanbul'da halkın aç ve yoksul olduğunu, erkeklerin cephede bulunduklarını ve insanların bir bekleyiş içerisinde olduğunu dile getirir. Daha sonra aktüel zamana geri döner ve İstanbul'un işgal durumundan bahseder, adından vapurda dolaşmaya başlar. Dolaşırken karşısına bir Fransız zabıt çıkar, onunla konuşur. Zabıt, küçümseyen bir tavır takınarak şarkta işlerin yavaş yürüdüğünü dile getirir, Leyla'dan kendisine Ayasofya'yı göstermesini ister. Leyla'nın Ayasofya'yı göstermesi üzerine zabıt, arkada gözüken caminin daha güzel olduğunu söyler. Leyla da arkada gözüken caminin bir Türk eseri olan Sultanahmet olduğunu belirtir. Sohbet Selahattin'in de dâhil olmasıyla Leyla oradan uzaklaşır. Leyla bu esnada düşüncelere dalar, ardından Selahattin ona seslenir; Fransız subayların Leyla'yı aradığını söyler. Leyla, düşman askerleriyle iyi geçinen kocası Selahattin'e sinirlenerek ona sitem eder. O sırada bir kayıkçı eşyalarını götürmeyi teklif etmek üzere yanlarına gelir. Leyla kayıkçıya İstanbul'un son hâlini sorar, onunla sohbet etmeye başlar. Konuşurlarken bir kavga sesi işitirler. Bir Türk kadını ile Fransız

askerinin kavgasıdır. Leyla kavgayı naklettikten sonra kayığa binmek üzere hareket eder. Bu defa da orada bir Arap askeri Leyla'nın kıyafetine laf atar ve kavga çıkar. Kayıkçı ve Leyla, işgalcilerle birlik olan Araplarla kavga etmeye başlarlar. Burada İstanbul'un karışmış yapısı gözler önüne serilir. Çeşitli ırkların işgalcilerle beraber Türklere karşı aldıkları tavır betimlenir. Selahattin yanlarına gelir ve Leyla'nın başka bir kayığa binmesini söyler. Leyla kabul etmeyerek kendi kayıkçısının kayığına biner. Kayıktan indikten sonra da bir arabaya biner, giderken İstanbul'un cadde ve sokaklarını, işgal altındaki vaziyetini seyreder. Ardından annesinin evine gelir, annesiyle İstanbul'un vaziyeti üzerine konuşur ve anlatı burada sonlanır. Bölümün ve günlüğün başlığı olan "10 Mart 1919", hem vaka zamanının hem de anlatı zamanının tarihidir. Bölümdeki vaka parçası ile anlatı zamanı eş süremlili olarak ilerler.

Bir sonraki başlık "Binbirdirek, 15 Mart 1919, gece" ismini taşır. Anlatı zamanı 15 Mart 1919 gecesidir. Bir önceki anlatı ve vaka zamanının beş gün sonrasındır. Anlatı zamanı ile anlatılanlar, ilk başlarda aynı zaman çizgisinde bulunmaz. Bölüme Leyla'nın iç konuşması hâkimdir. Aktüel zamanda yaşanan vakalar duraklatılmaktadır. Leyla, akşam saat dörde kadar annesiyle sohbet ettiğini, ağlamaktan gözleri şişmiş bir hâlde odasına çıktığını belirterek anlatıya başlar. Ardından geçmişini özetler. Geçirdiği hastalık sebebiyle bir sene boyunca İsviçre'de bir sanatoryumda kalmıştır. O esnada memleketinde mütareke yaşanmaya başlamıştır. Döndüğünde de İstanbul'un elim vaziyetiyle karşılaşmıştır. Leyla, o akşam annesinin ona anlattıklarını özetler. O yokken, Türklerin İstanbul'da evlerinden kovulup aç ve sefil bırakıldıklarını, azınlıkların ayaklandıklarını, okul çağındaki güzel ve gülbüz çocukların patrikhanelerce kaçırıldıklarını öğrendiğini anlatır. Bunları annesinden dinlerken ağladığını, odasına geldiği zaman Selahattin'in rahat ve sakin bir şekilde uyuduğunu gördüğünü belirtir. Kocasının vurdumduymaz tavırlarına karşı öfkeli. Ardından anlatı zamanı ile aktüel vaka zamanı tekrar aynı çizgide ilerlemeye başlar. Leyla anlatısını yaparken pencereden dışarıyı izlemeye başlar. Dışarıda gördüğü düşman filolarını betimler, sonrasında iç dünyasını anlatmaya başlar. Dertleşmeye ihtiyacı olduğunu dile getirir. On senedir Selahattin'le evli olduğunu, onu sevip sevmediğini bilmediğini, hatta İstanbul'un işgal altında olduğu günlerdeki kayıtsızlığı üzerine kocasını bu zamana kadar tanımamış olduğunu fark ettiğini anlatır. Selahattin'in onu yanına çağırmasıyla vaka zamanında duraklama sona erer. Leyla

kocasını ciddiye almaz, pencereden etrafı izlemeye devam ederek gördüklerini betimler, manzara betimlemesiyle bölüm sonlanır.

“Beyazıt, 22 Mart 1919” başlıklı günlük, bir önceki bölümün yedi gün sonrasındır. Leyla bir haftadır İstanbul’dadır; ancak ileri sapımla anlatısına yedi gün sonra başlar. İstanbul’un içinde bulunduğu vaziyetin onu fazlasıyla etkilediğini ve kendini şehrine yabancı hissettiğini dile getirir. Ardından geçmişinden bahseder, kendisi hakkında bilgi verir. İsviçre’ye gitmeden önce hastabakıcılık yapmıştır. İnsanlara yardım etmek kendisine iyi gelmiş, bu sayede kendini hayata bağlayacak bir gaye edinmiştir. Anlatısının devamında ise Beyazıt’taki evine taşındığını ve henüz üç gündür evinde olduğunu söyler. Üç gün içinde neler yaptığını anlatmaz. Bölümdeki aktüel zamanda ilerleyen herhangi bir vaka parçası yoktur. Anlatıyı Leyla’nın geçmişi ve kendi duygularını paylaştığı iç monologlar oluşturur. Leyla, on yıldır görmediği arkadaşı Jale’den bahseder ve geriye dönerek geçmişlerini anlatmaya, o dönemdeki duygu ve düşüncelerini paylaşmaya başlar. Jale ile evlendiklerinden beri görüşmemişlerdir. İkisi de küçükken Beyrut’ta rahibelerin eğitim verdiği bir okulda okumuş, geleceklerinin parlak olacağını düşünmüşlerdir. Leyla, ikisinin de geleceklerini bekledikleri gibi bulmadığını dile getirir. Jale yaşlı ve zorba bir adamla evlenmiş, dört çocukla sefil bir hayata düşmüştür. Ardından Leyla iç monoloğuna devam eder ve kendi ümitsiz vaziyetinden bahsederek günlüğünü bitirir.

Anlatı, “Beyazıt, 28 Mart 1919” tarihli başlıkla devam eder, iki kısımdan oluşur. Bir önceki bölümün altı gün sonrasındır. Anlatı ile vaka zamanı aynı çizgide ilerler. Leyla, arkadaşı Jale’ye gitmek üzere yoldadır. Arabada giderken İstanbul’un işgal hâlini seyrederek ve üzüntüye kapılır. Geriye dönüş tekniğiyle çocukluk hatırasını nakletmeye başlar; çocukken annesine İstanbul’un nasıl bir yer olduğunu sorduğu anı ve annesinin cevabını hatırlar. Leyla İstanbul’un ihtişamını dinleyerek büyümüştür. Ardından arabada giderken gördüğü İstanbul’un şimdiki hâlini tasvir etmeye başlar. İstanbul’un sokaklarında çeşit çeşit milletten insanların dolaştığını, Hristiyan askerlerinin tabur tabur semtlerde gezindiklerini dile getirir. Gördüğü manzara karşısında buhrana kapılır: “Ah, zavallı İstanbul! Her geçenin yüzünde, ortak derdimizin izlerini buluyorum. Hepsinin yürüyüşünde, işgalin ezici ağır pençesini duyuyorum.” (Tek, 2019, s. 20). Leyla, duran arabasının yanında süt kardeşi Selim ile karşılaşır; ikili konuşmaya başlar. Jale’ye birlikte gitmeye karar verirler. Arabada beraber giderlerken bir vakayla karşılaşırlar. İki Türk hanımını İngiliz ve Fransız

askerleri kovalamaktadır. Kadınlar da onlardan kaçmaya çalışmaktadır. Leyla ve Selim kadınlara yardım etmeye çalışır, ancak onları gözden kaçırlar. Bu vaka Leyla'yı derinden etkiler, durumun vahametine dayanamayacak hâle gelir. Anlatısına işgalin vahametinden bahsederek devam eder: “İşte yarattıkları İstanbul, işte getirdikleri medeniyet.” (s. 24).

Bölümün ikinci kısmı Leyla ile Selim'in Jale'ye gittikleri anla başlar. Leyla, Jale'nin son hâli karşısında yaşadığı hayal kırıklığını anlatır. Yine iç monolog şeklinde duygularını anlatmaya başlar. Jale'yi fiziksel ve ruhsal olarak eskisi gibi bulmamıştır. Yoksul ve mutsuz bir Jale ile karşılaştığını dile getirir. İçinde bulunduğu olumsuz ruh hâlinden bahsederek anlatısını bitirir. “Bugün, felaket yolunda ilk adımını atmış insanların hüznünü duyuyorum. Acaba bu felaketli yol pek mi uzun sürecek, bakmaya, düşünmeye bile korkuyorum.” (s. 26).

“Beyazıt, 10 Nisan 1919” başlıklı günlükteki anlatı zamanı ile anlatılan vaka zamanı farklıdır. Anlatı, vaka zamanından sonra yapılmaktadır. Ancak hem anlatı hem de vaka aynı gün içerisinde. Leyla anlatısına, “bugün” Selim ile beş senelik nişanlısı Refika'nın kendisini ziyarete geldiklerini söyleyerek başlar. Ardından Selim ile Refika'nın ilişkilerinden ve Refika'nın nasıl bir kadın olduğundan bahseder. Leyla'nın anlatımına göre Selim vatansever, cömert ve temiz ruhlu bir adamdır. Refika'yı çok sevmektedir. Ancak Refika Selim'in tam tersi bir kişiliğe sahiptir. Şımarık, cazibesini kullanan, kendini beğenmiş, merhametsiz, gözü dışarıda bir kadındır. Selim Refika'nın bu özellikleri sebebiyle mutsuzdur. Leyla geçmiş hakkında bilgi verir. Selim'in harpte bulunduğu esnada Refika'nın dans salonlarında gezdiğini belirtir. Selim'in gerçekten sevilmediğini ve ona üzüldüğünü söyler. Çiftin ilişkileri ile Refika'nın tanıtımı sonrası, geriye dönerek gün içinde vuku bulan vakayı nakletmeye devam eder. Selim ve Refika'nın Leyla'yı ziyaret ettikleri andaki diyalogları verilir. Refika memleket sorunlarına karşı duyarsızdır. Selim ile Leyla ona kızmaktadırlar. Ardından Selahattin gelir ve Refika'yla samimi bir sohbete dalar. İkili görüşmek üzere sözleşir. Leyla onların bu hâline sinirlenir. Misafirler gittikten sonra Selahattin ve Leyla arasında geçen kısa bir diyalog nakledilir. Selahattin, Refika'nın gerçek bir kadın olduğunu söyler ve anlatı bu konuşma ile son bulur.

“20 Nisan 1919” başlıklı anlatı oldukça kısadır, herhangi bir vaka parçası yoktur. Leyla, ortada bazı olumsuz rivayetlerin dolaştığından bahseder ancak ne olduğunu bilmediğini dile getirerek güncesini sonlandırır.

“16 Mayıs 1919, Beyazıt” başlıklı bölümde bir önceki anlatıda bahsedilen rivayetin ne olduğu ortaya çıkar. Leyla İzmir’in işgal edildiğini haber verir. Anlatı zamanı ile aktüel vaka zamanı aynıdır. Leyla, 16 Mayıs akşamı penceresinin yanındaki koltuğa oturup karşıdaki Beyazıt Cami’yi izler. İzlerken de düşüncelere dalar. Anlatı, bölümün sonlarına kadar iç monolog şeklinde devam eder. Leyla, İzmir’in işgal haberi sebebiyle ruhsal bunalımdadır. Bu ruh hâli ile de manzarayı seyrederek içinden geçenleri dile getirmeye başlar. Sürekli içinden İzmir’in Yunan tarafından işgal edildiğini tekrar eder, başı üzüntüden ağrımaya başlar. Hayalinde, İzmir’deki halkın çektiği acıları ve yaşadığı zulümleri canlandırır. Ardından annesinin yanına gelmesiyle ana geri döner ve ağlamasına devam eder.

“19 Mayıs 1919” tarihli bölümdeki anlatı, bir önceki anlatının üç gün sonrasında başlar. Anlatılmayan üç gün içinde Leyla’nın hasta yattığı öğrenilir. Leyla, bir önceki anlatısından sonra üzüntüden hastalanmış, yatağa düşmüştür. İzmir’in işgal haberi onu derinden etkilediği için üç gündür anlatı yapamamıştır. Buradaki vaka zamanı ile anlatı zamanı birbirine paraleldir. Leyla gözlerini açtığında onunla ilgilenen bir doktorla karşılaşır. Annesi doktorun üç gündür Leyla ile ilgilendiğini belirtir. Doktor, Selim’in arkadaşı Süreyya’dır; kendisini Leyla’ya tanıtır. Süreyya ile Leyla, İzmir hakkında konuşur; Süreyya kendisinin de İzmirli olduğunu ve Yunan’ın İzmir’i alamadığını söyleyerek Leyla’yı rahatlatmaya çalışır. Süreyya gittikten sonra Leyla uykuya dalmaya çalışır. Süreyya ile Leyla’nın tanışmaları olay örgüsünün önemli bir metin halkasıdır. Bu metin halkasından sonra gelecek olan vakalar Süreyya ve Leyla arasında gelişecektir.

Romanın “21 Mayıs 1919” başlıklı bölümünde Leyla, artık iyileştiğini ve akşam vakti annesiyle soba karşısında oturduğunu ifade ederek anlatıyı başlatır. Anlatı zamanı ile vaka zamanı eş süremlidir. Bölüm vakadan çok Leyla’nın iç dünyasını dile getirmesinden oluşur. Leyla iki gündür iyi olduğunu ve hastalığını atlattığını ifade eder. Ancak halen daha içinde bir acının varlığından bahseder. Ruhsal sıkıntısının sebebini İzmir acısına bağlar. Leyla okura, Selahattin’in her akşam kulübe gittiğini, onu yalnız bıraktığını anlatır, evliliğindeki sıkıntıları dile getirir. Selahattin’in ona Refika’nın gerçek bir kadın olduğunu söylemesi Leyla’nın canını sıkmaktadır. Bu iç monologdan sonra, annesi Leyla’ya tekrar Doktor Süreyya Bey’i çağıracağını söyler, Leyla da Süreyya Bey’in İzmir’de olduğu bilgisini verir. Annesi ise Leyla’ya kuvvet ilacı gerektiğini belirtir. Bölümde genel olarak Leyla’nın içinde bulunduğu mutsuz ruh

hâli vurgulanmaktadır. Leyla'nın bu mutsuzluğu gerek onun kendi anlatımıyla ve gerekse annesinin söylemleriyle ifade edilir.

“23 Mayıs 1919”⁴¹ tarihli anlatı iki kısımdan oluşur. İlk kısım ikinci kısma göre daha hacimlidir. İlk kısımdaki vaka, anlatı zamanıyla aynı gün gerçekleşmiştir. Ancak anlatı vakadan daha sonra yapılmaktadır. Leyla, “bugün” uzun aradan sonra ilk kez sokağa çıktığını ve Sultanahmet Mitingi’ne gittiğini dile getirerek anlatısını başlatır. Ardından Sultanahmet mitinginde gördüklerini ve hissettiklerini nakletmeye başlar. Kadın, erkek, ihtiyar, çocuk esnaf, hamal, mektepli, sarıklı, asker; bütün Türkler Ayasofya ve Sultanahmet meydanlarına akın etmiştir. Her çeşitten insan İzmir’in işgalini protesto etmek üzere burada bir araya gelmiştir. Leyla, bu yüz binlerce insanın kederini, şaşkınlığını anlatır. Herkesin tek bir düşünceyle beklediğini ifade eder. İzmir’in işgali herkesi mahvetmiştir. Leyla tüm bu insanların orada nasıl feryat ettiklerinden ve ağladıklarından bahseder. Kürsüye tek tek hatipler çıkmış, konuşmalar yapmıştır. Leyla orada bulunarak olan biteni gözlemler ve aynı gün içinde bu gözlemlerini nakleder. Ardından ikinci kısma geçilir. Anlatının ikinci kısmında Leyla mitingden dönmektedir. Bu dönüş esnasındaki ruh hâlini kısaca dile getirir ve anlatısını sonlandırır: “Hayat yolunda, yapayalnız giden, parçalanan kalpleriyle, kanayan ayaklarıyla, kayalar üstünde, dikenler üstünde, soğuklarda, güneşlerde, daima yalnız giden öksüzlerin sızılı ruhunu bu akşam ne iyi anlıyorum.” (s. 43).

Leyla, “5 Haziran 1919” tarihli günlükte, o gün Darülfünun salonunda katıldığı toplantıdan bahseder. Anlatıda yer alan vaka parçasını bu toplantı oluşturur. Leyla anlatısını yaptığı gün toplantıya katılmıştır. Anlatısını toplantıdan sonra, yine aynı gün içerisinde yapmaktadır. Darülfünun salonundaki toplantı işgallere çözüm aramak üzere yapılmıştır. Herkes kendi fikrini öne sürerek çözüm üretmeye çalışmıştır. “İzmir kahramanı” olarak adlandırılan ve İzmir’den yeni dönen Doktor Süreyya konuşmacı olarak kürsüye çıkar. İzmir’de yaşananları, Yunan’ın İzmir’e nasıl girdiğini kendi gözünden anlatmaya başlar. Süreyya geriye dönerek geçmişte yaşanan vakayı özetler. Yunan’ın İzmir’e gireceğini bir akşam evvelinden öğrenip hazırlandıklarını, silahlarla tüm sokakları savunduklarını, ilk kurşunu Yunan’a sıkan Tahsin Bey gibi pek çok arkadaşının o gün şehit olduğunu anlatır. Savunma hattını şehrin dışında kurmaya

⁴¹ Espas Sanat Kuram Yayınları’ndan çıkan ve Tek-Esin Vakfı’nın hazırladığı Latin alfabeli metindeki dipnotta; tarihin, orijinal metinde yanlışlıkla “3 Haziran” olarak yazıldığına dair bir bilgi yer almaktadır. Anlatıda söz konusu edilen ve gerçek tarihi vaka olan Sultanahmet Mitingi 23 Mayıs 1919’da yapıldığı için Latin alfabeli basımda bu tarih kullanılmıştır.

mecbur olduklarını, artık savaşın başladığını dile getirir. Bölüm, Leyla'nın duygulanarak salondan çıktığını anlatması ile sona erer.

“6 Haziran 1919” başlıklı bölümün anlatısı, aktüel zamanın sabahında yapılır. Bölüm oldukça kısadır. Leyla, gece gördüğü rüyasını anlatır. Rüyasında karanlıklar içinde, kimsesiz beklerken ona huzur veren bir arkadaşın geldiğinden bahseder ve sabah uyandığında rüyasına tekrar dalmak için gözlerini kapadığını söyler.

“10 Haziran 1919” tarihli anlatıda Leyla, Yunan'ın ilerlediğini, Türklerin umutsuzluk ve üzüntü içinde bulunduklarını dile getirir. Ardından o gün bir miting yapılacağını ancak İngilizlerin izin vermemesi üzerine Sultanahmet'te büyük bir mevlit okunduğunu söyler. Leyla da bu mevlide katılmıştır. Bir direk dibine oturmuş, gelen insanları ve ortamdaki hüznü atmosferi gözlemlemiştir. Anlatı, mevlitten kısa bir süre sonra yapılır. Leyla anlatısında gözlemlerini ve duygularını dile döker. Mevlitte okunan ilahi onu derinden etkilemiştir. Onun gibi orada bulunan herkes büyük üzüntü içindedir, fakat yine de ümit etmeye çalışır. Leyla, mevlitten çıkarken Süreyya'yı görür ancak anlatısında onun ismini vermez, fiziki özelliklerini tarif ederek onun Süreyya olduğunu belirtir. Daha fazla heyecan kaldıramayacağını dile getirerek ondan kaçarak oradan ayrıldığını anlatır ve günlüğü sonlandırır.

“12 Haziran 1919” başlıklı anlatıda, yani bir önceki vakanın iki gün sonrasında; Leyla, Süreyya'nın onu ziyarete geldiğini söyler. Leyla'nın annesinin tavsiyesiyle ona kuvvet ilacı vermiştir. Ardından oturup Leyla ile sohbet etmiştir. Leyla'ya mücadele için birlikte çalışmayı teklif etmiş ve teklifini kabul ettiğini düşünerek oradan ayrılmıştır. Anlatı oldukça kısa sürmektedir.

“15 Haziran 1919” tarihli bölümde aktüel zamanda gerçekleşen herhangi bir vaka anlatılmaz. Leyla betimlemeler yaparak memleketin son vaziyetini anlatır. Bu şekilde vakalar duraklatılır. Ardından hayatında geniş zamanda süregelen hareketleri özetler. Selahattin'in evde durmayıp her akşam dışarı çıktığından, perşembe günleri özellikle itinalı bir şekilde hazırlandığından ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğinden, ruhsal manada yalnızlaştığından bahseder. Hastalığının tekrarladığını, üzüntüsünü annesine belli etmemeye çalıştığını, arkadaşı Jale'nin bazı günler kendisini ziyarete geldiğini söyler. Evliliğindeki sorunları, yalnızca millî elemelerin unutturduğunu dile getirerek anlatısını sonlandırır.

“18 Haziran 1919” başlıklı bölümde Leyla, bir gün önceki vakadan bahsederek anlatısına başlar. Anlatı zamanından bir gün önce Selahattin’in evden çıkmasına engel olduğunu, onun da kabul ettiğini anlatır. Ardından evliliğindeki sorunlardan ve Selahattin’in tavırlarından bahseder. Selahattin bencil ve rahatına düşkün olduğu için tartışmaya girmek bile istemez. Bu durum da Leyla’yı rahatsız eder. Leyla, evliliğinden bahsettikten sonra aktüel zamana geri döner ve Selahattin’le olan diyaloglarını nakletmeye başlar. Selahattin’le yaptığı konuşma Leyla’nın canını sıkır. Kocasının ona bir kadının yirmi altısından sonra kadın olmayacağını söylemesi üzerine ona verecek bir cevap bulamaz ve kocasından tamamen uzaklaştığını fark eder. Selahattin yatıp uyur, Leyla ise kocasının tavırlarından duyduğu rahatsızlığı düşünür.

“19 Haziran 1919” başlıklı anlatıda Leyla, Süreyya ile seferberlik çalışmalarına katıldığından ve geniş zamanda yaptığı çalışmalardan bahseder. Anadolu’ya gidecek silahlar, yazışmalar ve insanlar Leylaların kontrolünden geçmektedir. Leyla, kadın olduğu için dikkat çekmeyeceği düşünülerek çeşitli görüşmelere katıldığından, bazen de küçük toplantılarda yer aldığından bahseder. Ardından anlatı zamanından bir önceki günde gerçekleşen toplantılarından bahseder; burada yer alan ve yeni yeni tanımaya başladığı insanları anlatır. Mahmut Bey isminde bir gazeteciyi, Doktor Mehmet Bey’i ve Darülfünun’da hoca olan Hakkı Bey’i tanıtır. Bu yeni tanıdığı insanların dışında; tanımadığı ancak seferberlik içinde olan başka insanların da olduğunu belirterek anlatısını bitirir.

“Beyazıt, 20 Haziran 1919” başlıklı bölümde Leyla koltuğunu penceresine dayar ve Marmara’yı izlemeye başlar. Bu esnada da düşüncelere dalar. Türklerin yaşadıkları sıkıntıları düşünür. Dün ona anlatılan bir olaydan bahsetmeye başlar. Melahat isminde bir genç kız, babasının vefatı üzerine annesi ve kardeşleriyle yapayalnız kalmıştır. Geçimlerini sağlamak ona kalmıştır. Mektebine devam ederken bir gün birisi üzerindeki pelerini çekmiş, altındaki yamalı giysileri ortaya çıkınca utancından mektebi bırakmıştır. Leyla, böyle hayatlar yaşayan Türkleri düşünüp kendi rahatlığından dolayı kötü hisseder. Bu düşüncelerle yerinden kalkıp Süreyya’yı arayarak onu evlerine davet eder. Anlatı zamanı ile vaka zamanı eş süremliler. Bir müddet sonra Süreyya gelir ve sohbet ederler. Süreyya, normalde az konuşan bir insan olduğunu ancak Leyla’nın yanında gevezeleştğini dile getirir. Bu diyalogların ardından Süreyya gider. Zamanda ileri atlanır, akşam Selahattin eve gelir. Süreyya’nın

geldiğini öğrenen Selahattin, Leyla'ya İngilizleri yenemeyeceklerini ve boşuna çalıştıklarını söyler, bölüm bu konuşma ile sonlanır.

“26 Haziran 1919” tarihli başlıkta anlatılan vaka parçasında Leyla, annesi ve Selim; Selahattin'in teyzesinde iftara davetlidirler. Anlatı ve vaka zamanı eş süremlidir. Selahattin'in ısrarları üzerine Leyla, Selim ve Selahattin akşam dışarı dolaşmaya çıkarlar. Leyla bu gezinti esnasında gördüklerini ve gördükleri karşısındaki düşüncelerini anlatır. Gezerlerken, insanların gramofondan gelen müzik eşliğinde kahvelerde ramazan eğlencesi yaptıklarını görür. Memleketin içinde bulunduğu durum karşısında insanların bu hâllerini anlayamaz. Daha sonra Selim ve Leyla kalabalıktan sıyrılıp Şehzade Cami'ye girerler. Cami sessiz ve boştur. Leyla camiye elem havasının hâkim olduğunu düşünür. Ardından cami, yalnızca yoksul Türk askerleri ile dolar. Leyla, askerlere ve memleketin hâline üzüdür. Cami boşalırken Selim ile çıkar ve kalabalığa karışır. Buradaki vaka parçası, İşgal İstanbul'undaki insanların duyarsız tavırlarını ve şehirdeki eğlence ortamını göstermesi bakımından önemlidir.

“29 Haziran 1919” başlıklı bölüm akşam vakti açılır. Leyla'nın anlatısı ile anlattığı vaka aynı zaman diliminde yer alır. Selim'in teklifi üzerine Leyla, Selahattin, Süreyya ve Mahmut Bey Sultanahmet Cami'yi seyretmeye gitmişlerdir. Leyla, seyrettiği manzara karşısında duyduğu huzur hissini dile getirir. Burada düşman askerlerinin bayraklarını göremez. Bu sebeple kendisini eski özgür memleketindeymiş gibi hisseder. Selahattin'in gitmek istemesi üzerine oradan istemeyerek ayrılırlar.

Bir sonraki bölüm “15 Temmuz 1919” başlığıyla açılır. Bölüm kısa sürmektedir. Anlatının yapıldığı gün Süreyya Leylalara gelmiştir. Anadolu'da kurtuluş mücadelesinin başladığını haber verir. Leyla bu haber üzerine ümitlenir.

“Bebek, 25 Ağustos 1919” başlıklı bölümde zaman atlaması yapılır. Leyla Bebek'te bir yalıya taşınalı iki hafta olmuştur. Anlatının yapıldığı gün Süreyya, Selim ve Mahmut Bey Leyla'yı görmeye gelirler. Akşama kadar otururlar. Leyla dışarıdan tango, marş ve eğlenen insan sesleri duyar. Leyla'nın duyduklarını ve gördüklerini dile getirmesiyle işgal İstanbul'unun içinde bulunduğu vaziyet olay örgüsü içinde pekiştirilir. Selim ile Leyla aralarında konuşmaya başlarlar. Selim, yakında Anadolu'ya gideceğini söyler. Bunun sebebini Refika'nın davranışlarına bağlar. Refika'yı düşman askerleriyle eğlenirken görmüştür. Nişanlısının davranışlarına artık dayanamadığı için gitmeye karar verdiğini söyler. Leyla Selim'i haklı bulur,

arkadaşının hâline çok üzülür. Diyalogları esnasında Selim; Süreyya ve Selahattin'in Refika'ya gittiklerini ancak ciddi olmadıklarını, bu yüzden de Leyla'nın üzülmemesini söyler. Leyla Selim'in söylediklerinden çok etkilenir. Kocasına şaşırılmaz, çünkü aralarında sevgi kalmamıştır. Ancak Süreyya'dan bu hareketi beklemediği için üzülmemektedir: “Düşüyorum, düşüyorum, bütün sevdiklerimin üstünden. Ve birden uçurumun dibinde kendimi yapayalnız hissediyorum.” (s. 74).

“28 Ağustos 1919” başlıklı bölümdeki anlatı ve anlatılan vaka parçası oldukça kısadır. Leyla'nın anlatısı ile vaka aynı zaman çizgisinde ilerler. Leyla şezlongda yatmakta, bu esnada da kendi iç dünyasından bahsetmektedir. İç monolog olarak düşüncelerini ve hislerini nakleder. Herkese ve her şeye yabancılaştığını dile getirir. Ardından kocasını izler ve onun beğenmediği hareketlerini düşünür. Selahattin, Leyla ile konuşmaya çalışır. Leyla ondan eğlencesini bırakmasını ister. Selahattin'in eğlencelerine karışılmaması gerektiğine dair verdiği cevap üzerine Leyla'nın donakalmasıyla bölüm sona erer.

“1 Eylül 1919” başlıklı bölüm Leyla'nın tramvaya binmesiyle başlar. Jale'nin kızı ölüm döşeğinde. Leyla, Jalelerden dönmektedir. Ardından geriye dönüş tekniği ile Jalelerdeki ziyaretini anlatmaya başlar. Jalelerin evi eşyasız ve bomboştur. Leyla doktora çocuğun hastalık sebebini sorar, doktor hastalığın sebebini sefalete bağlar. Leyla ağlayarak oradan ayrılır. Bu geriye dönüşten sonra aktüel zamana geçilir. Leyla tramvayda giderken etrafı gözlemler. Düşman bayraklarıyla donatılmış meyhaneleri, dans eden insanları, Rus göçmenleri, Hristiyan kadınları, içki kokan mekânları görür. Bu yozlaşmış ortamdaki insanlarla Jale gibi sefalet çeken, kuru ekmek bulamayan Türkleri düşünür. Şehre olan yabancılaşmasını iç monolog şeklinde dile getirir.

“9 Eylül 1919” başlıklı anlatı iç monologdan oluşur. Leyla, az önce Refika'nın kendisini ziyarete geldiğini ama onu kabul etmediğini söyleyerek anlatısını başlatır. Geniş zamanda yaşanan olayları özetler. Selim'in Anadolu'ya geçtiğini, Selahattin'in de son zamanlarda Refika'ya gitmeye devam ettiğini anlatır. Ardından kendi iç dünyasını anlatmaya başlar. Süreyya'nın Refika'ya gitmesinin onu nasıl hayal kırıklığına uğrattığından bahseder. Süreyya on beş günden beri Leyla'yı görmeye çalışmış ancak Leyla onu kabul etmemiştir. Leyla, eğer yarın Süreyya gelirse onu kabul edeceğini söyleyerek anlatıyı sonlandırır.

“Bebek, 10 Eylül 1919” başlıklı anlatı oldukça kısadır. Anlatı zamanı önceki bölümden bir sonraki günde geçer. Zaman aktüel zamandır, ancak anlatıda herhangi bir vaka parçası yer almaz. Bir önceki bölümde Süreyya’nın gelmesini bekleyen Leyla, bu bölümde Süreyya’nın gelmediği bilgisini verir. Ardından içinde bulunduğu yalnızlık psikolojisi sebebiyle evden çıkmak istemediğini dile getirir.

Önceki bölümün hem anlatı hem de vaka zamanından bir gün sonrasında başlayan “11 Eylül 1919” başlıklı anlatıda Süreyya Leyla’ya gelir. Bölüm diyaloglardan oluşur. Leyla, Süreyya’ya Refika’ya gidip gitmediğini sorar. Süreyya ise yalnızca bir kere Selim’in Anadolu’ya gittiğini haber vermek için ona uğradığını söyleyince Leyla rahatlar. Bölümdeki vaka parçası Süreyya’nın gelişinden ve Leyla ile gerçekleştiği sohbetten ibarettir. Anlatı ile aktüel vaka zamanı eş süremlidir.

“Bebek, 15 Eylül 1919” başlıklı bölümde aktüel zamanda geçen vaka parçası yer almaz. Anlatı çok kısa sürer. Leyla, 15 Eylül 1919 tarihindeki anlatısında Fransızların İstanbul’daki evlerini işgal etmek istedikleri haberini verir. Eşi Selahattin Fransız dostlarına yalvarmış, Leyla ise evinden ayrılmayı umursamamıştır.

“Bebek, 16 Eylül 1919” tarihli anlatıda ise Leyla, Selahattin’in yabancıların himayesine girmeyi istediğinden bahseder. Leyla’nın gözünde Selahattin fazlasıyla küçülmüştür. Hatta Leyla onu öldürmeyi bile düşündüğünü ifade eder.

“Bebek, 20 Eylül 1919” başlıklı bölümde anlatılan vaka parçası romanın önemli bir metin halkasıdır. Leyla bu bölümde Selahattin’in Avrupa’ya gittiğini anlatır. Gitmeden önce yaşadıkları tartışmayı da geriye dönüş tekniği ile nakleder. Selahattin, işi sebebiyle yabancı himayesine giremediği için Leyla’nın girmesini ve evi kurtarmasını ister. Leyla ise onun bu teklifine dayanamaz ve kocasına tokat atar, ondan nefret ettiğini dile getirir. Kocasına olan nefretini ilk kez dile getirmesi ve onunla ilişkisini bitirmesi, romanın önemli bir metin halkasıdır. Leyla bu olayı naklettikten sonra aktüel zamana geri döner ve sabah Selahattin’in ona bıraktığı notu aynen nakleder. Selahattin notunda Avrupa’ya gittiğinden, Leyla’nın istediği zaman yanına gelebileceğinden bahseder. Leyla ise artık rahat olduğunu söyleyerek anlatısını bitirir.

“Bebek, 22 Eylül 1919” başlıklı anlatıda güncel zamanda cereyan eden bir vaka parçası anlatılmaz. Anlatı Leyla’nın iç monoloğundan oluşur. Leyla, Selahattin’in gidişi sonrası iç dünyasında yaşadıklarını nakleder. Kocasının gidişi onu

üzmesine de hayatta tek başına kaldığını ve yalnızlaştığını düşünür. Evliliğinin bir hata olduğunu ifade eder. Ancak evliliği zamanla bir alışkanlık hâline geldiği için kocasının gidişi ile kendisini boşlukta hissetmektedir.

Bir sonraki bölüm “14 Ekim 1919” tarihli başlıkla başlar. 14 Ekim’de yapılan anlatı oldukça kısa sürmektedir. Leyla, anlatı zamanından kısa süre önce Süreyya’nın geldiğini ve ona ev aradığını söylediğini dile getirir. Bölümdeki tek hareket Süreyya’nın Leyla’yı ziyaret etmesidir.

“15 Ekim 1919” tarihindeki anlatı, bir önceki anlatının bir gün sonrasındır. Leyla, Süreyya’nın ona Çiftehavuzlar’da üç-dört odalı şirin bir köşk bulunduğunu söyler. Ardından o eve yerleşmek üzere mevcut evinden ayrılır. Burada yer alan vakanın anlatı süresi oldukça kısadır.

“16 Ekim 1919” başlıklı bir sonraki anlatı, Leyla’nın yeni evine gittiği vaka parçasının bir gün sonrasındır. Bu bölümdeki kısa anlatıda Leyla geniş zamanda yaptıklarından bahseder. Leyla yeni evinde dinlenmektedir. Evinin yakınında İtilaf askerlerinin karargâhı olduğunu, onları görmemek için dışarı çıkmadığını, yalnızca arada balkona çıktığını dile getirir.

“20 Ekim 1919” başlıklı bölümde Süreyya içeride Leyla’yı beklerken Leyla da aynanın karşısında hazırlanmaktadır. Anlatı ve vaka zamanı aynı çizgide ilerler. Leyla, önemli bir haber aldıkları bilgisini verir. Ardından Süreyya ile dışarı çıkarlar ve kayığa binerler. Leyla bu yolculuk esnasında manzarayı seyrederek iç dünyasından geçenleri anlatır. Ardından bir zaman atlamasıyla o gün yaptıklarını kısaca özetler. Bir çay partisine gitmiş, orada gizlice cephane pazarlığı yapmışlardır.

“25 Ekim 1919” başlıklı bölüm Jalelerde başlar. Leyla, geçen zaman içinde olanları özetler. Süreyya Jale’nin kocasına iş bulmuştur. Bu sayede Kalamış’ta küçük bir eve taşınmışlardır. Jale’nin Leyla’nın yakınına gelmesi üzerine Leyla sık sık arkadaşıyla görüştüğünden bahseder. Aktüel zamana geçilir ve Jale’nin küçük oğlu yanlarına gelir. Yan köşkten güzel yemek kokuları geldiğini söyler. Leyla küçük çocuğun hâline üzülür ve havanın kararmasını bahane ederek oradan ayrılır. Dönüş esnasında İskoçyalı askerlerin eğlence sesleri ile Avustralya askerlerinin şakalaşmalarına şahit olur. Gözleri yaşlarla dolarak yoluna devam eder.

“30 Kasım 1919” başlıklı bölüm akşam saat dokuzda başlar. Bölümün anlatı süresi oldukça kısadır. Leyla odasındadır, karanlıkta rüzgârın sesini dinler ve bu

karanlık ortamın iç dünyasında uyandırdıklarını dile getirir. O sırada Süreyya ziyaretine gelir ve vapur bulamadığı için o akşam onlara misafir olacağını söyler. Leyla ise Süreyya'nın gelmesiyle içinde bulunduğu olumsuz ruh hâlinde kurtulur: “Fırtına kesildi gibi, huzur hissediyorum.” (s. 107).

“5 Aralık 1919” başlıklı bölümdeki anlatılan vaka bir gün önce gerçekleşen - yani 4 Aralık tarihinde- bir vakadır. Anlatı zamanı ise 5 Aralık günüdür. Leyla, “dün” akşam Selahattin'in yakın bir dostunun evinde verilen ziyafete gittiğini anlatır. Bu ziyafet esnasında şahit olduklarını anlatarak düşüncelerini dile getirir. Bir vezir kızı olan ev sahibesinin verdiği bu ziyafette herkes eğlenmekte, kendilerini göstermeye çalışmaktadır. Ortamdaki insanların memleketin vahim vaziyetini umursamadan eğlenmeleri Leyla'yı öfkelen-dirmiş-tir: “...bugün burada gördüğüm zihniyete hayret ettim” (s. 108). İnsanlar içki ve zevk âlemi içinde eğlenmekte, hatta aralarında üniformalı yabancılar da yer almaktadır. Leyla bu ortam içinde kendisini yabancı hisseder ve oradan soyutlanmak üzere balkona çıkar. Balkona çıkması ile Türklerin hâlini, vatanını ve Süreyya ile ortak gayesi olan vatanın kurtuluşunu düşünür. Orada neden bulunduğunu sorgular ve o an Süreyya'nın yanında olmak ister.

“8 Aralık 1919” başlıklı bölüme Leyla'nın iç konuşması hâkimdir, bölümde herhangi bir vaka anlatılmaz. Leyla, aynanın karşısına geçip kendisinin ne kadar zayıfladığını fark eder ve bu durumu dile getirir; içinde uyanan aşkın farkına varmaya başlar.

Bir sonraki bölüm olan “18 Aralık 1919” başlıklı anlatının zamanı, vaka zamanı ile paralel ilerler. Leyla ve Süreyya Jalelerde balkondadır. Bölümün hacmini diyaloglar oluşturur. Leyla, Jale ve Süreyya; aşk kavramı üzerine sohbet eder ve düşüncelerini paylaşırlar. Bu esnada Süreyya ile Leyla birbirlerine olan hislerin karşılıklı olduğunu anlar, sonrasında eve dönmek üzere yola çıkarlar. Eve geldikleri zaman Süreyya, yakın zamanda gideceğinden bahseder. Leyla ise gözleri dolarak Süreyya'nın yanından kaçır. Süreyya'nın gidecek olması onu derinden etkiler. Süreyya ile Leyla'nın karşılıklı hislerinin açığa çıktığı bu sahne romanın önemli bir metin halkasıdır.

“24 Aralık 1919” başlıklı anlatıda, anlatı zamanı ile anlatılan vakanın zamanı eş zamanlı ilerler. Süreyya Leylalara gelir ve Leyla'yı yarın gemiyi görmek üzere Samatya'ya çağırır. Çok oturmaz, kalkarak oradan ayrılır.

“25 Aralık 1919” başlıklı bölümdeki anlatı ise bir önceki bölümde yapılan anlatının bir gün sonrasdır. Leyla, Süreyya ile gemiyi görmeye gittiğini söyler. Daha sonra o günü anlatmaya başlar. Süreyya ile Leyla, gemiyi gördükten sonra Yedikule’ye giderek bir kulenin tepesine çıkmışlardır. Tepede oturup manzarayı seyrederken aşklarını birbirlerine itiraf etmişlerdir. Bu vaka parçası romanın dönüşüm noktasıdır. Leyla ile Süreyya’nın karşılıklı aşkları olay örgüsünü şekillendirmektedir.

“30 Aralık 1919” başlıklı anlatı vakadan oluşmaz. Leyla, içinde duyduğu aşkın ona hissettirdiklerini dile getirir.

“1 Ocak 1920” tarihli anlatıda Leyla’nın annesi kızının üzüntü içinde olmasından şüphelenir. Leyla ise geçen günler içinde yaptıklarını okuyucuya anlatır. Süreyya ile havanın güzel olduğu vakitler el ele dolaştıklarından bahseder. Annesine bir şey söyleyemediği için suçluluk duyduğunu dile getirir.

Anlatı tarihi “15 Şubat 120” olan kısımda, Leyla üç gün içinde vuku bulan hadiseleri anlatır. Üç gündür kar yağdığını dile getirir. İlk gün sobanın karşısında dadısıyla oturup karı izlemiş, kar manzarasında dahi içinde yaşadığı aşkını görmüştür. Anlatı tarihinden bir gün önce ise Mahmut Bey, Hakkı Bey, Doktor Mehmet Bey, Cemal Bey, Kemani Süleyman Bey, Doktor Edhem Bey ve Süreyya Leyla’yı ziyarete gelmişlerdir. Leyla geriye dönerek o akşamki ziyareti nakletmeye başlar. Leyla, Süreyya ile yalnız kalabilmek için çareler arar ancak başarılı olamaz. Süreyya herkesten önce gitmiştir. Leyla, vakayı naklettikten sonra aktüel zamana geri döner. İçi sıkıldığı için dışarı çıkar ve Süreyya ile karşılaşır. Birbirlerine karşı olan hislerini paylaşırlar. Süreyya gelecek hafta İzmir’e gideceğini söyler. Leyla Süreyya’nın gitmesini istemez. Süreyya, Leyla evli olduğu için gitmesinin doğru olacağını belirtir ve o gece Leylalara misafir olur.

“16 Şubat 1920” başlıklı kısım ise bir önceki anlatının ertesi günüdür. Leyla gece hiç uyuyamadığından, ilk kez Süreyya sayesinde mutluluk duygusuyla tanıştığından ve onun gidişle tekrar yalnız kalacağından bahseder. Ardından salonda Süreyya ile karşılaşır ve konuşmaya başlamalarıyla bölüm sonlanır.

“20 Şubat 1920” başlıklı bölümde herhangi bir vaka parçası yer almaz. Aktüel vaka zamanı, Leyla’nın İstanbul’un tasvirini yaptığı betimlemelerle duraklatılır. Leyla, İstanbul’daki Türk halkının sefaletini ve bu durum karşısında duyduğu hüznü söz

konusu eder. “İşte İstanbul! Bir baştan öbür başa beyaz örtüsü altında açlık ve ıstırap kaynaşması, ümitsizlik ve ölüm mahşeri olan İstanbul.” (s. 145).

“12 Mart 1920” başlıklı kısımda ise geçen zaman zarfında vuku bulan havadisler Leyla tarafından nakledilir. Anadolu ile bağı sağlayan ulaşım yolları kesilmiştir. İngiliz ordusu İstanbul’un dört bir tarafını kuşatmıştır. İstanbul’da yaşanan zulüm artmıştır. Her evde acı ve matem vardır. Ankara’da teşkilatlanma tamamlanmış, birçok vilayet artık İstanbul’daki hükûmeti tanımamaktadır. Leyla kurtuluş gününü ümit eder.

“16 Mart 1920” tarihli anlatıda Leyla, İstanbul’un askeri olarak resmen işgal edildiği haberini paylaşır. Olay örgüsünün başından itibaren yaşanan işgal vaziyeti ile yeni yaşanmaya başlanan işgal durumu arasındaki farkı anlamamaktadır. Detaylıca öğrenebilmek için İstanbul’a inmek ister; ancak tüm vapurlar iptal edilmiştir. Kendisine ulaşan bilgiye göre kışla ve Harbiye Nezareti gibi pek çok resmî daire işgal edilmiştir.

Yine aynı zaman diliminin akşamında “16 Mart 1920, Akşam” tarihli kısa bir anlatı başlar. Leyla, yeni öğrendiği gelişmeleri bir önceki bölümdeki günün akşamı nakleder. Bu haberlere göre işgal edilen yerlerde birçok Türk askeri öldürülmüştür. Süreyya’dan da haber alamamaktadır. Muayenehanesini arar fakat ulaşamaz.

“17 Mart 1920” başlıklı kısımda Leyla, Süreyya’nın dün gece İngilizlerden saklanarak gizlice ona geldiğini anlatır. İngilizler Süreyya’nın muayenehanesine gitmiş fakat Süreyya’yı bulamamışlardır. Leyla da bunun üzerine Süreyya’yı İstanbul’dan kaçana kadar evinde saklamaya karar vermiştir. Aynı zamanda Süreyya’dan Mahmut Bey’in de yakalandığı haberini almıştır.

“23 Mart 1920” tarihli anlatıda Leyla “bugün” Hakkı Bey’in geldiğini ve meclisten haber getirdiğini söyler. Anlatı zamanından önce yaşanan vaka, geçmişe dönülerek Hakkı Bey’in ağzından nakledilir. Hakkı Bey meclisin basıldığını ve üç mebus arkadaşının işgal kuvvetleri tarafından götürüldüklerini anlatır. Götürülen kişilerin ya idam edildiklerini ya da Malta’ya sürüldüklerini söyler. Vaktin daraldığını, kendilerine de sıra geleceğini dile getirir. Hakkı Bey’in anlatısıyla bölüm son bulur.

Bir sonraki bölüm “30 Mart 1920” tarihli anlatıyla başlar, anlatı oldukça kısa sürer. Bu anlatı zamanına kadar vuku bulan olaylar Leyla tarafından özetlenir. Türk

askerinin üniforma giymesi yasaklanmıştır. Leyla bu haberi aktüel zamanda gazeteden okuyup öğrenir.

“1 Nisan 1920” tarihindeki anlatıda Leyla, Hakkı Bey’in onlardan çıkıp evine gittiği gece yakalanıp Malta’ya sürüldüğünü öğrenmiştir. Aynı zamanda kendi evlerinin çevresinde de casusların dolaşmaya başladığını söyler. Bu kısa bölümler, cereyan eden önemli hadiseleri özetlemektedir.

“3 Nisan 1920” başlıklı kısa bölümde Leyla, Süleyman Bey’in tutuklandığı bilgisini paylaşır.

Leyla, “4 Nisan 1920” başlıklı anlatısında öğrendiği yeni bir haberi daha paylaşır. Saman arabası içinde gizlenerek Anadolu’ya kaçan üç subaydan biri, nöbetçilerin arama yaparken süngülerini arabaya saplaması üzerine ölmüştür.

“5 Nisan 1920” başlıklı bölümdeki anlatı, anlatılan vakadan sonra yapılır. Leyla, işgalcilerin evini bastığını anlatır. Geriye dönülür ve anlatıdan önce yaşanan bu vaka parçası nakledilir. Süreyya evin ambarında saklanırken işgalciler ambara girmiş ancak onu bulamayıp evden ayrılmışlardır. Leyla durumu korku ve endişe ile nakletmekte, Süreyya’nın bir an önce kaçması gerektiğini düşünmektedir.

“8 Nisan 1920” tarihli kısa günlük parçasındaki anlatı, söz konusu edilecek olan vakadan kısa bir süre sonra yapılır. Vaka ve anlatı aynı günde geçer. Vaka, Leyla ile Edhem Bey’in bahçedeki sohbetlerinden müteşekkildir. Anlatıcı, komşusu Doktor Edhem Bey’le olan sohbetini nakleder. Edhem Bey Leyla’ya, evlerinde Anadoluluları saklamaması gerektiği hususunda öğüt verir. Kahraman-anlatıcı, komşusu Edhem Bey’le olan sohbetini naklettikten sonra Edhem Bey’in aslında memleketini sevdiğini fakat Anadoluluları zayıf gördüğü için yenilmekten korktuğunu ifade ederek anlatısını sonlandırır.

“10 Nisan 1920” tarihli anlatıda geniş zamanda vuku bulan çeşitli hadiseler başkişi Leyla tarafından özetlenmektedir. Sürgüne gitmeyen milletvekilleri Ankara’ya gitmişlerdir. Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın yönetimi altında bir meclis açılmıştır. Bu hadiseler kısaca nakledildikten sonra, Leyla bağımsızlık mücadelesi hakkındaki görüşlerini dile getirir. Mücadelenin başarıya ulaşacağına dair ümidinden bahseder.

“30 Nisan 1920” tarihinde yapılan anlatı ile anlatılan olaylar eş süremliler. Buradaki vaka parçasını Leyla ile Süreyya’nın evdeki diyalogları oluşturur. İkili, akşam vakti ilişkileri hakkında konuşmaya başlar. Leyla, Selahattin’i

sevmediğini, fakat annesinin gelenekçi tutumu sebebiyle ondan boşanamayacağını Süreyya'ya açıklar. Süreyya ise Leyla'ya Anadolu'da bir yetimhanede annelik yapmasını teklif eder, kendisinin de orada doktorluk yapabileceğini söyler. Bu teklif üzerine Leyla Süreyya'dan, annesini boşanma hususunda ikna edebilmek için bir süre ister. Bu diyaloglardan sonra Leyla alt kata iner ve vaka sona erer.

“5 Mayıs 1920” tarihli başlıkta, anlatı zamanından iki gün önce Süreyya'nın gittiği bilgisi verilir ve geriye dönüşle bu vaka parçası nakledilir. Leyla Süreyya'yı kaçırmak üzere bir akşam evlerine ahabplarını çağırır. Gecenin sonunda ahabplarını arabalara bindirerek gönderir, bu şekilde İngilizlerin dikkatini onların arabalarına yöneltir. Ardından Süreyya'yla başka bir arabaya binerek kaçar. Kaçış esnasında yolda düşmanları atlatarak Karacaahmet Mezarlığı'na girerler. Bu mezarlığın çevresindeki kahvede halkın toplandığını görürler. Leyla bu manzaranın hakiki İstanbul ramazanını aksettirdiğini düşünür, bu düşünceler içinde Süreyya'nın kaçacağı yalıya ulaşırlar. Süreyya Leyla'yı bekleyeceğini söyleyerek kayığa binip gider. Onun gidişiyle hem anlatı hem de vaka parçası sona erer.

“7 Mayıs 1920” tarihinde yapılan anlatıda anlatıcı, Süreyya'nın gidişi sonrası yaşadığı yalnızlığı dile getirir. İç dünyanın anlatıya dökülmesi sebebiyle burada herhangi bir vaka da mevcut değildir.

“10 Mayıs 1920”deki vaka parçası ile anlatı eş süremlilerle ilerler. Vaka parçası istasyonda geçmektedir. Leyla Sevr Antlaşması hakkında yazılanları okumak için istasyonda gazeteciye bekler. Oradaki simitçiye gazeteciye sorar, gazeteciye beklerken bir polis gelir. Polis ondaki gazeteyi Leyla'ya verir. Leyla da bir yere oturarak gazeteyi okumaya başlar, esaret hakkındaki düşüncelerini nakleder. Hiçbir Türk'ün bu antlaşmayı kabul etmeyeceğini dile getirir. Ardından evine geçer, evde Mehmet Bey'i bulur, arkadan da Edhem Bey gelir. Edhem Bey Anadolu'ya olan kızgınlığını dile getirir. Mehmet Bey de Anadolu'ya gideceği için Leyla'ya veda eder ve vaka parçası noktalır.

“Aynı günün gecesi” başlıklı anlatı, bir önceki vaka parçasının geçtiği gece yaşananları içerir. Leyla ve annesi, ülkenin yeni gündemi olan Sevr Antlaşması sebebiyle ağlaşırlar. Leyla bu konudaki düşüncelerini ve hislerini naklederek vaka parçasını sonlandırır.

“25 Mayıs 1920” başlıklı anlatıdaki vaka parçası oldukça kısa bir şekilde nakledilir. Buradaki anlatı zamanı ile vaka zamanı eş süremliler. Leyla sıkıntılı bir şekilde uyanarak kalkar, evden çıkar. Yolda yürürken iç dünyasını nakletmeye başlar. Hem ülkedeki esaret hâlinin hem de Süreyya’nın yokluğunun onun ruhsal durumunu nasıl kötü etkilediğinden bahseder.

“26 Mayıs 1920”deki anlatı ile anlatılan vaka parçası aynı günde gerçekleşir. Ancak anlatı vaka parçasından kısa bir süre sonra yapılır. Kahraman-anlatıcı, “bugün” annesine giderken yolda tuhaf kıyafetli bir alay gördüğünü anlatır. Bu alayın “Kuvey-i İnzibatiye” adında, Çerkez ve Yunanlardan oluşan mücadele karşıtı bir ordu olduğunu öğrenir. Ardından bu ordu hakkında duyduklarını nakleder. Duyduklarına göre Türkler Anadolu’ya geçmek için bu orduya katılıyorlardır. Bu haber Leyla’yı sevindirir.

“30 Mayıs 1920” tarihli anlatıda vaka parçası yer almaz. Yalnızca birkaç haftadır İstanbul’da yaşanan ümit havasından bahsedilir. Bu ümidin sebebi Anadolu’daki mücadeledir.

Bir önceki anlatıdan sonra, Süreyya’nın Leyla’ya yazdığı mektuplar peş peşe olay örgüsüne yerleştirilir. İlk mektup “Süreyya’nın mektubu Mudanya, 6 Mayıs” başlıklıdır ve anlatıcı Süreyya’dır. Süreyya mektubunu gidişinden iki gün sonra yazmıştır. Mektupta söz konusu edilen vaka parçasını Süreyya’nın Anadolu’ya kaçtığı gün vapurdaki hareketleri oluşturur. Süreyya vapurda giderken hissettiklerini Leyla ile paylaşır. Ardından “20 Mayıs 1920” başlıklı ikinci mektup gelir. Bu anlatının anlatıcısı da Süreyya’dır. Süreyya, artık Ankara’da olduğundan, bu kentteki mücadelenin kuvvetinden ve Leyla’ya olan derin özleminden bahsederek mektubunu sonlandırır.

“3 Haziran 1920”de yapılan anlatıda hem güncel vaka hem de bir gün önceki vaka nakledilir. Güncel vaka ile anlatı zamanı eş süremlidir. Leyla, Anadolu’ya kaçacak on kişiye vasıta aramak için Bebek’teki dostlarına gitmek ister. Kayıkla dostlarına gitmek üzere yola çıkar ve bu esnada gideceği dostlarının oğlu Hami Bey’le karşılaşır. Bunun üzerine Leyla ve Hami Bey birlikte giderler. Yolda giderken gerçekleşen diyaloglar nakledilir. Hami Bey Leyla’ya dün gece millîci çetenin Beykoz’a indiğini, bunu öğrenen düşman askerlerinin Beykoz çevresinde bombardıman başlattıklarını söyler. Leyla bu habere sevinir, ikili eve ulaşır. Buradan sonra vaka zamanında ileriye doğru kısa atlamalar yaşanır. Leyla geliş amacını

dostlarına anlatıp vakit kaybetmeden oradan ayrıldığını özetleyerek nakleder. Bu noktada anlatı hızlanır. Yolda geri dönerken de mücadele karşıtı görünen iki Türkle karşılaşır ancak sonradan bu kişilerin düşman kılığına bürünen millîciler olduğunu öğrenir, onlardan düşmanları yendiklerine dair umut veren haberler alır ve vaka parçası sonlanır.

“4 Haziran 1920” başlıklı günlük parçasındaki anlatı oldukça kısadır. Geniş zamanda yaşanan bir vaka parçasından kısaca bahsedilir. Bu vaka parçası ise Anadolu çetelerinin barındığı ormanların İngilizler tarafından yakılması ve İstanbul’un duman altında kalmasıdır.

“10 Haziran 1920”de Jale Leyla’nın yanından ayrılarak evine gider. Bu hareketin öncesinde yaşananlar anlatılmaz. Yalnızca Jale’nin ailesiyle birlikte Anadolu’ya gitmek istediğini anlatması söz konusu edilir. Ardından Leyla bu konuda yardım alabilmek için Selim’e mektup yazmaya kalkar ancak uzun zamandır ondan haber alamadığını söyler, vaka parçası sonlanır.

“19 Haziran 1920” tarihli güncede kahraman-anlatıcı geniş zamanda süregelen bir vakayı özetler. Leyla’nın komşusu Edhem Bey’in köşkü İngilizler tarafından işgal edilecektir. Edhem Bey ise bu haber üzerine tedirgindir. Leyla bu vakadan bahsederek anlatısını bitirir.

“20 Haziran 1920”de yapılan anlatıdaki vaka parçası, anlatıdan bir müddet önce gerçekleşmektedir. Leyla, anlatısını yaptığı gün komşusu Edhem Bey ile karısının İngilizler tarafından yaka paça evlerinden çıkarıldıklarını, artık komşusunun İngilizler olduğunu dile getirir.

En son yaşanan vakadan sonra anlatı “1 Temmuz 1920” tarihinde başlar. Bu tarihteki anlatıda söz konusu edilen vaka yine aynı tarihte vuku bulmaktadır. Anlatı bu vakadan kısa bir süre sonra yapılır. Leyla, anlatı günü bahçede otururken yanına birinin gelip Selim’den mektup getirdiğini, ayrıntıları konuşabilmek için eve girmek istediğini ancak adamın hafiye olmasından şüphelendiği için bunu kabul etmediğini anlatır. Vakanın nakli bu noktada sonlanır.

“8 Temmuz 1920”deki anlatıda ise, bir önceki vakadan sonraki süreçte vuku bulan hadise haber verilir. Bu hadise Bursa’nın düşmesidir. Bu olaydan sonra geniş zamanda yaşanmakta olan olaylardan kısaca bahsedilir. Leyla, Bursa’nın işgal edilmesi üzerine Rumların, Yunanların ve İngilizlerin sokaklarda kutlamalar

yaptıklarını, kazanan tarafı destekleyen ahababı Ahmet Bey'in bu olay üzerine kendisine selam vermemeye başladığını anlatır.

“12 Temmuz 1920”deki anlatı ile anlatılan vaka aynı gün içindedir. Leyla Fener caddesinde yürürken işgalleri kutlayan kalabalığa denk gelir. Bu durumun onu nasıl yıktığını dile getirir.

“15 Temmuz 1920” tarihindeki güncede ise geniş zamandaki durumlardan bahsedilir. Düşman istilalarının kuvvetlenmesi üzerine halkın elemi artmakta, işkenceler devam etmektedir. Leyla da bu durumlar karşısındaki üzüntüsünü anlatır.

“17 Temmuz 1920”deki anlatı ise daha önce yaşanan bir vakayı özetleyerek haber verir. Bu vaka Selim'in esir edilmesidir. Leyla Selim'in esir edildiği haberini aldığını ve bunu öğrenebilmek için Süreyya'ya telgraf çektiğini söyler.

“1 Ağustos 1920” tarihindeki anlatıda Leyla, geçmişte vuku bulan bir vakayı haber aldığını, bu vakaya göre aylar öncesinde Selim'in hükûmet tarafından bilgi alması için İzmit'e gönderildiğini, orada Yunan'a esir düştüğünü ve idam edildiğini anlatır.

“5 Ağustos 1920”de ise, Selim'in idam vakası üzerine vuku bulan durumlar anlatılır. Leyla, Selim'in Refika'nın onu bırakıp gitmesine hiddetlenerek peşine düştüğüne ve onu kurşunla öldürdüğüne dair söylenti duyduğundan bahseder. Selim'in vaziyetine hem kendisinin hem dadısının hem de annesinin nasıl üzüldüklerini anlatır.

“7 Ağustos 1920” tarihindeki anlatıda Leyla, bir gün öncesinde Refika'yı dışarıda gördüğünü söyler. Selim hakkında halen daha kesin bir bilgi öğrenemediğinden bahseder.

“15 Ağustos 1920” başlıklı güncede, Leyla, anlatıyla aynı gün içinde Selim'in Arapyan Hanı'nda olduğunu duyduklarını söyler ve anlatıyı bitirir. Ardından anlatı bir gün sonrasında, yani “16 Ağustos 1920”de başlar. Leyla handa Selim'i bulamadıklarını dile getirir. Geriye döner ve Selim'i aramak üzere annesiyle beraber hana gittikleri vakayı nakletmeye başlar. Handaki azınlık ve yabancı askerlerin onlara olan kaba ve olumsuz tavırlarını anlatır. Selim'i orada bulamamışlardır.

“30 Ağustos 1920”deki güncede şimdiki zamanda yaşananlar anlatılırken geçmişteki vaka da geriye dönüşle özetlenir. Selim'in idam haberi kesinlik kazanmıştır. Leyla kendini üzüntüyle şezlonga atmakta, annesi ile dadısı da bu habere

ağlamaktadır. Ardından Leyla, geçmiş zamandaki bu vakayı özetler. Bu vaka parçasına göre Selim Refika'yı Rum ve İngiliz askerlerinin kollarında görmüş, dayanamayarak silahına davranmış, bunun üzerine askerler tarafından tanınınca da yakalanıp idam edilmiştir. Bu günceden sonra anlatı “15 Eylül 1920”de başlar, ancak bu anlatıda herhangi bir vaka parçası yer almaz. Leyla burada yalnızca iç dünyasını dile getirir. Selim’e olan üzüntüsünden ve Süreyya’ya olan özleminden bahseder.

Bir sonraki anlatıyı Süreyya’nın mektubu oluşturur. Bu mektubun yazılış tarihi 10 Temmuz’dur; anlatıcı Süreyya’dır. Süreyya aktüel zamanda, sabah vaktinde mektubunu yazmaktadır. Ankara’da günlerini nasıl geçirdiğini özetler. Sabahları hastaneye giderek doktorluk yapmakta, mücadele için çalışmakta, akşamları da Leyla’yı düşünmekte olduğunu yazar.

Mektubun ardından “17 Eylül 1920” tarihli günce gelir. Bu güncede herhangi bir vaka parçası yer almaz. Anlatıcı yalnızca iç dünyasını dile döker. Memleketin kurtuluş mücadelesinden kaynaklanan üzüntüsünü söz konusu eder. Bu günceden sonra ise tekrar Süreyya’nın mektubu gelir. Mektup 30 Temmuz’da, yani güncel zamandan iki ay önce yazılır, herhangi bir vaka anlatılmaz. Süreyya’nın Leyla’ya olan özleminin ve aşkının anlatılması söz konusudur.

Mektuptan sonra “1 Ekim 1920” tarihli günce gelir. Leyla bu tarihte Süreyya’nın mektubunu yeni almıştır. Annesiyle konuşur, Anadolu’ya gitmek için onu ikna etmeye çalışır. Anlatıya diyaloglar hâkimdir.

“5 Ekim 1920”deki anlatıda ise aynı gün içerisinde yapılanlar özetlenir. Leyla önce annesine gittiğini, oradan da bir ahababını ziyaret etmek üzere Beşiktaş’a geçtiğini anlatır. Burada küçük bir vaka parçası yer alır. Leyla Beşiktaş’ta, cuma günleri yapılan padişah selamlama törenine denk gelir. Ancak bu tören eskisi gibi değildir. Padişahı selamlayan yalnızca küçük bir grup vardır ve tören oldukça cansızdır. Leyla şahit olduğu bu durum karşısındaki üzüntüsünü dile getirir.

Olay örgüsüne tekrar Süreyya’nın mektubu girer. 4 Eylül’de yazılan mektupta Süreyya, 15 Ekim’de Leyla’yı almak üzere geri döneceğini, ardından Leyla’nın Ankara’daki yetimhanede çalışacağını söyler. Bu mektuptan sonra tekrar Leyla’nın güncesi gelir. “7 Ekim 1920” tarihli güncede vaka parçası yoktur. Leyla Süreyya’nın mektubu üzerine gitmeye karar verdiğinden bahseder. Ardından “9 Ekim 1920”

başlıklı anlatı gelir, bu anlatıda Leyla annesini ikna ettiğini ve Süreyya ile gideceğini belirtir.

“16 Ekim 1920”deki anlatıda tek bir vaka parçası yer alır. Leyla Süreyya ile Anadolu’ya geçmek üzere vapurda gitmektedir. Anlatı zamanı ile vaka zamanı eş süremli ilerler. Anlatıyı Leyla’nın düşünceleri ve Süreyya’yla olan diyalogları oluşturur.

“3 Kasım 1920”deki güncede Süreyya ve Leyla’nın seyahatinin on gün sürdüğü belirtilir. Güncel zaman duraklatılır ve geriye dönülerek bu on günlük süre içinde yaşananlar Leyla tarafından özetlenir. Leyla ile Süreyya vapurdan sonra araba ile on gün boyunca Anadolu’nun köylerinde gezmişlerdir. Leyla seyahati esnasında Anadolu coğrafyasında yaşayan halkın gündelik hayatını gözlemlemiştir. Anlatısında da bu gündelik yaşamı dile getirir. Köy halkının erkekleri harptedir. Bu sebeple yapılması gereken tüm işleri kadınlar üstlenmiştir. Leyla Anadolu’yu ve ona has manzaraları anlatır, anlatırken de bu manzaraların ruhunda uyandırdığı pozitif duyguları dile getirir. Bu anlatıdan sonra güncel vaka zamanı üç ay sonrasına atlanır, günce “1 Şubat 1921” başlıklı tarihle başlar. Leyla bu anlatısında Süreyya ile Ankara’dadır. Herhangi bir vaka parçası söz konusu edilmez, karakter Ankara’nın mücadeleci ruhundan ve Süreyya’ya olan sevgisinden bahseder.

Bir sonraki anlatı “Mart 1921” başlığını alır. Anlatı ile hareket eş süremli ilerler. Leyla ile Süreyya yürümekte, hastaneye gitmektedirler. Leyla bu esnada Süreyya’nın İnönü Harbi’nden döndüğünü, zaferin kazanıldığını dile getirir. Süreyya’nın savaşa gidişi ile savaş esnasında yaptıkları olay örgüsünde yer almaz, eksilti yapılır. Anlatının sonunda, Süreyya hastalarına bakmak üzere hastaneye girerken Leyla’ya eve dönmesini söyler.

Sonraki anlatı ise “...Mart 1921” başlığını taşır. Leyla anlatısını, bir önceki anlatı ve vakanın ertesi gününde yapar. Dünün devamında yaşananları ve anlatmadığı geçmiş vakaları nakleder. Süreyya’nın “dün” eve döndüğünde Leyla ile olan sevgi dolu diyalogları Leyla tarafından anlatılır. Leyla ayrıca, bir ay önce annesine Selahattin’den kesin olarak ayrılmak istediğini belirten bir mektup yazdığı bilgisini de paylaşır.

“15 Nisan 1921”e atlanan anlatıda Leyla annesinden cevap geldiğini söyler. Annesi telgrafla Selahattin’i çağırmıştır, Leyla ile kocasını barıştırmak istemektedir.

Anlatıcı bu havadisi paylaşır ve anlatısını bitirir. Ardından zaman atlaması ile anlatı “25 Nisan 1921” tarihinde başlatılır, ancak bu anlatıda vaka yoktur. Leyla yalnızca son yaşananları Süreyya’ya söyleyemediğinden bahseder. Diğer anlatı “28 Nisan 1921” başlığında devam eder. Fakat yine bir vaka yaşanmaz, sadece karakterin iç dünyasındaki sıkıntı yine karakter tarafından dile getirilir. Bir zaman atlamasıyla anlatı anı “5 Mayıs 1921”e gelir. Burada da yaşanan bir vaka yoktur. Leyla Süreyya’nın yeni bir hücum cephesine gittiğini söyler, fakat bu olay da olay örgüsü içinde anlatılmaz.

Bir sonraki anlatı, bu defa Leyla’nın Süreyya’ya yazdığı bir mektuptan oluşur. “Mayıs” başlığını taşıyan mektupta Leyla Süreyya’yı bırakıp yarın sabah gideceğini yazar. Gidişi hususundaki gerekçeleri anlatır, mecburiyetinden bahseder. Her geçen gün Süreyya’ya maddeten yakınlaştığını fakat ondan manen uzaklaştığını belirtir, bu durumu gerekçe gösterir. Aynı zamanda annesini incitmek istemediği için de onu terk etmeye mecbur hisseder. İnebolu’da yetimhane müdireliği teklifini kabul ettiğini, doğruca oraya gideceğini ve Selahattin’le hiçbir zaman bir araya gelmeyeceğini de belirterek veda mektubunu sonlandırır.

Olay örgüsünün son anlatısı ise “1924 Mayıs” başlığını taşır. Zamanda üç yıl ileri atlanmıştır. Leyla bu üç yılda yaşanan önemli vakalardan bahsederek anlatısını sonlandırır. Millî hareket Türk ordusuna dönüşmüş, zaferle birlikte yeni Türkiye kurulmuştur. Türk milleti mutluluk ve huzur içindedir. Bunun yanı sıra Leyla Süreyya’dan üç yıldır ayrıdır ve bu ayrılık halen daha onu üzmemektedir. Annesiyle İnebolu’da yaşamakta, yetimhanede kimsesiz çocuklara annelik yapmaktadır. Selahattin’le halen evlidir fakat onunla bir araya gelmemektedir. Leyla anlatısını Süreyya ile tekrar kavuşup kavuşamayacağına dair belirsizlikle kapatır, olay örgüsü burada sonlanır.

Olay örgüsünü oluşturan kurmaca zamanın kronolojik bir çizgide ilerlediği görülür. Günlük formatı şeklinde aktarılan vakalar, genel olarak cereyan ettikten kısa bir süre sonra nakledilir. Bazı bölümlerde ise anlatı ve anlatılan vakalar eş süremlili olarak ilerler. Kahraman-anlatıcı olan Leyla’nın düşünceleri ve hissettikleri, olay örgüsünde geniş bir yer tutar. Romanın çoğu bölümünde vakadan ziyade kahramanın iç dünyası anlatılır.

Vaka parçaları zaman zaman geriye dönüşlerle zaman zaman da özetlemelerle nakledilir. Genellikle Leyla, sonradan öğrendiği vakaları özetleyerek anlatır, bazen de

eksiltili anlatım kullanarak vakaları nakletmez. Romanın giriş bölümü; Leyla ile Selahattin'in İstanbul'a gelişleriyle başlar, ilişkilerindeki kopukluklarla ve İstanbul'un işgal vaziyetiyle gelişmeye kadar devam eder. Gelişme ise; Leyla ile Süreyya'nın birbirlerine âşık olmalarıyla başlar, mücadele adına yapılan çalışmalarla, Leyla ve Süreyya'nın Ankara'ya gitmeleriyle sonuca kadar devam eder. Leyla'nın Süreyya'dan ayrılarak annesiyle İnebolu'ya yerleşmesi ve Millî Mücadele'nin kazanılması ile de sonuca ulaşılır.

3.3.2.1. Başlangıç ve Bitiş

Leyla romanının başlangıç tümcesi bir mekân betimlemesinden oluşur. Söz konusu edilen mekân İstanbul'dur: "İstanbul! İşte Kız Kulesi... Arkasında Üsküdar'ın sarp tepesine dizilmiş sükûnet dolu siyah evleri." (Tek, 2019, s. 3). Başlangıç durumunda içinde bulunulan kapalı mekân ise İstanbul'a yanaşan bir vapurdur: "Vapur, vinç gürültüleri içinde, madeni şakırtı ile demirini atarken etrafını kayıklar çeviriyor." (s. 3). Başlangıçlar okura bilgi sunarlar; bu bağlamda, kısa bir betimlemesi yapılan iç ve dış mekânın romanın başlangıç mekânı olduğu bilgisine ulaşılır.

Başlangıcın yapıldığı ilk sayfada mekân bilgisinin dışında zaman hakkında da bilgi verilir. Başlangıç tümcesinin üstünde "10 Mart 1919" tarihli bir başlık yer alır. Hem tarihi belirten başlık hem de ilerleyen tümcelerdeki olumsuz İstanbul tasviri ile işgal durumu sezdirilir. Bu sayede vaka zamanının 10 Mart 1919 olduğu kesinleşir: "Sisli bir mart havasının nemli sisleri içinde İstanbul belirsizlik içinde, dargın ve mutsuz duruyor. Sarayburnu'nun ortasında, şehrin üstünde yükselen cami ve minare silsilesinde bugün her vakitki azamet ve ihtişamdan daha fazla bir şey, uzak ve umutsuz bir hal hissediyorum." (s. 3). Bu başlangıç sayfasındaki tümcelerle, mekânın olumsuz bir vaziyete sahip olduğu ve vakaların merkezinde yer alacak olan unsurun bu mekân olduğu sezdirilir. Okur, mekân ve zaman bilgisi sayesinde olayların yaşanacağı dönem ve mekâna hazırlanmış olur. Olayların yaşanacağı mekân İstanbul, zaman ise mütareke yılları olacaktır.

Mekân ve zaman bilgisi içerisinde, işgali sahneleyen simgesel ögeler de söz konusudur. Başlangıç sayfasında söz konusu edilen bu simgesel ögeler sayesinde işgal vaziyeti saptanır. Bu ögeler; "mavi sular içinde duran rengarenk bayraklı o korkunç ejderler", "kendilerini demir ve ateş kuşatmasına alan düşman kaleleri" ve "Yunan zırhlısı" olarak nitelenen düşman gemileri ile "Rum bayrağı"dır (s. 3).

Mekânın sıkıntılı vaziyetinin dile getirildiği betimlemelerin ardından kahraman-anlatıcının ilk söyleşimi yapılır. Leyla, kocası Selahattin'e "Selahattin, Rum bayrağına bak! Yunan zırhlısı da mı var? Ah yâ Rabbim!" (s. 3) der ve bu ilk söyleşimle işgal vaziyeti tescillenmiş olur. Açıklayıcı geriye dönüşle de okura detaylı bilgi verilmeye çalışılır. "Geleneksel romanda açıklayıcı geriye dönüş kendini göstermekte gecikmez." (Kıran & Kıran, 2011, s. 79). Kahraman-anlatıcı geriye döner ve geçmiş hakkında bilgi vererek okuru başlangıç durumundayken bilgilendirmeye çalışır: "Hâlbuki topu topu bir sene oldu. O zaman da İstanbul rahat değildi, harbin son senesi idi. İstanbul'da halk aç, çıplak ve perişandı...", "Ve o zaman limanda Osmanlı bayrağından başka hiçbir bayrak yoktu." (Tek, 2019, s. 3-4). Bu açıklayıcı geriye dönüş sayesinde; Leyla'nın İstanbul'a bir sene sonra döndüğü ve şehrin bir sene öncesinde de olumsuz bir atmosfere sahip olduğu anlaşılır.

Başlangıçta verilen tüm bu bilgiler neticesinde, vakaların merkezinde Mütareke İstanbul'unun olacağı anlaşılır. *Leyla*'nın başlangıç bilgileri, aşağıdaki gibidir:

Mekân > İstanbul (açık), vapur (kapalı).

Zaman > 10 Mart 1919.

Kişilerin sahneye konulması> Kişiler; yolcuların hareketliliği "Güverte bir anda, İstanbul'u seyir için toplanan yolcularla doluyor." (s. 3) ve kahraman-anlatıcı Leyla'nın ilk söyleşimi ile sahneye konulur.

Leyla'nın başlangıç şekli "devingen başlangıç" (Kıran & Kıran, 2011) olarak kabul edilebilir. İşgal altındaki İstanbul'a yaşanan bir vapur söz konusudur. Okur kendisini bir anda bu vapurda bulur. Bu vapurun nereden ve ne zaman kalktığı bilinmez. Anlatının öncesinde gerçekleşen bir eylem vardır. Anlatı bu eylemin ortasından başlar. İlk söyleşimi başlatan Leyla ve onun kocası Selahattin hakkında açıklayıcı bir tümce de yoktur. Dolayısıyla karakterler ve vakayla ilgili bilgiler anlatı ilerledikçe okura sunulur.

Romanın bitişi ise farklı bir mekânda gerçekleşir. Başlangıç mekânı olan İstanbul, bitiş durumunda yer almaz. Başlangıç durumunun ardından vakalar ve karakterler çeşitli değişim ve dönüşümler geçirdikleri için mekân da değişir, İnebolu olur. Leyla, başlangıç mekânında çeşitli vakalar yaşar ve sonrasında İnebolu'ya yerleşir, hayatını burada sürdürür. Süreyya'dan maddeten ayrılmak üzere İnebolu'ya

giden Leyla, bu bitiş mekânında yetimlere annelik etmek hususunda yeni bir gaye edinir.

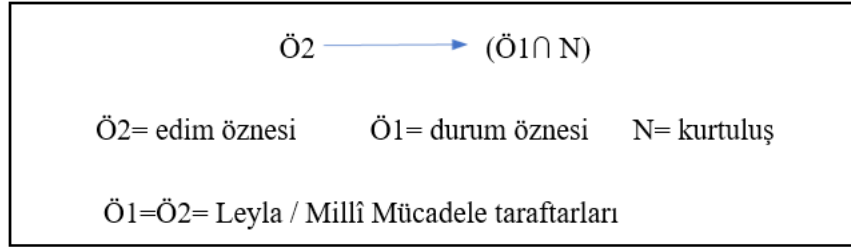
“Anlatı bir betimleme (bir manzara silinir, yeni bir kent ortaya çıkar), bir portre (yorgun, yaşlanmış kahraman) bir söyleşim (çok anlamlı sözler) ve bir düşünceyle, hatta bir dersle, bir mektubun, bir güncenin son sözleriyle bitebilir.” (s. 92). Buna göre, *Leyla*’da yeni bir kent olan İnebolu ortaya çıkar. Başkişi, gerçekleştirdiği -hem ruhsal hem maddî- mücadeleler neticesinde yorgun düşmüştür. Yeni gayesi (yetimlere annelik etmek) ile annesine olan sadakatini bir kenara bırakarak Süreyya’yla yeniden birleşip birleşmeyeceğini sorgular, bu iç konuşma güncenin de son sözleri olur: “...hicran ve ıstıraplarla bina ettiğim, vazife, anne sevgisi, ilahi aşk adını koyarak yücelttiğim bu anıtları günün birinde birden yıkıp, her şeyi atarak, herkesi çiğneyerek, nihayet ona koşacak mıyım?” (Tek, 2019, s. 260). Bu son cümleler, aynı zamanda romanın bitiş türünü de belirlemektedir. Kahraman-anlatıcı günlüğünü, geleceğe dair kendisine sorduğu soruyla bitirir. Bu noktada yaşamın devam etmesi söz konusudur ve geleceğin neler getireceği belirsizdir. Dolayısıyla romanın bitişi, “devamı olanaklı son” olarak kabul edilebilir.

3.3.2.2. Greimas’ın Eyleyensel Örnekçesi

İsteyim eksenine göre özne Leyla’dır. Ancak Leyla gibi aynı nesnenin peşinde olan Süreyya, Selim, Mahmut Bey, Doktor Mehmet Bey ve Cemal Beyler de vardır. Bu noktada özneler grubu ortaya çıkmaktadır. Bu gruba “Millî Mücadele taraftarları” denilebilir. Özne veya öznelerin aradıkları, peşinden koştukları nesne “kurtuluş”tur: “Ah, kurtuluş günü ne zaman gelecek yâ Rabbim?” (Tek, 2019, s. 146). Anlatının başında, başta İstanbul olmak üzere ülkenin çeşitli şehirleri işgal altındadır. Dolayısıyla özne / özneler, nesnelere (kurtuluş) sahip değildir. Bu bağlamda özne / özneler ayrışım ilişkisi içindedir: ($\bar{O} \cup N$)

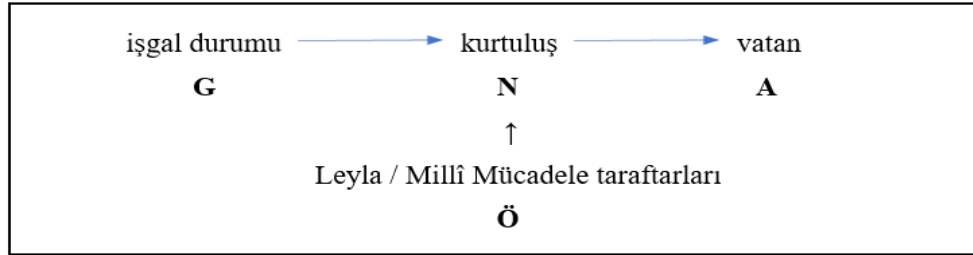
Durum özne / özneleri ($\bar{O}1$), nesneye ulaşmak için gösterdikleri çabalardan dolayı aynı zamanda edim öznesi ($\bar{O}2$) rolünü de üstlenmektedirler. Kurtuluş (N) için Millî Mücadele içerisinde yer alır, verdikleri mücadele sonucunda da kurtuluşa (N) ulaşırlar. Sonuç olarak özne, nesneyle bağlaşım ilişkisi içinde olur: ($\bar{O}1 \cap N$)

Şekil 8: Edim Öznesi (Leyla ve Millî Mücadele Taraftarları)

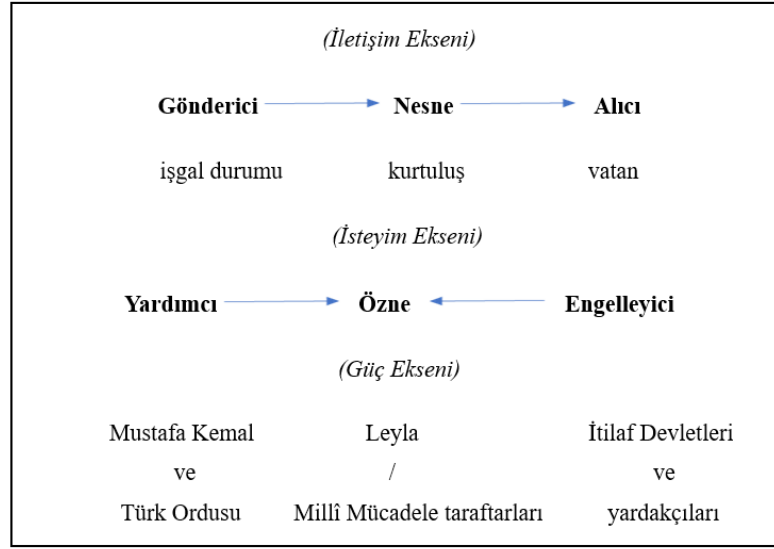
İletişim ekseninde; eksik olan nesneyi, yani kurtuluşu (N) aramak üzere özneyi (Ö) harekete geçiren gönderici (G) “işgal durumu”dur. Yani başta Leyla olmak üzere tüm Millî Mücadele taraftarları (Ö), ülkede yaşanan işgal durumu (G) üzerine kurtuluşa sahip olmak (N) isterler ve bunun için bir mücadele içerisine girerler: $G \rightarrow (\ddot{O} \cap N)$. Bu mücadeleden yarar sağlayan alıcı ise tüm “vatan” (A) olur. Şekil 9’da iletişim eksenini gösterilmektedir:

Şekil 9: İletişim Eksenini

Güç-iktidar ekseninde; özne grubuna (Ö= Leyla / Millî Mücadele taraftarları) destek olan yardımcıları Mustafa Kemal ve Türk Ordusu’dur. “Yardımcı” rolünü üstlenen bu eyleyenler, kurtuluşa (N) ulaşmak isteyen özne grubunun (Ö) mücadelelerinin en büyük destekçileridir. Romanda söz konusu edilen Mustafa Kemal ve onun önderliğinde savaşan Türk Ordusu, özne grubunu nesnelere ulaştırır. Özne grubunun kurtuluşa (N) ulaşmasına engel olan “engelleyici eyleyen” ise İtilaf Devletleri ve onların yordakçılarıdır (Azınlıklar; Ermeniler, Rumlar, Çerkesler; Yozlaşmış Türkler).

Şekil 10: Eyleyensel Örnekçe

Leyla, Greimas'ın isteyim, iletişim ve güç-iktidar eksenlerinin tümüne uyarlandığında yukarıdaki Şekil 10 oluşur.

3.3.3. Zaman

Romanda olaylar 1919-1924 yılları arasında cereyan eder. Vaka zamanı ortalama iki, iki buçuk sene boyunca sürmekte ve anlatılmaktadır. 1919, 1920 ve 1921 yılları düzenli bir şekilde nakledilirken 1922 ve 1923 yıllarında yaşananlar atlanır, anlatılmaz. 1924 yılı ise ileri sapım ve özetlemelerle anlatılır. Günlük formatındaki anlatının vakaları genellikle günü gününe nakledilmez. Kahraman-anlatıcı olan Leyla, birkaç gün veya birkaç ay sonrası gibi aralıklarla vakaları anlatır. Romandaki vaka zamanı genellikle kronolojik bir çizgide ilerler, bazen geçmişte yaşanan olaylar geriye dönüşle güncel anlatı zamanı içinde nakledilir.

1919-1924 yılları arasında cereyan eden vakalar yine bu tarihler içinde anlatılır. Romandaki vakaların zamanı (kurmaca zamanı) ile anlatı zamanı (öyküleme zamanı) hemen hemen aynı zaman çizgisinde ilerler. Öyküleme yapılırken ileri sapımlardan sıkça yararlanılır. Bu yöntemle, 1919 yılında başlayan vaka ve anlatı zamanı, 1924 yılına kadar ulaşır. Kahraman-anlatıcı konumundaki Leyla, başından geçenleri ve yaşadığı dönem içerisinde cereyan eden vakaları kronolojik sırada ilerleyen tarihler içinde anlatır. Öyküleme zamanı (anlatı zamanı) ile öykülenen vakaların zamanı (kurmaca zamanı) arasında, -zamansal manada- genellikle çok fazla fark olmaz. Leyla, yaşadığı olayları romandaki belirtilen tarihler içinde, genellikle eş süremliler olarak öyküler. Örneğin; “10 Mart 1919” başlıklı kısımdaki anlatının zamanı 10 Mart

1919'dur ve bu tarihteki anlatı zamanı ile anlatılan vaka zamanı eş süremlilerdir. Güncel zamanda ilerleyen vakaların zamanı 10 Mart 1919 tarihi içinde yer alır. Leyla İstanbul'a gelen bir vapurdadır ve vapurdan inip annesinin evine gidene kadar yaşadıklarını anlatır. Yani Leyla'nın yaptığı anlatının zamanı ile yaşadığı vakaların zamanı aynı çizgidedir.

Bazen de anlatı zamanı ile kurmaca zamanı eş süremliler olarak ilerlemez. Öyküleme, genellikle vakadan çok kısa bir süre sonra yapılır. 18 Haziran 1919 tarihli anlatıda, Leyla anlatı yaptığı günün bir gün öncesinde yaşadığı olayı anlatır. Yani anlatılan vaka 17 Haziran'da gerçekleşmiştir ancak kahraman-anlatıcı bu vakayı bir gün sonrasında nakleder: "Bir tecrübe dün Selahattin çıkarken önüne durdum ve kendimin de tanımadığım asi bir sesle: "Çıkma!" dedim." (Tek, 2019, s. 52). Leyla, bir gün önceki vakayı naklettikten sonra güncel zamana geri döner ve o an içinde yaşadıklarını anlatmaya başlar. Yani bu defa da anlatı zamanı ile vaka zamanı tekrar eş süremliler olarak ilerlemeye başlar. Sonuç olarak romanın öyküleme zamanı ile vaka zamanının genellikle eş süremliler ilerlediği görülür. Bazen de art süremliler ilerleyerek karma bir yapı oluşturulur.

3.3.3.1. Anlatının Ritmi (Süre)

Leyla romanının kahraman-anlatıcısı olan Leyla karakteri, anlatısının ritmini duraklama, sahneleme, özetleme ve eksilti gibi anlatısal yollarla şekillendirir. Leyla, iç dünyasını anlatırken yapmış olduğu betimlemelerle olay akışını keser ve duraklatır. Olay akışını naklettiği kısımlarda ise kimi vakaları anlatmaz ve bir sonraki vakaya geçer, eksiltiyi kullanır. Bazen de sayfalar sürececek bir vakayı bir paragrafta özetler. Bu şekilde anlatısını yer yer hızlandırıp yavaşlatarak bir ritim yaratır.

3.3.3.1.1. Duraklama

Leyla'da yer alan pek çok anlatı parçasında yorum ve betimlemelerle karşılaşılır. Leyla iç dünyasını aktarırken duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek için betimlemeler yapar, iç dünyasını anlattığı parçalarda olay akışının tamamen duraklatıldığı görülür. Hatta romanda, Leyla'nın hiçbir olay anlatmadan sadece kendi iç dünyasını ifade ettiği ve yorumlar yaptığı bölümler de yer alır. Duraklama romanda en çok kullanılan yöntemidir. Leyla'nın; evliliği, İstanbul'un işgali ve Süreyya'ya olan aşkı karşısında duyduğu his ve düşüncelerini anlatıya döktüğü kısımlar, duraklamanın

en fazla yaşandığı kısımlardır. 30 Aralık 1919 tarihli anlatıya ait olan aşağıdaki parçada, kahraman-anlatıcı iç dünyasını dile getirerek olay akışını duraklatmaktadır:

Hâlâ beynimde o ilk günün güneşi parlıyor. Önümde bir ışık âlemi açan, ruhumu kamaştıran, varlığımı eriten, aklımı alan o güneş. Ve yine o gün gibi sebepsiz bir surette hastayım. Günler geçtikçe ağır bir yük kaldırıyor gibi gücüm tükendi. Fakat o yükü ne kadar seviyorum. Ben karşılıklı bir aşkı, muzaffer bir saadet zannedirdim. Hâlbuki acısı ne çokmuş. Kulaklarımda hâla onun sevgili sesi, şefkatle titreyen sesi. Kalbim onun sıcak hatırasıyla hazdan taşacak gibi dolu. Beynimde onun varlığı benzersiz bir şarap gibi beni sarhoş ediyor. Başka hiçbir şey bilmiyorum. Evet galiba sarhoşum. Güneş sarhoşu. Acı ve saadet sarhoşu... (Tek, 2019, s. 132)

30 Aralık 1919 tarihli anlatı oldukça kısa sürmektedir. Anlatıda vaka parçası yoktur, yalnızca Leyla'nın iç dünyasında yaşadıkları nakledilmektedir. Leyla Süreyya'ya olan aşkını dile getirirken betimlemeler yapmakta ve olay akışını duraklatmaktadır.

3.3.3.1.2. Sahne

Sahneler romanda yoğun olarak yer tutar. Olaylar anlatılırken karakterlerin karşılıklı diyalogları ve hareketleri sahne ile gösterilir. Selim ve Leyla'nın hareket ve diyaloglarının anlatıldığı kısım bu yöneme örnektir:

(...) Uzun uzun bakıyorum. Arkasına bile dönmedi. Yerime gelince Selim'i olduğu yerde buldum. Hemen ayağa kalktı, karşıma dikildi.

“Leyla, kardeşim, ben yarın Anadolu'ya gidiyorum.” dedi. Gözlerini kaldırıp bana bakar bakmaz gözleri yaşlarla doluyor.

“Ne oldun Selimciğim?”

Boş soru, gözlerinde, yaşlar arasında bağırان elemi sormaya ne lüzum var? Ellerini tutuyorum.

“Anladım, anladım.” (Tek, 2019, s. 72)

Yukarıdaki parçada Selim'in ayağa kalkması, gözlerinin dolması, Leyla'nın Selim'in ellerini tutması ve ikilinin birbirleriyle olan konuşmaları açık bir şekilde anlatılarak okurun gözü önünde bir canlandırma yapılmaktadır. Konuşmalar

duraksamadan peş peşe akmakta, akışı bozan hiçbir durum söz konusu olmamaktadır. Bu gibi sahneler romanda çokça bulunur.

3.3.3.1.3. Özetleme

Romanın zamansal ritmini şekillendiren ve sıkça kullanılan bir diğer yöntem de özetlemedir. Leyla, başından geçenler ile ülkede yaşanan hareketleri bazen tek bir paragrafla bazen de tek bir cümle ile özetler. Okur özetleme sayesinde yaşananlar hakkında hızlıca bilgi edinir. Kahraman-anlatıcı Leyla'nın özetleme yaptığı kısımlarda anlatı oldukça hızlı akmakta, anlatma süresi kısalmaktadır.

Leyla, Birinci Dünya Savaşı'nın son yılı olan 1918 senesinde Osmanlı'da yaşananları yalnızca bir paragrafta özetler. Osmanlı'nın savaş bitimindeki vaziyetinin anlatımı sayfalarca sürebilecekken yalnızca bir paragraf sürmektedir. Anlatının süresi söz konusu edilen vakanın süresinden daha kısadır.

(...) harbin son senesi idi. İstanbul'da halk aç, çıplak ve perişandı. Çamur gibi ekmeği bile doyasıya bulamıyorlardı. Bütün erkekler cephede idiler. Çanakkale'de şehit düşmeyenler Kafkasya'da veya Suriye'de ölmüşlerdi. Herkes elem ve matem içinde idi. Fakat yine öyle iken millet ümitle teselli bulmuş, güvenle sağlam, Çanakkale başarısıyla zengin ve kaygısız, son zaferi ve iyi günleri bir hak diye bekliyordu. (Tek, 2019, s. 3-4)

Leyla Süreyya'dan 1921 yılında ayrılır, ayrıldıktan sonra zaman atlaması olur ve anlatısına 1924 yılında tekrar başlar. Yine aynı yöntemle romanda anlatılmayan üç sene özetlenir. 1921'den 1924'e kadar ülkede yaşananlar tek bir paragrafta anlatılır. Türk ordusunun nasıl ve hangi şartlarda mücadele ettiği, düşmanların ne zaman ve nasıl ülkeyi terk ettiği, bu esnada Leyla'nın neler yaptığı anlatılmamaktadır:

Üç sene oldu. Ondan ayrılalı üç sene oldu. O zamandan beri, milli hareket genç ve galip Türk ordusu şekline girdi. Millicilerin isyanı, Türkiye'nin şaşaalı zaferi oldu. İlk defa olarak ümit gerçek oldu. Bütün memlekette tek bir düşman kalmadı, yedi devlet bayrağının yerini al sancağımız aldı. Anadolu'da asayiş ve saadet başladı. Erkekler ocaklarına, sabanlarına, kadınlar yavrularına kavuştular. (s. 256)

Sonuç olarak özetlemelerle anlatı süresi oldukça kısalmaktadır. 1919'da başlayan vakalar özetlemelerle 1924'e ulaşır ve anlatı bu tarihte noktanır.

3.3.3.1.4. Eksilti

Roman boyunca eksiltiye rastlanılmaktadır. Özellikle kronolojik çizgide ilerleyen anlatıların her birinin birbirlerinden birkaç gün veya birkaç ay sonra yapılmaları ve bu atlanan günlerde olanların anlatılmamaları eksiltiye örnek olarak gösterilebilir. Örneğin 20 Ekim 1919'daki anlatıda vakalar nakledildikten sonra 25 Ekim 1919 tarihine atlanır ve aradaki beş gün içinde vuku bulan olaylar anlatılmaz.

20 Eylül 1919 tarihinde yapılan anlatıda ise Selahattin'in gittiği haberi verilir. Selahattin'in ne zaman ve nasıl gittiği bir vaka parçası olarak romanda yer almaz. Dolayısıyla bu vaka atlanarak eksilti yapılır: "Selahattin gitti. Avrupa'ya gitti. Eşi görülmemiş bir kavgadan sonra gitti." (Tek, 2019, s. 88). Yine aynı şekilde, Süreyya ile Leyla bir çay partisine giderler ancak Leyla, çay partisinde cereyan eden konuşmaları, orada kimlerin bulunduğunu ve neler yaşandığını anlatmaz: "Bugünkü çay partisinde bizi görenler orada ne konuştuğumuzu mümkün değil akıllarına getiremezler. Cephane pazarlığı yapıyorduk." (s. 100). Leyla yalnızca çay partisine gittiklerine dair bilgi vermekte ve vakayı atlamaktadır.

3.3.4. Mekân

3.3.4.1. Açık Mekân

Mekân, *Leyla* romanının en önemli unsurudur. Olayların sahnesi konumundaki mekân İstanbul'dur. Romanın öne çıkan açık mekânı olan İstanbul, roman boyunca varlık gösterir ve çok defa tasviri yapılır. Kahraman-anlatıcı Leyla'nın hem psikolojisini etkiler hem de yansıtır. "Kısacası vaka zincirinin muhtevası ve kahramanlarının psikolojik hâli, mekân tasvirlerinden de anlaşılabilir." (Aktaş, 1991, s. 145). Mekâna bakan ve tasvir eden Leyla'dır. Leyla İstanbul'a genel olarak hüznü bir bakışla bakar. Şehir düşman kuvvetlerince zapt edilmiş olduğu için tasvirini yaparken olumsuz ifadeler kullanır.

Leyla'nın gözünde İstanbul hüznü, zavallı, sefil, yozlaşmış; ancak yine de ayakta kalmak için direnen ve güzelliğini korumaya çalışan canlı bir varlık gibidir. Bu bağlamda İstanbul âdeta kişileştirilir. Şehrin işgal vaziyeti Leyla'nın psikolojisini derinden etkiler. İstanbul onun hayatında bir şahıs gibi yer alır. "Hatta bazı eserlerde, şahıs kadrosunu teşkil eden fertlerden biriyle mekân arasında varlığı müşahade edilen çok yönlü alış verişi, mekânı vakanın kahramanlarından biri haline getirir. Denilebilir

ki, böylece mekân şahıslaşır.” (s. 145-146). Özetle İstanbul romanda şahıslaşmakta ve olay örgüsündeki pek çok karakterden daha aktif bir konumunda bulunmaktadır.

Roman boyunca İstanbul’un kapsadığı sokaklar, caddeler, dükkânlar ve binalar anlatılır. İstanbul’un birer parçası olan bu kapsanan mekânlar, şehrin işgal hâli ile bağlantılı olarak tasvir edilirler.

Romanın yazarı, İstanbul’un -gerçek zamanda- işgal altında kaldığı dönemi ve o dönemde toplumda yaşananları bir ayna gibi yansıtmak ister, anlatıcısı aracılığıyla kendi tasvirlerini yapar. “Tasvir yapılabilmesi için iyi bir gözlem yapılmalıdır. Gözlem, çevreyi tanımada yarar.” (Çetin, 2021, s. 140). Müfide Ferit işgal döneminde İstanbul’da bulunmuş, şehrin vaziyetini bizzat kendisi gözlemlemiştir. Bu sebeple romandaki İstanbul tasvirleri oldukça gerçekçidir. İşgal yıllarında İstanbul’da yaşayan toplumun dinamiğini ve sosyal yaşantısını tasvirler ile sergilemeye çalışır. Bu şekilde toplumun psiko-sosyal kimliğini ortaya koyar. Orada yaşayan insanları Leyla’nın gözünden ve dilinden kategorize eder.

3.3.4.1.1. Kahramanın Rûhî Vaziyetini Etkileyen ve Yansıtan Mekân: İstanbul

Romanın giriş kısmında, Leyla bir sene ayrılığın ardından İstanbul’a gelir ve o an gördüğü İstanbul’u tasvir etmeye başlar. Sarayburnu’nu, camileri, minareleri ve denizi incelemeye başlar. İstanbul’dan ayrıldığı zaman şehirde açlık ve sefaletin kol gezdiğini, fakat bir sene sonra gördüklerinin daha vahim olduğunu ifade eder. İstanbul bir değişime uğramıştır. Leyla gördüklerini tasvir etmeye başlar, tasvir ederken seçtiği ve kullandığı kelimeler olumsuz ifadelerden oluşur:

Sisli bir mart havasının nemli sisleri içinde İstanbul belirsizlik içinde, dargın ve mutsuz duruyor. Sarayburnu’nun ortasında, şehrin üstünde yükselen cami ve minare silsilesinde bugün her vakitki azamet ve ihtişamdan daha fazla bir şey, uzak ve umutsuz bir hal hissediyorum. Bana öyle geliyor ki, minareler, semaya yükselmiş başlarıyla sanki aşağıya, eteklerinin dibinde, mavi sular içinde duran rengarenk bayraklı o korkunç ejderlere, kendilerini demir ve ateş kuşatmasına alan bu düşman kalelerine, yukarıdan fakat derin bir acı ile bakıyorlar. (Tek, 2019, s. 3)

Kahraman-anlatıcı İstanbul’u kişileştirmektedir; İstanbul dargın ve mutsuzdur. Camileri ve minareleri de bir insan gibi umutsuz ve acı içindedir. Bu benzetmelerin sebebi işgal vaziyetidir. Daha romanın ilk sayfasından İstanbul’un işgal durumu belirtilmekte ve tasvir edilmektedir. Dargın, mutsuz, umutsuz, belirsizlik, acı gibi

mekânı niteleyen bu ifadeler olumsuz bir atmosferi işaret ederler. Yine aynı şekilde, düşman gemileri de korkunç ejderlere benzetilerek açık mekâna hâkim olan olumsuz atmosferin altını çizer. Böyle bir atmosferde yaşayacak olan Leyla'nın ruh hâli de olumsuz olacaktır. “Çevreye hakim olan şartlar, kişiyi -adeta- bir kader gibi kuşatır. Kişi, bu çevrenin mutlak hakimiyeti ve etkisi altındadır.” (Tekin, 111). Leyla, Süreyya hayatına girene kadar İstanbul gibi mutsuz, umutsuz ve acı içinde yaşamaya çalışır.

Memleketteki işgaller Leyla'nın mutsuz ve karamsar bir ruh hâline bürünmesine sebebiyet verse de yolunda gitmeyen evliliği de onun psikolojisini etkilemektedir. Eşi Selahattin'in işgale ve evlilik hayatına karşı olan kayıtsız tavrı Leyla'yı son derece öfkelenendirir. Bu buhranlı ruhsal durumu nedeniyle gördüğü veya seyrettiği mekâna da olumsuz bir tavır alır. Gece penceresinden İstanbul'u seyreder ve şehri bir mezarlığa benzetir. Ardından, İstanbul gibi kendi kalbinin de bir mezar olduğunu belirtir. Ruhunda duyduğu acı ve yalnızlık hissi ile İstanbul'un yaşamakta olduğu acılı ortamı özdeşleştirir. Hem kocası Selahattin hem de işgal vaziyeti Leyla'nın çevresine yabancılaşmasına sebep olur:

Hakikaten İstanbul bu gece ne kadar da mezarlığa benziyor, sonsuz genişlikte bir kabristan! Denize kadar yanyana, yuvarlanır gibi inen çatılar kır şeklini almışlar. Altında ne facialar, ne sefaletler gömülü. Ya orada yaşayanlar? Ya onların delik deşik olan yanık kalpleri? Milyonluk Türk kalbi! Mezarların en derini... Ah, oradaki ümit ölüleri, onur ölüleri, sefalet ölüleri, sevgili ölüleri. Orası korkunç, sonsuz bir şehitlik...

Benim de kalbim böyle bir mezar. Ben de ruhumda bu akşam, henüz bu derecesini hiç hissetmediğim bir acı, bir elem, bir ölü ağırlığı, bir kabir yalnızlığı duyuyorum. Her şey ölmüş. Hayır, bütün bu kabristanda yaşayan iki şey var: Biri orada, denizin üstünde, kızgın gözleriyle bizi gözetleyen korkunç canavar alayı, biri de, yanımda, yatakta gülümseyerek uyuyan ve ağlamış gözlere hiddetlenen, milli ve şahsi bütün acıların dışında yaşayan, kaygısız kocam! (Tek, 2019, s. 15)

İstanbul gibi Leyla'nın ruhu da bir kabristandır. Leyla bu mezarlıklarda yaşayan yalnızca iki şeyin olduğunu belirtir. İlki, bir mezarlık olan İstanbul'daki “korkunç canavar alayı”, yani düşman kuvvetleridir. İkincisi ise kendi kalbinin mezarlığındaki kocası Selahattin'dir. İstanbul ile kendisini birleştirirken kocası ile de düşman kuvvetlerini birleştirir ve benzerlik ilişkisi kurar. İstanbul'un da kendisinin de

birer ölü olduklarını ifade eder. Yaşayanlar ise düşman kuvvetleri ile kocasıdır. Leyla hem kendisine hem de İstanbul'a acır. Bir mekân olan İstanbul ile kendisini aynı konuma yerleştirir. Ona göre İstanbul'un vahametinin kaynağı işgal kuvvetleridir. Ancak Leyla'nın buhranının kaynağı ise hem kocası hem de yaşanan işgallerdir. Sonuç olarak İstanbul ile Leyla arasında roman boyu bir ilişki durumu söz konusudur.

Leyla'nın karamsar ve hüznü ruhsal durumunun, seyrettiği herhangi bir manzaraya aksetmesine sıklıkla rastlanır. Örneğin, İzmir'in işgal edildiğini öğrendikten sonra penceresinden Beyazıt Cami'yi izlemeye başlar ve işgal haberinin getirdiği elemli ruh hâli ile manzarayı tasvir eder. Beyazıt Cami aslında her zamanki hâliyle durmaktadır. Ancak Leyla, İzmir'in işgal edilmesinden kaynaklanan üzüntü ile camiyi her zamanki hâliinden farklı bir şekilde görmeye başlar:

Karşımda Beyazıt Camii, akşamın mavi sisleri içinde ruhani bir hilal gibi yükseliyor. Onun ince şekli bu akşam daha heybetli, fakat daha hayali. Yetişilmez bir emel gibi ne kadar ağlatıcı. Ona baktıkça uzun süre görülmeyen bir sevgiliyi bulunca hissedilen hasret dolu sevgiyi, ağlatıcı zevki duyuyorum ve yüreğim çok sızlıyor. Ben bakarken minarelerinde birer birer kandilleri yandı. (s. 31)

Leyla penceresinden dışarıyı izlerken manzaraya her zaman olumsuz veya hüznü bir ruh hâliyle bakmaz. Huzurlu ve mutlu hissettiği anlarda seyrettiği manzara veya açık mekânlar, olumlu birer görüntüye dönüşürler. Bu görüntüler de olumlu bir bakış açısı ile anlatılır. Leyla'nın olumlu ruh hâline sahip olduğu anlar genellikle Süreyya ile bir arada bulunduğu zamanlardır. Böyle zamanlarda gördüğü, izlediği manzaralar olumlu bir tavırla tasvir edilir. Tasvir edilen bu manzaralar veya mekânlar oldukça güzeldir. Leyla, Süreyya ile oturup sohbet ettikleri akşam pencereden manzarayı seyretmeye başlar. Her zaman karanlık olarak gördüğü gökyüzü bu defa pembedir: "Ne kadar zaman sonra pencereye doğru başımı çevirince semanın pembe ve eflatun olduğunu gördüm. Artık cami pembe bir deniz üstüne yaslanıyor. O hâlâ konuşuyor." (s. 60). Leyla, yine Süreyya ile bir arada olduğu gün İstanbul'u izler. İzlenimini dile dökerken kelimeleriyle güzel bir manzara resmeder. Buradaki bakış açısı oldukça olumludur. İşgal altında olmasına rağmen İstanbul son derece güzeldir:

(...) İstanbul, denizin mavisi içinden, sedeften bir şehir gibi yükseliyor. Güneşin altında beyaz camilerinde, minarelerinde mavi sedef yansımalar var. Bir serap şehri,

bir rüya beldesi. Mavi dumandan oluşan bir memleket. Yaklaştıkça, rüya şehri yavaş yavaş uyandı, canlandı, belirsizlikten çıktı, büyüdü ve İstanbul oldu. (s. 98)

Genelde hüznü, elemli, yalnız, acılı olan ve bir kabristana benzetilen İstanbul bu defa bir rüya beldesi gibidir. Leyla seyrettiği bu manzarada düşman kuvvetlerine ait hiçbir unsur görmez. Gördüğü şeyler yalnızca İstanbul'a aittir ve son derece güzeldir. İstanbul uzun aradan sonra ilk kez güzel ve huzurludur. Aslında söz konusu edilen bu açık mekânda değişen hiçbir şey yoktur. İstanbul yine işgal altındadır. Ancak Leyla mutludur ve Süreyya'nın yanında kendini güvende hissedir. Dolayısıyla, İstanbul'un olumlu anlamda değişen bu görüntüsü, yalnızca Leyla'nın ruh hâli ile ilgilidir. Aynı şekilde Leyla Süreyya ile dışarıda dolaştığı esnada çevresindeki manzarayı izler. Gördüğü denizi tasvir eder. Genelde canavara benzettiği düşman gemilerinin yer aldığı deniz, burada sırma işlemeli mavi bir atlas perde gibidir. Düşmana ait herhangi bir gemiden de bahsedilmez: "Sağımızda, ağaçların gölgesi arkasında, sırma işlemeli mavi bir atlas perde gibi parlayan denizi Süreyya'ya gösterdim. Bu gecede doğaüstü bir derinlik var. Hatta yolda gelirken duyduğum korkuda bile kalbi attıran ve hayatı doyuran bir cazibe buluyorum." (s. 118). Sonuç olarak, kahraman-anlatıcı olan Leyla'nın içinde bulunduğu ruh hâli ile seyrettiği manzaralar ve açık mekânlar arasında sıkı bir ilişki vardır. Leyla'nın ruh hâline büyük ölçüde İstanbul'un işgali ile memleketin savaş sonrası vaziyeti etki etse de evliliği ve Süreyya'ya duyduğu aşk da onda ruhsal değişimler meydana getirir. Bu ruhsal değişimlerle seyrettiği açık mekânlar, her zamanki hâllerinin dışına çıkarak farklılaşmaktadır. Leyla'nın işgalden dolayı tanıyamadığı İstanbul, "başka bir yer" olarak tabir edilebilir. Çünkü döndüğünde bulduğu İstanbul artık yabancı bir mekân hâline gelmiştir. Şehrin sokakları ve insanları ona yabancı gelmeye başlar, fakat olumlu bir tavırla baktığı İstanbul yine eski tanıdığı, bildiği bir mekâna dönüşür ve "burası" olur.

Leyla'nın bulduğu ve gözlemlediği İstanbul'da toplumsal anlamda bir yozlaşma/çürüme söz konusudur. Leyla, burada yaşayan insanları birkaç gruba ayırır. İlk grupta sefalet çeken, mücadele eden ve canlarını korumaya çalışan Türkler vardır. Diğer grupta, işgalden son derece memnun olan azınlıklar ve düşman kuvvetleri yer alır. Bir diğer grupta ise işgali umursamayan, kayıtsızlık içinde kendilerini eğlenceyle avutan Türkler vardır. Anlatıcı, İstanbul'daki bu toplumsal bozulmayı özetler: "Her tarafta hakaret kahkahasıyla, matem hıçkırığı, açlıktan bayılan gözlerin yanında,

şehvetten bayılanlar. İstirap ve ölüm titreyişlerinin yanında, zevk ve neşe titreyişleri. İstanbul, İstanbul!” (s. 80).

3.3.4.1.2. İki Farklı Âlemi Simgeleyen Mekânlar: Ayasofya ve Sultanahmet

Başkahraman Leyla, İstanbul’a ait iki mekânı karşılaştırır ve onlara iki farklı anlam yükler. Bu mekânlar Ayasofya ile Sultanahmet’tir. Leyla’nın bakış açısına göre Ayasofya güzel olmasına karşın başka bir dünyaya ait ve yabancıdır. Onu pozitif bir bakış açısı ile tasvir etmez. Ayasofya’nın, Leyla’yı ruhen rahatsız eden bir etkisi olduğu söylenebilir:

Ayasofya Camii, gecenin şeffaf maviliği, akışkan güzelliği içinde, ağır ve hareketsiz duruyor. Bütün ışıkları altında şenlenemeyen siyah, belirsiz bir ağırlığı, mahyasının iddiasına rağmen öte dünyaya ait bir yabancılığı ve durgun bir tavrı var. Etrafını büsbütün karartan çınarların gölgelerinde insanı üşüten bir esrar dolaşıyor. (s. 66-67)

Leyla Ayasofya’yı dışarıdan gözlemler ve caminin onda uyandırdığı hislerle gördüğü görüntüyü tasvir eder. Ona göre cami ağır, hareketsiz, yabancı ve durgundur. Öyle ki etrafında insanı üşüten bir esrar dahi dolaşır. Bu tabir ve nitelemeler sonucunda Ayasofya simgesel bir değer hâline gelir. Her ne kadar İstanbul’a ve Osmanlı’ya ait bir yapı ve değer olsa da aslında Batılıların eseridir. Dolayısıyla Leyla’nın gözüne yabancı gelmeye başlar, “başka yere” dönüşür. Bu dönüşümün sebebi, Batı eseri olan Ayasofya’nın yer aldığı şehrin yine Batılılar tarafından işgal edilmesidir. Bundan dolayı Leyla, Ayasofya’ya baktığında huzur bulamaz ve bakışlarını Sultanahmet’e çevirir. Sultanahmet, Türk eseri ve bir Türk değeri olduğu için Ayasofya’nın aksine Leyla’da huzur ve güven hissi uyandırır. Sultanahmet Cami, bilinen ve tanınan “burası” mekânıdır. Onun ve onu çevreleyen muhitin görüntüsü oldukça hoştur:

Tam tersine karşısında Sultanahmet, doğrudan üstünde duran ayın ışığı altında, bembeyaz, saf, muazzam ve görkemli bir musiki gibi yükseliyor. İnce minarelerinin ışık çelenkleriyle, uzaya yazılı gibi sallanan mahyasıyla, bir rüya gibi manevi, bir cennet mabedi gibi mukaddes, İslam dini gibi açık ve saf duruyor. (s. 67)

Özetle, anlatıcının bakış açısı sonucu bu iki cami iki farklı simgesel değer hâline gelmektedir. Ayasofya Batı’nın bir simgesi olarak görülürken Sultanahmet ise Doğu’nun yani İslam âleminin bir simgesi olarak görülür. Leyla’ya göre her iki mabet de ihtişamlıdır; ancak yalnızca Sultanahmet Cami onda manevi huzur uyandırır.

3.3.4.1.3. Varlığıyla Umut Aşılayan Bir Dayanak: Anadolu

Romanda söz konusu edilen ancak İstanbul gibi nesne hâline gelemeyen bir diğer açık mekân Ankara ve onu kapsayan Anadolu'dur. Olayların cereyan ettiği ve karakterleri etkileyen İstanbul'un dışında, bir de Millî Mücadele'nin yaşandığı Anadolu vardır. Anadolu, romanda İstanbul kadar önemli bir işleve sahip değildir. Asıl mücadele Anadolu'da yaşansa da orada yaşanan vakalar romanda anlatılmaz. Anadolu, yalnızca karakterlere umut aşılayan ve onları manevi olarak ayakta tutan bir mekân olarak yer alır. Anadolu'da cereyan eden vaka parçaları, İstanbul'da cereyan eden vaka parçaları kadar hacimli değildir.

Leyla Ankara'ya gittiği zaman orayı gözlemler, gözlemlediklerini ve şehrin ona hissettirdiklerini dile getirir. Ankara'da halk ve askerler kurtuluş için çalışmaktadır. Şehirde ümit dolu, canlı bir atmosfer vardır. Leyla, İstanbul'da bulunduğu zamanlar ruhunun boğulduğunu, ancak Ankara'da tam tersi bir durum yaşadığını belirtir. Ankara'yı şehir olarak güzel bulmasa da ruhunda ümit uyandırdığı ve kendisini güvende hissettirdiği için orada mutludur:

Daha üç ay önce İstanbul'da boğulurken, bu hayatı, bu uyum ve ümit havasını hayal bile edemiyordum.

Şimdi ise onsuz yaşamayı mümkün görmüyorum. Ne çabuk alıştım. Burada öyle bulaşıcı bir coşku ve iman havası var ki, geldiğimin haftasında, ben de tıpkı buradakiler gibi, kendi ruhumda, dünyayı yıkacak gücü hissetmeye başladım. Ankara'da, bu ruhları kavrayan ümit ve iman gücü nereden geliyor?

Ankara şehir olarak hiç de güzel değil. Kül yığınının benzeyen büyücek bir tepe üstüne toprak evler gelişigüzel tırmanıyorlar. Uzaktan tepenin üstündeki kale, bu üç bin senelik şehre belki bir asalet veriyor. Fakat yakından, kalesi de güzel değil...

(...)

Ankara, insana emniyet ve güven telkin eden bir askeri şehir şeklini de gösteriyor. Dün pencereden bakarken, istasyona giden yolun kenarındaki tarlalarda talim yapan, gelincik gibi kırmızı paltolu beş on insan gördüm. Bunlar bizim askerlerimiz. (s. 240-241)

Sonuç olarak, romanda bir şahıs gibi yer alan ve kahraman-anlatıcının ruhsal durumunu etkileyen en önemli açık mekân İstanbul'dur. Leyla, zaman zaman İstanbul ile kendisini birleştirirken zaman zaman da onun değişimine inanmak istemeyerek

şehrine yabancılaşır. İstanbul, bozulma ve yozlaşmanın yaşandığı bir mekân olduğu için Leyla'ya “başka bir yer” olarak görünür. Aynı zamanda Sultanahmet Cami ile yine Leyla'ya evi olarak görünerek “burası” mekânına dönüşür. Bu bağlamda İstanbul Leyla'nın ruhunda hep bir ikilem yaşatır. Ankara ise İstanbul'un tam tersi duygular barındırır. İstanbul'un boğuculuğuna ve umutsuzluğuna karşın, mücadelenin kaynak mekânı olmasından dolayı Ankara daima ümit ve güven veren bir mekândır. Açık mekânlar karakterin ruh hâline göre tasvir edilmelerinin yanı sıra, aynı zamanda da onun ruh hâlinde değişim ve dönüşümler de meydana getirmektedir.

3.3.4.2. Kapalı Mekân

Kapalı veya dar olarak nitelenen mekânlar, açık mekânlar gibi romanda önemli fonksiyonlara sahip değildir. Olayların sahnesi konumunda olan ve başkarakterin ruhsal dalgalanmalarıyla ilişkilendirilen mekânlar genellikle açık mekânlardır. Leyla'nın annesinin Beyazıt'taki evi ile Leyla'nın Bebek'teki kendi evinin detaylı iç tasviri yapılmamaktadır. Bu kapalı mekânlar, romanda yalnızca Leyla'nın yaşadığı evler olarak yer alarak dekor işlevi görürler.

3.3.4.2.1. Halkın Yoksulluğunu Temsil Eden Mekân: Jale ve Ailesinin evi

Toplumsal problemlere dikkat çekmek adına romanda tasviri yapılan iki önemli kapalı mekân söz konusudur. Bunlardan ilki Leyla'nın arkadaşı Jale'nin evidir. Jale ve ailesi yoksul bir yaşam sürerler. Yetersiz imkânlar sebebiyle küçük kızlarını ölümcül bir hastalıktan kurtaramazlar. Leyla arkadaşına ziyarete gider ve yoksulluğun hâkim olduğu bu evi betimlemeye başlar: “Evin yabancılığını, eşyasının değişmiş ve eksilmiş olmasında buldum. Bomboş sofalar, titrek merdivenler, düşük sıvalar, kamburlaşmış tavanlar, uyuz illetine tutulmuş gibi tüysüz halılar bana evi yadırgatmaya yetebilirdi.” (Tek, 2019, s. 25). Kahraman-anlatıcının yaptığı bu kapalı mekân tasviri, dönemin Türk halkının büyük bir kesiminin yaşadığı yoksulluğa dikkat çekmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı'da giderek artan yoksulluk, Jale ve ailesinin evi ile simgelenir. Jale'nin evi, yoksul Türk halkının evinin genel bir prototipi gibidir.

3.3.4.2.2. Yozlaşmanın, Bozulmanın ve Çürümenin Göstergesi

Dönemin bir diğer toplumsal problemi olan yozlaşma/çürüme meselesinin göstergesi olan mekân, Selahattin'in yakın arkadaşının Büyükkada'daki evidir. Leyla bir akşam, bu evde verilen bir ziyafete gider. Evin sahibi bir vezir kızıdır. Leyla'nın

anlatımına göre bu evde bulunanların hepsi memlekette yaşanan işgallere ve Türk halkının sefaletine kayıtsız kalmaktadır. Onlar yalnızca yemek, içmek ve eğlenmek için bu evde bir araya gelirler. Hiçbiri şehirlerinin düşman hâkimiyeti altında bulunmasını umursamaz. Hatta aralarında düşman üniforması giymiş olanlar bile vardır. Davetin sahnesi olan bu evin içinden ziyade atmosferinin betimlenmesi söz konusudur. Evin atmosferi Leyla'nın zihnini bulandırmaktadır. Leyla, kendi millî kimliklerinden uzaklaşmış olan bu insanların hâline bir türlü anlam veremez ve kendisini bu evde bir yabancı gibi hisseder.

Herkes salonlarda, elektrikli lambaların altında, kimi kendi elmaslarını ve elbiselerini göstermek ve diğerlerininkini de seyretmekle meşgul, kimi büyük salonda fokstrotlar, şimiler, Andrade tangolar çalan cazbantın sesiyle dönüyorlardı. Dönerler arasında yabancıların üniformaları göze çarpıyordu. Salonun dibinde iki oda sımsıkı kapalı, orada yeşil masa başında kadınlar, erkekler, çok ciddi birtakım insanlar, kumar tanrısına ibadetle meşguldüler. Evin spesiyalitesi, meşhur kumar salonları. Oraya da girmedim, sohbet salonunda oturdum. (s. 108)

Vezir kızının sahibi olduğu bu evin atmosferinin anlatımı oldukça hacimlidir. İnsanların umarsızca dans etmelerinden, kumar oynamalarından, dedikodu yapmalarından bahsedilir; bu evde yalnızca zevk ve eğlence içinde bulunmalarına dikkat çekilir. Evde herkes yer içer, gösterişli kıyafetleriyle birbirlerine karşı yarış içinde bulunur. Dikkat çekilen bir diğer husus da onların zengin yaşayışıdır. Kurmaca olan bu anlatı, aslında gerçekte yaşanan toplumsal bir soruna ayna tutar. Savaşın getirdiği sefalet aynı zamanda etik değerleri de ortadan kaldırmaktadır. “Osmanlı Devleti'nin tüm kurumları gibi savaşla birlikte toplumsal ahlak da çöküntüye girmişti. Savaşın yaratmış olduğu gelir dağılımı dengesizliği, bütün kesimleri hızla sefalete sürüklerken; bu sefalet değerler yozlaşmasını da yaratmıştı.” (Gözcü, 2016, s. 139). Özetle; iki farklı kapalı mekân ile toplumun iki farklı kesimi anlatılır. Karakterlerin içinde bulundukları mekânlar aracılığıyla toplumsal problemlere değinilir. Savaşın yol açtığı gelir dengesizliği ve toplumsal yozlaşma; yoksulluk çeken Türk halkını temsil eden Jale'nin evi ve yozlaşmış yerli halkı temsil eden zengin vezir kızının evi aracılığıyla gösterilir. Toplumsal problemleri yansıtmaya işlevi gören kapalı mekânlar yalnızca bu iki evdir.

3.3.5. Şahıs Kadrosu

Leyla romanının başkişisi kahraman-anlatıcı olan Leyla'dır. Vakalar Leyla'nın anlatımı ve bakış açısından nakledilir, diğer karakterler hakkında bilgiler yine onun tarafından verilir. Vakalar Leyla'nın merkezinde gelişir. Romanda Leyla'nın evliliği, aşkı, İstanbul'un işgali nedeniyle gelişen vakalara iştiraki ve eylemleri söz konusu edilir. Diğer karakterlerin varlığı ise Leyla'ya bağlıdır. Onlar, Leyla ile ilişkileri doğrultusunda romanda yer edinirler.

Romandaki şahıs kadrosu kalabalık değildir. Kadro, Leyla ve onun çevresinden müteşekkildir. Leyla dışında diğer birinci derecedeki kahraman yalnızca Süreyya'dır. Okuyucu romanda Leyla ve Süreyya'nın ruh hâllerine ve psikolojik tahlillerine rastlar, onların birbirleriyle olan ilişkileri dolayısıyla gelişen vakaları okur. Bu sebeple iki karakter de asli karakterler olarak romanda yer alır. Onların dışında kalan diğer şahısların psikolojik hususiyetlerine yer verilmez, vakalar onların etrafında gelişmez. Bu şahıslar dekoratif unsur konumundaki kahramanlar sınıfında yer alırlar.

Başkişi Leyla dışındaki şahısların karakterizasyonu yine Leyla tarafından yapılır. Diğer karakterler, onun duygu ve düşüncelerini içeren söylemlerle tanıtılır. Okur, anlatıcı konumunda olan Leyla aracılığıyla diğer şahıslar hakkında bilgi edinir. Dolayısıyla bu bilgiler objektiflikten uzaktır. Leyla'nın karakterizasyonu ise dramatik yöntem ile yapılmaktadır. Leyla; kendi düşüncelerini, kendi duygularını, kendi ruhsal durumunu, vakalara ve durumlara karşı bakış açısını, yorumlarını kısacası tüm varlığını roman boyunca parça parça çizer. Bu şekilde onun karakterizasyonu tüm romana yayılır.

Leyla sarışın, mavi gözlü, romanın ortalarına kadar yirmi altı yaşında bir kadındır. Ancak onun fiziksel özelliklerinden ziyade karakteri ön plana çıkar. O, vatansever ve duyarlı bir kadındır. Romanın bütününde Leyla'nın psikolojisi okunur; O, romanda bir birey olarak yer alır. Memlekette savaş sonrası yaşanan facialar, sefaletler ve özellikle de İstanbul'un işgal edilmesi Leyla'nın psikolojik durumunda ciddi değişimler meydana getirir. Leyla millî değerlerine bağlı, vatanperver bir kadındır. Sahip olduğu bu vatansever kimliği neticesinde ülkesinde yaşananlara kayıtsız kalamaz. Bu sebeple de Millî Mücadele başarıyla sonlanana kadar süregelen bir buhran yaşar. Leyla'nın ruhsal durumunda cereyan eden iki buhran vardır. İlki ülkesinin olumsuz vaziyeti nedeniyle yaşadığı buhran, ikincisi ise özel hayatında

yaşadığı buhrandır. Ülkesinin olumsuz vaziyeti nedeniyle yaşadığı buhrandan Millî Mücadele başarıya ulaştığı zaman kurtulur. Fakat özel hayatında cereyan eden vakalar sebebiyle yaşadığı diğer buhrandan romanın sonuna kadar kurtulamaz.

Leyla hem özel hayatında hem de ülkesinde yaşanan vakalar karşısındaki his ve düşüncelerini dile döker. Yaşadığı şehir olan İstanbul'un işgali nedeniyle son derece üzüntülü ve ümitsizdir. Şehrin tüm sokaklarını zapt eden, tüm evlerini ele geçirip sahiplenen ve şehrin her tarafında dolaşan işgal askerlerinin hareketlerine ve onların Türklere karşı olan aşağılayıcı davranışlarına dayanamaz. Aynı zamanda işgalcilere iştirak eden, onlarla eğlenen Türklere ve azınlıklara karşı büyük bir öfke duyar. Özellikle Türk olup da kendi millî kimliklerini inkâr edenlerden iğrenmekte, onlara karşı hayret ve nefret duymaktadır. Herkes üzüntü ve sefalet içindeyken onların memleketlerine karşı olan kayıtsızlıklarını ve ihanetlerini anlamlandıramaz, şaşkınlığını dile getirir. Şehre hâkim olan bu atmosfer Leyla'nın olumsuz bir ruh hâline bürünmesine sebep olur. Hatta millî duyguları sebebiyle yaşadığı buhran onun hastalanmasına bile yol açar: "İçimde tuhaf bir sızı var, nerem ağrıyor bilmiyorum. Fakat bir yerim ağrıyor. Hem çok sızlıyor. Sonra nedense kendimi hasta hissediyorum. Vücudumun azâları tamam, fakat kalbimde bir şey eksildi." (Tek, 2019, s. 37).

Ülkede yaşanan olumsuz vakalarla paralel olarak ilerleyen bir diğer vaka grubunu ise Leyla'nın evlilik ve aşk hayatındaki hareketler oluşturur. Millî buhranın yanında bir de yolunda gitmeyen evlilik hayatının kaynaklık ettiği buhran durumu söz konusudur. Tüm bunlar Leyla'nın psikolojisini olumsuz anlamda etkiler. Leyla Selahattin ile on senelik evlidir. Ancak kocasına karşı olumlu anlamda herhangi bir his duymaz. Selahattin'in kendisine ve memlekette yaşanan işgallere karşı duyarsızlığına, ilgisizliğine içten içe öfkelenir. İstanbul'da işgal yaşanırken kocasının her akşam süslenip kulübe eğlenmeye gitmesi, kadınlarla yakın ilişkiler kurması Leyla'yı günden güne kocasından soğutur. Hatta Leyla zamanla kocasından nefret etmeye, yalnızlaşmaya başlar. Hem İstanbul'da yaşanan yozlaşma hem de kocasının her akşam evden çıkıp gitmesi onun çevresine yabancılaşmasına sebep olur. Leyla, arkadaşı Jale'ye dahi evlilik hayatından duyduğu rahatsızlığı anlatamadığını, utandığını dile getirir:

Bir de ona kendi hayatımı anlatırken, neden mutlu olmadığımı söylemek lazım gelince, ben de, Selahattin'in, smokinin iliğine bir karanfil koyarak, kulübe gidip, düşman generallerinin elini sıkabilen, onların şerefine şampanya kadehini

dudaklarına götürebilen bir adam olduğunu söylemekten sıkıldım. Oradan büsbütün mutsuz ve garipsemiş bir ruhla çıktım. (s. 26)

Leyla giderek yalnızlaşır ve günlerini ruhsal çöküntü içinde geçirmeye başlar. Her iki açıdan da kederlidir. Ülkesindeki olumsuz gelişmeler onun elemiini artırırken özel hayatında da yalnız kalması, duyduğu üzüntüleri paylaşacak ve en önemlisi de onu anlayacak kimsesinin olmaması Leyla'nın günden güne içine kapanmasına yol açar. Ancak hayatına Süreyya girdikten sonra bu yalnızlık hissinden uzaklaşır. Süreyya da Leyla gibi vatanperver ve millî kimliğine bağlı bir karakterdir. Leyla ile Süreyya'nın birbirlerine çekilmeleri de bu ortak özelliklerinden kaynaklanır. Leyla, hayatına Süreyya girdikten sonra memlekette yaşananlara umutla bakmaya, Süreyya ile Millî Mücadele için İstanbul'da gizli yardımlar yürütmeye başlar. Süreyya'nın Leyla'nın hayatına girişi, Leyla'nın psikolojisini olumlu manada etkiler. Ancak romanın sonunda, toplumun kadına karşı olan bakış açısını da hesaba katarak Süreyya'dan uzaklaşır.

Leyla, Millî Mücadele'nin kazanılması ile sonunda ruhsal olarak rahatlar. Ancak roman, Leyla'nın Süreyya ile ayrılığından kaynaklanan eksik kalmışlık hissi ve üzüntü ile sonlanır. Özetle roman boyunca Leyla'nın psikolojisinde yaşadığı dalgalanmalar söz konusu edilir. Ülkesinde yaşanan işgaller ile sevgisiz ve ilgisiz bir evlilik Leyla'yı yabancılaştırmakta, yalnızlaştırmakta ve buhrana sürüklemektedir. O, yalnızca Süreyya ile geçirdiği zaman dilimlerinde umut dolar ve yalnız hissetmez. Süreyya'dan ayrıldığı için her ne kadar üzülsede eskisi gibi iç dünyasına kapanmaz. Çünkü Süreyya ile mektuplaşmaya devam eder ve yine Süreyya'nın yönlendirmesi ile bir yetimhanede kimsesiz çocuklara annelik eder. Bu gaye ve meşgale onu ayakta tutar.

Leyla, romanın yazarı Müfide Ferit'in düşüncelerini ve yorumlarını aksettiren bir karakter olmasının yanı sıra yazarın bazı psikolojik hususiyetlerini de üzerinde toplamaktadır. Müfide Ferit Tek, Leyla karakteri gibi uzun bir müddet sonra İstanbul'a dönmüş ve döndüğünde İstanbul'un işgali ile karşılaşmıştır. Bir süre boyunca İşgal İstanbul'unda yaşamıştır. Bu süre zarfında da şehirde yaşanan yozlaşma ve bozulmaları gözlemlemiş; Leyla gibi, işgalden kaynaklanan üzüntü içinde günlerini geçirmiştir. Dolayısıyla Leyla'nın işgal karşısındaki hisleri ve yorumları Müfide Ferit ile benzeşir. Müfide Ferit, şahit olduğu durumları Leyla ile okuyucusuna sunar ve yine Leyla aracılığıyla kendi düşüncelerini yansıtır. Leyla, bir ramazan akşamı dışarı çıkar ve işgal altında olmalarına rağmen umarsızca keyif yapan Türkleri görür, bir eleştiri

yapar: “Bu, büsbütün başka bir zevk! Birtakım genç erkekler, bazen yaşlı yaşlı adamlar, sarıklı hocalar bile, birbirine sürünerek, itile kakıla söz şakaları, hatta el şakaları arasında kaldırımlar üstüne yayılmış kahvelerin arasında bir aşağı beş yukarı geziniyorlar.” (s. 62). Gözlemlenen bu sahneye yapılan eleştiri aslında roman yazarına aittir. Leyla tamamen Müfide Ferit’in kendisi olarak romanda varlık göstermese de onun bazı gözlem ve düşüncelerini yansıtmaları açısından yazarın sözünü emanet ettiği şahıs tasnifinde yer alır.

Leyla kadar ön planda olmasa da birinci derecedeki kahraman olarak tanımlanabilen bir diğer karakter Süreyya’dır. Süreyya İzmirli genç bir doktordur. İzmir’in işgal edildiği güne tanık olmuştur. İstanbul’da işgaller üzerine konuşmalar yapar, Millî Mücadele’ye buradan destek olur. Ardından mücadelesini Anadolu’da devam ettirir. Leyla gibi vatansever, millî değerlerine bağlı bir karakterdir. Bu sebeple Leyla ile birbirlerine âşık olurlar. Süreyya’nın ruhsal durumu yalnızca Leyla’ya duyduğu aşk ve vatanına olan sevgisi ile sınırlıdır. Leyla gibi ruhsal dalgalanmaları, bunalımları sayfa sayfa anlatılmaz. Bunun sebebi romanın anlatıcısının sınırlı bakış açısına sahip olmasıdır. Leyla’nın gördüğü ve bildiği kadarıyla Süreyya söz konusu edilir. Bunun dışında Süreyya, Leyla’ya yazdığı mektuplarda kendi ağzından hissettiklerini dile getirir, kendisini anlatır. Okuyucu, yalnızca bu mektuplar sayesinde Süreyya’nın duygu durumunu öğrenir. O, Leyla’ya âşıktır ve onunla Anadolu’da bir yaşam kurmak ister. Birlikte Millî Mücadele için çalışmalar yaparlar. Leyla’nın kendini bulması ve yabancılaşma olgusundan kurtulması Süreyya sayesinde olur. Leyla’nın Selahattin’le evli olması nedeniyle ondan ayrılması üzerine Süreyya bir yıkıma uğrar. Ancak ikili mektup aracılığıyla birbirleriyle haberleşmeye devam eder. Kısacası Süreyya, duygu durumu az da olsa bilinen, birey olarak varlık gösterebilen bir karakterdir; ancak onun romandaki varlığı Leyla’ya bağlıdır.

Leyla ve Süreyya dışında kalan, dekoratif unsur konumundaki diğer karakterler: Leyla’nın annesi, kocası Selahattin, arkadaşı Jale ve kocası, süt kardeşi Selim, Selim’in nişanlısı Refika, komşusu Edhem Bey, arkadaşları Mahmut Bey, Doktor Mehmet Bey ve Cemal Bey’dir. Bu kişilerin psikolojik durumları bilinmez. Onlar yalnızca Leyla’nın çevresindeki insanlar olarak romanda varlık gösterirler. Sadece Selim karakterinin bunalımı söz konusu edilir. Selim, Leyla gibi millî değerlerine bağlıdır. Millî hislerden yoksun olan nişanlısı Refika’nın düşmanlarla olan samimiyeti ve Selim’e karşı sevgisizliği onu bunalıma iter. Selim, yaşadığı buhran

sebebiyle Anadolu'ya, savaşmaya gider. Bu şekilde Refika'dan kendisini uzaklaştırır. Orada da Refika'yı yine düşman askerlerinin kollarında görür, silahına davransa da yakalanır ve idam edilir. Selim'in yaşadığı bunalım ve başından geçenler Leyla tarafından anlatılır. Dolayısıyla Selim'in tam olarak neler hissettiği bilinemez.

Romanın karşıt (antagonist) figürü Selahattin'dir. Selahattin, başkarakter olan Leyla'nın sahip olduğu ve romanda temsil ettiği değerlerin tam tersinde yer alır. Leyla ne kadar vatanseverse Selahattin de o kadar vatanseverlikten uzaktır. Leyla ne kadar millî değerlerine bağlıysa Selahattin de yine o kadar milli değerlerden uzaktır. Karşıt, yani antagonist figürler romanda yaşanan çatışmalara kaynaklık ederler. Başkarakterin karşısında yer alan engeldirler. Leyla'nın Süreyya ile bir araya gelememesinin sebebi Selahattin'dir. Selahattin'le geçmişte yapmış olduğu evlilik romanın bitişine kadar ona yük olur, Süreyya ile hak ettiği sona ulaşamaz. “‘Karşıt figür’ genellikle tipik özellikler taşır. Bu yönüyle onun bir ‘tip’ yüzeyselliğinde bırakıldığını belirtmek mümkündür. Dolayısıyla o, sosyal, düşünsel ya da psikolojik bir “şey”in temsilciğini üstlenir ve başkişinin karşısına, temsil ettiği değeri somutlaştıran yönü yoğunlaştırılarak çıkar.” (Sazyek, 2013, s. 194). Selahattin, Leyla'nın temsil ettiği değerlerin tam karşısında yer aldığı için bu değerleri görünür kılar. Yani Leyla'nın vatan derdine düşmesi, Selahattin'in bu dertten uzak oluşu ile vurgulanır. Özetle Selahattin, İşgal İstanbul'unda yaşanan “yozlaşma” olgusunun temsilcisi konumunda olan bir tiptir. Selahattin'in; işgal yaşanırken dışarı çıkıp sokaklarda dolaşan, eğlenen, dans eden, yiyip içen, düşmanlarla dostluk eden insanların tek bir kişide simgelandığı bir tip olduğu söylenebilir.

Romanda yer alan, hasım veya karşı güç fonksiyonuna sahip olan en önemli unsur işgalcilerdir. Başkarakterin arzu ettiği nesne olan memleketin kurtuluşunun önündeki engel işgalcilerdir. Dolayısıyla arzu edilen nesne “kurtuluş”, karşı güç ise “işgalciler”dir. Arzu edilen nesneye ulaşmak isteyen alıcılar da başta Leyla, Süreyya ve Selim; onların arkadaşları Mahmut Bey, Mehmet Bey ve Cemal Bey olmak üzere vatansever tüm Türk halkıdır. Yardımcı fonksiyonunda ise romanda söz konusu edilen tüm mücadeleler ile Mustafa Kemal yer alır.

3.3.6. Anlatıcı ve Bakış Açısı – Anlatım Teknikleri

Anlatıcı, romanın başkahramanı olan Leyla'dır. Yani anlatıcı, kahraman-anlatıcıdır. Leyla, romanda konuşan ve olaylara bakan kişidir. Dolayısıyla olaylar,

kişiler ve durumlar Leyla'nın gözünden görülür ve onun ağzından anlatılır. Anlatım, kahraman-anlatıcının bakış açısından sağlandığı için sınırlı bir bakış açısı söz konusudur. Okur, yalnızca Leyla'nın yaşadığı ve haberdar olduğu olayları öğrenir. Leyla'nın tanıdığı kişileri yine onun bakış açısından tanımaya başlar. Örneğin Leyla, kendi gözünden, kendi düşünce ve yorumlarıyla Refika karakterini tanıtır. Leyla'nın Refika'ya karşı olan bakış açısı olumsuzdur. Bu sebeple okuyucu da Refika'yı olumsuz bir bakış açısından tanımaya başlar: “Refika kendini müthiş surette beğenir. Etrafa tesiri kendine ibadet etmesinden geliyor. Sonra... Onun için merhamet, sevgi hiçbir zayıf nokta yok. Boyalı bir taş bebek. Ha, unuttuyordum, gayet şuh. Her şeyi vadeden bir tebessüm. Vaatler ne dereceye kadar tutuluyor bilemem!” (Tek, 2019, s. 27).

Başkahraman Leyla, sınırsız bakış açısına sahip olmadığı için diğer kahramanların zihinlerinden geçenleri bilemez, tahmin yürütmeye çalışır: “Selim şimdi yine uzaklara daldı. Bu kadar ısrarla baktığı denizi acaba görüyor mu? Ne düşünüyor? Muhakkak hain Refika bir şey yapmış olacak.” (s. 71).

Romanda çeşitli anlatım teknikleri bir arada kullanılmaktadır. Gösterme, anlatma, iç monolog, geriye dönüş ve özetleme romanda kullanılan başlıca anlatım teknikleridir. Romanın tamamına yayılan ve en sık kullanılan teknik ise iç monologdur. Başkahraman olan anlatıcı Leyla, yaşadığı ve şahit olduğu olayları anlatırken kendi duygu ve düşüncelerini sanki karşısında bir dinleyen varmış gibi dile getirir. “Bir romanda anlatıcı nasıl soyut bir figürse bu anlatıcının hitap ettiği yine soyut bir figür olan okur (narrataire) vardır.” (Arslan, 2017, s. 68). Bazen hiçbir olay anlatmaz, yalnızca iç dünyasından geçenleri dile döker. Romanın gerçek dünyaya ait okuyucusu ise Leyla'nın kendisini onun iç monologları sayesinde tanır. Okuyucu, Leyla'nın iç dünyasında yaşadıklarını ve zihninden geçenleri yine Leyla aracılığıyla öğrenir. Leyla, süt kardeşi Selim'in ölümü üzerine his ve düşüncelerini nakleder:

Bu ölümden öyle derin, ümitsizlik dolu bir facia ve ona sebep olan aşkta öyle zalim, önüne geçilmez bir kuvvet var ki, insan bunların cazibesine ve dehşetine esrarlı doğaüstü şeyler karşısında duyulan ürperme ile ürkeklikle, gayriihtiyari kapılıyor. Bu acı tıpkı hiç soğumayan bir ateş damgası gibi kalbime yapıştı. Artık kurtulmak mümkün değil. (s. 209)

Romanda özetleme ve geriye dönüş tekniklerine de çok sık başvurulur. Kahraman-anlatıcı Leyla, anlatımı sayfalar sürecektir bazı olayları özetleme tekniği ile bir paragrafta anlatır. Geçmişte yaptıklarını geriye dönerek özetler: “İsviçre’ye gitmeden evvel hastabakıcılık yapıyordum. Kocamı kızdıran bu meşguliyet, hayatımı düzene sokmuş, bana bir gaye olmuş ve insanlara faydalı olma zevkini vermişti. Sonra, o zamanlar uğraşlarımızın en büyüğü ümitti. Şimdi ümit öldü.” (s. 16). Aynı şekilde diğer roman kahramanı Süreyya da geçmişte yaşanmış bir olayı geriye dönerek tek bir paragrafta anlatır. Yunan’ın İzmir’i işgale geldiği gün yaşananları özetler. Yunanlıların İzmir’e geldiği gün yaşananlar roman boyunca konu edinilebilecekken Süreyya kısaca yaşananları nakleder: “Yunan’ın geleceğini bir akşam evvelinden duyduk. O gece hepimiz şehir dışındaki mezarlıkta toplandık ve savunma için karar verdik. Şehirde ne kadar silah varsa aramızda bölüştük bütün gece bekledik... (s. 46). Romanda kullanılan diğer anlatım teknikleri de anlatma ve gösterme teknikleridir. Bu iki teknik ayrı ayrı kullanıldığı gibi bir arada da kullanılabilmektedir: “Birden o fırlıyor ve gidiyor karşıda duran bir koltuğa kendini bırakıyor. Çay için zile basmayı düşünüyorum. Ne çabuk itaat etti. Bu itaatın bütün fedakarlıklarını anlıyorum.” (s. 143).

Çok sık kullanılmamış olsa da romanın sonlarına doğru mektup tekniğine rastlanılır. Bu mektuplar Leyla ve Süreyya tarafından yazılmıştır. Süreyya’nın mektuplarında anlatıcı değişir, Süreyya’nın kendisi olur. Bu defa da Süreyya’nın duygu ve düşünceleri, onun iç dünyası sunulur. “Mektup tekniğinin bir diğer meziyeti de, birden fazla karakterin devreye sokulmasıyla birlikte farklı bakış açılarına başvurma imkânı sağlamasıdır.” (Tekin, 2022, s. 237). Romanın neredeyse tamamına hâkim olan Leyla’nın bakış açısı, Süreyya’nın yazdığı mektuplarla değişir ve bu defa da okuyucu Süreyya’nın bakış açısından yazılanları okumaya başlar:

Bugün sana sözünü hatırlatmaya geliyorum. Sen bu mektubu aldıktan bir hafta sonra altı ay bitecek. Altı ay sonra Selahattin’den ayrılışımı demiştin sevgilim, işte vade geldi. Sözünü tutacaksın değil mi? Sen verdiğin sözlerini daima tutarsın. Bu sefer bana hayat veya memet verecek olan, bu pek ciddi meselede sözünü tutmama ihtimali yoktur değil mi Leylacığım? Hayatımı ayaklarının dibine koyuyorum. Ne istersen onu yap, ister beni semaya, kendi yanına yükselt, dünyanın en mesudu yap, istersen öldür. Her vakit ve herhalde senin inançlı bir kulun olacağım. (Tek, 2019, s. 225)

Özetle romanda başlıca kullanılan teknikler özetleme, geriye dönüş, iç monolog ve mektuptur. Özetleme ve geriye dönüşle anlatı hızlandırılarak geçmiş hakkında bilgi edinilmekte, iç monologla kahramanın zihnine girilerek onun iç dünyasında yaşadıkları öğrenilmekte ve Mektup tekniğiyle anlatıcı değiştirilerek bakış açısı noktasında çeşitlilik sağlanmaktadır.

4. TEMALAR

4.1. Ferdî Temalar

4.1.1. Yabancılaşma/Yalnızlaşma

Aydemir romanında öne çıkan ve baskın olan yabancılaşma türü kitlesel yabancılaşmadır. Türkistan coğrafyasında yaşayan ve aynı asimilasyon politikasına ortaklaşa tabi tutulan Asya Türkleri, kitlesel olarak kendi milliyetlerine yabancılaşırlar. Rusların baskı ile Rus kültürünü dayatma çabaları sonucunda kendi millî kültür ve değerlerini yitirirler. Bu yitiriş onları millî kimliklerinden uzaklaştırarak milliyetlerine yabancı kalmış bir kitle hâline getirir. Rusların asimilasyon eylemleri neticesinde kendi tarihlerini öğrenemez, kendi dinlerini özgürce yaşayamaz ve diğer coğrafyalardaki Türklerle iletişim kuramazlar. Tüm bu eylemler sonucunda yabancılaşan Asya Türkleri, kendi içlerinde baş başa kalarak yalnızlaşmaya başlarlar. Aydemir karakteri ise bu kitleyi yalnızlıktan kurtarmak, yabancılaşma olgusundan uzaklaştırmak ister. Bunun için Türkistan’a bir seyahat gerçekleştirir. Bu coğrafyada bulunduğu zaman dilimi içinde Asya Türklerini uyandırarak yitirdikleri Türklüklerini diriltir ve kendi millî değerlerini keşfetmelerini sağlar.

Romanda “öteki” konumunda olan Ruslar, “ben/biz” konumundaki Asya Türklerini Hegel’in köle-efendi diyalektiğine benzer bir şekilde yönetmeye çalışır, onları köleleştirerek baskı altında tutarlar. “Efendi, kendini iyi güçlü, başarılı görürken; köleyi kötü, güçsüz, kendisine bağımlı olarak görür. Köleyi bu şekilde görerek kendi “efendi”liğinin kabul görmesini arzular. Böylece kendi kimliğini sağlamlaştırır, onu görünür kılar.” (Ulu, 2020, s. 344). Gerçekleştirdikleri eylemlerle Türklerin bilinçaltlarına “köle” konumunda olma durumunu yerleştiren Ruslar, onları kendilerine bağımlı hâle getirerek üstünlük kurarlar. Köle konumuna getirilen Asya Türkleri, Ruslaştırılma politikası ile milliyetlerine yabancılaştırılırlar. Bu nedenle de kendilerinin tam zıttı bir konumda olan “güçlü-efendi” Osmanlı Türkleri ile ortak paydada buluşamayarak bağımsızlık yolunda yardım alamazlar. Yaşamak için Ruslara bağımlı hâle gelen ve millî kültürlerine yabancılaşan Asya Türkleri, sonuç olarak

yalnızlaşarak esaretten kurtulma inancını kaybederler. Bu inanca ancak Aydemir sayesinde kavuşurlar.

İçerisinde bulundukları yabancılaşma durumuna; mekteplerinin, mescitlerinin ve hatta beyinlerinin Ruslaştırılması kaynaklık eder: “Bu, Türklüğü boğan bir Rus tufanıdır. Bundan başka dinî, millî, medenî bütün vasıtalarla da Türklerin Ruslaştırılmasına çalışılıyor. Mektepler Ruslaştırılıyor. Mescitler Ruslaştırılıyor ve netice olarak dimağlar Ruslaştırılıyor...” (Tek, 2002, s. 16). Okullarında Türklüğe dair hiçbir eğitim görmeyen ve dinlerini özgürce yaşayamayan Türkler, bu eylemlerin doğal sonucu olarak ait oldukları ırk ve milletten koparak bir yabancı hâline gelirler. Millî bilinç ve ırk sevgisinden yoksundurlar. Böyle kişilere en büyük örnek Ruslara muhbirlik yapan Diken Musa ile Ahunt Ömer’dir: Türk kimliğine sahip olmalarına rağmen Ruslaştırılma politikası sebebiyle kendi milliyetlerine yabancılaştıkları için Demir’in Türklüğü uyandırma çabasına engel olmaya çalışırlar.

Kitlesel olarak milliyetlerine yabancılaşan Asya Türklerini ayağa kaldıran Aydemir olur. Tek tek kahvehaneleri ve çay ocaklarını dolaşır, medreselerde ders verir ve oralarda bulunan Türklere Türk tarihini anlatarak ırk sevgisi aşılar. Bu şekilde onlarda millî bilinç yaratmaya çalışır. Türkler, Aydemir sayesinde mensup oldukları ırkın ve milletin tarihini öğrenerek zamanla millî kimliklerine kavuşurlar. Aydemir’in peşinden gitmeye başlayan ve kendilerine “Aydemirler” diyen Asya Türkleri buna örnektir. Millî his ve benlikleri Demir sayesinde harekete geçtiği için Demir’in ülküsünün takipçisi olurlar. Bu bağlamda, Türklük bilinçleri uyanırken yabancılaşma olgusundan kurtulmaya başlarlar. Millî şuurlarına kavuşan Asya Türkleri, Osmanlı Türkleri ile de millî duygular bağlamında buluşarak yalnızlıklarından kurtulurlar.

Pervaneler’de ise bireysel yabancılaşma ile milliyete yabancılaşma durumu söz konusudur. Burhan Ahmet karakterinin geçirdiği ruhsal dönüşümler, onun kendisine ve çevresine yabancılaşmasına sebep olur. Gençlik döneminde millî duygulardan yoksun bir hayat yaşarken olgunluk döneminde değişerek milliyetperver bir adama dönüşür. Karısı Claire’in Fransız kimliğine olan bağlılığını fark ettikten sonra ise ruhsal buhran geçirir. Bu buhrandan hareketle, gençlik döneminde yaptığı evliliği bir hata olarak görür ve bu evlilikten doğan çocukları tam anlamıyla “Türk” yapmak ister. Aynı zamanda kız kardeşi Leman’ın milliyetinden kopmasının sorumlusu olarak kendisini görür, kendisini suçlar: “Çocuklarımı çok seviyorum... fakat onların memlekette birer kurban olmasını ben yaptım... Benim günahım...

Claire'in bedbaht olması benim günahım... Belki senin bedbaht olman da benim günahım... Leman, bana bak! Azaplarımı, ıstıraplarımı, pişmanlığımı gör ve kendine acı!..” (Tek, 2002, s. 133). Yaşadığı suçluluk duygusundan kurtulabilmek ve hatalarını telafi edebilmek için birtakım hareketlerde bulunur. “Öyle ki yabancılaşmış insan geleceğe ilişkin eylemlerinde etkin olamadığını, yaşamını etkileyen olaylar karşısında seyirci olduğunu düşünmekte ve hedeflerine ulaşmak için uygun olmayan yolları deneyebilmektedir.” (Kırman & Atak, 2020, s. 279). Yaşamını etkileyen durumlar karşısında harekete geçen Burhan Ahmet'in hedefleri, kardeşi Leman'ı yabancı mektebinden kurtarmak ve Türk'ten çok Fransız olan çocuklarını “Türk” olarak yetiştirmektir. Bir Türk olarak Fransız kimliğine üstün gelme ve bu hususta kusursuz olma çabası içerisine girer. Bunun için önce Leman'ı mektepten almaya çalışır, ancak başarılı olamaz. Leman ailesini dinlemez ve Jack Peterson'la evlenmek üzere Amerika'ya yerleşir. Bu olay karşısında kontrolünü kaybeden Burhan Ahmet, çocuklarını Türk kültürüyle yetiştirme görevine odaklanır: “Fakat çocuklar, kendi çocukları?.. Onlar nasıl yetişecekler, ne olacaklar? Vatan tanımayan, millî terbiye bilmeyen, ebedî serseriler, ebedî bedbahtlar mı olacaklar?” (Tek, 2002, s. 35). Bu korku, Burhan Ahmet'in eylemlerini yönlendiren ve onu harekete geçiren bir vehim boyutuna ulaşır. Bunun üzerine çocuklarını Türk mektebine göndererek; onlara Türk tarihi ve Türk mazisini anlatarak eyleme geçer, ancak başarılı olamaz: “Bilâkis, iki aydır Türk mektebine giden oğulları hakkında bir gün memnun olacak bir haber almamıştı. Devamlı, müdür, küçüklerin Türkçe bilmemelerinden ve arkadaşlarıyla Türklük-Fransızlık kavgaları yapmalarından şikayet ediyordu.” (s. 66). Hem Leman'ın hem de çocuklarının Türkleşebilmeleri adına gerçekleştirdiği eylemler başarısız olunca, Burhan zamanla kendisine ve etrafına yabancılaşmaya başlar. Kendisini çevresinden soyutlar:

Zaten gurbet ve elem içinde, hangi meçhul yola saptığı bilinmeyen kardeşinin acısı, ona başka bir şey duyuracak hâlde değildi... Vicdan azabı içinde bunalıyordu. Evlerindeki matem havası, artık yabancıları bile boğacak bir raddeyi buldu. Eski şen Burhan'dan eser kalmamıştı. Evi çınlatan o iyi kahkahalar hiç duyulmaz oldu.... Şimdi Burhan, omuzları çökmüş, âdeta bir ihtiyardı. Bazen günlerce odasına kapanıyor ve çocuklarıyla işinin haricinde kimseyi görmüyordu. (s. 138)

Burhan Ahmet, yalnızca kızı Sevda'nın Türklüğe yakın olduğunu düşünür ve onunla özel olarak ilgilenmeye başlar. Ancak Sevda da içten içe Fransız ve Hristiyan

kimliğine bağlıdır. Bir gece kızının yastığının altında Hristiyan tespihi ile İsa'ya yazılmış bir mektup bulması üzerine psikolojik manada bir nevroz yaşar. “Bireysel Psikolojinin verilerine göre, insan karakterindeki sapmalar ve başarısızlıklar, nevroz, psikoz ve benzerlerinin hepsi, diğer insanlara tahakküm etmeye dönüşmüş bir üstünlük çabasının ifade şekilleridir.” (Akyıldız, 1998, s. 171). Burhan Ahmet'in suçluluk duygusundan arınmak için kurmaya çalıştığı üstünlük çabası başarısızlıkla sonuçlanır. Bu başarısızlık onu kendisine yabancılaştırır.

Modern psikiyatri araştırmalarına göre, bireyler, “yaparak ve yaratarak” dışsallaşamıyorlarsa; yani kendilerini gerçekleştiremiyorlarsa ve yaratıcı güçlerinin sonucunu yansıtan bir dış dünya ile karşı karşıya değiller ise depresyon içine girmektedirler. Bu çerçevede “güçsüzlük”, “süreci bütünlüğü içerisinde algılayamamak”, “yalnızlaşma” ve “kendi özüne karşı yabancı hissetme” gibi süreçler yabancılaşma olgusunun çeşitli belirtilerini teşkil etmektedir. (s. 166)

Sonuç olarak; kendini gerçekleştirememenin, başarısız ve güçsüz olmanın getirdiği ruhsal yıkıntı açığa çıkmaktadır. Burhan Ahmet tam manasıyla yabancılaşarak yalnızlaşmış olur.

Andree'nin yabancılaşmasının kaynağını ise aidiyet sorunu oluşturur. Kökeni bugünkü adıyla Polonya'ya dayanan Andree, bir Türk olan Sami'yle evlenerek ait olduğu kültürden ve topraklardan kopmuştur. Bu kopma neticesinde bir aidiyet problemi yaşar. “İstanbul'a geldikten sonra yavaş yavaş Andree, yerinden çıkarılmış ve yeni toprağına alışamamış bitkilerin sarı ve solgun hâlini aldı. İri güzel gözlerinde yetişilmez hayallerin elemi belirdi. İncelen endamı ile bir hasret heykeline döndü.” (Tek, 2002, s. 68). Bilmediği, daha önce görmediği ve hiçbir şekilde aşına olmadığı Türkiye'yi ve Türk kültürünü tanımaya ve anlamaya çalışır. Aidiyet problemini çözmek için bu tanıma ve anlama çabası içerisine girer. Çabası sonucunda ise Türkleri, kültürlerini, yaşayış tarzlarını ve ülkelerini anlamaya, onlara ayak uydurmaya başlar. Fakat buna rağmen kendisini Türk kültürüne, Türklere özgü yaşayış tarzına ve Türkiye'ye ait hissedemez. Aidiyet sorunu zamanla ruhsal buhrana dönüşür ve Andree'nin kendisini sorgulamaya başlamasına yol açar. Kendi ülkesinde yaşamayı, söz konusu ruhsal çöküntünün tedavisi olarak görür. Ülkesinde kısa bir süre tekrar yaşamaya başlasa da aidiyet sorunu ortadan kalkmaz. Bu defa da kendi kültürüne ve kendi ülkesine yabancılaşmıştır. Kendisini hem kendi köküne hem de alışmaya çalıştığı yeni bir ülke olan Türkiye'ye ait hissedemez. Bu noktada aidiyet problemi

neden, yabancılaşma ise sonuç olarak belirginlik kazanır. Kökünden koptuğu için artık Lehistan’a ve Leh kültürüne yabancılaşmıştır, oraya ait değildir. Yeni yeni alışmaya ve ayak uydurmaya başladığı Türkiye’ye de ait değildir. Bu ülkenin ve kültürünün de bir yabancıdır. Bu nedenle hem kendi varlığına hem de yaşadığı çevrelere yabancı hissederek kendisini soyutlamaya başlar. Yaşanan köken bunalımı, Andree’nin kendisini sorguya çekmesine yol açarak onu iç dünyasına kapatır: “Eski Leh kızı ruhunu kaybetmiş. Bir kere kökünden kopan bitki gibi, bir türlü toprağa tutunamıyorum.” (s. 72). Bu bağlamda, aidiyet sorununun getirdiği yabancılaşma, karakterin ruhsal sancı çekerek içine kapanmasına ve yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Andree, “bomboş kalan ruhunu elem ve ıstırdan başka dolduracak bir şey” (s. 119) bulamaz. Yazar, Andree’nin içinde bulunduğu durumu “daüssıla” olarak tanımlar. Ancak yurt özlemi, karakterin ülkesine döndüğünde ortadan kalkan bir duygu durumu değildir. O, daimî bir yurt özlemi çeker. Çünkü Andree aslında, psikolojik bir problem olarak kabul edilen yabancılaşma olgusu (Akyıldız, 1998) içerisindedir. Görünen “yurt özlemi” olsa da asıl yaşanan “yabancılaşma” durumudur: “Tekrar memleketimize dönmek kabil olmayacak... Bir kere orayı reddettik. Bütün bağlarımızı birer birer kopardık ve yabancı olduk.” (Tek, 2002, s. 123). Karakter önce yurt özlemi yaşar, sonra yeni bir ülkeye uyum sağlama sürecinin ardından kökünden tamamen koparak aidiyet problemi yaşamaya başlar. Bu problemin getirdiği ruhsal bunalım ile de kendisine ve çevresine yabancılaşarak yalnızlaşır, iç dünyasına çekilir.

Leman, Nesime ve Bahire karakterlerinin yabancılaşmaları ise *Aydemir*’de de görülen kültür ve milliyetten uzaklaşma olarak ele alınır. *Aydemir*’de öteki konumunda olan ve asimilasyon yöntemleriyle Asya Türklerinin milliyetlerine yabancılaşmalarına sebep olan Ruslar gibi Bizans Koleji de benzer bir yöntem kullanır. Öteki konumunda olan Bizans Koleji, kızlara Amerika hayranlığı aşılayarak millî değerlerin yitirilmesini sağlar: “ “Öteki” Türklerin karşısına ayrılıkçı faaliyetler ve saldırgan bir tavırla çıkmışlar ve böylelikle Türklerin millî kimlik inşası sürecinde karşı kutupta yer almışlardır.” (Ulu, 2020, s. 346-347). Kolejin eylemleri sonucunda millî kimliklerini kaybederek kendi kültürel değerlerine yabancılaşan kızlar ise Yavuz Sinan Ulu’nun (2020) tabirine göre “yabancılaşan beriki” konumundadır. Bu grupta yer alanlar, Türk ve Müslüman olmalarına karşın “kendilik” değerlerini yitirmiş veya hiç sahip olmamış, ait oldukları kültürel değerlerin dışında bir yaşam süren, aidiyet problemi yaşayarak yabancılaşan kişilerdir (Ulu, 2020). Bu noktada Leman, Nesime ve Bahire

gibi kızlar, kolejin ayrılıkçı ve millî kimlikleri ortadan kaldıran eylemleri neticesinde kendi milliyetlerine yabancılaşarak “beriki” konumunda yer alırlar. Üçü de Türk kimliğinden uzaklaşarak aslında ait olmadıkları Amerikan kültür ve değerlerine “ait olma çabası” içerisine girmektedir. Amerika’da tahsil görme, Amerika’da yaşam kurma istekleri doğrultusunda bir Amerikalı-Batılı gibi hareket etmeye ve eşyalarını bile bu kültürden seçmeye çalışırlar. Örneğin Leman, evlerinin oturma odasını Batı tarzı eşyalarla donatır. Nesime ile Bahire ise Amerikan bakış açısını benimser ve Amerika’yı özgürlükle ilişkilendirirler. Amerika’nın empoze ettiği; kadınların her alanda erkeklere üstün gelmesi gerektiği fikrini benimseyerek kadınların yalnızca Amerika’da özgürce hareket edebileceklerine inanırlar. Bu nedenle Amerika’ya gitmek, onlar gibi davranmak isterler.

“Yabancılaşan beriki” olan bu üç kızın mensup olmadıkları bir coğrafyaya ve bu coğrafyanın kültürüne ait olmaya çalışma çabaları, onların millî kimliklerine olan yabancılıklarını gözler önüne serer. Sami, kızların bu yabancılıklarını dile getirirken onların vaziyetini ortaya koyar: “Hayret ediyorum. Bize ne kadar uzak, ne kadar yabancı olmuşlar da haberimiz yok. Türklük nedir? İzzet-i nefis nedir? Millet aşkı nedir? Vazife nedir? Hiç anlamıyorlar. Henüz milliyetin çağırın ve bağlayan sesini kalplerinde duymuyorlar.” (Tek, 2002, s. 78). Onlar hem kendi milliyetlerine hem de mensup olmak istedikleri “Amerika”ya ait olamazlar. Bu noktada kimliksiz bireylere dönüşürler.

Leyla romanında söz konusu edilen yabancılaşma/yalnızlaşma olgusu psikolojik bir buhran çerçevesinde ele alınır. Söz konusu yabancılaşma, Leyla karakterinin bireysel manada yaşadığı bir yabancılaşmadır. Mutsuz bir evlilik ve yozlaşmış bir toplum, karakterin psikolojisini derinden etkileyerek onun içine kapanmasına ve çevresine yabancılaşmasına yol açar. Eşi Selahattin’le aynı dünya görüşüne sahip olmaması ve aralarındaki sevgi bağının güçsüz olması neticesinde, içinde bulunduğu evlilik hayatı onu mutsuz bir ruh hâline sokarak yalnızlaştırmaktadır. Selahattin’in işgalcilerin yordakçısı olması, eşine sadakat göstermemesi Leyla’yı evliliğine yabancılaştırır. Evlilik hayatına ve kocasının hareketlerine dışarıdan bir yabancı gibi seyirci kalır. Zamanla kocasına, çevresine ve hatta kendisine yabancılaşan Leyla yalnızlaşmaya başlar: “Herkes, her yere, her şeye yabancı oldum. Kendi hayatıma, kendi vücuduma bile. Vakit, zaman, gündüz, gece bunların hiçbirinin geçtiğinden haberim olmuyor.” (Tek, 2019, s. 75). Sık sık odasına kapanır, camdan

dışarıyı seyrederken iç dünyasına dalar ve kendisini etrafından soyutlar. Sosyal çevresiyle bir arada bulunurken dahi kendisini soyutlayarak iç dünyasına döner.

Leyla'nın yabancılaşmasına neden olan bir diğer unsur ise işgalin getirdiği yozlaşma hâlidir. Derin bir vatan sevgisi taşıması, onun bu yozlaşmaya karşı yoğun hisler duymasına yol açar. Türk olup da millî kimliklerini inkâr eden, “yozlaşan beriki” konumundaki toplum Leyla'ya oldukça garip ve yabancı gelir. Bu topluluk kendisini Batı'ya yakın hisseder ve Osmanlı vatandaşı olmaktan utanır. “Fiziken Osmanlı ülkesinde yaşayan bu grup kendini kalben ve fikren Batı'ya ait hisseder. Osmanlı vatandaşı olmaktan, Türk ve Müslüman olmaktan nefret eder, bu verili kimlikleri reddeder.” (Ulu, 2020, s. 349). Bu tanımla bire bir uyuşan Mütareke İstanbul'unun yozlaşmış tipleri, karakterin kendisini onlardan soyutlamasına ve farklı hissetmesine yol açar. Leyla, onlarla aynı ortamda bulunduğu zaman çevresine yabancılaşır ve içine kapanarak sorguya çekilir. Türk kanı taşıyan insanların neden kendi vatanlarına hizmet etmek yerine düşmanlarla iş birliği içerisinde olduklarını sorgular. Vezir kızının ziyafeti, bu ortama ve Leyla'nın etrafına yabancılaşmasına örnektir: “Birdenbire, bu lavanta, çiçek ve biraz da ter kokan gürültülü, hareketli, aydınlık salonda, kendimi derdimle yapayalnız ve çok lüzumsuz buldum. Etrafımı yadırgadım. Anlamadığım, tanımadığım bu yabancı ortamda benim ne işim var?” (Tek, 2019, s. 109). İnsanların umursamaz tavırlarla gülüp eğlenmeleri karaktere tuhaf gelir. Bundan dolayı da bulunduğu yoz ortamda kendisini yalnız ve bir yabancı gibi hisseder. İç dünyasına çekilir ve vatanını düşünür. Ülkesinin işgal altındaki hâli ve mağlup olma durumunun gelecekte alacağı vaziyetin belirsizliği, karakterin bilinçaltını meşgul eder. Bu meşguliyetle beraber evliliğinin belirsizliği de Leyla'nın zihnini işgal eder. Sürekli düşünme ve kendisini çevresinden soyutlama hâli söz konusudur. Hem bireysel meseleler hem de memleket sorunları karakterin bilinçaltında yoğun bir şekilde yer tutar ve ortaya çıkan psikolojik buhran da yabancılaşmayı doğurur.

Leyla'nın kendisine ve çevresine yabancılaşmasından, yalnızlaşmasından kurtulması ancak Süreyya'nın hayatına girmesiyle son bulur. Süreyya ile olan ortak görüşleri ve karşılıklı sevgileri, onu psikolojik buhrandan çıkarır. Süreyya sayesinde yalnızlıktan kurtulur ve vatani için mücadele etmeye başlar. Bu bağlamda hem evliliği hem de yozlaşmış İstanbul karşısında duyduğu ruhsal gerilim sona ermektedir.

4.1.2. Aşk

Üç romanda da aşk temasına rastlanmaktadır. Özellikle *Aydemir* ve *Leyla* romanlarında söz konusu edilen aşk izleği, romanların entrik kurgusunu şekillendiren önemli bir unsurdur.

Aydemir'de yer alan aşk, beşerî aşk ve ideal aşkı olmak üzere ikiye ayrılır. Dikkat çeken nokta ise bu iki aşk türünün roman boyunca birbirleriyle çatışma hâlinde olmasıdır. Beşerî aşk noktasında Hazin-Demir-Neyyir karakterleri arasında bir aşk üçgeninin varlığı söz konusudur. Hazin, Neyyir'le evlenmeden önce Demir'i sevmektedir. Demir de aynı şekilde Hazin'i sever. İkili birbirlerine hislerini itiraf edemedi Hazin padişahın emriyle Neyyir'le evlendirilir. Neyyir'in Hazin'e duyduğu aşk ise karşılıksızdır ve Neyyir'in ölümüne kadar da hiçbir şekilde karşılık bulamaz. Söz konusu bu aşk üçgeni pasif bir hâlde ilerler. Çünkü Demir ve Hazin aşkları herhangi bir eylemde bulunmazlar. Aşk üçgeni ancak Neyyir'in hastalanıp ölmesiyle son bulur. Beşerî aşk, Neyyir'in ölümünden sonra Hazin ve Demir arasında vuku bulmakta ve romanın "Türk birliği" tezini beslemektedir.

Demir ve Hazin'in birbirlerine karşı olan aşkları tinsel çizgiden öteye geçmez. Onların aşkları, ruhlarını birbirlerine bağlayan manevi bir olgu gibidir. İkisinin birbirlerine duydukları bu aşk, Demir Türkistan'da, Hazin de İstanbul'dayken dahi devam etmekte hatta daha da yoğunlaşmaktadır. Fakat Demir cephesinde iki ayrı aşk çatışması yaşanır ve yalnızca biri galip gelir. Galip gelen ideal/ülkü aşkıdır. Bu bağlamda beşerî aşk, ideal aşkını besleyen dekoratif bir unsur hâline gelir.

Demir ideal aşkını hayatının merkezine yerleştirir ve bu aşk uğruna Türkistan'a gider. Türk birliği de denilen Türk vahdeti, Demir'in ideal aşkıdır. Bunu gerçekleştirmek için eyleme geçerken beşerî aşkı için herhangi bir eylemde bulunmaz. Türkistan'da iken Neyyir'in ölüm haberini alması üzerine iki farklı aşkı arasında bir ikilem yaşasa da yine ideal aşkı beşerî aşkına üstün gelir. Demir, Hazin'e olan beşerî aşkının bir geleceği olduğunu düşünmez, çünkü önemli olan ve gerçekleşmesi gereken Türk vahdeti aşkıdır. Öleceğini anlayınca da ideal aşkını bilinçli olarak Hazin'e emanet eder: "Hayatımın büyük emelini ancak size emanet ederek ölmek istiyorum, bu emel benim hayatımın sebebi ve gayesi, mevcudiyetimin, mensubiyetimin hâkimi ve amili idi. Onu sizden başka kimseye emanet edemem..." (Tek, 2002, s. 105). Bu noktada ideal aşkın gerçekleşmesi Hazin'e devredilir.

Demir ile Hazin arasında vuku bulan beşerî aşk, karakterlerin eylemlerini şekillendirir. Demir, Hazin'e olan hislerinin yoğunlaştığını ve beşerî aşkının idealinin önüne geçeceğini fark ettiği an İstanbul'u terk eder. Üstün gelen ideal aşkını gerçekleştirmek üzere Türkistan'a gider. Bu bağlamda ideal aşkı için Demir'i harekete geçiren en önemli etken, Hazin'e olan beşerî aşkın belirginleşmesidir. Bu belirginlik ideal aşkının önünde bir tehdit hâline gelince karakter Türk vahdeti için eyleme geçer. Hazin'in beşerî aşkı tarafından şekillendirilen eylemleri ise yine Demir'in ideal aşkıyla bağlantılıdır. Demir'in direktifleri ve yönlendirmeleri doğrultusunda Hazin de Türklük için İstanbul'da çalışmaya başlar. Bu konuda yazılar yazar, Türk taraftarları toplar, Türk kızlarını yetiştirmek üzere evini mektebe çevirir. Sonuç olarak Demir'e duyduğu bu beşerî aşk, yine Demir'in ideal aşkına hizmet eder.

Pervaneler romanındaki aşk izleği daha siliktir. Geçmişte vuku bulan bu duygu durumu, karakterlerin gelecekteki günlük yaşantılarını ve ruhsal hâllerini etkiler. Bu noktada öne çıkan karakterler Burhan Ahmet, Claire, Andree ve Sami'dir. Burhan, gençlik döneminde tahsil için gittiği Montpellier'de bir şarapçı kızı olan Claire'e âşık olur. Claire, Burhan'ın gençlik hayatına geçiş evresinde tanıdığı ilk kadındır. Bundan dolayı, "onda bütün kadın güzelliğini, bütün kadın cazibesini, kadın idealini bulduğunu" zanneder (Tek, 2002, s. 32). Claire ise doktor karısı olmak arzusuyla Burhan'la evlenir. Dolayısıyla saf ve gerçekçi bir aşk yerine çıkar ilişkisine dayalı bir durum söz konusudur. Claire, Burhan gibi idealist ve kültürlü değildir. Eşiyle aynı dünya görüşüne de sahip değildir. Burhan ise henüz hayata yeni atıldığı için Claire'le olan uyumsuzluğu anlayamaz. Başlarda milliyet noksanı yaşamakta olsa da evliliklerinin ileriki yıllarında vatansever bir kişiliğe bürünerek Fransız karısının farklı etnik kökene sahip olması ve bu kökene sadık kalması onu rahatsız etmeye başlar. Bu noktada Claire'e olan aşkı bir alışkanlık hâline dönüşür. Çocuklarının hangi etnik kimliğe göre yetişecekleri konusundaki fikir ayrılıkları sebebiyle de evlilikleri zamanla Burhan'a bir hata olarak görünmeye başlar. Bu hata Burhan'ın psikolojisini alt üst eder.

Andree ile Sami arasındaki aşk ise daha gerçekçi ve saftır. Çıkar ilişkisine dayanmaz. Sami de tahsili için yurt dışına gittiği zaman Andree ile tanışmıştır. Sami de Andree de kültürlü ve eğitilmiş insanlardır. Fakat farklı millî kültür ve değerlere sahip olmaları, karakterlerin birbirlerini anlamaları noktalarında bir engel oluşturur. Özellikle Andree bu farklılıklar neticesinde bir aidiyet sorunu yaşar ve mutlu olamaz.

Sami ise daha düz bir karakterdir. Özetle *Pervaneler*'de, yabancılarla yapılan evliliklerin olumsuz durumlara sebebiyet vermesi eleştirel olarak ele alınır. Aşkta ziyade; aynı kültürde, aynı milliyette ve aynı görüşte olmanın önemi vurgulanır.

Leyla romanında başkişi Leyla ile Süreyya arasında yaşanan aşk, Millî Mücadele temiyiyle paralel olarak ilerlerken vakalara yön verir. İkili arasında vuku bulan duygusal yakınlık, Leyla'nın Selahattin'le evli olmasından dolayı "yasak aşk" olarak algılanır. Fakat maddî arzulardan uzak bir aşkın varlığı söz konusudur. Leyla ile Süreyya'nın birbirlerine çekilmelerinin en önemli etkeni "vatan" unsurudur. İki karakter de millî kimliklerine olan bağlılıkları gereğince vatanperver kişilerdir. Bu ortak özellikleri de birbirlerine karşı yoğun hislere kapılmalarına neden olur: "Acaba onu, iyi bir dava arkadaşı olduğu için mi sevdim, memleketi sevdiği ve benimle ağladığı için mi?..." (Tek, 2019, s. 129). Leyla ve Süreyya birbirlerine ruhen bağlıdırlar. Bundan ötürü maddî arzulardan uzak bir ilişki yaşarlar.

Leyla, kendisinin karşıt figürü olan, istibdat yanlısı eşi Selahattin'le olan evliliğinde mutsuz ve yalnızdır. "Hürriyet yanlısı kadın-istibdat yanlısı koca" (Gündüz, 1997, s. 932) ilişkisindeki çatışma, zamanla kadın cephesinde nefret duygusunu açığa çıkarır. Bu durum Leyla ile Selahattin'in evliliğinde de söz konusu olur. Leyla, kocasının düşmanlarla olan dostluğuna tahammül edemez ve kocasından nefret etmeye başlar. Selahattin'in karısını yalnız bırakarak akşamları dışarıya eğlenmeye gitmesi ve karısının vatanperver düşünceleriyle alay etmesi Leyla karakterinin evliliğinde yalnız hissetmesine neden olur: "Yapayalnızım. Hayatla mücadele etmek için tek başımayım. Yalnız, daima yalnız! Bütün hayat, zaten tek başıma katettiğim bir buz çölüne benzedi." (Tek, 2019, s. 93). İkili evliliklerinin tam anlamıyla bitmesi, Selahattin'in İtilaf Devletleri'nin himayesi altına girmek istemesiyle olur. Tüm bu etkenler, Leyla'nın aslında hiçbir zaman kocasını sevmemiş olduğunu fark etmesine yol açar. Onun yaptığı evlilik, aşk duygusundan yoksun, geleneksel bir evliliktir. Bu sebeple de olumsuz neticelenir.

Leyla'nın evliliğindeki yalnızlığı ve mutsuzluğu, varoluşsal manada anlaşılama hissi, kendisine tıpatıp benzeyen Süreyya'ya âşık olmasıyla son bulur. O, "gerçek aşk" tabiriyle ilk kez Süreyya sayesinde tanışmaya başlar: "Bir zamanlar aşktan çok korkardım. Hâlbuki şimdi hayatımın geçmiş kısmına bakıp da o buz sahrasını görünce, âdeta içimde acımaya benzer bir şey uyanıyor." (s. 112). Süreyya'dan önceki hayatının ne kadar hissiz ve boş olduğunu fark eder.

Leyla, evli bir kadın olarak başkasına âşık olmasından rahatsızlık duymaz. Bu noktada büyük bir cesaret göstererek yaşadığı aşkı herkese duyurmak ister. Fakat toplumsal normlar gereğince Selahattin'den de boşanamaz. Toplum, Leyla'nın annesi ile temsil edilir. Leyla, evliliğini bitirmesine annesinin sıcak bakmayacağını düşünür ve onu üzmemek istemediği için Selahattin'den resmî olarak boşanmaz: “Ya annem? Ya annem duyarsa? Ellerim iki yanıma düşüyor. Annemin, beğenmeyen, ayıplayan ve şaşan elemli bakışlarını görüyorum. O, anlamayacaktır ve müthiş bir ar işkencesi duyacaktır. Annem! Onun için görevden başka bir duygu yoktur.” (s. 131). Fakat kocasıyla hiçbir şekilde bir araya da gelmez. Süreyya'ya bağlılığının artmaya başlamasıyla da geleneksel normlar gereği ondan uzaklaşır. Fakat aralarındaki aşk devam eder. Birbirlerinden uzakta olmalarına rağmen birbirlerini sevmeye devam ederler. Bu bağlamda, söz konusu bu aşk “yasak” olma durumundan uzaklaşır:

Aşk! İşte titremeden, sıkılmadan, -biraz kızarak- bu kelimeyi yazabiliyorum. Ben evli bir kadın, aşkı... Sanıyorum.. Ve... Ve... Hiçbir vicdan azabı duymuyorum. Bu nasıl oluyor? Hayır, hiçbir azap ve ar duymuyorum. Süreyya'yı beğendim. Bütün yüce ve temiz şeyleri beğendiğim gibi beğendim ve onun için sevdim. Eğer beğenmeden sevse idim utanır ve sıkılırdım. Fakat şimdi alnım açık, büyük bir gururla sevdiğimi herkese söylemeye hazırım. Hatta Selahattin'e bile. Onu sevmek beni küçültmüyor, tersine! Sonra yapılması gerekeni yaptık. Sevdiğimi anladığım dakikada ayrılmaya karar verdik, kendi irademizle bu eşsiz aşkımızı kurban vereceğiz. Ah içimde ne derin bir matem hissi var. Ayrılmak? Fakat onsuz hayat mümkün olacak mı? Ayrılmak ne demek? Manasını bile düşünemiyorum. Neden Süreyya'yı bu kadar geç tanıdım? (s. 130-131)

Sonuç olarak Leyla karakteri, toplumun uygun gördüğü ahlâki değerleri göz ardı edemez: “(...) herkesten, o herkes denilen ve önüne kurbanlar yığıldıkça iştahı açılan canavarın, parçalayan, kirlüten dişlerinden korktum.” (s. 253). Bedenen Süreyya'yla bir arada bulunmaktansa, ruhen ona bağlı olmayı tercih eder. Bu şekilde aşklarının tükenmeyeceğini, bayağılaşmayacağını düşünür: “Görüyorum ki, her gün biraz daha maddeten senin oluyorum ve maddeten senin oldukça manen senden uzaklaşıyorum.” (s. 252). Süreyya ile aralarına uzaklık koyarak aşklarının saf ve masum bir duygu olarak kalmasını tercih eder. Bunun için ondan ayrılır ve İnebolu'da annesiyle kendisine yeni bir hayat kurar. Fakat onu uzaktan sevmeye devam eder.

4.2. Toplumsal Temalar

4.2.1. Kadın

Müfide Ferit Tek, yazmış olduğu üç romanda da kadın temine değinir. Özellikle *Leyla* isimli romanında kadını merkeze koyar ve onun üzerinden kadının konumunu ve his dünyasını irdeler. Romanlarını yazma amacı yalnızca kadın meselesini dile getirmek olmasa da bütün romanlarında kadınların eğitim, evlilik ve sosyal hayattaki konumlarını sorgular ve kadın meselesi üzerine sahip olduğu düşüncelerini yarattığı kadın karakterler ile somutlaştırarak vurgulamaya çalışır. Bu başlıktan itibaren; romanlardaki kadınların eğitim, evlilik ve sosyal yaşamdaki konumları alt başlıklar hâlinde ele alınacaktır.

4.2.1.1. Kadın ve Eğitim

Kadının eğitilmiş olması gerektiğini savunan Müfide Ferit Tek, romanlarındaki kadın karakterlerin eğitimlerine bilhassa değinir. Bu kadınlar genellikle iyi eğitimden geçmiş, entelektüel tiplerdir.

Romanlarını kaleme aldığı II. Meşrutiyet sonrasında, dönemin aydınları tarafından benimsenen; kadının hem “ev hanımı” ve “anne” rolünü yüklenmesi, hem de eğitim gören ve eğitim veren bir birey olması anlayışı Müfide Ferit’in de kabul gördüğü bir görüştür. Dönemin anlayışına ve aynı zamanda Müfide Ferit’e göre kadın; gelecek nesilleri yetiştirmek, büyütme, eğitmek ve onları topluma sunmakla görevlidir. Bu misyonu gereğince kadının iyi bir eğitim alması zaruridir. “Türk kadınlığı için gaye olarak “hakk-ı sa’yı” istediğimize göre kızlara vereceğimiz tahsil-i ilmi de düşünmeliyiz ki onlar bir gün kadın ve anne olacakları gibi belki de diğer bir gün hayatlarını kazanmak mecburiyetinde kalacaklardır.” (Tek, 1919, s. 326). İyi bir eğitim almış kadın; hem toplumda yer alarak pek çok alanda çeşitli işler yapabilme kabiliyetine sahip olacak, hem gelecek nesilleri yetiştirerek misyonunu yerine getirecek hem de kendi ayakları üzerinde durabilecektir. Bu sebeple romanlarında kurguladığı Hazin, Nevin, Andree ve Leyla gibi kadın karakterler iyi eğitim almış, kendi fikirleri olan ve kendilerini rahatlıkla ifade edebilen kadınlardır.

İlk romanı olan *Aydemir*’in Hazin ve Nevin kardeşleri eğitilmiş ve donanımlı kadınlardır. Kız kardeşlerin babaları Nedim Paşa, kızlarının eğitimlerine önem verir ve onları donanımlı genç kadınlar olarak yetiştirmeye çalışır. Bu bağlamda Müfide

Ferit'in hayatı romana akseder. Müfide Ferit'in babası Şevket Bey kızına ilk eğitimini veren kişidir. Yazar, ilk eğitimini üç yaşındayken evinde babasından almıştır. Şevket Bey kızının eğitimiyle bizzat kendisi ilgilenmiş, kızının iyi bir eğitim alabilmesi için elinden geleni yapmıştır. Roman karakteri Hazin'in babası Nedim Paşa, bu noktada romanın yazarının babasıyla benzer. Hazin de Müfide Ferit gibi küçük bir çocukken eğitim almaya başlamıştır. Hatta küçük yaşta aldığı tabiat bilgileri dersini ona Demir vermiştir. Kızlarının eğitimi ve donanımlı kadınlara dönüşmesini isteyen ve bunun için çabalayan Nedim Paşa, Hazin'in tıp tahsili almasını ister. Müfide Ferit'in babası Şevket Bey de kızının doktor olmasını istemiş ve onu Paris'e göndermiştir. Ancak Şevket Bey'in rahatsızlığı sebebiyle Müfide Ferit doktor olamadan ülkesine geri dönmüştür. Hazin'in doktor olamamasının nedeni ise onun hassas ve sanatkâr bir tabiata sahip olmasıdır (Tek, 2002). “Müfide Ferit'in kendi hayatını anlatımından da yola çıkarak kendisinin Avrupa'da tahsile giden ilk Türk kızı olması ve ailesinin onu bu hususta desteklemesi Aydemir'de Hazin ve Nevin karakterlerinin eğitim serüvenlerinde tematik bir benzerlik olarak karşımıza çıkar.” (Şahin & Yeter, 2020, s. 305). Nedim Paşa'nın kızlarının eğitimleriyle yakından ilgilenmesi, eğitim almaları üzere onları Paris'e göndermesi ve Hazin'in doktor olmasını istemesi gibi hususlardan yola çıkarak roman yazarının hayatı ile kurguladığı ailenin hayatının neredeyse birebir benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Kadının eğitimine değer veren ve bu hususa özellikle dikkat çekmek isteyen Müfide Ferit, Hazin ile Nevin'in ilgi alanlarına ve becerilerine göre eğitimlerini tanzim etmelerini bilhassa vurgular. Hazin daha hassas, duygulu ve sanata yatkın bir kişiliğe sahiptir. Özellikle musikiye ilgi duymaktadır. Babası her ne kadar kızının doktor olmasını istese de onun bu özelliklerine saygı duyar ve isteğinden vazgeçer: “Pederi de razı oldu. Zaten her sanat, her tahsil, her kemal memlekete bir hizmet değil miydi?” (Tek, 2002, s. 23). Müfide Ferit, kadının memlekete faydalı işler yapmasını ister. Bundan yola çıkarak herhangi bir alanda yapılan herhangi bir işin memlekete hizmet olacağının altını çizer, alan ayırt etmez. Hazin ve Nevin'in farklı tabiatlara sahip olmalarının, farklı alanlarda kabiliyetli olmalarının altının çizilmesinin sebebi de bu görüşü belirtmek içindir. Nevin ablasına nazaran daha maddi bir tabiata sahiptir: “Nevin, biraz daha maddî idi. Onun her şeyden gülecek, eğlenecek bir vesile çıkaran şen, çalışkan ve araştıran ahlâkı ablasının yapamayacağı tahsile pek müsait idi.” (s. 23). Bu özelliğinden dolayı Hazin'in tabiatının müsait olmadığı tıp tahsilini Nevin alır.

Nedim Paşa kızlarını tahsilleri için Paris'e gönderir. Nevin burada tıbbiye girmek için müsabakaya hazırlanır, Hazin de konservatuvarın son sınıfındadır. Ancak Müfide Ferit'in Paris'teki tahsil hayatı gibi Hazin ile Nevin'inki de uzun sürmez. Nedim Paşa'nın saraydan uzaklaştırılması üzerine kızlar ülkeye geri döner. Nevin yükseköğrenimini ileride tamamlayacak olsa da Hazin'in konservatuvarı bitirip bitirmediğine dair romanda bir bilgi yer almaz. Ancak yine de kadınların hem pozitif bilimlerin hem de sanatın içinde yer alabilmeleri ve bu alanlarda eğitim görebilmeleri önemli bir husustur. Dönemin toplumundaki çoğu kadın yalnızca evlerinde eğitim görmektedir. Bu eğitimleri ise okuma-yazma öğrenimi seviyesinde kalır. Ancak Müfide Ferit gibi ailesi nüfuzlu ve eğitilmiş olan kadınlar, Hazin ile Nevin gibi yükseköğrenime kadar yükselirler. Müfide Ferit ise kadının hangi alanda olursa olsun eğitim alabileceğinin, yükseköğrenime kadar çıkabileceğinin ve hatta gerekirse eğitim için yurt dışına dahi gidebileceğinin altını çizer. Hazin ile Nevin'in kişisel özellik ve becerilerine göre farklı alanlarda eğitim görmeleri, yükseköğrenime kadar yükselebilmeleri bu düşüncenin göstergesidir.

Yazar, kurguladığı kadın karakterlerin sık sık okuma işiyle meşgul olduklarının da altını çizmektedir. Nevin, ablası Hazin'in gündelik hayatını ve tabiatını özetler: "Abla, ne çalışkansı! Ya düşüneceksin, ya okuyacaksın, ya çalacaksın! Biraz da benimle konuşsan olmaz mı?.." (s. 21). Görüldüğü üzere, Hazin'in gündelik hayatında okuması, düşünmesi ve bir enstrüman çalması Müfide Ferit'in ideal kadınının yapması gerekli olan eylemleridir. Bundan yola çıkarak da Hazin'in "ideal kadın" tipi olarak romanda yer aldığı söylenebilmektedir. Aynı şekilde söz konusu ideal kadınların gündelik yaşamlarındaki okuma eylemleri Nevin ile de gösterilir: "Nevin, elinde bir ilim mecmuası büyük bir koltuğa gömülmüş okuyordu." (s. 36). Nevin pozitif bilimlerle uğraştığı için kendi alanına özgü bir mecmua okur. İki kız kardeşin günlük yaşamlarında sürekli bir okuma eylemi içerisinde olmaları ile ideal kadın tipinin her daim okuma yaparak kendini geliştirmesinin gerekliliği vurgulanır. Söz konusu bu kadın tipiyle, kadınların doktora dahi yapabilecekleri düşüncesi Nevin ile vücut bulur. Nevin doktora yapar: "Bu hafta Paris'e gidiyorum. Doktoramı geçmek için!" (s. 37). Müfide Ferit, Nevin'e doktora bile yaptırır. Bir kadının genel bir eğitimin dışında doktora kadar yükselebilmesi dikkat çekici ve önemli bir husustur. Meşrutiyet devrinin hürriyet havası ve kadınların haklarını elde etme çabaları sayesinde; kadınlar erkeklerle eşit eğitim hakkına ulaşırlar. "Şimdi kadınlarımız harp dolayısıyla içtimai

mevkilerini kazandılar ve darülfünunlara girmek hakkını aldılar.” (Tek, 1924, s. 4-5) Bu bağlamda, yaşanan gelişmelerin romana da aksettiği görülür.

Müfide Ferit gibi pek çok aydın kadının eşit eğitim hakkı hususundaki görüşleri aynıdır. Bu görüşler; kadınların erkeklerle eğitimde eşit imkânlarla sahip olmaları gerektiği üzerinedir. “Müfide Ferit Hanım’a göre, kızlarımız “sıcak, temiz medenî ve ahlâkî bir aile ocağı” yaratabilecek şekilde yetiştirilmeli, erkeklerle birlikte yürür hâle getirilmelidir. Kadın erkekten aşağı olmadığına göre, kadınlara da onlarla eşit eğitim imkânları verilmelidir.” (Kurnaz, 1991, s. 49) Müfide Ferit eşit eğitim hakkındaki genel görüşlerini romanında Hazin’i konservatuvara göndererek, Nevin’e de doktora yaptırarak somutlamaktadır.

Müfide Ferit, kızların eğitimi hususunda romanına bir başka mesele daha yükler. Osmanlı Devleti’nin genel eğitim politikasına göre mekteplerin öncelikli hedefi kız öğretmenler yetiştirmektir. Kızlara verilen eğitim genellikle onları öğretmen olarak yetiştirme üzerine kuruludur. Hatta kız sıbyan ve rüşdiye mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek üzere Dârülmuallimât adında kız öğretmen okulları dahi kurulmuştur.⁴² Romanın yazıldığı devir olan II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti, eğitim hususunda özellikle kız öğretmen okullarına odaklanır. Şerife Kurnaz (1991), Dârülmuallimâtları şu şekilde açıklar: “Meşrutiyet dönemi eğitiminde en çok üstünde durulan konulardan biri -belki de en önde geleni -Dârülmuallimât olmuştur. Zira, Dârülmuallimât kız okullarına öğretmen yetiştiriyordu ve diğer okulların düzene girebilmesi için de yetişen öğretmenlerin meslekî açıdan mükemmel olmaları gerekiyordu.” (s. 55). Müfide Ferit ise romanında bu politikayı eleştirir. Ona göre toplumun ve ülkenin, her alanda vazife görebilen kadınlara ihtiyacı vardır. Yalnızca öğretmen kimliği ile yetişen kadınlar yeterli olmamaktadır. Sahip olduğu bu görüşünü Hazin aracılığıyla dile getirir. Hazin, Yeşilköy’deki köşklerini kızlar için mektebe dönüştürür. Bu mektebi daha önce Demir tasarlamış ve Hazin’e bahsetmiş olsa da eyleme geçen ve mektebi kuran Hazin olur. Hazin, her alanda yetkin olabilecek ve yine her alanda vazife görebilecek kızlar yetiştirmek amacıyla bu mektebi kurar. 3. tekil anlatıcı, Hazin’in zihninden geçenleri dile getirerek Müfide Ferit’in eleştirisini

⁴² 1870-1924 yılları arasında Osmanlı Devleti’nde kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla faaliyet gösteren “kız öğretmen okulu”dur. Bk. Cemil Öztürk. “Dârülmuallimât”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1993). 8/549-550.

dolaylı yoldan açığa vurur: “Bizdeki mekteplerin hemen hepsinin hedefi kız öğretmenler yetiştirmektir. Hâlbuki cemiyetin, yalnız kız öğretmen suretindeki mürebbiyeye değil, her terakki sahasında, her günkü yaşayışında, kadın irşadına ihtiyacı vardı.” (Tek, 2002, s. 58). Hazin, Avrupa’daki kadınlar ile memleketindeki kadınları kıyaslar. Avrupa’daki kadınların toplumun acılarında ve sefaletlerinde sevgileri ile yaraları sardıklarını, çeşitli hayır cemiyetlerinde faaliyet göstermeye vakit bulabildiklerini ve bu şekilde cemiyetlerine hizmet edebildiklerini ifade eder. Türk kadınlarının da çeşitli alanlarda faaliyet göstererek toplumun acılarına el uzatabilecek vakitlerinin ve yetkinliklerinin olabileceğini belirtir. Bu boşluğu doldurmak için de mektebinde kız öğrencilerine her alandan dersler vermeyi hedefler. Tarih ve felsefe, toplumsal ve bireysel meslekler gibi dersler okutacak ve hatta Platon, Karl Marx, Nietzsche gibi düşünürleri dahi onlara tanıtacaktır. Onlarda çalışma şevki, millet ve insaniyet aşkı gibi hisleri de uyandırmaya çalışacaktır. Çeşitli alanlardan dersler vermesi, milletlerine ve insaniyete sevgi duymalarını sağlaması gibi yoğun çabaları sayesinde kız öğrencileri memleketin çeşitli alanlarında çalışmaya istekli hâle getirmeyi ve bu alanlarda vazife görececek yetkinliği kazandırmayı arzular. Hazin’in en büyük isteği ise mektepten çıkacak bu kızların Demir’in talebeleri olmaları, onun insaniyet sevgisinin izinden gitmeleridir. “O, idealistler yetiştirmek istiyordu. Buradan çıkacak talebe, doğrudan doğruya Demir’in talebesi olacaklardı.” (s. 58). Hazin, bu şekilde Demir’in emeline hizmet edeceğini düşünmektedir.

Pervaneler romanında ise kadının eğitimi hususundan ziyade Türk çocuklarının yabancı okullarında geçirdikleri asimilasyon sürecine değinilir. Yabancı okullarının Türk kızlarını millî kimliklerinden uzaklaştırarak onları ulusal özelliklerini kaybetmiş kozmopolit varlıklara dönüştürmeleri meselesi romanın ana temini oluşturur. Ancak romanda kadının eğitimi hususunda ele alınan bazı dikkat çekici noktalar söz konusudur. Nesime, Leman ve Bahire, Bizans Koleji denilen ve Amerikan propagandası yapan mektepte on senedir eğitim görmekte olan genç kızlardır. Gördükleri eğitim onları millî benliklerinden uzaklaştırmış; kızları olumsuz manada etkilemiştir. Leman’ın ağabeyi Burhan, kardeşinin bu mektepteki eğitimine karşı bir duruş almışsa da Leman ısrarla eğitime devam edip diplomasını almak ister: “On senedir çalışıyorum; bari elimde bir diploma olsun...” (Tek, 2002, s. 23). Leman’ın bu isteği, eğitime ilgi duymasından kaynaklanmaz. Leman’ın asıl ilgisini kolejin sağladığı serbestlik çeker. Bu sebeple koleje devam etmeyi, kolejin sağladığı imkânlardan

faydalanmayı ister. Aile, kızlarını on yıl önce bu mektebe göndermiş, herhangi bir engellemede bulunmamıştır. Nesime'nin babası da Leman'ın ailesi gibi kızının eğitimi üzerinde durmaz. Ağabeyi Sami ise Nesime'yi mektepten almak için sonradan eyleme geçmiş olsa da mektebin propagandasını anlamakta geç kalır. Bahire'nin ailesi ise bu meselede pasif kalmaktadır. Burhan da Sami de kız kardeşlerinin eğitimleriyle vaktinde ilgilenmedikleri için kolejin gayesi yerine ulaşmış, kızlar milliyetlerinden kopmuştur. Bu noktada Müfide Ferit, ailelerin kızlarının eğitimleri ile ilgilenmemelerini eleştirmektedir. Yazar, kızların memleketlerine faydalı bireyler olabilecekleri görüşüne sahip olduğu için onların eğitimlerine özellikle dikkat çeker. Leman, Nesime ve Bahire, ailelerinin ilgisizlikleri sonucunda yabancı misyonerler tarafından zehirlenerek memleketlerinden uzaklaşmışlardır. Uğradıkları asimilasyon sonucu milliyetlerini kaybettikleri için memleketleri adına çalışamayacak, yararlı vazifelerde bulunamayacaklardır. “Yoksa, oradaki Türk kızları, bin bir âhlaklı arkadaşlarla manen bozuluyorlar, Türk cemiyetine faydalı hayat kaidelerini öğrenmiyorlarmış...” (s. 51). Müfide Ferit'in kendisi de eğitim hayatı boyunca yabancıların okullarında öğrenim görmüştür. Fakat babasının eğitimine gösterdiği özen ve kızına aşıladığı vatan sevgisi sayesinde bu okulların propagandalarından etkilenmemiş, aksine okulların gizli misyonlarını fark ederek asimile çabalarına bizzat kendisi şahit olmuştur. Bu bağlamda, kurguladığı Leman, Nesime ve Bahire karakterlerinin olumsuz dönüşümlerini gözler önüne sererek, ailelerin çocuklarının eğitimleriyle özel olarak ilgilenmeleri gerektiğinin örtülü olarak mesajını verir. Çünkü kadınlar, memleketleri ve toplumları için çalışacak ve fayda sağlayacaktır, bunun için de onların eğitimleri ile ilgilenilmesi gerekmektedir.

Pervaneler'de her ne kadar eğitimi veren kurum sebebiyle kadınların eğitimi olumsuz bir şekilde tasavvur edilse de onların “zararlı” da olsa eğitim hayatlarının olması ve bu konuda aileleri tarafından baskılanmamaları dikkat çekicidir. Leman, Nesime ve Bahire'nin ailelerinin kızlarının eğitim hayatlarına karşı olan ilgisizlikleri kötü sonuçlara sebebiyet verir. Fakat kızlarını eve kapatmamaları ve onların mektebe gitmelerine göz yummaları dikkat çeken bir husustur. Eleştirilen nokta ise ailelerin eğitim konusunda kayıtsız tavır takınmaları ve pasif kalmalarıdır. Kızların eğitimleri, Amerikalılaştırma politikasının belirlediği belli başlı bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Romanda gerçek manada entelektüel bilgi birikimi ve eğitimi olan karakter Andree'dir. Andree, bir Leh kızı olmasına karşın Türklüğe dair bilgi birikimi ve

hoşgürüsü olan, ince bir kadındır. Konservatuvar okumuştur. Nesime ve Leman gibi Türklükten uzaklaşan kızların hâline bir yabancı olarak üzülecek kadar anlayışlı, onların neden bu yola saptıklarını anlayacak kadar da bilinçlidir. Bu nedenle Andree, romanda olumlu manada yer alan eğitilmiş bir kadındır. Nesime, Bahire ve Leman ise yanlış bir eğitime tabi tutulmaları sebebiyle eğitim konusunda olumsuz birer temsildirler.

Leyla romanında ise *Aydemir* ve *Pervaneler*'de olduğu kadar kadının eğitimi üzerinde durulmaz. Leyla'nın eğitimi hakkında romanda ayrıntılı bilgi verilmez. Yalnızca Leyla'nın küçükken Beyrut'ta bir rahibe mektebine gittiğine değinilir: "Okul sıralarında beyaz başlıklı rahibelerin dua ve uyku dolu bakışları altında Jale ile hayaller kurardık." (Tek, 2019, s. 17). Leyla, *Pervaneler*'deki Nesime ve Leman gibi yabancı mektebinde eğitim görmüştür. Fakat dikkat çeken nokta ise onlar gibi milliyetinden uzaklaşarak asimile olmamasıdır. Aksine vatanına düşkün, millî kimliğine bağlı, vatansever bir kadındır. Bunun sebebi; Leyla ile ailesinin Beyrut'ta bulundukları dönem, annesinin kızını büyütürken ona daima İstanbul'u anlatarak memleket sevgisi aşlamaya çalışmasına bağlanabilir: "Annem, içinde uyanan hatıraya gülerek, çok tatlı bir masal anlatır gibi İstanbul'un ihtişamını, güzelliğini, eğlencelerini ve saadetini anlatırdı. Ben başımı onun dizlerine dayar ve al bayrağı seyrederek dinlerdim." (s. 19). Leyla İstanbul'u dinleyerek, Leman ile Nesime ise Amerika'yı dinleyerek yetişirler. Dolayısıyla bu açıdan birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Leyla aynı zamanda entelektüel bilgi birikimi olan bir kadındır. Fransız yazar Anatole France'ı tanır, onun romanı olan *Thais*'e de hâkimdir: "Bilmem nereden aklıma, Anatole France'ın *Papnus*'u geldi. *Tais*'i aramak için, İskenderiye'nin zevk ü sefa âlemine girdiği zaman öfkeleniyor ve için için dua ederek Allah'ın evi olan yanık çölleri arıyor." (s. 110). Buradan da Leyla'nın Fransız edebiyatına hâkim olduğu anlaşılır. Öyle ki, arkadaşı Jale de en az Leyla kadar entelektüel bir kadındır. Leyla'ya Fransız kadın edebiyatçı *Ninon de Lenclos* ile *George Sand*'dan, Fransız şair, oyun ve roman yazarı *Alfred de Musset* ve Polonyalı piyanist-besteci *Frédéric François Chopin*'den bahseder: "Mesela "*Ninon*", "*Jorj San*" veya onun sevgilisi "*Müse*", *Şopen*" evet bütün bu âşıklar kafilesi kaç kereler sevmişler." (s. 115). Leyla ise arkadaşının bu saydığı isimleri tanımakta, hatta bu isimlere ayriyeten *Romeo ve Juliet*'i, *Dante*'yi, Kelt hikâyesi olan *Tristan ve İzolde*'u, *Abelar ve Heloiz*'i ekler: "Gerçek âşıklar "*Romeo Jülyet*"ler, "*Tristan ve İzolt*"lar, "*Abelar ve Heloiz*"lerdir. Aşk bir *Dante*'nin *Berenis*'e olan ebedi hissidir."

(s. 115). Leyla, Batı sanat ve edebiyatına hâkim olduğu gibi Fransızca da bilmektedir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda; oldukça bilgili, entelektüel açıdan donanımlı ve aynı zamanda da vatansever bir kadın olduğu anlaşılır. Leyla, bütün bu özellikleri ile Müfide Ferit'in tasarladığı ideal kadına dönüşmektedir. Leyla da Hazin gibi ideal kadın tipi içerisine girer. Aralarındaki fark ise, Leyla'nın Hazin'e göre ön plana çıkan bir kadın karakter olmasıdır.

Müfide Ferit'in bu üç romanındaki kadın karakterlerin eğitimleri genel çerçevede değerlendirildiğinde; olması gereken, eğitilmiş “ideal kadın” tipi ortaya çıkar. *Aydemir*'de Hazin ve Nevin, *Leyla* romanında ise Leyla karakteri yazarın ideal kadın tipinin örnekleridir. Üç kadın da iyi bir eğitim düzeyinde olan, entelektüel açıdan birikimli kadınlardır. *Pervaneler*'deki Nesime ile Leman üzerinden ise yanlış öğrenim problemine değinilir. İlgisiz kalan kız çocuklarının yanlış eğitime maruz kalmaları sebebiyle milliyetlerinden yoksun bırakılmaları söz konusu edilir. Ailelerin kız çocuklarının eğitimleri üzerinde durmamaları, onları yabancı okulların ellerine bırakmaları bu kızların memleketleri için çalışmalarına engel olmaktadır. Bu bağlamda yazar, millî bir eğitimin altını çizer. Osman Gündüz (1997), *Aydemir* gibi bir teze angaje romanlardaki kadının rolünün gelecek yeni kuşakları yetiştirmek olduğunu belirtir. *Aydemir* gibi tezli bir roman olan *Pervaneler*, yabancı okulların olumsuz tesirleri üzerinde durur ve Türk kadınlarının millî kültürle eğitilmeleri gerektiğinin mesajını verir. Yeni nesilleri yetiştirme misyonu olan kadınlar, Müfide Ferit Tek'e göre millî kültürle eğitilmelidir. “Ailenin çekirdeği kadındır. Yeni kuşakları kadın yetiştirecektir. Bu yüzden adı geçen romanlarda kadının millî kültürle eğitilmesine önem verilir.” (Gündüz, 1997, s. 632). Hazin, Nevin ve Leyla gibi doğru eğitilmiş ve millî kültürlerine bağlı olan “ideal” kadınlar, vatanları için faydalı işler yapabilecekken Leman ve Nesime gibi yabancı tesirine kapılan kızlar hem memleketlerine hem de kendilerine faydalı olamayacaklardır.

Sonuç olarak, Müfide Ferit'in hem zihninde hem de romanlarında yer alan ideal kadın; iyi eğitim almış, sürekli okuyarak kendini geliştiren, millî kimliğine bağlı, eğitimi için gerektiğinde yurt dışına dahi gidebilen, kabiliyetinin ve becerisinin bulunduğu alanda eğitim alma hürriyetine sahip, sanat ve edebiyata hâkim, memleketi ve toplumu için vazifelerde bulunmaya hazır olan bir kadındır. Bu kadının eğitimiyle ailesi yakından ilgilenmeli, millî kültüre dayalı bir eğitime tabi tutulmalıdır. Bu

yöntemle kadın, hem milleti ve vatanına düşkün olacak, hem de yüksek eğitimi sayesinde toplumda görev alabilecektir.

4.2.1.2. Kadın ve Evlilik

Müfide Ferit Tek, romanlarında kadının evlilik kurumundaki yeri üzerinde de durur. Romanlarında; vakaların cereyan ettiği dönemlerde kadınların nasıl evlendiklerini, eşlerini seçerken ve evlenirken hür iradelerinin olup olmadıklarını ve onların evlilik hayatlarındaki ruhsal durumlarını dikkatlere sunar. Özellikle *Aydemir* ve *Leyla* romanlarında, kadının hür iradesiyle evlenememesini ve yine aynı şekilde hür iradesiyle eşinden boşanamamasını bir mesele olarak ele alır. Hür iradeleri dışında evlilik yapan bu kadın kahramanlar, eşlerine karşı sevgi veya aşk gibi duygular beslemezler. Öyle ki, sevgisizliğin dışında, eşleri ile farklı görüş ve ideolojilere sahiptirler. Eşler arasındaki sevgi yoksunluğu ile uyumsuzluk, evliliğin olumsuz neticelerle sonuçlanmasına neden olur.

Aydemir'deki Hazin karakteri, Osman Gündüz'ün (1997) kategorize ettiği evlilik şekillerinden “padişah buyruğu ile evlenme” grubunda yer alır. Hazin, II. Abdülhamit'in iradesi ve girişimi ile Neyyir isminde bir binbaşıyla evlendirilir. Bu evliliği isteyip istemediği Hazin'e sorulmaz: “Bunlardan Hazin (Aydemir), kendisine ilk görüşte âşık olan Saray'a mensup bir paşanın oğlu genç zabıt Neyyir ile, babasının ve kendisinin muhalefetine rağmen; Abdülhamid'in hususî bir iradesiyle evlendirilir.” (s. 578). Neyyir, Almanya'dan döndüğü zaman, bir gün Hazin'i görmüş ve beğenmiştir. Nedim Paşa'dan kızını istemiş, ancak Paşa kabul etmemiştir. Bunun üzerine Neyyir intihara kalkışınca olay padişaha aksetmiş, padişah da Neyyir'e acımıştır. Neyyir'in babasının Adliye Nazırı olmasının da etkisiyle padişah, Hazin ile Neyyir'in evlendirilmesini buyurmuştur. “Geldiklerinin altıncı ayı Hazin, yine padişahın yeni bir iradesiyle, istemediği, sevmediği, Neyyir ile evleniyordu.” (Tek, 2002, s. 23). Hazin'in Neyyir'i sevmemesine, onunla evlenmek istememesine rağmen bu evlilik gerçekleşmiştir.

Hazin, Neyyir ile evlenmeden önce Demir'i sevmektedir. Fakat padişahın emri üzerine sevmediği bir adamla evlenmeye mecbur bırakılır. Tüm engellemelerine, isyanlarına, gözyaşlarına rağmen bu evliliğe mâni olamaz (s. 53). Babasının da bu konuda elinden bir şey gelmemesi üzerine herkese darılır, aylar süren bir buhran süreci geçirir: “Hazin, çılgınlığın yeisleriyle inledi. Herkese darıldı. Neyyir'e, padişaha,

kendisini müdafaa edemeyen babasına!.. Bir zaman geldi ki hayatını ve kalbini kıran bu eleme artık saklayamaz oldu ve kimseyi görmeden aylar geçirdi” (s. 53). Müfide Ferit, Hazin’in yaşadıkları üzerinden, kadının evliliğinde ve eş seçiminde söz sahibi olamamasını irdeler; ancak bu meseleyi farklı bir bakış açısıyla ele alır. Hazin’in eş seçiminde söz sahibi olamamasının nedeni geleneksel-toplumsal normlar veya aile baskısı değildir. Araya padişah girmektedir. Padişahın hükmünün üstünde bir gücün olamamasından dolayı kadına söz hakkı verilmemesi söz konusudur. Müfide Ferit bu hususu romanında Madam D. M. ve Vedat Bey diyalogu ile özellikle belirtmeye çalışır. Madam D. M. isminde Batılı bir kadın, Hazin ve Neyyir’in evliliklerinin zoraki olduğunu ve Türklerin çoğunun bu şekilde evlendirildiklerini düşünür. Batılıların gözünde, Türk kadınının evliliği ve eş seçiminde söz hakkının olmadığı görüşü Madam D. M. ile dile getirilir: “Ah ne fena! Vah zavallı Türkler, böyle zorla evlenilir mi?” (s. 26). Bunun üzerine Vedat Bey de herkesin zorla evlendirilmediğini, dünyanın bütün saraylarında olduğu gibi hükümdarın sözünün üstünde kimsenin gücünün olmadığını anlatmaya çalışır: “Herkes zorla evlenmez; fakat saray adamları başka. Dünyanın bütün saraylarında olduğu gibi bizde de onların bir hâkimi var.” (s. 26). Müfide Ferit, kadının iradesi dışında gerçekleşen bu evliliğin bir istisna olduğunu, kadının zorla evlendirilmesi hususunun bütün Türk toplumuna mal edilmemesi gerektiğini Vedat Bey’in ağzından dile getirmeye çalışır. Ancak yine de karşılıksız sevgi ve farklı bakış açıları sebebiyle bu evlilik yolunda gitmez. Hazin Türkçülük ideolojisini savunurken Neyyir ise Osmanlıcılık’a bağlı bir Jön Türk’tür. Birbirlerinden farklı olan bu çiftin evliliği Neyyir’in ölümü ile son bulur. Sonuç olarak Müfide Ferit *Aydemir* romanında, kadınların sevmedikleri ve kendilerinden farklı görüşlere sahip oldukları insanlarla iradeleri dışında evlenmelerinin olumsuz bir sonuca ulaşacağını anlatmaya çalışır. Bu evlilik hem Hazin’e hem de Neyyir’e iyi gelmez. Hazin, Demir’e olan aşkının imkânsızlığı sebebiyle acı içinde yaşar. “Bu evlilikler sonunda kadın kahramanlar, kendilerini sevdikleri erkeklerden ayıran ve ömür boyu mutsuz olmalarına sebep olan bu “hususî irade”yi lânetle anarlar.” (Gündüz, 1997, s. 579). Aynı zamanda Neyyir’in ölüm döşegine düşmesi üzerine kendisini suçlu hisseder, kocasına sevgi veremediği için vicdan azabı çeker. Neyyir’i Hazin’e duyduğu karşılıksız aşkı öldürür. Müfide Ferit, kadın-erkek arasındaki uyuşmazlık nedeniyle evliliklerin hüsrarla sonuçlanacağı görüşünü ifade etmek üzere Hazin ve Neyyir’i model olarak kullanır.

Leyla romanında söz konusu edilen evlilik ise Hazin ve Neyyir'in evliliklerine benzer. Hazin ve Neyyir gibi Leyla ile Selahattin de farklı dünya görüşlerine sahip, aralarında duygusal uyum bulunmayan bir çifttir. Romanda onların evliliklerinin nasıl gerçekleştiği hakkında herhangi bir bilgi verilmez. Romanın ilerleyen parçalarında Leyla, Selahattin'le olan evliliğinin sorumluluğunun annesi tarafından üstlenildiğini ifade eder: “Bazen anneme söylemek istiyorum. Evlenmenin sorumluluğunu aldığı gibi ayrılmayı da ona yüklemeyi düşünüyorum.” (Tek, 2019, s. 93). Bu ifadeden, Leyla'nın kendi seçimiyle değil, ailesinin isteğiyle Selahattin'le evlendiği anlaşılır.

Müfide Ferit, kadının evlilik hayatındaki problemlerini özellikle *Leyla*'da ele alır ve bu meseleyi romanın bütününe yedirir. Leyla'nın evliliğindeki mutsuzluğunun temelinde, Selahattin'le kendisinin sahip olduğu farklı dünya görüşleri ve duygusal yoksunluk yatar. Selahattin'in Mütareke Dönemi'nde milliyeti ve vatani karşısında sergilediği kayıtsız tavırlar, evliliklerindeki kırılma noktası olur. Selahattin, İstanbul'un işgal edilmesini umursamaz, işgalcilerin halk üzerinde gerçekleştirdikleri zulümlere üzülmeyen ve hatta işgal askerleriyle dostluklar kurar. Leyla ise son derece vatansever ve millî duygularını yoğun yaşayan bir kadındır. Dolayısıyla Leyla ile Selahattin arasında yaşanan bu çatışma Leyla'nın evliliğini sorgulamasına neden olur:

Fakat Selahattin uyuyor. Hiç tanımadığım birini görüyormuşum gibi onun karşısında, ilk defa hayretler içinde kalıyorum. On senedir onun yanında gözüm kapalı yaşamışım. Onu gözüm kapalı mı sevdim? Sevdim? Belki... Kim bilir? Fakat, tanıdım mı? İşte tanımadığımı şimdi uyurken ona baktıkça anlıyorum. On senedir sormadığım bu soruyu neden bugün soruyorum? On senedir hareket etmeyen zihnim neden bu akşam birden harekete geçiyor ve halledilmemiş bütün sorulara cevap arıyor? Memleket kan ağlarken burada gülümseyerek uyuyan bu adam nedir? Nasıl bir adamdır? İşte buna verecek cevabı bilemiyorum. (s. 13-14)

Osman Gündüz (1997), kültür ve dünya görüşü farklılığından doğan çatışmaları gruplara ayırır. Leyla ile Selahattin'in evliliklerindeki çatışma ise “Hürriyet yanlısı kadın-istibdat yanlısı koca” grubuna girer. Leyla memleketin hürriyetine kavuşması için çabalarken Selahattin himaye altına girmeyi düşünür. Kocasının bu düşüncesine dayanamayan Leyla ondan nefret etmeye başlar. “Kadın kocasının menfaat karşılığı masum ocakların söndürülmesini hazmedemez. Bu yüzden aralarında fikir ayrılıklarından doğan bir çatışma giderek kadın cephesinden nefrete dönüşür.” (s. 932). Leyla ve Selahattin arasındaki fikir ayrılıklarını yalnızca memleket

meseleleri teşkil etmez. İkisi de her konuda farklı fikirlere sahip, farklı mizaçları olan karakterlerdir. Selahattin gayriciddi mizaçlı bir adamken, Leyla ölçülü ve oturaklı bir kadındır. Leyla bu hususu şöyle ifade eder:

İkimizin de her hususta görüşü büsbütün ayrı. O her şeyi alay ve eğlence noktasından alır, ben tam tersine her şeye lüzumundan fazla bir ciddiyet veririm. Selahattin bencilliğine ve rahatına dokunur diye tartışmaya girmeyi bile istemez. Ve benim genellikle yaptığım saldırılara daima şaka ile gülerek, çocuk aldatırcasına cevaplarla, aradan sıyrılır. Yani kavga etmenin bile ihtimali yok. (Tek, 2019, s. 53)

Memleketin vahim vaziyetine karşı kocasının takındığı kayıtsız tavır üzerine evliliğini sorgulamaya başlayan Leyla, Selahattin'i sevip sevmediğini bilemez. Romanın ilerleyen bölümlerinde Süreyya'nın hayatına girmesiyle gerçek aşkla tanışır ve kocasını aslında hiçbir zaman sevmemiş olduğunu fark eder. Evliliğinin ona bağlanan bir bağ, bir zincir olduğunu düşünmeye başlar. Evliliğin başlarında, yaşının küçük olmasının getirdiği saflıkla kocasını sevdiğini zannetmiş, ona bağlı olması gerektiğini düşünmüş ve bu bağlılığı görev bilmiştir:

(...) Galiba ilk zamanlar, bir şey anlamadım. Onun ihtirası önünde sürüklendim gittim. İhtimal ki bir süre sonra uyanan vücudumda aşkı buldum zannettim. Saf bir çocuk ne bilir? Fakat daha sonraları, görmemek için yaptığım bütün gayretlere rağmen, Selahattin'in kusurlarını anlamaya başlayınca nasıl oldu? O zaman da "Bu kocamdır, nasıl olsa onunla yaşayacağım" dedim. Ona bağlı olmayı görev bildim. Gözümü yumdum ve başka bir şey düşünmedim, belki de kendimi aldattım. Şimdi bu bağı tüm açıklığıyla düşünmekten tiksiniyorum. Tıpkı zincirinden tutarak sahibinin istediği yere götürdüğü bir köpek gibi onu takip ettim. O benim "malımdır" diyor ve benimle istedikçe eğleniyor, istemedikçe unutuyordu... (s. 91-92)

Müfide Ferit, evlilik içinde kadını "malı" olarak gören toplumdaki bazı erkekleri Selahattin karakteri üzerinden gösterir. Kocalarıyla her açıdan uyuşmayan, görüş farklılıklarının getirdiği çatışmayla da evliliğinde mutsuzluğa ve yalnızlığa hapsolan kadınları da Leyla karakteri ile sembolize eder.

Selahattin, her ne kadar Leyla'yı sevdiğini dile getirse de gerçekte karısını her akşam yalnız bırakmakta ve ona değer vermemektedir. "Her akşam olduğu gibi, Selahattin yine gitti. Kulübe! Bu bir türlü ihmal edilmeyen kulüp artık beni sıkıyor."

(s. 38). Selahattin, Leyla'nın sıkıcı ve tekdüze hayatı olan bir kadın olduğunu düşünür. Memleketin hâline üzümlüp buhrana düşmesine de anlam veremez. Bu nedenle sürekli dışarı çıkar ve başka kadınlarla eğlenir. Her akşam tekrar eden bu duruma canı sıkılan Leyla, kocasının ondan kaçtığını ve aslında onu sevmediğini düşünmeye başlar: “Selahattin acaba benden kaçmak için mi bu kadar sokağa çıkıyor? Şüphesiz, evde bulamadığı eğlenceyi aramak için. Beni sevse idi... Fakat hiç mi sevmiyor? Eğlencesine dokunmasam beni seviyor gözükür. Dokunursam iş değişir.” (s. 38). Öyle ki, Selahattin Leyla'nın kadınlığını kaybettiğini bile düşünür: “ “Kadınlığını kaybettin” diyordu. “Refika tam manasıyla kadın” imiş.” (s. 38). Ona göre kadın eğlenmeli ve karşısındakini de eğlendirmelidir.

Müfide Ferit, Süreyya karakteri ile ideal erkek portresini çizer. Süreyya Selahattin'le tam tersi bir kişiliğe sahiptir. Vatansever ve millî duyguları olan, cesaretli bir adamdır. Selahattin'in çevresine karşı olan duyarsızlığına karşı Süreyya son derece duyarlıdır. Eğlence hayatından tamamen uzak ve Leyla ile olan ilişkisinde de sadakatlidir. İstanbul ile İzmir'in işgal edilmesine ve halkın yaşadığı sefaletlere Leyla ile beraber üzümlür. Bu noktada Leyla ve Süreyya aynı acıyı paylaşır, aynı hisleri yaşar ve aynı amaca hizmet ederler. Memleketin kurtuluşuna birlikte hizmet ederken birbirlerine âşık olurlar. Müfide Ferit onların yaşadığı bu saf sevgiyi merkeze alarak kadının evliliğini irdelemeye çalışır. Süreyya ve Leyla'nın yasak aşklarıyla kadının evliliğindeki çaresizliğini dile getirir. Leyla, başta annesi olmak üzere, geleneğin yön verdiği topluma karşı kendisini sorumlu hisseder ve romanın ilerleyen kısımlarına doğru Süreyya ile olan ilişkisini istemeyerek sonlandırır. Kendisiyle farklı dünya görüşlerine sahip olan, düşman askerleriyle ahbaplık kuran, karısını malı olarak gören ve onu gerçekten sevmeyen kocasından ayrılma gücünü kendisinde bulamaz. Bu bağlamda roman yazarı; kadının mensup olduğu, geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan toplum sebebiyle kendi hür iradesiyle kocasından ayrılamadığını ve bu sebeple gerçekten âşık olduğu kişiyle bir hayat süremeyecek olduğunu bir problem olarak ele alır ve romanında işler.

Selahattin Leyla'dan İtilaf Devletleri'nin himayesine girmeyi kabul etmesini ister. Bu teklif üzerine millî hisleri baskın gelen Leyla, kocasıyla olan tüm bağlarını koparır ve ondan tamamen iğrenmeye, nefret etmeye başlar:

Şimdiye kadar beni tamamıyla mutsuz ettin. Küçüklüklerinle, miskinliklerinle, dar düşüncenle, Avrupa maymunluğunla kendini gülünç ettiğin kadar beni de ettin.

Hayatımı zehirledin, beni alçalttın. Sonra bu yetmiyormuş gibi, bu yaşta, bu beyaz saçlarla zevk ve sefahate kalkıştın. Arsız ve utanmak bilmeyen hırsınla ne gururumu ne de rahatımı bıraktın. Senden iğrendim, senden nefret ettim. Seni ne küçük gördüm bilsen, ah ne küçük! Fakat sustum, belki senin için değil, annemi düşündüm, her ne ise sustum. Seni eleştirmeye bile tenezzül etmedim. Fakat şimdi dikkat et, bir de Avrupa himayesine girersen bitti, katiyen bitti. Dünyada hiçbir kuvvet beni senin yanında tutamaz. (s. 89)

Leyla bu konuşma üzerine madden ve manen kocasıyla tüm bağlarını koparsa da resmî olarak ondan ayrılamaz. Ayrılmayı düşünür fakat annesinden ve toplumdan çekinir. Roman sonlanana kadar Selahattin’le yaşamaz ve onunla bir araya gelmemeye çalışır.

Leyla karakteri, onunla aynı durum içerisinde bulunan Türk kadınlarını sembolize eder. Kadının; sevmediği, değer görmediği ve farklı düşünce yapısı nedeniyle tahammül edemediği kocasıyla olan evliliğini toplumun ayıplamalarını gözeterek sonlandıramama meselesi; Leyla, Selahattin ve Süreyya karakterleri ile hikâyeleştirilir. Toplumsal normlar, kadının devam ettirmek istemediği evliliğini bitirmesine engel olur. Bu noktada Müfide Ferit, toplumun genel görüşlerini Leyla’nın ağzından dile getirilir. Toplumun bakış açısı, Leyla’nın annesi ile Selahattin’in düşünceleriyle genellenir:

Ayrılmak kolay mı, diyor, uğraşmak lazım. Herkes duyacak, öğrenecek, gülecek, eğlenecek, anlamayacaklar. Bütün dillerde dolaşacağız. Sonra o, razı olmayacak, engel olmak için her şeyi yapacak, onu nasıl ikna etmeli? Onun prensibinde karısından ayrılmak yoktur. Karı başkadır, eğlence başkadır, birinin öbürüyle hiç alakası olamaz. (...) Tek başıma, bütün bu mücadelelerle ben nasıl uğraşabileceğim? (s. 82-83)

Özetle *Leyla*, Müfide Ferit’in kadın ve evlilik konusunu ele aldığı ve kadının evliliğindeki sıkıntıları dile getirdiği romanıdır. Kadının; yaşı küçükken ailesi tarafından seçilen bir erkekle evlendirilmesini ve gerçek aşkını bulana kadar bu erkeği sevdiğini zannetmesini, kocasıyla olan farklı görüş ve mizaçların onu zamanla evliliğinde yalnızlaştırmasını, geleneksel toplum normları neticesinde evliliğini bitirememesini ve bu sebeple de gerçek aşkıyla hiçbir zaman bir araya gelememesini roman boyunca işler. Kadının kendi iradesiyle evlenememesi ve her açıdan farklı

fikirlerle sahip olan, âşık olmadığı bir erkekle evlendirilmesi romanda ele alınan problemlerdir. Bu bağlamda Müfide Ferit, *Aydemir*'de olduğu gibi kadının sevdiği, kendisinin seçtiği ve aynı görüşlere sahip olduğu bir erkekle evlenmesi gerektiğinin vurgusunu yapar.

Pervaneler romanında ise kadın ve evlilik hususundan çok, yabancı milliyetlere mensup kişilerle yapılan evliliklerin ortaya çıkardığı problemlere değinilir. Fransız bir kadın olan Claire'le evlenen Burhan Ahmet ve bir Leh kadını olan Andree ile evlenen Sami üzerinden bu evliliklerin olumsuz neticeleri işlenir. Farklı ırk ve milliyetten olan kadınlarla yapılan evliliklerin romanda felaketle sonuçlanması söz konusudur. Özellikle Fransız kimliğine bağlı kalan Claire'in çocuklarını Türklükten uzak ve kendi milliyetine bağlı olarak yetiştirmesi Burhan Ahmet'in büyük bir buhran geçirmesine sebep olur. Andree ve Sami arasındaki uyuşmazlık ise Claire ile Burhan Ahmet'ten farklıdır. Andree Claire'e göre eğitilmiş, bilgili ve duygulu sanatçı bir kadındır. Sami ile evlenip ülkesinden ayrıldıktan sonra bir süre yeni hayatına ve yeni bir kültüre alışmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Her ne kadar Türk kültürünü sevse de ait olmadığı bir ülkede yaşamak ona acı verir. Hayatını acı ve elemle geçirir. Bu açıdan Müfide Ferit, yabancı bir kadın karakteri merkeze alır ve farklı milliyetlere mensup insanlarla yapılan evlilikler neticesinde ortaya çıkan psikolojik buhranı dile getirir. Bu noktada Müfide Ferit'in yalnızca Türk erkeklerini merkeze almadığı, yabancı da olsa bir kadın karakteri merkeze alarak yabancılarla yapılan evliliklerin kötü sonuçlarını irdelemeye çalıştığı görülür. Andree karakterini kullanarak kadının farklı ırk ve kültüre mensup olan erkekle evlenmesinin ona yaşattığı ruhsal bunalımı bir mesele olarak romanında işler. Claire ise Andree gibi acı çekmez, onu yalnızca Fransızların İstanbul'dan ayrılması üzer. Evliliğindeki çatışmayı ise çocuklarının yetiştirilme tarzı hakkındaki fikir ayrılıkları oluşturur. Claire çocuklarının bir Fransız gibi yetişmeleri için çabalarken Burhan da onları Türk yapmaya çalışır. Andree ile Sami arasındaysa bir çatışma yoktur. Onların arasında yalnızca uyuşmazlıklar vardır. Bu uyuşmazlıklar ise farklı mizaç, kültür ve milliyete sahip olmalarından kaynaklanır ve bir çatışma yaratmaz. Andree'nin asıl çatışması, hem ait olmadığı bir ülkede yaşamaya çalışması hem de kendi vatanına zamanla yabancılaşmaya başlaması üzerine yaşanır.

Özetle hem yabancı kadınlar hem onlarla evlenen erkekler hem de doğan çocuklar mutlu olmamaktadır: “Doğrusu doktor, bizi alanlar da bedbaht, biz de

bedbaht. Bizden olan çocuklar da daha bedbaht. İki kafalı harikalar gibi bedbaht!” (Tek, 2002, s. 124). Yazar, romanında, iki ayrı cinsiyeti merkeze alarak farklı milliyetlerin birbirleriyle evlenmemeleri gerektiğini vurgulamaya çalışır. “Sakin ve mesut olmak isterseniz, memleketinizin kaideleri ve yaşayacağınız hayatın tarzı haricine çıkmayınız. İnsan gördüğü terbiyeye muhalif bir hayatta mümkün değil mesut olamıyor.” (s. 124). Burhan Ahmet’i merkeze alır ve onun Fransız bir kadınla yapmış olduğu evliliğin olumsuz neticesi olarak Türklükten kopuk yetişen çocukları gözler önüne serer. Aynı şekilde Andree’yi merkeze alır ve yabancı bir erkekle evlenerek ülkesinden ayrılan kadının, bu evliliğinin sonucu olarak aidiyetsizlik hissine kapılmasını ve ruhsal bunalım yaşamasını gösterir. Her iki şekilde de bireylerin ruhsal sağlıklarının bozulmaması ve hayatlarının olumsuz bir yöne evrilmemesi için yabancılarla evlenmemeleri gerektiğinin mesajı verilir.

Sonuç olarak, Müfide Ferit Tek, üç romanında da kadınları ve onların evlilik içerisindeki problemlerini ele alır. *Aydemir*, *Leyla* ve *Pervaneler* romanlarında kadınların evlilikleri hususunda verilen ortak mesaj; farklı dünya görüşlerine ve farklı mizaçlara sahip insanlarla evlenilmemesi gerektiğidir. *Aydemir* ve *Leyla* romanlarında bu mesaj daha açık bir şekilde verilir. Hazin ile Neyyir, Leyla ile Selahattin kültür ve dünya görüşü açısından birbirlerinden farklı iki çifttir. Evlilikleri de bu sebeple olumsuz sonuçlanır. Bu çiftler arasında duygusal ve düşünsel olarak herhangi bir uyum yoktur. Aynı zamanda bu iki romanda ele alınan bir diğer önemli mesele ise kadının hür iradesiyle kendi seçtiği ve sevdiği bir erkekle evlenememesidir. Hazin, iradesi dışında, padişah buyruğu ile evlenir. Leyla ise ailesinin direktifi doğrultusunda bir evlilik yapar ve evliliğini bitirmek istediği zaman toplumsal baskılardan çekinir, resmî olarak eşinden boşanamaz. Özetle yazar romanlarında; hem kadınların gerçekten sevdikleri ve aynı görüşlere sahip oldukları erkeklerle evlenebilme özgürlüklerinin olması gerektiğini hem de farklı kültür ve milliyetteki bireylerin birbirleriyle evlenmemeleri gerektiğini vurgulamaya çalışır.

4.2.1.3. Kadın ve Sosyal Yaşam

İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren kadınlar; eğitimde, kamusal alanlarda ve çeşitli meslek grupları içerisinde yer almaya ve yükselmeye başlarlar. Kadınları sosyal yaşamın içerisine yerleştirme çabaları bu dönemde sonuç verir (Ulu, 2020).

Kadın konusundaki gelişmeler üzerine, Türk romanında 1908'den itibaren idealize edilmiş kadın tipleri ortaya çıkmaya başlar. Bu kadın tipleri güçlü, iradeli, eğitilmiş, bilgili, donanımlı, modern ama aynı zamanda kültürüne bağlı, kendi ayakları üzerinde durabilen kadınlardır ve romanlarda vatansever olmalarıyla öne çıkarlar. Tüm bu özellikleri üzerlerinde toplayan kadınlar topluma örnek olmak üzere kurgulanırlar. Toplumdaki gerçek kadından, bu idealize edilmiş kadın tipine benzemeleri istenir. Çünkü söz konusu ideal kadın, üzerinde barındırdığı bu özellikleri sayesinde toplumda rahatlıkla yer almakta ve faydalı işler yapabilmektedir.

Pek çok roman yazarı gibi Müfide Ferit de romanlarında bu kadın tipine yer verir. Onun romanlarında; eğitim seviyesi yüksek, erkeklerle aynı seviyede entelektüel birikime sahip, toplumda rahatça yer edinebilen ve faydalı işler yapan kadınlar yer alır. Müfide Ferit'in romanlarındaki bu ideal kadın gerek Millî Mücadele için gerekse bir ideoloji için çalışmakta ve ülkesi için faydalı işler yapmaktadır. Müfide Ferit'in kadınlara gelecek kuşağı yetiştirme ve terbiye etme misyonu yüklemesi sebebiyle, yarattığı ideal kadınlar aynı zamanda bu görevin de bilincindedirler. Hazin ve Leyla karakterleri yazarın kurguladığı ideal kadın tipleridir. Hem bir ülkü için hem ülkenin kurtuluşu için hem de gelecek kuşağı terbiye etmek için çalışırlar. Hazin de Leyla da çocuk sahibi olmamalarına rağmen bir “anne” güdüsüyle öğrenci ve çocuk yetiştirmek isterler. Hazin açtığı mektepteki kız öğrencilerini eğiterek, Leyla ise savaşta ailelerini kaybeden çocuklara bakarak “anne” olur ve misyonlarını yerine getirir. Bu eylemleriyle sosyal bir varlık hâline gelir, toplumsal hayatta önemli işler gerçekleştirmiş olurlar. Hazin'in Türkçü-Turancı kadın kimliğine bürünerek ocaklar kurması, taraftarlar toplaması ve toplumsal hayatta aktif roller üstlenmesi de bu bakımdan önemlidir. Leyla da Hazin gibi toplumsal hayatta aktiftir ve ciddi görevler gerçekleştirir. Millî Mücadele için gizli toplantılara katılır, Anadolu'ya gizlice cephaneye gönderir ve bu şekilde cephe dışından Türk ordusuna ve Türk mücadelesine destek olur. Karakterlerin tüm bu özelliklerinden yola çıkarak; Müfide Ferit başta olmak üzere, dönemin pek çok yazarının, “olması gereken” kadın tipi hakkındaki düşüncelerini görmek mümkündür.

Aydemir'deki Hazin ve Nevin kardeşler, 1908 sonrası ortaya çıkan yeni hür kadın modeline birer örnektir. Bu iki kadın karakter üzerinden dönemin kadın konusundaki ilerlemelerini görmek mümkündür. Roman 1918 yılında, yani İkinci Meşrutiyet sonrası dönemde yayımlanır. Romandaki kurmaca vaka zamanı ise

1908’de başlar ve 1918’de son bulur. Hem romanın yayımlanma dönemi hem de kurmaca vakanın geçtiği zaman dilimi hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla, kadının sosyal hayattaki ilerleyişinin romana da yansıdığı görülür. Buna örnek olarak Hazin ve Nevin’in kendi hür iradeleriyle yurt dışına tahsile gitmeleri verilebilir. Kadının toplumsal yaşamda yükselebilmesi için eğitim alması gerekir. Hazin de Nevin de yükseköğrenim görürler. Nevin doktora dahi yapar. Kadınların ev dışı alana çıkarak yükseköğrenime kadar ilerlemeleri, onların bu dönemde kazandıkları birtakım haklara örnektir.

Tahsilleri ve sürekli okuma eylemleri sayesinde sosyal konularda ve memleket meseleleri hakkında yorum yapacak kadar yetkindirler. Öyle ki, Hazin ve Nevin, erkeklerle aynı ortamda bulunur ve onlarla bu konular hakkında fikir alışverişinde bulunurlar. Kadınların erkeklerle aynı sohbet ortamında bulunmaları ve onlarla memleket meselelerini tartışmaları dikkat çekicidir. Bu durum, İkinci Meşrutiyet’in yarattığı yeni hür ve donanımlı kadınları gözler önüne serer. Nedim Paşa ve kızları, konaklarında Meşrutiyetçileri ağırlamak üzere bir çay daveti verirler. Bu davet yeni kadın tipinin sosyal ortamdaki yerini görmek için önemlidir. Hazin, kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu bu ortamda Meşrutiyet hakkındaki görüşlerini ifade eder. Meşrutiyet’in henüz yeni olduğunu ve ülkeye ne gibi yararlar sağlayacağını bilinemeyeceğini dile getirir. Meşrutiyet taraftarı Vedat Bey’le bu konu hakkında tartışır:

Hazin’in heceleri biraz uzatarak ahenkle söyleyen sesi iki arkadaşın kulağına geldi:

— Henüz Meşrutiyet’ten memlekete ne gibi faydalar geleceğini kimse kestiremez. Bir şey söyleyebilmek için en az beş altı sene beklemeli.

Vedat Bey sinirine hükmedemedi. Odanın ortasına kadar geldi... (Tek, 2002, s. 33)

Okur, romandaki bu sahne ile toplumda yeni yeni yer edinmeye başlayan, özgür ve bilgili yeni ideal kadın tipi ile karşılaşır. Hazin ve Nevin erkeklerle eşit bilgi seviyesindedir. Onlar artık fikirleri olan, okuyan, araştıran ve yorum yapabilen bireylerdir. Erkeklerle ülke gündemini tartışır, kendi görüşlerini dile getirirler. Bu sahnenin dışında, Demir’le Türkçülük ideolojisi hakkında da konuşurlar. Bu sohbetlerle Hazin ve Nevin’in memleketle ilgili sorunlar karşısında fikirlerini ifade edebilecek kadar donanımlı kadınlar oldukları vurgulanır. Sosyal yaşamda aktif olan bu kadınlar, yeni ve değişen kadına örnektir. “Olay örgüsünde vatan meseleleriyle

alâkalı kadın kahramanın fikirlerini açıkça ifade edebilecek bir ortama ve bilgiye sahip olması -kendi başına eyleme geçmese de- yeni kadın modelinin de eserdeki yansımaya örnek teşkil etmektedir.” (Şahin & Yeter, 2020, s. 302). Müfide Ferit’in zihnindeki ideal kadın hem ev içi ortamda hem de toplumsal hayatta aktiftir: “Kadınlar için gaye iyi bir aile reisesi olmakla beraber her kadın lüzumu olduğu zaman ekmeğini hayatını kazanabilmeli.” (Tek, 1924, s. 4-5) Bu düşünce yine Hazin ile Nevin karakterleri üzerinden somutlaştırılır. Çay davetinde hem fikirlerini beyan ederler hem de ev sahibi olarak servis yaparlar: “Hazin çay yapıyor, nevin de dağıtıyordu. Şekerlemeleri, çörekleri de Hazin aldı.” (Tek, 2002, s. 28).

Hazin aynı zamanda Demir’in ideolojisine hizmet etmek üzere birtakım çalışma gerçekleştirir. Türk ocaklarına üye olur, Türklük sevgisi yayar, ülkü için taraftarlar toplar ve gazeteler çıkarır. Bu çalışmaları sonucunda Türk müdafileri çıkarmıştır: “Türklük üstüne musahabeler yaptı. Taraftarlar topladı. Cemiyetler yaptı. Gazeteler çıkardı. Türklük muhabbeti yaydı. Türklük cereyanı oldu. Türk müdafileri çıktı!..” (s. 57). Romanın ilerleyen kısımlarında ise bir mektep kurar. Kızların kendisi gibi toplumsal hayatta vazife alabilmelerini ve Demir’in davasına hizmet etmelerini ister. Bu arzusu doğrultusunda mektebinde kızları yetiştirir. Bu kızların da idealist kadınlar olmalarını ister, elinden geldiğince çalışır: “Hazin, ne kadar çalışmak lâzım geliyorsa o kadar çalıştı...” (s. 58). Demir’in ölümünden sonra ise onun misyonunu tamamen kendi üzerine alır ve Türkleri uyandırmak üzere çalışmalarına devam edeceğine dair romanın sonunda bir söz verir.

Hazin, babası tarafından vatanına ve toplumuna hizmet edebilmek için yetiştirilmiş, entelektüel açıdan donanımlı, vatansever bir kadındır. Demir’in gidişi üzerine toplumsal hayatta daha fazla aktifleşmeye başlar. Demir gibi ocaklar kurması ve Türklük için çalışmaya başlaması toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda atılan yeni adımlara da örnektir. Artık kadın da erkekle aynı görev bilincindedir. Bu görev bilinci doğrultusunda erkeklerin yaptıkları çalışmaları kadınlar da yapmaya ve toplumlarına hizmet etmeye başlarlar.

Hazin ile Nevin Türk kadınlarına rol model olmaları için yaratılmışlardır. Onların gerek sosyal ve gerek ev içi yaşamlarında aktif roller üstlenmeleri idealleştirildiklerinin göstergeleridir. Özellikle Hazin karakteri; vatansever, toplumda etkin olup fayda sağlayan, çalışkan, milliyetçi kadın prototipidir. Evinde ev işlerini yaparken sosyal yaşamında da davası ve memleketi için çalışmalar gerçekleştirir.

“Anne” rolü üstlenerek yeni kuşakları yetiştirmek üzere bir de mektep kurar. Romanın başlarında herhangi bir davası ve misyonu olmayan Hazin, bir değişim süreci geçirir. Demir’in yardımcısı konumunda da olsa dava kadınına dönüşür. Demir’in idamından sonra ise davayı tamamen üstüne alır ve dönüşümünü tamamlar. “Yeni Turan’da Kaya; Aydemir’de Hazin karakterleri ancak sevdikleri erkeğin ölümüyle fikrî düzeyde özgürleşebilmiş, mirası devralarak çoğaltan karakter figürüne dönüşmüştür.” (Kırılmış, 2018, s. 231)

Mehmet Fuat Köprülü (2007), Hazin’in Demir’in gölgesinde kalan bir karakter olduğunu ifade eder. Ona göre Hazin, sevdiği şahsiyet olan Demir’in bir yansıması gibidir (s. 123). Bu durum Müfide Ferit gibi pek çok yazarın hâlen daha erkek tesiri altında olmalarından kaynaklanır. Her ne kadar kadınların hak ve özgürlükleri adına aktif çalışmalarda bulunsalar da kadını toplumda öne çıkarmaya çalışsalar da dönemin toplumuna hâkim olan erkeklerdir. Dolayısıyla romanlarda verilmek istenen ana mesajlar başkişi olan erkek karakterler etrafında söz konusu edilir. Bu şekilde verilmek istenen mesajların toplum tarafından ciddiye alınacağı düşünülür. Fakat yine de Müfide Ferit Tek’in, kadının sosyal yaşamda aktifleşerek toplumuna hizmet etmesi gerektiği mesajını Hazin karakteriyle vermesi dönem için önemli bir atılımdır.

Pervaneler romanında yer alan kadınlar ise Müfide Ferit’in diğer romanlarındaki kadın karakterler gibi idealleştirilmemişlerdir. Yazarın onlara yüklediği herhangi bir misyon yoktur. Söz konusu edilecek olan bu kadınlar, vatansever bir kimliğe sahip olmamaları ve toplumları için önemli vazifelerde bulunmamaları bakımından Hazin, Nevin ve Leyla gibi ideal kadın karakterlerden ayrılırlar. Topluma ve ülkelerine hizmet etmeseler de sosyal yaşamlarında özgür ve faaldirler. Onların sosyal hayatta faal olmaları toplum veya memleket çıkarı için değildir. Bireysel istek ve menfaatleri doğrultusunda toplumda etkin bir şekilde yer alırlar. Her ne kadar yabancı tesiri altında kalarak yanlış bir yolda ilerleseler de kendi geleceklerini kendileri tayin eder, kendi hayatlarına kendileri şekil vermek isterler. Bunun için de sosyaldirler.

Yazar, onların toplumda özgür ve rahat bir şekilde hareket etmelerini Amerikalılaştırmalarına bağlar. Fakat yine de kadınların bu rahatlığı ve kendi bireysel isteklerine kimsenin müdahale etmesine izin vermemeleri dikkat çekicidir. Yabancı okul tesiri altında milliyetsizleşen Leman, Nesime ve Bahire gibi Türk kızları, mektebin sosyal yaşamda sağladığı imkânlardan yararlanırlar. Mektep kızlara

toplumsal hayatta serbestlik imkânı tanır. Müfide Ferit ise romanında bu serbestliğin eleştirisini yapar. Çünkü Bizans Kolejine bu serbestliği tanımamasının altında yatan asıl amaç Türk kızlarının ülkeleri ve toplumları için çalışmalarına engel olmak ve onları bu alanlarda etkisiz hâle getirmektir. Bu nedenle sunduğu serbest ortamla Türk kızlarının gözlerini boyamaya çalışır. Müfide Ferit, Bizans Kolejine Türk kızlarına sosyal yaşamlarında tanıdığı serbestliğin olumsuz bir serbestlik olduğu inancındadır. Bu inancını romanın sonuna kadar doğrulamaya çalışır.

Bizans Kolejine giden Leman ile Nesime, kendilerini yalnızca bu okuldayken özgür hissederler. Burada tenis oynar, kürek çeker, tango yapar, kabul yemeklerine katılır ve erkeklerle aynı ortamda bulunurlar. Mektep tüm bu faaliyetleri bilinçli olarak kızlara sunar. Onları bu tarz faaliyetlerle kendisine bağlar ve kızları milliyetlerinden uzaklaştırır. Leman ve Nesime asimile edilmiş olsalar da sosyal yaşamlarını ve kendi hayatlarını yine kendileri belirlerler. Leman ve Nesime mektep bitince Amerika'ya yerleşmek ister, bu gayeleri için çalışırlar. Sonları olumsuz neticelense de kendi iradeleriyle bu gayelerini gerçekleştirirler. Leman bir Amerikalı ile evlenerek, Nesime de J. C. Cemiyeti sayesinde Amerika'ya gider. Romanın sonunda dolaylı yoldan da olsa Amerika'ya hizmet etmiş olurlar. Hazin ve Leyla karakterleri kendi vatanlarına hizmet ederlerken Leman ve Nesime ise ait olmadıkları bir milliyete katkı sağlamış olurlar. Bu bağlamda Leman ile Nesime'nin, Hazin ile Leyla karakterlerinin tam karşılarında yer alan, “olunmaması gereken” kadın tipleri oldukları söylenilebilmektedir.

Leyla romanında ise *Aydemir*'de olduğu gibi ideal kadının eylemliliği söz konusudur. Fakat bu romanda *Aydemir*'den farklı bir tutum sergilenir. Bu defa romanın merkez kişisi bir kadın karakter olur. Başkışı Leyla merkeze alınır ve onun Millî Mücadele için çalışmaları ve faaliyetleri anlatılır. Leyla millî duygularını yoğun bir şekilde yaşar ve bu duyguları onu cephe gerisinden Millî Mücadele için çalışmaya sevk eder. İstanbul ve İzmir'in sırayla işgal edilmeleri üzerine İstanbul'da gizli bir mücadele yürütülür. Bu mücadeleler gizli toplantılar, mitingler, Anadolu'yla iletişim kurma, Anadolu'ya cephane kaçırma gibi çeşitli faaliyetlerle sürdürülür. Romanda dikkat çeken ve vurgulanan husus ise kadınların da erkeklerle beraber bu faaliyetlerde bulunmalarıdır. Vatanları ve milletleri için toplumsal hayatta etkin bir şekilde çalışmaya başlayan kadınlar Leyla karakteri ile sembolize edilir. Leyla, Millî Mücadele döneminde kurtuluş için cephe gerisinden çalışan kadınları temsil eder.

Müfide Ferit'in ideal kadını Leyla gibi vatansever, çalışkan ve bir dava kadınıdır. Onun davası vatanın kurtuluşudur. Hatta Leyla Hazin'e göre çok yönlü bir karakterdir. Roman boyunca Leyla'nın ruhsal değişimleri söz konusu edilir. Bu değişimlere göre sosyal hayattaki eylemliliği de değişkenlik gösterir. Mutsuzken evden çıkmaz, Anadolu'dan iyi haberler geldiğinde mutlu olur ve sosyal yaşama karışır. Örneğin Leyla, İzmir'de müdafaa hattının kurulduğuna dair olumlu bir haber öğrenir. Bu haber karşısında ümit ve sevinç dolar. Ardından Darülfünun salonunda bir toplantıya katılır. Bu toplantıda kurtuluş çareleri konuşulur, çözüm yolları aranır. Leyla da toplantıda yer alır ve konuşulanları dinler. Toplantıların dışında işgalleri protesto eden mitinglere de katılır. Sultanahmet Mitingi'ne gider, çeşitli gizli toplantılarda yer alır ve vatansever kadın kimliğiyle roman boyunca aktif rollerde bulunur. Hatta Anadolu'ya gönderilecek insanlar, silahlar ve yazışmalar onun aracılığından geçer. Görüşülmesi gereken kişilerle de görüşmeye bizzat kendisi gider: “(...) Anadolu'ya gönderilecek silahlar, yazışmalar ve gidecek insanlar, hep bizim aracılığımızdan geçiyorlar. Bir kadın daha az dikkati çektiği için genellikle görüşülecek yerlere beni gönderiyorlar.” (Tek, 2019, s. 56). Artık ev içi alandan çıkarak vatani için sahaya inen sosyal bir kadın söz konusudur. Romanın sonunda ise Anadolu'ya geçer ve orada bir yetimhanede çalışmaya başlar. Yetim çocuklarla ilgilenir, onları yetiştirir.

Müfide Ferit'in kadın hakkındaki görüşlerinin tam anlamıyla vücut bulması Leyla ile olur. Leyla da Hazin gibi erkeklerle bir arada bulunabilen, onlarla çalışabilen, davası için mücadele veren ve gelecek nesilleri yetiştiren bir “anne” gibidir.

4.2.2. Türkçülük

Müfide Ferit Tek'in romanlarındaki milliyetçilik, Türk milliyetçiliği olarak öne çıkar. Türkçülük olarak adlandırılan ideoloji, üç romanında da varlık gösterir. Türkçülük, özellikle *Aydemir*'in ana temasını teşkil etse de *Pervaneler* ve *Leyla* romanlarında konu arka planını besleyen bir tema olarak yer alır.

Aydemir'in ana temasını teşkil eden Türkçülük ideolojisi, bir temadan ziyade romanın tezini oluşturmaktadır. Müfide Ferit'in mensup olduğu ve savunduğu ideolojiye göre; Türklük diriltilmeli, tüm Türklere Türklük sevgisi aşılanmalı ve tüm dünya Türkleri birleştirilmelidir. Bu bakış açısı romanın tezini oluşturur. Türklerin birleştirilmesi hususunda dikkat çeken nokta ise, yalnızca Osmanlı sınırları içinde yer alan Türklerin değil, dünyanın bütün coğrafyalarına yayılmış olan Türklerin

birleştirilme fikridir. Bu noktada Türkçülük, Turancılık olarak öne çıkar ve romanın hem tezini hem de ana temasını meydana getirir. Söz konusu bu teze ve temaya, Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı yazısındaki görüşler kaynaklık etmektedir.

Akçura'ya göre (1976), Osmanlı sınırları içinde yaşayan Türkler hem ırk hem de din unsurları bakımından birbirlerine zaten sıkı sıkıya bağlıdır. Türk olmayanlar ise Türkleştirilebilmektedirler. Ancak asıl önemli olan, Asya kıtasında yaşayan ve Avrupa'nın doğusuna kadar yayılmış olan; ırkları, dilleri, kültürleri ve çoğunlukla dinleri de Osmanlı Türkleri ile aynı olan Türklerin birleştirilmesidir. Bu ideali gerçekleştirebilecek güç Osmanlı'dır ve bu idealin gerçekleşmesiyle "beyazlar ve sarılar âlemi arasında bir Türklük cihanı" (s. 34) meydana gelecektir. Fakat Akçura'ya göre Türklerin birleştirilme politikası dönem için oldukça yenidir ve gerçekleşmesi zaman alacaktır: "Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayali, henüz yeni doğmuş bir çocuktur." (s. 34). Aynı zamanda bünyesinde Müslüman Türkleri de bulunduran Rusya, bu politika önündeki en büyük engeldir. Dolayısıyla, "Türklerin birleştirilmesi" görüşü, dönem için ütöpik bir düşünce olarak algılanır.

Müfide Ferit ise Akçura'nın görüşlerinden yola çıkarak bu ütopya fikrini *Aydemir* romanında gerçekleştirmek ister. Bu amacı doğrultusunda Demir karakterini yaratır ve onu bu ülkü uğrunda çalışmaya sevk eder. Fakat Yusuf Akçura'nın Turan ideali hakkındaki gerçekçi bakış açısı, romanın sonunda da kendini gösterir. Turan gayesiyle Türkistan'da çalışan Demir, gayesini gerçekleştiremeden idam edilir, sonuç olarak Türk birliği ülküsü tamamlanamamış olur. Bu noktada Türk birliği gayesinin gerçekleşebilmesi için zamana ihtiyaç olduğu fikri açığa çıkar. Bu bağlamda Yusuf Akçura'nın Türk birliği hususunda vardığı sonucun Müfide Ferit tarafından desteklendiği anlaşılır.

Demir, Türklüğün yükselmesini ve Türk birliğinin sağlanmasını ideal edinir. Türklüğün uyanışının Anadolu'da başlayacağını düşünür. Ona göre, Anadolu'nun asıl ihtiyacı eğitimden ziyade sermayedir. Maddeten güçsüz durumda olan Anadolu halkının, ancak devletin sağlayacağı sermaye desteği ile yükselebileceğine inanır. Köylünün sermaye sahibi olmasıyla ayağa kalkacağını, kendiliğinden mektep istemeye başlayacağını, mektepte haklarını ve vazifelerini öğreneceğini, bu sayede de milliyetini tanımaya ve vatanını anlamaya başlayacağını düşünür. Dikkat çekmek istediği nokta ise, sermaye desteği sağlayacak bir hükûmetin varlığıdır: "Zira, biz çok şükür, kendi memleketimizde kendimiz efendi olarak yaşıyoruz. Sefalet çeksek de

eziyet görsek de yine kendi sefaletlerimizi, kendi eziyetlerimizi çekiyoruz.” (Tek, 2002, s. 15). Fakat Şark ve Şimal Türkleri, Anadolu Türklerine göre daha zor şartlar altında yaşamaktadırlar. “Koruyucu bir hükûmetleri” yoktur, Rusların boyunduruğu altında eziyet çekerek hayatlarını sürdürmektedirler. Ruslar, Türkler üzerinde Ruslaştırma politikasını uygular. Onların mekteplerini, mescitlerini, kültürlerini asimilasyona uğratmaktadır. “Demir Bey, Şark Türklerini Rus esaretinden kurtarmadıkça Anadolu’nun ihya edilmesinin bir anlam taşımayacağını belirtir.” (Yılmaz, 2019, s. 47). Dolayısıyla Demir’in savunduğu Türkçülük, Türk birliğinin sağlanabilmesi için ilk önce Asya Türklerinin kurtarılmasını hedefler. Bu hedef için Türkistan yolculuğuna çıkan Demir; Ürgenç, Taşkent, Hive, Buhara ve Semerkant’ı dolaşır ve buradaki Türkleri uyandırmaya, onlara yardım etmeye çalışır. Bu bağlamda Türkçülük, Turan ülküsüne dönüşür. “Uzak mefkûre Turan’dır. Turan; Yakut, Kırgız, Özbek, Kıpçak, Tatar, Oğuz gibi Türk boylarının dilce ve gelenekçe kavmî bir birliğe malik bulunmasıdır.” (Yılmaz, 2016, s. 218). Bu görüşe göre tüm Türk boyları birleşerek tek bir milleti meydana getirecektir, Demir de bu görüşü gerçekleştirmeyi hayatının vazifesi olarak kabul etmektedir.

Demir’in hedefi; gittiği her şehirde bir ocak kurmak, bu ocakta toplananlara Türklük sevgisi aşılamak ve millî duyguları uyandırmaya çalışmaktır. Roman boyu bu tasarısına göre hareket eder. Türkistan’ın çeşitli şehirlerine giderek Ruslar tarafından hor görülen ve eziyet altında yaşayan Türklere yardım eder. Aclara ekmek, işsizlere iş, kitapsıza kitap, eğitimsiz eğitime verir. Aynı zamanda hastalara şifa dağıtarak üstün insan niteliği gösterir. “Aydemir, oradaki Türkler için âdeta bir "mehdi" olur.” (Demircioğlu, 1998, s. 44). Her akşam çeşitli yerlerde insanlara Türk tarihi okur. Bu yöntemle Türkistan Türklerinin millî kimliklerini bulmalarını ve cesaretlenmelerini sağlar. Kurduğu ocaklarda yetişen gençler de Demir’in aşıladığı Türklük sevgisi ile Türklüğü diriltmek ister. Hatta kendilerine “Aydemirler” demektedirler: “Ben Aydemir Mehmet olacağım; arkadaşım Aydemir Kâzım ve bu isim ilâvesi ona ebedî bir hürmet, ebedî bir tazim hayatı hazırlayacağı gibi bizi de üstümüzde taşıdığımız ismin kudsiyetini muhafazaya ve daimi surette o isme lâîk olmaya teşvik edecektir.” (Tek, 2002, s. 108). Bu noktada Demir gayesini kısmen gerçekleştirmiş olur. Çünkü, gelecek nesillerin bu gayeyi ondan sonra devralarak sonuçlandırabileceklerini düşünür. Rus eziyeti ve asimilasyonu altında kalarak kaybettikleri millî benliklerini kendisi sayesinde tekrar hatırlayan Türklerin, Türk birliği için çabalayacaklarına ve zamanla

Turan idealini gerçekleştireceklerine inanır. Fakat Rus yanlısı Türkler ile Rusların engellemeleri nedeniyle Türk birliğinin gerçekleşmesi güçtür. Demir’le birlikte on dört dava arkadaşının da idam edilmesiyle birlikte romanın tezi gerçekleşemez. Romanın tezinin gerçekleşmemesinin nedenleri ise hem engelleyici kişilerin varlığına hem de söz konusu ideolojinin çok yeni olmasına bağlanılmaktadır.

Demir’in Turancılıkla birleşen Türkçü ülküsü, genelgeçer Türkçülük görüşünden farklıdır. O, Türkçülüğü romantik bir bakış açısından yeniden yorumlar; Türklüğü sanat ve aşk ile diriltmek ister: “(...) benim istediğim de bundan başka bir şey değildir; sanat ve aşk ile Türklüğü diriltmek...” (s. 20). Bu bağlamda, bir sanatkâr olan Hazin’den İstanbul’da Türk milliyetperverliğini uyandırmasını ister. Hazin’e ve ülküsüne duyduğu aşk ile Türkistan’a giderek ideali için çalışır. Demir’in Türkçü kimliği, oldukça nahif ve hoşgörülüdür. Bakış açısı ise hümanizme kayar: “(...) yalnız Türklük için, insaniyet aşkı için yaşayacağım.” (s. 52). Türk olmayanlara, Türk olup da milliyetine hainlik yapanlara dahi yardım eder ve yardım edilmesi gerektiğini savunur. Mağdur milletlerin hâkim konumuna geçtikleri zaman zalim milletleri cezalandırmalarını arzu etmez. Onun arzu ettiği; mağdur milletlerin hâkim milletlerden kurtulmaları ve mağdurların da hâkimlerin de serbest ve bahtiyar milletler olmalarıdır. Demir’in kastettiği mağdurlar Şimal Türkleri, zalimler ise Ruslardır. Bu bağlamda hem hümanist hem de eşitlikçi bir bakış açısı söz konusudur:

Biz insaniyetin saadetini arıyoruz. Biz de mesut olalım, onlar da olsun. Eğer onlara zulüm ile ceza vermek istiyorsan aldanırsın oğlum, zira emin olalım ki zulüm yapmak, zulüm görmek kadar işkencelidir. Mağdurlar bedbaht olur; fakat iyi kalabilirler... Hâlbuki zulüm yapan zalim oluyor. Bundan daha büyük mücazat olur mu? Hayır hâkim olmak, zalim olmak istemiyoruz. Bir zaman gelecek ki mağdur milletler, hâkim milletlerin elinden kurtulunca ikisi de birer serbest ve bahtiyar milletler olacaklardır. Biz bunu bekliyoruz. (s. 92)

Onun Türkçü bakış açısında ayrımcılığa yer yoktur: “Düşmanı bile olsa, başı ucunda bekleyip şifa bulduruyormuş...” (s. 67). Rus hafiyesi olan Diken Musa’ya yardım etmesi ve Ahunt Ömer için idam edilmeyi göze alması onun hümanist bakış açısını somutlaştıran sahnelerdir.

Aydemir’deki Türkçülük teması, Turan propagandası çerçevesinde ele alınır. Türk birliğinin gerçekleşmesi, Demir’in ulaşmak istediği asıl hedeftir. Bu hedef

doğrultusunda Rus boyunduruğu altında kültürlerini ve millî kimliklerini yitirmeye başlayan Şark Türklerini kurtarma fikri ile Türkistan’da çalışır. Bu açıdan Osmanlı sınırı dışına çıkar ve başta Asya olmak üzere, kurduğu ocaklarla tüm Türkleri birleştirme fikrini Şark Türklerine aşılar. Müfide Ferit, Yusuf Akçura’nın fikirlerini Demir aracılığıyla dile getirir ve anlatının bütününde Asya Türklerinin vaziyetine dikkat çekmek ister. Demir’in Ahunt Ömer için kendini feda ederek Ruslar tarafından idam edilmesi ise Türk birliğinin imkânsızlığını işaret eder (Enginün, 2021). Demir’in idamı ile bu politikanın gerçekleşmesinin vakit alacağı vurgulanır. Dönem için henüz yeni bir ideoloji olan Türkçülük/Turancılık, bir ideoloji propagandası yapılmak üzere *Aydemir*’de kullanılır.

Pervaneler’deki Türk milliyetçiliği ise yabancı okullar temasını besleyen önemli bir tema konumundadır. Türk milliyetçiliği ve Türk milliyetperverliğiyle yetişmeyen çocukların olumsuz akıbetleri gözler önüne serilerek milliyetçiliğin önemi vurgulanır. Bu noktada Leman ve Nesime dikkate şayandır. Her iki kız da aileleri tarafından milliyetperverlikle yetiştirilmezler. Gönderildikleri yabancı okul olan Bizans Kolejinin asimilasyon çabalarıyla tamamen milliyetlerinden koparak millî kimlik kaybı yaşarlar. Bu kayıp sonucunda memleketlerini terk ederek belirsizliğe sürüklenirler. Bu durum hem kendilerinin hem de ailelerinin pişman olmalarına yol açar. Müfide Ferit, Türk çocuklarının yabancı okullara gönderilmelerine karşı çıkar ve millî bir eğitim politikası yürüten “millî” mekteplerin önemini vurgular. Romanda “millî” mektebe örnek olarak Bezm-i Âlem mektebini gösterir.

Doktor Burhan Ahmet’in bir Türk yerine yabancı bir kadınla evlenmesi, sonucunda da hayatının alt üst olması üzerinden evlilik kurumunun millîliği üzerinde de durulur. Burhan’ın Claire’le olan evliliğinden doğan çocukların Türk milliyetinden tamamen kopuk bireyler olarak yetişmiş olmalarına dikkat çekilir. “Yabancılarla yapılan evliliklerde sağlam bir aile anlayışının olması beklenemez. Fransız bir anne ile Türk bir babanın çocukları aldıkları bu zıt iki terbiye arasına sıkışıp kalmışlardır.” (Kılıç, 2002, s. 37). Burhan, Balkan Savaşı’nın ardından Türk milliyetçisi olarak millî bir kimliğe bürünür. Bunun üzerine, karısının Fransızlarla olan yakınlığından rahatsızlık duymaya başlar. Çocuklarını annelerinin mensup olduğu milliyetten uzaklaştırmak ister. Hem Burhan hem de Claire, kendi kültür ve terbiye anlayışlarına göre çocuklarını yetiştirmeye çalışırlar, birbirleriyle rekabete girerler. Fakat bu hususta başarıya ulaşan Claire’dir. Çocuklar bir Türk’ten çok Fransız olmuşlardır.

Burhan, hem kız kardeşi Leman'a milliyet sevgisi aşılamadığı, hem de bir Türk kadınıyla evlenmediği için pişmanlık ve suçluluk duygusuna kapılır. Bu duygular onun ruhsal buhran geçirmesine sebep olur.

İki farklı ırk arasında sıkışan çocuklar ile Leman ve Nesime gibi millî kimlik kaybı yaşayan kızların, Türk toplumuna ve memleketine yararlı olamayacakları düşüncesi üzerinden Türk milliyetçiliğinin önemi vurgulanır. Sonuç olarak, yabancılarla yapılan evliliklerin doğurduğu olumsuz durumlar söz konusu edilerek Türklerin birbirleriyle evlenmeleri gerektiği düşüncesi açığa çıkarılırken; aynı şekilde, yabancı okullar yerine millî kültürle öğrenci yetiştiren Türk okullarının önemi vurgulanarak da milliyetçiliğin altı çizilir.

Leyla'daki Türkçülük ise alt metin olarak kendini gösterir. Özellikle Mütareke yıllarında açığa çıkan mağlup olma durumu, Osmanlı'nın bünyesinde yer alan ve yıllarca Türklerle birlikte yaşayan gayrimüslim tebaanın saf değiştirmesine sebep olur. Ermeniler ve Rumlar gibi Osmanlı'nın yapısı içerisinde yer alan etnik gruplar, uzun yıllar galip konumunda olan Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı sonunda mağlup konumuna geçmesi üzerine, galip konumundaki İtilaf Devletleri'ni desteklemeye başlar. Özellikle, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile ayrılıkçı azınlık hareketleri ortaya çıkar (Kobal, 2015). Yalnızca Müslüman olmayan etnik gruplar değil, Müslüman olan ancak Türk olmayan diğer etnik gruplar da Osmanlı'ya karşı bir tavır alırlar. Bunun üzerine, devletin kurtarılması için Türkçülük ideolojisine başvurulur. Bu görüşten hareketle “Millî Mücadele” isminde bir kurtuluş hareketi başlar. Türk milliyeti sevgisi ve Türklük bilinciyle Türklerin birlik olmaları gerektiği, ancak bu birlik ile vatanın kurtarılabilceği görüşü yaygınlaşır. *Leyla*'da ele alınan Mütareke Dönemi, bu görüşü gözler önüne sermektedir.

İstanbul'un işgali sonrası gemiyle şehre yanan Leyla, daha gemiden inmeden, kendisiyle aynı dine mensup olan ancak İtilaf Devletleri'nin askerleri olan Arapların düşman tavırları ile karşılaşır. Arapların düşman askerleriyle birlik olup Türklere karşı aldıkları bu tavır üzerine Leyla ile kayıkçısı öfkelenirler. Kayıkçının dile getirdikleri bu meseleyi gözler önüne serer: “(...) Siz müslüman mısınız? Müslüman olsa idiniz, İslam memleketine gâvurlarla bir olup hücum eder miydiniz?” (Tek, 2019, s. 9). Müslümanların dahi İslam ülkesi karşısında yer almaları romanda bilhassa vurgulanır. Kendileriyle aynı dinden olan Osmanlı'ya yardım etmek yerine düşmanla bir olup ihanet etmektedirler: “Aniden, bir taş yiyen maymun sürüsünün

karşılık veriş gibi bütün Arap askerleri birden toplanıyorlar ve eşi benzeri olmayan bir küfür yağmuru altında kalıyoruz. Sonra yine hırslarını alamayarak dönüyorlar ve zenci Fransızcalarıyla hepsi birden Fransız subaylarına muhbirlik yapmaya başlıyorlar...” (s. 9). Müslüman etnik grupların, bir İslam ülkesine karşı Hristiyan ülkelerin yanlarında yer almaları İslamcılık görüşünü çürütmektedir. Aynı şekilde gayrimüslimlerin de yıllar boyu yaşadıkları vatan olan Osmanlı’ya ihanet etmeleri, Osmanlıcılık görüşünün zayıflamasına yol açar. Romanda söz konusu edilen Ermeni ve Rumlar da böyle bir ihanet içerisinde bulunur. İstanbul’un işgal edilmesiyle etrafı kendi bayraklarıyla donatmaya, İtilaf güçlerine yaranmaya, Türklere yüksekte bakmaya ve onları küçük görmeye başlarlar. Leyla, Beyoğlu’na gider ve bu durumu kendi gözlemleriyle dile getirir:

(...) İlk defa olarak Ermeni bayrağını burada gördüm. Meğer Ermeni bayrağı da varmış. Vitrinlerde, duvarlarda, her tarafta, her asılacak yerde, birarada resmedilerek itilaflarının samimiyeti gösterilen Klemanso, Loyd Corc, Nubar, Venizelos’un afişleri, mavili beyazlı, sarılı kırmızılı bayraklar ve kurdeleler içinde göze çarpıyor. Dükkânlarının önüne dizilen pomatalı saçlı garsonlar bile yüzlerinde arsız bir sevinçle, şımarık bir gururla, tek tük geçen Türklere yüksekte bakıyorlar. (s. 22-23)

Müslüman ve gayrimüslim grupların Osmanlı’ya olan ihanetleri özellikle vurgulanırken Türkler odak noktasına yerleştirilir. Türklerin acıları, çektikleri eziyet ve sıkıntıları söz konusu edilir. Osmanlı’nın içinde bulunduğu durum yerine “Türklerin” durumu dile getirilir: “Türkleri mahvedeceklermiş! Allah buna razı olmaz.” (s. 49). Çeşitli etnik unsurların ihanetleri üzerine, “Türkçülük” görüşü romanda giderek belirginlik kazanır. Türklerin birleşip mücadele etmeleri gerektiği savı yer yer kendini hissettirir. Bu sav, romanda Türklerin gerçekleştirdiği Millî Mücadele ile somutlaşır.

Romanda Türkler ve diğerleri olarak iki karşıt gruptan bahsedilir: “Rumların, İngilizlerin, Ermenilerin zulüm ve eziyet ağı yanında, bizim de kurtuluş ve bağımsızlık ağımız var.” (s. 57). Başta Leyla ve Süreyya olmak üzere, adları verilmeyen çok sayıda Türk, kurtuluş mücadelesi gerçekleştirir. Altında Türkçülük ideolojisi yatan bu mücadele romanda başarıya ulaşır. “Millicilerin isyanı, Türkiye’nin şaşaalı zaferi oldu.” (s. 256). Özetle, Müslüman ve Müslüman olmayan halkların Osmanlı’ya olan ihanetleri nedeniyle Türk milliyetçiliğinin öneminin alt metin olarak *Leyla* romanına

yerleştirildiği söylenebilir. Bu bağlamda, Müfide Ferit'in tek kurtuluş yolu olarak gördüğü Türk milliyetçiliği, *Leyla* romanında da öne çıkar ve Osmanlılık ile İslamcılık görüşlerine karşı galip gelir; Türk milliyetçiliğinin kaynaklık ettiği mücadele başarılı olur.

4.2.3. Yabancı Okullar

Yabancı okullar *Pervaneler* romanının ana temasını teşkil eder. Romanın üzerine temellendiği zemin olan yabancı okullar, romanda bir mesele olarak ele alınır ve romanın tezini oluşturur. *Pervaneler* anlatısında, aileleri tarafından ilgisiz bırakılan Türk çocuklarının yabancı okulların zararlı faaliyetleri neticesinde milliyetlerinden uzaklaşmaları eleştirel olarak dikkatlere sunulur. “Yabancı okullar, İkinci Meşrutiyet döneminde eğitimde ikilik yaratması ve özellikle misyonerlik gibi farklı alanlara hizmet etmelerinden dolayı dikkate değer mevzulardandır.” (Ulu, 2020, s. 277). Romanın yazarı Müfide Ferit Tek, yabancı okullar meselesi hakkında sahip olduğu görüş ve düşüncelerini romanın bütününe yayar. Gerçekte var olan bu meseleyi kurduğu kurgusal dünyada gözler önüne serer ve bu konu hakkındaki görüşlerini roman boyu dile getirir, tezini savunur ve bir çıkarımda bulunarak romanını sonlandırır.

Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın ilân edilmeleri üzerine azınlık ve yabancılar kendilerine özgü okullar açma serbestliğini kazanırlar. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın sonlarına doğru yaşadığı ciddi toprak kayıpları sebebiyle yabancı okullar meselesi arka planda kalır. Devlet, toprak bütünlüğünü korumanın yollarını ararken bu meseleyi idrak edemez. Osmanlı'nın bu durumu bir mesele olarak algılayamaması ve göz ardı etmesi üzerine çeşitli azınlık ve yabancılar misyonerliğe soyunarak bu okullarda gizli ve zararlı faaliyetlere başlarlar. Bu faaliyetlerin temelinde, özellikle Türk öğrencilerini milliyetlerinden uzaklaştırma çabası yatar. Öğrencilere tanınan sınırsız imkân ve serbestlik ile rahat ve gösterişli bir ortamla bu faaliyetler desteklenir. Söz konusu bu okullar, uygulamaya koydukları misyonerlik yöntemleriyle Türk öğrencilerinin yabancı kültür ve dinlerine entegre olmalarını hedefler (Erkoç, 2021).

Pervaneler'in yazarı Müfide Ferit'in bu tarz yabancı okullarda yetişmesi ve durumu idrak etmesi onu bu romanı yazmaya itmiştir. Gerçek dünyada bir sorun hâline gelen yabancı okulları, onların amaçlarını; bu amaçları doğrultusunda gerçekleştirdikleri faaliyet ve yöntemleri; bu faaliyetlerin Türk çocuklarını nasıl

etkilediğini ve çocukların olumsuz değişim ve dönüşümlerini roman boyunca ele alır. Leman, Nesime ve Bahire, romanda yabancı okulların olumsuz tesirlerine kapılan Türk kızlarıdır. Üçü de millî kimlik ve millî duygularını kaybetmiş, memleketlerine karşı duyarsızlaşmış, milliyetlerinden uzaklaşmıştır. Bu noktada yazar kızları mağdur konumuna yerleştirmektedir. Roman, Leman ve Nesime'nin mağduriyeti odaklı ilerler, ancak yabancı okulların zararlı eylemleri neticesinde olumsuz anlamda dönüşen karakterler olarak Leman, Nesime ve Bahire söz konusu edilir. Bu üç karakter, yabancı okulların tesirleri altında kalarak milliyetlerinden kopan bütün mağdur edilmiş Türk öğrencilerini temsil eder. Bu temsil ile yazar tezini somutlaştırır. Onun tezi; yabancı okullarında yürürlükte olan misyoner faaliyetlerin Türk çocuklarını etkilemesi, bu faaliyetler sonucu çocukların asimilasyona uğrayarak kendi memleketlerine yabancı olmaları üzerine kuruludur. Bu durumun sebepleri ise dönemin aydın kesiminde yer alan Türk ailelerinin, sırf Batılı oldukları için iyi bir eğitim vereceklerine inandıkları bu okullara çocuklarını göndermeleri, sonrasında onların eğitimleriyle bir daha ilgilenmemeleri ve en önemlisi onları kendi millî kültürleriyle yetiştirmemeleridir. “Çöken imparatorluğun yeni bir canlılığa kavuşmasında, Batı kültürü ve medeniyetinin rolüne inanan Osmanlı aydını, çocuklarını bu okullara göndermekte birbiriyle adeta yarışmıştır.” (Enginün, 1999, s. 241). Yazar, bu ilgisizlik sonucunda Türk çocuklarının yabancı okullarında olumsuz manada değişim ve dönüşüm geçirmelerinin kaçınılmaz olacağı görüşü ile bir çıkarımda bulunur ve tezini savunur.

Yabancı okullar romanda Bizans Koleji ile temsil edilir. Leman, Nesime ve Bahire bu kolejin serbest ve rahat ortamında yetişirler. Üç kızın da ortak noktası aileleri tarafından iyi bir eğitim alacakları düşünülerek Bizans Kolejine verilmeleri ve sonrasında bir daha eğitim hayatlarıyla ilgilenilmemesidir. “Bir gün, ailenin gururunu okşadığı ve kıza parlak bir istikbal hazırlayacağını ümit ettikleri için Leman'ı Bizans Kolej'e verdiler.” (Tek, 2002, s. 51). Bu kızlar millî değerlerden ve millî kültürden yoksun yetiştirilmişlerdir. Yazar bu noktada kızların olumsuz dönüşümlerinin temelinde yatan asıl sebebi ilgisiz ailelere bağlar. Bizans Koleji ilgisiz ailelerin çocuklarını bir av olarak görür. Leman, ilgisiz bir baba ve pasif bir annenin kızıdır. Nesime'nin ise annesi yoktur ve babası Mevlevi Şeyhi olduğu için daima tekkesinde bulunur, kızına vakit ayıramaz. Dolayısıyla başı boş görülen bu iki kız, roman boyu yabancı misyonerlerin hedefindedir. Kolej ve misyonerler, amaçlarına ulaşana kadar

Leman ve Nesime üzerinde hâkimiyet kurarlar. Etki altında kalan kızların tek amacı ise Amerika’da yaşamdır. Bu amacı onlara Bizans Koleji empoze eder. Bizans Kolejinin çabaları kızların milliyetlerinden uzaklaşarak memleketlerini terk etmeleriyle sonuçlanır.

Bizans ya da Heybeli de denilen kolejin gayesi; Amerika kültürünü yaymak, Amerika nüfuzunu kabul ettirmek, Amerika’nın ilerlemesine yardım etmek ve Protestanlığı mektepteki yabancı öğrenciler arasında yaymaktır. Bu doğrultuda Ermenileri yardımcıları olarak kullanır. Bunun sebebi Ermenilerin kolaylıkla Protestan olmaları ve nüfuz altına girmeleridir. Amerikalılaştırma gayesine yardım eden Ermeniler mektepte himaye edilen ve sözü geçen tek millettir. Hatta onların bedava eğitim görmeleri bile sağlanır. Mektebin bir Amerikan mektebi olmasına karşın burada Amerikan çocukları yer almaz. Çünkü mektep, başta Türkler olmak üzere çeşitli milleti kendilerine benzetme politikasını izler ve dolayısıyla kendi milletini bu yapının içerisine dâhil etmez. Ermenilerin dışında kalan, diğer yabancı milletlerden olan çocuklar Amerikalılaştırılma politikasına maruz kalarak asimile edilmeye çalışılırlar. Türklükten kopan Leman ile milliyetine bağlı Haykanuş arasında geçen tenis rekabeti bu asimilasyona örnektir. Leman ve bir Ermeni kızı olan Haykanuş, bir gün tenis maçı yaparlar. Haykanuş kendi millî kimliğine bağlılığı gereğince bu maçı millî bir mesele hâline getirir. Türklüğe karşı Ermeniliği müdafaa etmek için hırslanır ve Leman’la rekabete girer. Fakat bir Türk kızı olan Leman millî benliğinden koptuğu için bu maçı eğlence olarak görür, rekabete kalkışmaz: “Binaenaleyh, o, Ermeni-Türk güreşini şaka telakkî etmiş ve Haykanuş’un galebesini mücadelesiz ve gururuna dokunmadan kabul eylemişti.” (s. 45).

Romanda, Bizans Koleji üzerinden yabancı okullarının Türk çocuklarını asimilasyona uğratma yöntemleri söz konusu edilir. Bu yöntemlerden ilki zenginlikleri ile göz boyamaya çalışmalarıdır. Yoksul bir ülkenin tüm imkansızlıklarına karşın Bizans Koleji oldukça zengindir. Ülkenin en güzel noktalarından birinde, Heybeli’nin tepesine görkemli bir bina olarak inşa edilmiştir. Romanda dış ve iç tasvirlerle mektebin ihtişamı özellikle vurgulanır. Dış ve iç ortamının zengin ve ihtişamlı malzemelerle dekore edilmesi, asimile edilmeye çalışılan Türk çocuklarının ve onları bu okula vermek isteyen ailelerinin gözlerini boyamak içindir. “Memlekette ecnebi sadakasıyla açılan yabancı emelli öyle müesseseler var ki, muazzam binalarıyla, zenginlik ve ihtişamıyla yalnız âlâyîş arayan gözleri kamaştırır.” (mehmet emin,

s.159). Mektebin konumu ve yapısal zenginliği, aynı zamanda onun gücünü de göstermektedir:

Bütün İstanbul'un, incelikten, ahenkten, asaletten, renk ve teferruat zenginliğinden müteşekkil, şairane manzarası ortasında, Marmara'nın mavi ipek sularından saçlı bir baş gibi yükselen adanın tepesinde Bizans Kolej, bu yükseğe ve servete ibadet eden yeni görmüş bir memleketin zevkiyle yapılmış, kibirli ve muazzam binalarını bir istihfaf edasıyla yükseltiyordu. (Tek, 2002, s. 100)

Mektebin iç dekorasyonu ise tamamen Amerikan ve Batı kültürüne ait nesnelerle donatılmıştır. Türklüğe dair hiçbir ize rastlanılmamaktadır. Kolej in görkemli dizaynı dışında bir diğer göz boyama yöntemi ise öğrencilere tanınan serbestliktir. Düzenlenen yemeklerde, balolarda, bahçelerde kız ve erkek öğrenciler bir aradadır. Onların hâl ve tavırlarına, eğlencelerine özellikle karışılmaz. Aksine mektep içgüdülerin serbest bırakılmasına olanak tanır. Bu sınırsız serbestliğin yanı sıra tenis, kürek ve tango müsabakaları gibi çeşitli faaliyetlerle öğrencilerin mektebe bağlanmaları sağlanır. Bu yöntemlerle mektebe bağlanan ve küçüklükten itibaren burada büyüyen çocuklar yavaş yavaş Amerika hayranı olmaya başlar. On yıldır bu mektepte okuyan Leman, Nesime ve Bahire de uygulanan bu yöntemler neticesinde mektebe bağlanmış; Amerika hayranı olarak Türklükten çıkmışlardır. Kendi memleketleri onlara demode ve yetersiz görünmeye başlamıştır.

Misyoner hocaların kız öğrencileri etkilemek için onlarla arkadaşlık kurmaları da kolej in uyguladığı bir başka yöntemdir. Özellikle Miss Jones isimli genç kadın, ilgi ve şefkate muhtaç olduğunu anladığı Nesime'ye arkadaş olarak yaklaşmış, onu etkisi altına almıştır. Bahire ise Miss Hare'in etkisine girmiştir. Hocaların misyoner kimliklerine bürünerek öğrencileri etkilemeleri dışında J. C. (Hazret-i İsa) Cemiyeti'nin kolejde haftada bir kere vaazlar düzenlemesi diğer bir asimilasyon yöntemidir. Cemiyetin maksadı "insan yapmak"tır. Düzenlediği eğlencelerle, spor müsabakalarıyla, balolarla öğrencileri birer "pervane" gibi çeken cemiyet, bu eylemleriyle gizlice Protestanlığı yaymaktadır. İnsan yapmak tabiri ile de Leman, Nesime ve Bahire gibi dönüşüm geçirmiş öğrenciler kastedilir. Serbestliğe alışmış ve bağımlı hâle gelmiş, Amerika'ya hayran, Protestanlığa ilgi duyan ve memleketlerine yabancı kalmış bu kızlar "yeni bir insan" olmaktadır:

Bu şartlar dâhilinde, pek tabîî olarak cemiyete az zamanda nihayetsiz azalar geliyordu ve bu azalar hakikaten, çok geçmeden insan oluyorlar: Serbestliğe âşık, maddi kuvvete âşık, artık hiçbir milliyet bağıyla mukayyet olmayan, bütün bağları koparan, muhitlerini yüksekte, soğuk bir hafifsemeyle seyreden, serbestliğin büyük vatani Amerika'ya hayran, insan yapan Protestanlığa ibadet eden, serbest fikirli insanlar oluyorlar. (s. 48)

İhtişamlı bina ve zengin bir dekorasyon, sınırsız serbestlik, çeşitli eğlence ortamları, misyoner hocaların öğrencileri etkileme çabaları ve J. C. Cemiyeti'nin faaliyetleri dışında bir de mektebin çıkardığı ve mektebi müdafaa eden gazeteler vardır. Kolej bu gazetelerle kendisini olumlu bir yapı olarak göstermeye çalışır. Bizans Kolejini tüm bu çabaları ise romanın sonunda bir noktaya ulaştır. Mektep gayesini gerçekleştirir. Kolej av olarak gördüğü Leman, Nesime ve Bahire romanın sonunda vatanlarından ayrılarak Amerika'ya giderler. Kızlar olumsuz manada “yeni bir insana” dönüşmüştür.

Bizans Kolejini faaliyet ve yöntemleri, iki önemli olumsuz sonuç doğurur. Bunlardan ilki memleketten uzaklaşmak ve millî kimlikten kopmaktır: “Hattâ oradan yetişenler, Türk olmaktan sıyrılıyorlar, Türk muhitinden kopuyorlar, artık Türk hayatında temessül edemiyorlarmış, tabîî surette evlenmeye bile arzuları kalmıyormuş...” (s. 52). Leman, tabiatı gereği eğlence hayatına düşkün ve serbestliğe alışık bir kız olduğu için mektebin sınırsız imkanları ona kolaylıkla tesir eder. Dolayısıyla kolayca milliyetinden kopar. Nesime ise Leman'dan farklı bir tutum sergiler. O, tahsilini düşünür. Miss Jones'un telkinleriyle bu tahsinin Amerika'da olmasını ister. Kendi ülkesini yetersiz bulur. Fakat romanın sonuna kadar ailesi ve Amerika hayali arasında daima bir ikilem yaşar. Ancak yine de Amerika'ya gitmek üzere yola çıkar ve memleketinden uzaklaşır. Mektebin politikası doğrultusunda ortaya çıkan ikinci olumsuz sonuç ise Bahire'nin cinsiyetinden uzaklaşarak erkeklere ve evliliğe olumsuz bir bakış açısı kazanmasıdır. Romanda feminist olarak tabir edilen Miss Hare, Bahire'yi erkeklere düşman olarak yetiştirmiştir. Tam bir “sportswomen” olan Bahire, bir erkek gibi giyinir ve onlar gibi hareket eder; ancak erkeklere karşı kadınların gücünü ispat etmeye, her alanda erkekleri mağlup etmeye çalışır, bunu gaye edinir. Bu noktada kadının evlilik içi yaşamda hizmetkâr olarak görüldüğünü düşünür ve evliliğe de karşı çıkar. Bahire'nin “cinsiyetsizleşmesi” söz konusudur:

Baba, ben ne erkeğim, ne de kadını; fakat bana “İlle bir cins intihap et” dersin, bizim memlekette kadından ziyade erkeğe yakın olduğumu itiraf ederim ve o zaman beni evlendirmek fikrinde ısrar edersen benim işimi göreceksin, dikişlerimi dikiş, evimi temizleyecek birini bulman lâzım gelir... Böyle birinin ne cinsten olacağını artık sen takdir et... (s. 149)

Bahire'nin kendisini bir peygamber olarak görmesi, cinsiyetsizleşmesi, erkeğe düşman olması ve evliliğe olumsuz yaklaşması; kolejin, Miss Hare'in ve J. C. Cemiyeti'nin vaaz ve telkinleri neticesinde olmuştur. Müfide Ferit'in kadına gelecek nesilleri yetiştirme misyonu yüklemesi sonucunda evlilik kurumunun önemi ortaya çıkar. Mektebin kızları evlilikten uzaklaştırması, onların misyonlarını gerçekleştirmelerine engel olmaktadır. Bu bağlamda burada yetişen Türk kızlarının çoğu Bahire gibi cinsiyetinden uzaklaşmakta ve evliliğe yanaşmamaktadır. Dolayısıyla gelecek nesilleri yetiştiren kadın yerine cinsiyetsizleşen bir bireye dönüşmektedirler. Bu olumsuz dönüşüm sonucu topluma ve memlekete hizmet edemezler. Yazar bu noktada mektebin kızları milliyetlerinden koparmasının dışında, bir de onları cinsiyetsizleştirip evlilikten uzaklaştırarak gelecek kuşağı yetiştirme görevlerine mâni olduğunu vurgulamaya çalışır.

Romanda sıklıkla “pervane” metaforu dile getirilir. Işığa çekilen ve sonunda aleve kapılarak yaşamlarını yitiren pervane kelebeği gibi Leman, Nesime ve Bahire mektebin göz boyayan yöntemlerine kapılarak memleketlerinden ve toplumlarından soyutlanırlar: “Akılsız pervaneleri ölüme çeken meşale gibi, Amerika terbiyesi, Amerika aşkı da onları çekiyor, sevinçle ateşinin alevine doğru götürüyordu.” (s. 63). Onlar ne Amerika'ya ne de ülkelerine aittir. Leman, Amerikalı zabıt Jack Peterson'la evlenerek Amerika'ya yerleşir ancak sonunda bir hayal kırıklığı yaşar. Nesime ise memleketini terk etmek üzere yola çıkar fakat daha yoldayken pişman olur. Her iki kızın da pişmanlık yaşamaları söz konusudur, fakat artık geç kalınmıştır. Bahire'nin ise pişman olduğuna dair bir bilgi verilmez. O, Amerika'da faaliyet göstermeye başlar, Türk kadınları üzerine konferanslar verir. Fakat sonuç olarak kolej gayesine ulaşır, kızlar olumsuz manadaki değişim ve dönüşümlerini tamamlamıştır.

Müfide Ferit romanında aynı zamanda iki farklı eğitim kurumunu karşılaştırır ve ideal olanı okuruna göstermek ister. Bunlardan biri romanda olumsuz özellikleriyle yer alan Bizans Kolejidir. Diğerisi ise olması gereken, olumlu tasavvur edilen Bezm-i Âlem mektebidir. Bizans Koleji öğrencilerine Amerikan terbiyesi verirken bir Türk

mektebi olan Bezm-i Âlem ise millî kültür ve değerlerle öğrencilerini terbiye etmektedir. Leman, Bezm-i Âlem mektebi öğrencisi olan kızları gördüğünde onları küçümser. Onları ve kıyafetlerini sıkıcı bulur. Bizans Kolejinin sağladığı sınırsız serbest ve eğlenceli ortam sebebiyle Bezm-i Âlem'in eğitim tarzı ona demode ve sıkıcı gelmektedir: “Ne bücür şeyler... Renkleri de ne sarı! İnsandan maada her şey... Besbelli, hapis gibi mekteplerde büyüyen zavallılar. Hiç serbestlik ve spor yüzü görmemişler.” (s. 64). Ancak yazar, Bizans Kolejinde yetişen Türk kızlarının Türklükten uzak, cemiyete faydasız varlıklar hâline geldiklerini gözler önüne sererken, Türk mekteplerinde millî kültürle büyüyen Türk kızlarının ise memlekete fayda sağlayacaklarını düşünür, onları olumlar. “(...) başlarını kaldırarak Türkiye mektebinde yetişen, Türkiye toprağında büyüyecek ve kök salacak olan küçük Türk kızlarına istihfaf ve merhametle bakıp geçtiler.” (s. 64). Bu bağlamda, millî kültürle öğrenci yetiştiren Türk okullarını ve bu okullarda yetişen Türk kızlarını örnek olarak gösterir.

Müfide Ferit'in tezinden çıkan sonuç; Türk ailelerinin kızlarını millî değer ve kültürle yetiştirmeleri, onlarla ilgilenmeleri ve onları bir Türk mektebine göndermeleri gerektiğidir. Leman, Nesime ve Bahire bu gerekliliklere uygun olarak yetiştirilmemişlerdir. Sonuç olarak bir meşale gibi ışık saçan kolejin ihtişamına kapılmış, pervaneler gibi -metaforik de olsa- millî kimliklerini kaybederek yaşamlarını yitirmişlerdir.

4.2.4. Millî Mücadele

Millî Mücadele veya Kurtuluş Savaşı olarak da nitelenen dönem, Mondros Mütarekesi'nin kabul edildiği 30 Ekim 1918'de başlar ve İzmir'in 9 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtulmasıyla son bulur⁴³ (Doğan, 1976). Türk milletinin işgaller ve saldırılar karşısındaki direniş ve mücadelesinin söz konusu edildiği bu dönem Türk romanına da yansır. Ülkede yaşanan işgaller, halkın ayakta kalma mücadelesi, sefalet, milletin cephe içi ve cephe dışı ortamlarda gerçekleştirdikleri direnişler 1922 yılından itibaren Türk romanında işlenmeye başlanır. Bu tarihten itibaren yazılan romanların birçoğu İstanbul sahasını merkeze alır. Ya cephe gerisinde kalınarak İstanbul'daki yozlaşma ve gizli seferberlikler söz konusu edilir, ya da İstanbul'dan cepheye geçilir

⁴³ Mücadelenin askerî ve siyasi anlamda sona erme tarihleri farklıdır. Askerî anlamda Mudanya Mütarekesi ile 11 Ekim 1922, siyasi anlamda ise Lozan Antlaşması ile 24 Temmuz 1923'te son bulmaktadır. Bk. Cevdet Küçük. “Millî Mücadele”. *İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: 2020). 30/76-83.

ve buradaki direniş anlatılmaya başlanır (Sevinç, 2009). Cephe içi ve Anadolu sahasını merkeze alan romanlarda ise; Yunanlıların köy baskınları, çete veya düzenli ordunun savaşları ve halk direnişleri söz konusu edilir (Doğan, 1976).

Özellikle “Atatürk Dönemi Türk Romanı” olarak söz edilen 1923-1938 yılları arasındaki dönemde (Sevinç, 2009) yazılan romanlarda Millî Mücadele henüz yeni sonlanmıştı. Olaylar sığağı sığağına romanlarda söz konusu edilmeye başlanır. 1925’te *Cumhuriyet*’te tefrika edilmeye başlanan *Leyla* romanı da böyle bir dönemde kaleme alınır. Romanda mücadelenin İstanbul sahası merkezdedir. Müfide Ferit, yaşananlar henüz yeniyken, İstanbul’un işgal döneminde vuku bulan gerçek olayları romanında kurgular, Mütareke İstanbul’unun bir portesini çıkarır.

Millî Mücadele, Müfide Ferit Tek’in *Leyla* adlı romanının merkezinde yer alan önemli bir temadır. Romandaki vakalar 1919-1924 yılları arasında cereyan eder. İlk romanı *Aydemir*’de ise vaka zamanı 1918 senesinde, yani I. Dünya Savaşı sonunda son bulur. Dolayısıyla bu roman henüz Millî Mücadele başlamadan bitmektedir. *Pervaneler* ise, İtilaf Devletleri’nin 1923 senesinde İstanbul’dan ayrılmaya başladığı, işgalin son bulduğu dönemde açılır. Yani roman, Millî Mücadele’nin bitiminden sonraki dönemde başlar. Millî Mücadele, yalnızca *Leyla* romanında merkeze alınan bir temadır.

Leyla’da, merkez kişi olan bir kadın karakterin mücadeleye İstanbul’dan destek vermesi ve çeşitli faaliyetlerde yer alması söz konusu edilir. Leyla karakteri, roman boyunca kendi bakış açısından Mütareke İstanbul’unun görünüşünü dile getirir. İşgalin doğurduğu toplumsal yozlaşmayı, sefaleti, eziyetleri gözler önüne serer. Mütareke İstanbul’unda yaşayan insanları gözlemler ve bu insanları; mücadele edenler, işgalcilerle samimi ilişkiler kuranlar ve ülkenin geleceğindeki belirsizlik sebebiyle orta yol izleyenler olmak üzere üç ayrı gruba ayırır.

Leyla aynı zamanda çeşitli toplantılara katılarak ve Anadolu’ya gizli mühimmat göndererek Millî Mücadele’ye katkıda bulunur. Romanın sonlarına doğru ise Anadolu’ya geçer. Burada yetimhane müdiresi olur ve savaşta ailelerini kaybeden çocuklara bakmaya başlar. Fakat bu noktada roman sona erer. İstanbul’da başlayan anlatı Anadolu’da son bulmaktadır.

Leyla romanındaki Millî Mücadele konusu; “İşgaller”, “Yozlaşma/Çürüme” ve “Direniş” başlıkları altında ele alınacaktır.

4.2.4.1. İşgaller

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanması ile çeşitli şehirlerin İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi vakası romana da yansır. Romanın genel mekânı Mütareke İstanbul’udur. Millî Mücadele izleği altında mütareke altındaki İstanbul söz konusu edilir. Ancak roman, İzmir ile Bursa’nın işgal edilme vakalarından da bahseder. “Gerek İstanbul ve İzmir, gerekse Bursa gibi Anadolu şehirleri, kasaba ve köyleri İtilaf Devletleri (özellikle Yunanistan) askerleri tarafından işgal edilmesinden sonra, akla gelmedik zulümler ve ahlâksızlıklar yapılır.” (Kıymaz, 1991, s. 125). Ahmet Kıymaz’ın da söz konusu ettiği bu zulüm ve ahlâksızlıklar kurmacaya dönüştürülür ve anlatıda sahnelenir. *Leyla*’daki bu sahneler, işgal altındaki İstanbul’un tasvirlerini içerir.

Anlatı, tarihî vakaların yansırıyla ilerler. İşgal yıllarında İstanbul’da yaşanan pek çok durum romanda ele alınır. Mondros’tan sonra Türk milletinin esir edilmesi üzerine şehirde atmosfer farklılaşır. İstanbul, “Mütareke İstanbul’u” şeklini alır. Leyla karakteri şehrin dış mekânlarında dolaşırken bu atmosferi tasvir eder, tasviriyle İşgal İstanbul’unun resmini çizer. İstanbul’un işgal edilmesiyle çeşitli milletten ve dinden insanlar İtilaf Devletleri’nin askerleri olarak şehre gelmişlerdir. Avrupalı, Amerikalı, İskoçyalı, Fransız, Hintli ve Afrikalı gibi çeşit çeşit millet, hepsi birden şehirde gezmekte, Türkleri hor görmektedir. Bu açıdan işgalcilerin olumsuz manada oluşturdukları bir “renklilik” söz konusudur. “İtilaf Devletleri’nin muhtelif unsurlardan oluşan ordusunu imleyen bu sözde “renklilik”, İstanbul nezdinde Osmanlı Devleti’ni yıkmak isteyen iradenin varlığına dikkat çeker.” (Atay, s. 105). İşgalcilerin oluşturduğu bu renklilik romanda şu şekilde anlatılır:

Şimdi konakların önünde duran düşman nöbetçileri, tepelerinde sallanan düşman bayrakları. Caddeleri bir baştan öbür başa kaplayan düşman orduları, düşman askerleri! Hem nasıl askerler? Renk, renk, çeşit, çeşit, millet, millet, din din, yamyamından barbarına, Brahman’ından Kalvinist’ine kadar... Dünyanın her tarafından, filler memleketinden, yılanlar diyarından, buzlu kuzey dağlarından, ateşli Afrika çöllerinden, Amerika gölleri kenarlarından toplanmış ve bir vahşet makinesinin idaresine takılmış aletler! Bir İskoçyalı bölük, ıslıkla söylediği marşa ayaklarını uydurarak Sultanahmet’ten gelirken, bir Fransız taburu Gülhane Parkı’na giriyor... (Tek, 2019, s. 20)

İstanbul'un her bir karışını farklı etniklerden oluşan düşman askerleri zapt etmiştir. Şehir Türklerin egemenliğinden çıkmıştır. Mütareke'den sonra ordunun cephanesi alınmış ve Türk milleti esir edilmiştir:

Mütareke! Barış vadeden bu kelimenin o feci hakikati, kanlı ve katil hakikati! Mütareke bizim için hakimiyet hakkımızı ve diğer bütün haklarımızı birden cihan kitabından silmek manasına geldi, mütareke ile memleketi işgal ettiler. Topumuzu, tüfeğimizi, silahımızı aldılar. Ellerimizi bağladılar. Mütareke ile esir olduk. Bunları biliyordum. Lakin bilmediklerim de varmış, onları da annem öğretti... (s. 12)

İsviçre'den dönüşünde İstanbul'un işgal kuvvetlerince zapt edildiğini gören Leyla, yokluğunda şehirde olup bitenleri annesinden öğrenir ve okura nakleder. Farklı milletlerin bir araya toplanmasıyla meydana gelen işgal kuvvetlerinin Türk halkı üzerinde gerçekleştirdikleri zulümler söz konusudur. Askerler yollarda, sokaklarda, meydanlarda Türkleri aşağılamaktadır. Düşman askerlerinin iki Türk kadını kovalamalarına ve onlara hakaret etmelerine şahit olan Leyla, arkadaşı Selim'le kadınları kurtarmaya çalışır, fakat onları gözden geçirir. Bu gibi sahneler, düşman askerlerinin Türklere karşı gerçekleştirdikleri zulümleri göstermek üzere romanda yer almaktadır: "Zavallılar, yine işkence yoluna dizildiler ve yine itilmeye kakılmaya başladılar. Her adımları kasten kapatıldı." (s. 24). Öyle ki işgalciler, Türklerin evlerini de ellerinden alırlar. Bu noktada işgal, dış mekândan iç mekâna kadar ilerler. Leyla ve arkadaşı Jale, evlerini İtilaf Devletleri'ne bırakmak zorunda kalırlar.

İşgalcilerin Türkler üzerinde gerçekleştirdikleri zulümlerin dışında, şehirde yaşayan diğer milletlerin aldığı tavırlar da söz konusu edilir. Yıllarca Osmanlı'da yaşamış olan yerli Hristiyanlar saf değiştirmiş, işgalcileri desteklemeye başlamışlardır. Hatta işgalcilerden kuvvet alarak cinayetlere dahi kalkışırlar: "(...) yerli Hristiyanlar, ilk fırsatta başlarını kaldıran yılanlar gibi birden zehir ve ölüm saçarak, bu kadar zamandır barındıkları, ekmeğini yedikleri bu memleketin boğazına sarılmışlar." (s. 12). Yerli azınlıkların ihanetleri dışında bazı Türkler de işgalcilerle dostluklar kurmaktadır. Bunlardan biri de direnişçi Leyla'nın kocası Selahattin'dir: "Ve o arada memlekete pek çok fenalık etmiş bir yabancı düşmanın elini de mükemmelen sıkabilir." (s. 14). Diğer Müslüman milletler de bu işgal karşısında kayıtsızdır: "Ne tuhaf bu Kürtler. Bir taraftan memleket için derin ve günahkâr bir ilgisizlik, sonra büyük bir Allah korkusu." (s. 11).

Mütareke İstanbul’unda yaşananlar oldukça olumsuzdur. Leyla, okula giden çocukların kaçırılıp patrikhanelerin gizli odalarında tutulduklarını okurla paylaşır: “Okula giden çocuklar, güzel ve gülbüz olurlarsa, kayboluyorlarmış. Milletini çoğaltmak isteyen hangi patrikhanenin gizli odalarında bulmalı?” (s. 13). Şehirde yaşanan bu hadiseler, tarihte vuku bulan gerçek olayların romana yansımalarıdır. İstanbul’daki Türk çocukları, Hristiyan misyonerler tarafından kaçırılırlar. Kıymaz (1991), bu gerçek vakayı dile getirir: “İşgâl yıllarındaki İstanbul’da Hristiyan misyonerler tarafından Türk çocukları çeşitli bahanelerle kaçırılıp, din değiştirmek zorunda bırakılırlar. Bu olaylar karşısında Türk insanı kayıtsız kalmak zorunda bulunur.” (s. 126) Bu noktada romanda söz konusu edilen olaylar, tarihî gerçekliklere uygun şekilde ele alınmaktadır.

Leyla, İstanbul’u tanıyamaz. Şehirde yaşanan vakalar ona facia gibi gelir. Gözlemleriyle Mütareke İstanbul’unun portresini çıkarır. Bu portreye göre, şehre hâkim olan atmosfer oldukça negatiftir. Şehirde yaşanan ahlâksızlıklar ile halkın sefaletine karakterin bizzat kendisi şahit olur. Türklerin çektiği acılar ve yaşadığı sefaletler, Jale karakteri üzerinden gösterilir. Jale ve ailesi oldukça yoksuldur. Emekli kocası ve dört çocuğuyla birlikte ayakta kalma mücadelesi verir. Hatta yoksulluk sebebiyle küçük kızı vefat eder. “Jale, idealizmini yitiren, çocuklarına maddî imkânsızlıklarla büyütmek zorunda olan anneye dönüşen bir figürdür.” (Atay, 2022, s. 103). Leyla’nın Jalelerde bulunduğu bir gün, Jale’nin oğlu annesine, düşman askerlerinin yaşadığı yan köşkten güzel yemek kokuları geldiğini, mütareke sona erdikten sonra onların da güzel kokan yemekler pişirebileceklerini söyler. Leyla, şahit olduğu bu diyalog karşısında milletin yoksulluğuna derinden üzüldür. Bu noktada Mütareke İstanbul’unda yaşayan ve maddî imkânsızlıklarla mücadele eden bir Türk kadını ve ailesi, Jale ve ailesi ile sembolize edilir.

İstanbul’da yaşanan “sefalet” olgusu, yalnızca maddî imkansızlıkları teşkil etmemektedir. Leyla bu sefaleti şehirdeki ahlâksız ortamlarda da görür ve bu olguyu maddiyattan çıkararak genele döker. Bu sefaleti; sokaklarda, caddelerde dolaşan sarhoş işgal askerleri ve kendilerini eğlenceye vuran insanlar teşkil etmektedir: “(...) Dışarıda da sefalet. Önümden bir sinema kurdelesi gibi geçen caddenin manzaralarında ve hayat sahnelerinde de sefalet. İşte Galata. Kaynaşan, kokuşmuş Pazar hayatıyla. Yedi düvelin sarhoş askerleri kollarında kadınlar, rakı kokan caddeyi dolduruyorlar.” (Tek, 2019, s. 78). İstanbul’un sokakları, şehirde yaşanan

ahlâksızlıkların mekânı olmuştur. Galata sokaklarında eğlenen insan kalabalıkları Fındıklı'ya kadar devam eder. Bu sokaklardaki meyhanelerde düşman askerleriyle eğlenen kadınlar, sarhoşlar ve dans edenler Leyla'nın dikkatini çeker. Yerli halkın ve yıllarca bu şehirde yaşamış olan insanların işgal karşısındaki duyarsız tavırları eleştirel bir tavırla irdelenir. Karakter yolda yürürken Mütareke İstanbul'unda yaşanan ahlâksızlıklara şahit olur. Leyla'nın dikkatini meyhanelerden sonra kasap dükkânları çeker. Kasapların öküz eti sattıklarını görür. Ahlâksızlık şehrin her noktasına yayılmıştır:

Kapıları açık duran ve renk renk düşman bayraklarıyla donatılmış meyhanelerden pis içki kokusuyla birlikte, laternaların, gramofonların çığlıkları, sarhoşların naraları dışarı fırlıyor. Önlerinden geçerken, içeride masalarda boyadı, iğrenç kadınlarla sürekli içen askerleri görüyoruz. Bazıları kaba bir tavırla kadınlarına sarılarak içkiden sallanan dizileriyle, ağır vücutlarıyla, dans ediyorlar. Kadın eti satan bu meyhaneler kasap dükkanlarıyla yan yana sıralanıyor. Orada da kırmızılı sarılı etler. Fakat öküz etleri. (s. 78)

Şehre işgal sonucu iki ayrı atmosferin hâkim olduğu görülür. İlk atmosferi sokak ve meyhanelerdeki; sarhoşlar, işgalciler, sevinçle sokaklarda dolaşan Hristiyanlar oluşturur. İkinci atmosfer ise Türklerin matemli evlerinde yaşanır. “(...) Kuru ekmek bulamayan Türkler. Ezilen, mahvolan Türkler...” (s. 80). Leyla'nın bakış açısına göre her iki atmosfer de olumsuzdur. Bir tarafta “hakaret kahkahasıyla” gülenler, diğer tarafta ise açlıktan bayılanlar vardır.

Mütareke İstanbul'unda yaşanan hadiseler, romanda yoğun olarak yer tutar. Düşman askerlerinin hâl ve hareketleri, saf değiştiren yerli Hristiyan ve azınlıkların mutlulukları, Türk olup da işgale kayıtsız kalan ve eğlence hayatından ödün vermeyen insanlar sahne sahne gösterilir. Tüm bu sahneler de şehirdeki ahlâksızlıkları ve sefil ortamı gözler önüne serer.

Leyla'nın gördüklerini ifade ettiği pasajlar oldukça fazladır. İşgalden dolayı mutlu olan zengin Hristiyan azınlıklarının ve düşman askerlerinin dışında, yoksul Türklerin sefaletini de gözlemler. Şehrin en ucuz yiyeceği olan balıkları ellerine alarak yamalı kunduralarıyla yürüyen insanları, yırtık çarşaflarıyla yük taşıyan kadınları görür (s. 20). Bazen de bu insanların tam zıddındaki; süslü ve zengin olanların serbest tavırlı yürüyüşlerine şahit olur. Şehre her anlamda bir ikilik hâkimdir. Leyla, şehrin

trajik havasını şu şekilde ifade eder: “Bazen arada bir serbest tavırlı, süslü bir kadın, etrafın sefaletini daha ziyade aydınlatan bir meşale gibi gözüktüyor ve o hepsinden daha acıklı geliyor. Hınca hınç dolu geçen tramvaylar bile, bugün kesilmeye koyun götüren arabalara benziyor. İşte mütareke İstanbul’u!” (s. 20-21). Mütareke İstanbul’una hâkim olan bu iki ayrı atmosfer, bir ikilik doğurur. Bir tarafta işgalcilerin, azınlıkların ve yozlaşmış Türklerin ahlâksızlıkları ve yaşadıkları zengin hayatlar; bir tarafta da yoksul Türk halkının acıları ve çektikleri maddi sıkıntılar söz konusudur. Bu ikilik, bir çatışma şeklinde işlenir. İki farklı atmosfer çatışması başkışı tarafından ifade edilir ve bu şekilde Mütareke İstanbul’unun bir portresi çıkarılır. Anlatının genelinde bu ikiliğin bir eleştirisi yapılır.

Romanda, Anadolu’yla olan ulaşım yollarının kapatılma durumundan da bahsedilir. Anadolu ile İstanbul arasında gerçekleşen ulaşım, mücadele için oldukça önemlidir. İstanbul 16 Mart 1920’de resmen işgal edilir. Anlatı, bu gerçek vakadan hareketle, resmî işgalden dört gün önce Anadolu ile İstanbul arasındaki ulaşım hattının İngilizler tarafından kapatıldığını bildirir: “Anadolu ile bağımızı sağlayan bütün ulaşım imkanlarımız, bütün yollarımız kesildi. İstanbul’un dört bir tarafı İngiliz nöbetçileriyle, İngiliz ordusuyla kapandı. Şimdi yeni yollar, yeni araçlar bulmak lazım.” (s. 145). İstanbul’un resmen işgal edilmesiyle katliam ve zulüm giderek artar. Direnişçiler Malta’ya sürgüne gönderilir. Süreyya ve Leyla’nın meclisteki arkadaşları da bu kişiler arasındadır. “İtilaf Kuvvetleri’nin, özellikle İstanbul’da işgale muhalif kimseleri Malta veya herhangi bir uzak bölgeye sürgün etmeleri romanlara da yansır.” (Kıymaz, 1991, s. 127). Özetle, Mütareke İstanbul’unda yaşanan hadiseler ve şehre hâkim olan atmosfer tüm çıplaklığıyla sahnelenmekte, yaşanan ikilik durumu eleştirel bir tavırla ele alınmaktadır.

Romanda söz konusu edilen bu işgal hayatının gerçek vakalardan izler taşıması söz konusudur. Bu bağlamda, gerçek tarihî vakaların kurgulanarak bir tema hâline getirildiği görülür. Tarihî vakalar, edebî izleğe dönüşür.

4.2.4.2. Yozlaşma/Çürüme

İşgal İstanbul’unda yaşayan insanların gündelik hayatlarındaki eylemlerinin ve işgal karşısındaki duruşlarının dejenereliği üzerinden toplumda yaşanan yozlaşma/çürüme durumuna bilhassa dikkat çekilir.

İşgal neticesinde toplum üç ayrı gruba ayrılır. İlk grupta işgale karşı çıkan Millî Mücadele taraftarları yer alır. Bu grubu; Leyla, Süreyya, Selim, Mahmut Bey, Doktor Mehmet Bey ve Cemal Bey oluşturur. İkinci grupta, herhangi bir tavır takınmayıp duruma göre hareketini belirleyenler yer alır. Leyla'nın komşusu Edhem Bey buna örnektir. Üçüncü gruba ise işgale kayıtsız kalarak eğlence hayatlarından ödün vermeyenler ile işgale destek çıkanlar oluşturur. Son grup, anlatıda en çok olumsuzlanan, yozlaşmayı simgeleyen kişilerden oluşur. Bunlara Selahattin, Refika ve Selahattin'in arkadaşı olan vezir kızı örnek olarak verilir.

Toplumda yaşanan yozlaşmayla en çok sokaklarda karşılaşılır. İstanbul'un düşman kuvvetlerince zapt edilmiş olma durumunun sokaklarda eğlenen insanları etkilemediği görülür. Bu insanları hem Türkler hem de yerli Hristiyanlar oluşturur. Hayatlarını geçirdikleri memleketin işgal altında kalması onları hiçbir şekilde etkilemez. Bu bağlamda, söz konusu bu insanların aidiyet duygularının olmadığı anlaşılır. Çünkü olana bitene karşı duyarsızdırlar ve ruhsal manada pozitif görünürler. Yerli halktan olmalarına rağmen memleketlerinin trajik durumuna karşı olan bu duygusuz ve kayıtsız tavırları yozlaşmaya örnek olarak gösterilir:

(...) Daha gençleri piyasayı seyir için kaldırımları kaplayan masaların etrafına üşüşmüşler. Bal yapmaz arı kovani gibi işleyen bu izdiham içinde kahve, çay emirleri, tavla takırtıları arasında, ellerinde kahve fincanı, gramofonun şarkılarını dinleyerek memnun ramazan keyfi yapıyorlar. Bazı kahvelerde gramofon yerine saz takımı var. O zaman yalnız keyif değil, keyif âlemi oluyor. (Tek, 2019, s. 62)

Leyla karakterinin Direklerarası'nda gördüğü bu sahne yozlaşmış bir toplumu gözler önüne serer. Halk, işgal altındaki “elemli” İstanbul'da ramazan keyfi yapmaktadır. “Memleketin evlatları” olan bu insanlar, takındıkları duyarsız tavırla değer yargılarını ve millî şuurlarını yitirdiklerini göstermektedir. Bu açıdan, başkişinin ağzından bir eleştiri yapılır: “Ne elim hayret! Türk olan her insan ağlarken burada bunlar bu derece kirli ve günahkâr bir umursamazlığa nasıl düşebiliyorlar?” (s. 62). İşgale uğrayan vatanın bir ferdi olmalarına rağmen tavır ve yaşayış tarzı olarak bir yabancından farkı olmayan bu kişiler romanda tek tek ele alınır. “Anadolu'da insanların ölüm kalım savaşı verdiği dönemde, ateşkes İstanbul'unda yabancı bir ülkedeymiş gibi, kendi yaralarından, kendi kurtuluşlarından başka bir şey düşünmeden Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntısı üzerinde son demlerini süren bu tiplere sayısız örnekler gösterilebilir...” (Doğan, 1976, s. 25). Selahattin ve Refika, bu tiplerin başında gelir.

Leyla'nın kocası Selahattin, galip İtilaf Devletleri'nin bir “yardakçısı” gibidir. Ne fiilen ne de fikren Millî Mücadele'ye katılır. Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanacağına da inanmaz, “Gülünç şey, İngilizler'i yenmeyi mi hayal ediyorsunuz?” (Tek, 2019, s. 61), mandacılığa sıcak bakar. “Millî Mücadele'de Mandacı düşünceyi savunanların kimileri yabancı devletlerin ustaca hazırlanmış propagandalarına maalesef inanmış kimselerdir.” (Doğan, 1976, s. 56). Aynı zamanda işgal kuvvetleriyle menfaati gereğince iyi ilişkiler kurmaya çalışır. Bu tavır ve hareketleri, onun millî duygu ve değerlerden yoksun olduğunu gösterir. İşgal vaziyeti hiçbir şekilde hislerine etki etmez. Her akşam dışarıya eğlenmeye çıkar. Onun bu vurdumduymaz tavırları ve Millî Mücadele'yi küçümseyen bakış açısı, karısıyla olan bağlarının kopmasına neden olur. Fransızların evlerini işgal etmek istemeleri üzerine, karısı Leyla'dan İtalyanların himayesine girmesini ister: “Sonra herkes senin ne kadar vatanperver olduğunu bilir. Kimse senden şüphe etmez. Hayır, İngiliz ve Fransız demiyorum, İtalyan himayesine sen girsen, o zaman ne evimize, ne sana, ne de bana kimse...” (Tek, 2019, s. 89-90). Bu tekliften sonra Leyla, kocasıyla olan ilişkisini tamamen bitirir.

Selahattin gibi tamamen yozlaşmış ve dejenere olmuş bir başka tip de Refika'dır. Selim'in nişanlısı olan Refika, Selahattin gibi işgal askerlerine “yaltaklanan”, onlarla yakın ilişkiler kuran ve onlarla eğlenen, ahlâki değer noktasında düşük bir kadındır. Mütareke İstanbul'unu söz konusu eden diğer romanlarda da yer alan yozlaşmış kadın tipinin bir benzeridir. Bir Türk kadını olmasına karşın işgal vaziyetinden etkilenmez. Hatta işgalcilerle vakit geçirebildiği, onlarla eğlenebildiği için bu vaziyetten memnuniyet dahi duyar. Bu noktada millî kimliğinden arınarak vatanına yabancılaştığı görülür. Vatanperver karakter Leyla'nın karşıt figürü olarak romanda yer edinir. “Çeşitli şahsi hesapçılar ve çıkarıcılarla birlikte, hayatta bir ideali olmayan, gününe gün katıp yaşamak isteyen bazı insanlar da Millî Mücadele'ye karşı kayıtsız kalır.” (Kıymaz, 1991, s. 53). Sosyal hayatının eğlenceli ve renkli geçmesini isteyen Refika, Kıymaz'ın (1991) tarif ettiği gibi bir tiptir. Yalnızca dış görünüşünü ve kendi keyfini düşünen Refika'nın hiçbir ideali yoktur. Üstelik toplumsal sorunları da küçümser. Nişanlısı Selim'in gündemdeki toplumsal problemleri sık sık dile getirmesi üzerine onu tenkit eder: “Peki Selim anladık. Ermeniler çocuklarını çoğaltmak için bizimkileri çalışıyorlarmış. Ve alıkoymak için de küçüklere şeker, büyüklere eğlenceler ikram ediyorlarmış. Razi olmayanları da dayakla tutuyorlarmış. Tutamadıklarını da

yok ediyorlarmış. Anladık, İngilizler, Amerikalılar da göz yumuyorlarmış öğrendik. Bunu yüz defadır tekrarlıyorsun!” (Tek, 2019, s. 27). Refika, sabahlara kadar düşmanların kollarında dans eder. Selim, nişanlısının ahlâki ve millî değerlerden yoksun tavırlarına dayanamaz ve ondan ayrılarak Anadolu’ya, mücadeleye gider. Ancak İzmit’te bulunduğu esnada Refika’yı İngiliz ve Rum subaylarının arasında görür: “(...) âdi bir sokak kadını gibi görünce hiddetle kendini kaybeder. Memleketini çiğneyen, milletini esir eden, idam eden, düşmanlar nihayet onu da almışlar, onun namusunu ve haysiyetini de.” (s. 208). Bunun üzerine kendini kaybeden Selim, askerlerle çatışmaya girer ve sonunda da yakalanarak idam edilir. Özetle, İşgal İstanbul’unda yozlaşmanın en yüksek derecesine ulaşan insanların Refika karakteri ile simgeleştiği söylenebilir.

Yozlaşmayı gözler önüne serme noktasında romanda ele alınan bir başka tip ise Osmanlı vezirinin kızıdır. Vezir kızı, vatanı işgal vaziyetinde iken konaklarında bir ziyafet tertip eder. Bu ziyafete katılan, kayıtsızca, hiçbir şey olmamış gibi yiyip içerek eğlenen insanlar ile davet sahibesi olan vezir kızı hem toplumsal hem de bürokratik yozlaşmayı temsil ederler. Bir devlet adamının kızı olmasına karşın, memleketinde yaşanan zulümler karşısında ilgisiz bir tavır takınması dikkat çekicidir: “Bir vezir kızı olan ev sahibesi güzelliği ve dedikoduculuğu kadar partileri ve kumar salonlarıyla, da meşhur olan bir hanımefendidir. Tabii misafirlerinin çoğu da kendine benzer insanlardan oluşuyordu.” (s. 107). Başta vezir kızı olmak üzere, bu gibi davetlere katılan herkesin tek gayesi eğlenmektir. Bu insanlar, elbise ve elmaslarını birbirleriyle yarıştıır, kumar oynar ve dans ederler: “Onları bugüne kadar hâlâ doyuran bu memleket yanarken, bir esir gibi zincirlenerek felaketten felakete çarpılırken, üzülmeler, eğlenirler. Bu çok çirkin bir hareket.” (s. 110). Sabahlara kadar süren bu içki ve zevk âlemlerinin, Osmanlı’nın bürokrat takımında yer alan insanların evinde yaşanması, romanda bilhassa irdelenmektedir. Bu noktada yozlaşmanın, toplumsal yozlaşma ile sınırlı kalmayarak bürokratik yozlaşmaya kadar yükseldiği vurgulanmaya çalışılır. Çürüme, her alanda yaşanmaktadır. “Şimdi hepsi yabancı olmuşlar! Olsunlar! Güle güle, fakat bizim istemediğimiz şey, hâlâ bizim memleketimizde, bizim aramızda, bizim kıyafetimizde işlerine geldiği zaman Türk, işlerine gelmediği zaman yabancı olmalarıdır.” (s. 109). Tüm bu insanlar, Türk milliyetine mensup olmalarına rağmen yozlaşarak birer yabancıya dönüşmüşlerdir.

Romadaki yozlaşma olgusunun en çok toplumda yaşandığı görülür. Millî Mücadele'ye kayıtsız kalan ve işgal askerlerinin “yardakçısı” olan tiplerin, dejenerasyona uğrayarak vatanlarına ve milliyetlerine yabancılaşmaları söz konusudur. Her akşam düzenlenen eğlenceler ve bu eğlencelere katılan yoz tipler, İşgal İstanbul’unda yaşanan yozlaşmayı somutlaştırırlar. Hatta toplumda yaşanan bu yozlaşmaya bürokratik insanların da katılmalarıyla yozlaşma olgusu genişler ve bürokrasiye kadar ulaşır.

4.2.4.3. Direniş

İşgallerin getirmiş olduğu yozlaşma, bozulma, çürüme, sefalet ve zulüm neticesinde şehirde gizli bir direnişin başlaması söz konusudur. Millî Mücadele taraftarları Mütareke İstanbul’unda gizli bir direniş yürütür. Bu direnişleri ile Anadolu’ya katkı ve yardım sağlamaya çalışırlar. Bu bağlamda romanda; Leyla, Süreyya, Selim ve onların arkadaşlarının mücadele adına gösterdikleri faaliyetler direniş adına oldukça önemlidir. Bu faaliyetler; Anadolu’ya gizlice silah ve insan kaçırmak, Anadolu’yla iletişim kurmak, gizli toplantılar tertip etmek ve mitingler düzenlemek şeklinde yürütülür.

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi haberi üzerine İstanbul’da yürütülen direniş hız kazanır. “İzmir’in Yunanlılarca işgali, Türk yazınında, Kurtuluş Savaşını başlatan bir kıvılcım olarak nitelenir hep. İstanbul’dan Anadolu’ya adam, silah ve cephane kaçırmaları hızlanır, mitingler düzenlenir...” (Doğan, 1976, s. 12). Özellikle Süreyya karakteri, direniş hususunda öne çıkan isimdir. İstanbul’daki gizli direniş teşkilatının reisidir. Aynı zamanda İzmir’in işgal edildiği gün Yunan’a karşı çatışmaya dahi girmiştir. “(...) İki kere baskın yaptık, yağma eden sarhoş askerlerin üstüne hücum ettik. İkisinde de geri atıldık. Onların kuvveti çoktu. Bizde ise en bol bulunan vatan aşkı idi.” (Tek, 2019, s. 47). Süreyya Leyla’yı da mücadelenin içine çeker. Leyla mitinglere ve toplantılara katılır, Anadolu için gizli görüşmeler yürütür.

Bu noktada mücadelenin İstanbul ayağında gerçekleşen direniş öne çıkar. İstanbul’da mitingler düzenlenir ve konuşmalar yapılır. İzmir’in işgalini protesto etmek üzere Sultanahmet’te bir miting düzenlenir ve Leyla da bu mitinge katılır. Bu protesto mitinginde yaşlı, genç, çocuk, kadın ve erkek her yaş ve cinsiyetten insan bir arada işgallere karşı direnir. Ancak İtilaf Devletleri mücadelenin coşkusundan tedirgin olur ve mitingleri engellemeye çalışır: “İtilaf Devletleri, Millî Mücadele ruhunu ve

gücünü ortadan kaldırabilmek için bir tebliğ yayınlar. Millî Mücadeleciler, hayal peşinde koşan, maceraperest insanlar olarak gösterilir.” (Kıymaz, 1991, s. 164). Bu engellemeler üzerine Sultanahmet’te bir mevlit okunur. Leyla bu mevlide de katılır: “İngilizler bugünkü mitingi yasakladılar. Yerine Sultanahmet’te büyük bir mevlit okundu, ben de gittim.” (Tek, 2019, s. 48). Mevlitte bulunan tüm halk dualarıyla direnir, esarete karşı isyan eder. Bu bağlamda direnişin yalnızca bedenlen değil, ruhen de gerçekleştirilebileceği vurgulanır.

Tarihî vakalarla paralel olarak ilerleyen roman, Mütareke İstanbul’unda yürütülen bu direnişi kurmaca karakterleriyle sahnelemeye çalışır. Örneğin, kadın kimliğiyle mücadelede öne çıkan Leyla, cephe gerisindeki mücadeleciler Türk kadınlarını simgeler. Anadolu’ya gönderilmesi gereken yazışmalar, silahlar ve insanlar Leyla tarafından kontrol edilir ve yine onun aracılığıyla Anadolu’ya gönderilmeleri sağlanır. Aynı şekilde, Leyla, Süreyya, Mahmut Bey, Doktor Mehmet Bey ve Hakkı Bey özel toplantılar düzenler, bu toplantılarda mücadelenin gidişatını tartışırlar.

Her ne kadar mücadelenin İstanbul ayağı merkeze alınmış olsa da Anadolu’da gerçekleşen faaliyetler de söz konusu edilir. Örneğin, Millî Mücadele taraftarı olan ve millî değerleri her şeyin üstünde gören Selim karakteri şehri terk eder ve direnişin Anadolu ayağına geçer. Gizli yürüttüğü direniş faaliyetleri sebebiyle işgalciler tarafından aranan Süreyya da Anadolu’ya kaçır ve cephe bulunarak savaşa katılır. Leyla da Anadolu’ya yerleşir ve oradaki yetim çocuklarla ilgilenmeye başlar.

5. SONUÇ

Müfide Ferit Tek, toplumsal hareketin ve dönüşümün en üst dereceye ulaştığı II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine şahitlik etmiş, fikirleri ve faaliyetleriyle öne çıkan kadın yazarlarımızdandır. Döneminde vuku bulan toplumsal ve millî sorunlara kayıtsız kalamayarak yazı faaliyetine başlamış; romanlarını da bu sorunlar karşısında iletmek istediği mesajları dile getirebilmek için bir araç olarak kullanmıştır. Toplumsal ve millî sorunlar karşısındaki görüşlerini, bu sorunlara bulduğu çözümlerle beraber sentezlemiş, romanlarındaki kurmaca hikâyelere de bu sentezi yerleştirmiştir.

Müfide Ferit Tek, problemleri ve bulduğu çözümleri dile getirebilmek için tezli romanlar kaleme almıştır. Romanlarını her ne kadar bir problemi dile getirmek veya bir tezi savunmak maksadıyla kaleme almışsa da karakterlerin iç tahlilleri ile mekân tasvirlerini yaparken edebî ve şiirsel bir dil kullanmıştır.

Müfide Ferit'in romanlarını şekillendiren en önemli iki unsur onun hayatı ile şahsiyetidir. Bu sebeple çalışmamızda ilk olarak bir ana başlık altında yazarın hayatını ele alarak; doğumundan ölümüne kadar gerçekleştirdiği edebî ve siyasi faaliyetlerini bulunduğu şehir ve ülkelere göre alt başlıklar hâlinde inceledik. Çalışmanın ilk bölümünde Müfide Ferit'in yapıp ettiklerinden onun faal, cesur ve entelektüel kişiliği ortaya konulmuş, yazarın etkin kadın kimliği açığa çıkarılmıştır. Müfide Ferit'in hayatının incelendiği ilk bölümden, yaşadığı dönemin hareketliliğinin onu yazmaya ittiği sonucuna ulaşılmıştır. Trablusgarp Harbi, II. Meşrutiyet'in ilân aşaması, Türkçülük ideolojisinin ülkenin kurtuluş yolu olarak belirginlik kazanması, Meşrutiyet'in ilânı ve sonrasında gelişen I. Dünya Savaşı, savaşın ardından Mütareke yıllarının başlaması ve hemen sonrasında Millî Mücadele'nin ortaya çıkması gibi önemli vakalar yazarı *Türk Yurdu*, *İfham*, *Türk Kadını*, *Şehbal* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazete ve dergilerinde düşünce yazıları yazmaya sevk etmiştir. Aynı zamanda yazarı yazmaya teşvik eden bir başka etken Türkçülük-Turancılık ideolojisidir. Bu ideolojiyi benimsemesinde özellikle eşi Ahmet Ferit ve eniştesi Yusuf Akçura etkili olmuştur. Müfide Ferit, Türkçülük ideolojisini Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu olarak görmüş, bu görüşünü yazılarına ve romanlarına yansıtmıştır. Türkçü görüşleri zamanla

Turancılığa dönüşmüş, *Aydemir* romanını Türkçü-Turancı görüşü dile getirmek üzere tezli bir eser olarak kaleme almıştır. Zamanla Turan idealini uzak bir ideal olarak görmüş ve Türkçü ideolojiye olan bağlılığını sürdürmeye devam etmiştir.

Müfide Ferit Tek romanlarını klasik roman teknikleriyle kaleme almıştır. Romanlarının olay örgüsü genellikle düz ve kronolojik bir zaman çizgisine sahiptir. Okura geçmiş hakkında bilgi sunmak, karakterleri tanıtmak ve dönemin görüşlerini ortaya koymak maksadıyla olay örgüsünde kısa geriye dönüşler yapılmıştır. Aynı zamanda yazar görüşlerini ve dönemin toplumsal meselelerini dile getirebilmek için sıklıkla diyalog tekniğini kullanmıştır. Her üç romanda da roman karakterlerinin aralarında yaptıkları konuşmalar genellikle toplumsal problemler üzerinedir. Toplumsal problemler dışında karakterleri tanıtmak amacıyla da diyaloglar kullanılmış; diyaloglar aracılığıyla karakterlerin eylemleri ile düşünceleri okura sunulmuştur.

Üç romanın da olay örgüsünde giriş, gelişme ve sonuç bölümleri bulunur. Vakalar bir girişle başlar, gelişir ve bir sonuca ulaşır. Romanlar toplumsal bir problemi dile getirmek amacıyla kaleme alındıkları için olay örgülerinde vaka çeşitliliği söz konusu değildir. Vurgulanmak istenen mesajlara odaklanılmış, vakalar zayıf kalmıştır. *Aydemir* romanında Turan ideali, *Pervaneler*'de yabancı okullar sorunu merkeze alınmış; buna bağlı olarak olay örgülerindeki vakalar sayıca az tutulmuştur. Çünkü yazar için önemli olan iletilmek istenen mesajdır. Olay örgüleri ise bu mesaja hizmet etmek amacıyla şekillendirilmiştir. *Leyla* romanında toplumsal bir mesele olan İstanbul'un işgali her ne kadar olay örgüsünün merkezinde yer alsa da bir kadın karakterin iç dünyasına da odaklanılmış ve yaşanan bireysel aşk dile getirilmiştir. Bu bağlamda, hem İstanbul'un işgali -buna Milli Mücadele de dâhil edilir- hem de bireysel aşk olay örgüsünü şekillendirmiştir. Günlük formatında yazılan bu romanda; iletilmek istenen mesajdan ziyade bir kadının millî hisleri ile bireysel aşkı arasında yaşadığı ruhsal gerilime odaklanılmıştır. Bu bakımdan *Leyla*, Müfide Ferit Tek'in ilk iki romanından farklı bir yapıya sahiptir.

Genel çerçevede kronolojik zaman çizgisinde ilerleyen romanlarda zamanın ritmi; duraklama, sahne, özetleme ve eksiltilemlerle şekillendirilmiştir. *Aydemir*, *Pervaneler* ve *Leyla* romanları aktüel zamanda ilerlemekte, bazı kısımlarda güncel zamanda geriye bakış yapılarak karakterler ve onların geçmişlerinden bahsedilmektedir. Bu yöntemle okur bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Romanlarda

sıklıkla özetlemeler ve zamanda ileri sapımlar yapılmış, ritim hızlandırılarak asıl vakaların anlatımına geçilmiştir. Vakalar *Aydemir*'de 1908-1918, *Pervaneler*'de 1923-1925, *Leyla*'da ise 1919-1924 yılları arasında cereyan eder. Her üç romanda da vakaların son bulunduğu tarihe kadar zaman, yer yer uzun, yer yer kısa ileri atlamalarla ilerlemektedir. Betimleme ve iç dünya tasvirleri ile de zamanın duraklatıldığı görülür. Özellikle *Leyla* romanında, başkahramana ait iç dünya tasvirleriyle sıklıkla karşılaşmaktadır. Bu tasvirlerin nakli esnasında vaka zamanı duraklamaktadır.

Müfide Ferit Tek'in romanlarında sosyal zaman dikkat çeker. Romanların kaleme alınma zamanları ile kurmaca vaka zamanları hemen hemen birbirlerine yakındır. II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908 yılından Cumhuriyet'in ilân edildiği 1923 yılına kadar Osmanlı coğrafyasında yaşanan hareketlilik ve gerilim yazara derinden tesir etmiş, yazar bu tesirle gerçek zamanı ve gerçek zamanda yaşanan vakaları kullanarak romanlarında kurmaca vakalar yaratmıştır. *Aydemir*'de II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Rus eziyetindeki Asya Türkleri, *Pervaneler*'de İstanbul'un işgali ve kurtuluşu ile yabancı okullar meselesi, *Leyla*'da ise I. Dünya Savaşı, İstanbul'un işgali ve Millî Mücadele ele alınmıştır. Müfide Ferit, 1908'den 1924 yılına kadar şahit olduğu bu toplumsal vakaları romanlarında kurguya dönüştürürken yarattığı kurgusal anlatıcı ve karakterlerin ağzından kendi yorumlarını dile getirmiştir. Bu bağlamda, yazar, gerçek zamandaki toplumsal vakalar karşısındaki bakış açısını romanlarına yansıtmıştır. Sonuç olarak *Aydemir*, *Pervaneler* ve *Leyla* romanları, “döneme ışık tutan” romanlar olarak görülebilmektedir.

Romanlarda dekor görevi gören mekânların yanı sıra önemli işlevlere sahip pek çok mekân vardır. İşlevsel değeri olan mekânlar kahramanların hem ruhsal durumlarını etkilemekte hem de yansıtmaktadır. Müfide Ferit, kahramanlarının psikolojilerini verebilmek için anlatıcılarının ağzından mekân tasvirleri yapar. Bu tasvirler kahramanların ruh durumlarına göre olumlu veya olumsuz kelimeler içerir. *Aydemir*, *Pervaneler* ve *Leyla*'da karakterlerin ruh durumlarını yansıtan açık mekânlar vardır. Özellikle *Leyla* romanında başkahraman Leyla'nın sürekli değişim geçiren ruh durumu mekân tasvirleriyle yansıtılır. Romanın en önemli mekânı olan İstanbul kahramanın psikolojisini hem etkiler hem de yansıtır ve romanda canlı bir varlık hâline gelir.

Mekânların ruhsal değişimleri yansıtmaya veya bu değişimlere neden olma işlevlerinin dışında toplumsal problemleri ve toplum yaşayışını yansıtmaya işlevleri de

vardır. *Aydemir*'de Türkistan coğrafyası yoksul bir coğrafya olarak tasvir edilir; çünkü Ruslar Türklerin maddi ve manevi tüm varlıklarına el koymuştur. Bu tasvirlerle eziyet çeken Türklerin vaziyetleri gösterilmeye çalışılır. Aynı şekilde Nedim Paşa'nın konağının tasviri ile de toplumun yaşayışı göz önüne konulur. *Pervaneler*'de Bizans Kolejinin tasvirleri ile yabancı okullar problemi dile getirilir. *Leyla*'da ise İstanbul'un sefaleti ve yozlaşmışlığı gözler önüne serilerek işgal vaziyetinin altı çizilir.

Müfide Ferit Tek'in canlı bir varlığa dönüştürdüğü tek mekân *Leyla* romanının mekânı İstanbul'dur; yazarın *Leyla* ile roman sanatında daha iyi bir seviyeye geldiği görülür.

Yazarın romanlarında bir veya birkaç birinci derece kahraman bulunur. Kurmaca vakalar bu kahramanların merkezinde gelişir. Başkişi de denilen birinci derece kahramanlar genellikle yazarın sözünü emanet ettiği kişilerdir. Müfide Ferit'in toplumsal konular hakkındaki görüşleri bu kişiler aracılığıyla dile getirilir. Başkişiler aynı zamanda yazarın görüşlerinin de birer temsilcileridir. *Aydemir*'de Demir karakteri yazarın "Türkçü-Turancı" görüşünü temsil ederken *Pervaneler*'deki Burhan da yazarın "yabancı okullar" meselesi hakkındaki görüşlerini temsil etmektedir. *Leyla*'daki Leyla karakteri ise hemen hemen Müfide Ferit'in kendisine bürünür ve yazarın "Millî Mücadele" ve "kadın" konuları karşısındaki tavrını göz önüne koyar. Birinci derece kahramanların dışındaki kahramanlar ise genellikle başkişilere ve vakalara hizmet etmek üzere kurguda yer alırlar. Onların iç dünyaları bilinemez. Başkişilerin yardımcıları, yönlendiricileri veya hasımlarıdır.

Aydemir'in Demir'i her ne kadar beşerî aşkı ile ülkü aşkı arasında ruhsal anlamda bir ikilik çatışması yaşasa da onun psikolojik tahlili üzerinde durulmaz. O idealize edilmiş bir kahramandır, yalnızca Türkçü-Turancı görüşü sembolize eder. Ancak Müfide Ferit Tek'in ikinci romanı olan *Pervaneler*, roman sanatı açısından ele alındığında, yazarın şahıs yaratımı konusunda gelişme gösterdiği sonucuna ulaşılır. Burhan, Andree ve Nesime karakterleri psikolojik derinlikleri olan karakterlerdir ve yazar bu karakterlerin psikolojik tahlillerini başarılı bir şekilde verir. *Leyla* romanındaki Leyla karakteri ile de bir kadını gerçek bir birey olarak ele alır, onun iç ve dış dünyasını başarılı bir şekilde okura sunar.

Müfide Ferit Tek *Aydemir* ve *Pervaneler* romanlarında 3. tekil anlatıcı ve hâkim bakış açısı kullanmıştır. *Leyla* romanında ise anlatıcı kahraman-anlatıcı, bakış

açısı da kahramanın bakış açısı olur. Romanların anlatıcılarında Müfide Ferit Tek'in varlığını hissetmek mümkündür. Yazar yer yer 3. tekil anlatıcı ile kahraman-anlatıcıya bürünür, vaka ve toplumsal problemler hakkındaki görüşlerini dile getirir. Roman sanatı bağlamında bir kusur olarak görülebilen bu husus yazarın iletmek istediği mesaja odaklanma misyonu gereğince olağan karşılanmaktadır.

Yazar romanlarında gösterme, anlatma, tasvir etme, özetleme, geriye dönüş ve mektup gibi klasik anlatım tekniklerini kullanmıştır. *Leyla* romanında ise farklı bir anlatım tekniği öne çıkar. Bu teknik iç monologdur. Romanda en sık karşılaşılan teknik olan iç monoloğun yazar tarafından kullanımı dikkat çekicidir. Müfide Ferit Tek *Leyla*'da bu tekniği oldukça başarılı bir şekilde kullanır. Yazarın kahramanı merkeze alarak onun iç dünyasını kahramanın kendisi tarafından gerçekçi bir tavırla nakletmesi *Leyla* romanını diğer romanlarından ayırmaktadır.

Müfide Ferit Tek'in romanlarındaki temalar ferdî ve toplumsal temalar olmak üzere ikiye ayrılır. Ferdî temalar yabancılaşma/yalnızlaşma ve aşk temalarıdır. *Aydemir*'deki yabancılaşma/yalnızlaşma teması, aynı toplulukta yaşayan bireylerin kendi millî kimliklerine yabancılaşarak kitlesel yabancılaşmayı meydana getirmeleri olarak öne çıkar ve romanın yan temasını oluşturur. Yabancılaşma/yalnızlaşma *Pervaneler* ve *Leyla* romanlarında daha belirgindir. Bireyin ruhsal buhranlar sonucu kendisine ve çevresine yabancılaşarak yalnızlaşması ile kişilerin milliyetlerine yabancılaşması iki romanın ortak meselesidir. Aşk teması ise üç romanda da varlık gösterir. Toplumsal temalar; kadın, Türkçülük, yabancı okullar ve Millî Mücadele'dir, Müfide Ferit bilhassa bu temaları romanlarında ana tema olarak kullanır. Toplumsal temalar yazarın şahitlik ettiği gerçek vaka ve durumları, toplumsal meseleleri göz önüne koyar. Kadın konusu üç romanda da dikkat çeker. Yazar romanlarında kadının gelişimini göstermeye çalışır. Kadının toplum yaşamında yer edinmesi, serbestlik kazanması, eğitim seviyesinin yükselmesi; Hazin, Nevin, Nesime, Leman ve Leyla karakterleri ile gösterilir. Kadının gelişiminin yanı sıra onun iç dünyası da irdelenir, özellikle Leyla karakteri bu hususta öne çıkar. Türkçülük teması ise her üç romanda da baskın bir temadır. Eserlerde Türk kimliğine bağlı kalmanın önemi vurgulanır. Yabancı okullar *Pervaneler*'in, Millî mücadele ise *Leyla*'nın ana temasını teşkil eder. Toplumsal temalarda, yazarın kaleme aldığı toplumsal ve siyasi yazılarındaki görüşlerine rastlanılır.

Sonuç olarak, Müfide Ferit Tek'in romanları edebî değer kaygısı ile değil, topluma bir mesaj iletmek gayesiyle yazılmış eserlerdir. Bu bağlamda, *Aydemir* ve *Pervaneler* tezli roman özelliği gösterir. Bir teze dayanmalarına rağmen, yazar tasvirlerinde başarılı bir edebî dil kullanır. Bu ilk iki romandan farklı olan ve yazarın olgunluk döneminde kaleme aldığı *Leyla* ise otobiyografik bir nitelik taşır. Yazar başından geçen serüvenleri yer yer Leyla karakterine bürünerek dile getirir. Aynı zamanda Müfide Ferit Tek'in ilk kez bir kadın karakteri merkeze alması ve onu son derece gerçekçi bir bakış açısıyla işlemesi yazarın roman sanatı alanında olgunlaştığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, N. & Saral, Z. (2013). *Edebiyatımızda kadın yazarlar sözlüğü*. Phoenix Yayınevi.
- Akçura, Y. (1976). *Üç tarz-ı siyaset*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aksu, A. (2008). Türkiye'deki yabancı okullar üzerine yapılan çalışmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (12), 207-242.
- Aktaş, Ş. (1991). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Akyıldız, H. (1998). Bireysel ve toplumsal boyutlarıyla yabancılaşma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 163-176.
- Arslan, N. (2017). "Roman Sanatı". *Yeni Türk Edebiyatına giriş – I*. Anadolu Üniversitesi.
- Avcı, C. (t.y.). *Millî Mücadele'de mitingler*. Atatürk Ansiklopedisi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. [Millî Mücadele'de Mitingler - Atatürk Ansiklopedisi \(ataturkansiklopedisi.gov.tr\)](http://ataturkansiklopedisi.gov.tr)
- Aydemir. (1919). *Türk Kadını*, (19).
- Aydemir, Ş. S. (2014). *Suyu arayan adam*. Remzi Kitabevi.
- Bilgin, A. (2022). Müfide Ferit Hanım'ın Kiev izlenimleri ve eşi Kiev başkonsolosu Ferit Bey'in Raporu. *Toplumsal Tarih*, (342), 52-57.
- Bozkurt, A. (t.y.). *İstanbul'un işgali*. Atatürk Ansiklopedisi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. [İstanbul'un İşgali - Atatürk Ansiklopedisi \(ataturkansiklopedisi.gov.tr\)](http://ataturkansiklopedisi.gov.tr)
- Can, E. S. (2022). *Türk romanında başlangıçlar ve sonlar*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi].
- Çetin, N. (2021). *Roman çözümleme yöntemi*. Akçağ Yayınları.
- Çonoğlu, B. (2022). Osmanlı'dan Cumhuriyete bir kadın yazar: Müfide Ferit Tek. [Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi].
- Demircioğlu, C. (1998). *Müfide Ferit Tek ve romanlarındaki milliyetçilik*. [Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi].
- Develioğlu, F. (2004). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lugat*. Akaydın Kitabevi.
- Dirvana, N. (1972). "Önsöz". *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek Özel Sayı*, 7-10.
- Doğan, M. H. (1976). Türk romanında Kurtuluş Savaşı. *Türk Dili*, (298), 7-40.
- Durakbaşı, A. (1988). Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu. *Tarih ve Toplum* (51), 167-171.
- Enginün, İ. (1982). Millî Mücadele'de Türk kadını. *Türk Kültürü*. (232), 618-624.

- Enginün, İ. (1999). “Romanımızda Yabancı Okullar”. *Mukayeseli edebiyat*. Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2021). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*. Dergâh Yayınları.
- Emin, M. (2002). “Pervaneler”. *Pervaneler*. Kaknüs Yayınları.
- Erkoç, G. O. (2021). “Millî / erkek”, “gayr-ı millî” / kadın”: Türk romanında yabancı okullar ve cinsiyetler üzerine etkileri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 421-460.
- Esin, E. (1971, 9 Haziran). Annem muharrir Müfide Ferid Tek I – gençlik yılları. *Yeni Asya*, (469), 2.
- Esin, E. (1971, 10 Haziran). Annem muharrir Müfide Ferid Tek II – edebî faaliyeti. *Yeni Asya*, (470), 2.
- Esin, E. (1971, 11 Haziran). Annem muharrir Müfide Ferid Tek III – İstiklâl Harbi. *Yeni Asya*, (471), 2.
- Esin, E. (1972). “Annem Muharrir Müfide Ferid Tek”. *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek Özel Sayı*, 14-18.
- Esin, E. (1974). “Önsöz”. *Pervaneler*. Otağ Yayınları.
- Esin, E. (1981). *Tek, Müfide Ferid*. Türk Ansiklopedisi, XXXI, 29-30.
- Farrere, C. (1972). “Claude Farrere’in Bir Hâtırası”. (Çev., N. Moralı). *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek Özel Sayı*, 26-27.
- Ferid, M. (1918). *Aydemir*. Türk Kadını Mecmuası Halk Kitaphanesi.
- Ferid, M. (1919). Yeğenlerime mektuplar. *Türk Kadını*, (19), 289-290.
- Ferid, M. (1919). Feminism. *Türk Kadını*, (20), 305-308.
- Ferid, M. (1919). Hanımlar Darülfünun’da erkeklerle aynı dershanede ders yapmalı mı yapmamalı mı. *Büyük Mecmua*, (6), 90.
- Ferid, M. (1919). Feminism. *Türk Kadını*, (21), 323-326.
- Ferid, M. (1919). Daldan Dala. *İfham*, (109), 3.
- Ferid, M. (1921). Kara Günler: Hayret. *Hakimiyet-i Milliye*, (129), 2.
- Ferid, M. (1924). Aydemir müellifesi Müfide Ferid Hanımefendi ile mülakat. *Firuze*, (3), 4-5
- Ferid, M. (1924). *Pervaneler*. Matbaa-i Âmire
- Gözcü, A. (2016). I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin gündelik hayatından kesitler. *Çağdaş Türkiye Tarihi araştırmaları Dergisi*, (32), 133-169.
- Gündüz, O. (1997). *Meşrutiyet romanında yapı ve tema*. II. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Işık, İ. (2004). *Türkiye yazarlar ansiklopedisi III. cilt*. Elvan Yayınları.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. (2000). *Kadın hareketinin yüzyılı*. Vakıf Yayını.
- Kaplan, M. & Enginün, İ. (1984). Emel Esin ile mülakat. *Kaynaklar*, (3), 58-65.

- Kaplan, R. (1990). Aydemir. *Millî Kültür*, (70), 32-34.
- Karaca, N. T. (2006). *Edebiyatımızın kadın kalemleri*. Vadi Yayınları.
- Kılıç, A. N. (2002). *Müfide Ferit Tek'in hayatı ve eserleri üzerine bir inceleme*. [Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi].
- Kıran, A. & Kıran, Z. (2011). *Yazınsal okuma süreçleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Kırılmış, İ. T. (2018, 1-5 Eylül). *Kadın yazarlar ve kurmaca tarih ilişkisi* [Bildiri sunumu]. XVIII. Türk Tarih Kongresi.
- Kırman, T. & Atak, H. (2020). Yabancılaşma: kavramsal ve kuramsal bir değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 279-296.
- Kıymaz, A. (1991). *(1918-1928 arası) romanda Millî Mücadele*. Akçağ Yayınları.
- Kobal, Y. (2015). "Millî Mücadele'de İç İsyanlar". *Sakarya zaferi ve haymana III*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kodaman, B. (1990). Tanzimattan sonra Türk kadını. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5), 131-177.
- Köprülü, M. F. (2007). *Bugünkü edebiyat*. Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1996). Millî Mücadele'de Türk kadını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), 257-267.
- Murat, T. (t.y.). *Millî Mücadele'de güney cephesi*. Atatürk Ansiklopedisi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. [Millî Mücadele'de Güney Cephesi - Atatürk Ansiklopedisi \(ataturkansiklopedisi.gov.tr\)](http://ataturkansiklopedisi.gov.tr)
- Müfide Ferid Tek Hanımefendi ve Gaziantep. (1972). *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek Özel Sayı*, 30-31.
- Öztürkmen, N. M. (1957, 28 Kasım). Sefirelerimiz: 2. *Yeni İstanbul Gazetesi*.
- Saka, S. (1972). *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek Özel Sayı*, 21-22.
- Sazyek, H. (2013). *Roman terimleri sözlüğü*. Hece Yayınları.
- Sevinç, C. (2009). Atatürk dönemi (1923-1938) Türk romanında Millî Mücadele. *Turkish studies*, (4), 2012-1037.
- Seyfettin, Ö. (2001). "İnkılaplarda Kadın". *Bütün Eserleri Makaleler 2*. Dergâh Yayınları.
- Süreyya, Reşit. (2002). "Aydemir". *Aydemir*. Kaknüs Yayınları.
- Şahin, G. B. Y., & Yeter, S. C. (2020). Kadına yüklenen misyonlar bağlamında Aydemir romanı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 298-314.
- Tek, M. F. (1951). Dai nippon büyük Japonya. *Bilgi*, (47), 2-3.
- Tek, M. F. (1951). Dai nippon büyük Japonya. *Bilgi*, (48), 6-8.
- Tek, M. F. (1951). Dai nippon büyük Japonya. *Bilgi*, (49), 2-4.
- Tek, M. F. (1972). "Hayat Hikâyem". *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek Özel Sayı*, 11-12.

- Tek, M. F. (1972). “Soroptimizm’in Doğuşu ve Gelişmesi”. *Türk Soroptimisti In Memoriam Müfide Ferid Tek Özel Sayı*, 38-39.
- Tek, M. F. (1984, Mart). Türk askeri. *Kadın Dernekleri Federasyonu Dergisi*, (1), 23-24.
- Tek, M. F. (1998). “Geçen Seneki Ramazan”. *Kurtuluş Savaşı ve edebiyatımız*.
- Tek, M. F. (2002). *Aydemir*. Kaknüs Yayınları.
- Tek, M. F. (2002). *Pervaneler*. Kaknüs Yayınları.
- Tek, M. F. (2012). Türk ulusal hareketi Bayan Ferit-Bey’in konferans metni. (Çev., A. Er, H. Özcan). *Akademik Bakış*, (11), 293-312.
- Tek, M. F. (2019). *Leyla İşgal İstanbul’unda aşk*. Espas Sanat Kuram Yayınları.
- Tek, M. F. (2022). *Aydemir*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tek, M. F. (2022). Müfide Ferit Hanım’ın Kiev izlenimleri ve eşi Kiev başkonsolosu Ferit Bey’in Raporu. *Toplumsal Tarih*, (342), 52-57.
- Tekin, M. (2022). *Roman sanatı*. Ötüken Neşriyat.
- Ulu, Y. S. (2020). *Türk romanında kimlik inşası (1908-1923)*. İlbilge Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2016). Milli Edebiyat dönemi Türk romanında Türkçü/Turancı kadın kimliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (47), 216-234.
- Yılmaz, M. (2019). Müfide Ferit’in Aydemir romanının kaynakları. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (21), 43-50